

ΜΑΡΙΑ ΜΠΡΑΒΟΥ – ΜΠΟΥΡΛΕΣΑ

ΤΟΥΒΟΥΛΟΠΑΓΙΔΑ

ΗΩΣ

ΜΑΡΙΑ ΜΠΡΑΒΟΥ – ΜΠΟΥΡΛΕΣΑ

ΤΟΥΒΟΥΛΟΠΑΓΙΔΑ

ΗΩΣ

ΜΑΡΙΑ ΜΠΡΑΒΟΥ – ΜΠΟΥΡΛΕΣΑ

ΤΟΥΒΟΥΛΟΠΑΓΙΔΑ

Έκδοση: Ηώς Πολιτιστικός Σύλλογος, Ήλιδος 16, Γαστούνη, 27300
email: contact@hws.org.gr

Το παρόν σύγγραμμα διατίθεται σε ηλεκτρονική μορφή με ανοικτή πρόσβαση (open access) στην ιστοσελίδα του συλλόγου: hws.org.gr
(direct link: <http://hws.org.gr/books/TOUBOULOPAGIDA.pdf>)

ISBN 978-618-82223-1-1

Εξώφυλλο και σκίτσα του Κ. Καλαμαρά

Copyright © Μ. Μπράβου-Μπουρλέσα, 2016

Διατίθεται με τύπο άδειας CC-BY 4.0 (Αναφορά Δημιουργού 4.0) όπως περιγράφεται στο <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> και αναλυτικότερα στο <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>

Η άδεια CC-BY 4.0 (Αναφορά Δημιουργού 4.0) εμπίπτει στις άδειες Ελεύθερων Έργων Κουλτούρας (Free Cultural Works) όπως περιγράφονται στο: <http://creativecommons.org/freeworks>

This work is available under the CC-BY 4.0 license.

Τουβουλοπαγίδα

«Η αρχική ονομασία της «τουβουλοπαγίδας» ήταν «πλακοπαΐδα» και την έφτιαχναν με κομμάτια από κεραμίδια ή από ένα πλέγμα με καλάμια και πυλό. Όταν κυκλοφόρησαν τα τούβλα, την δεκαετία του '50, άρχισαν να τις φτιάχνουν με αυτά, έτσι άλλαξε το όνομα και από «πλακοπαΐδα», έγινε «τουβουλοπαγίδα». «Πλακοπαΐδα» λεγόταν όχι από το υλικό κατασκευής της όπως η «τουβουλοπαγίδα», αλλά από το αποτέλεσμα της χρήσης της. Πλάκωνε τα πουλιά που πιάνονταν μέσα στην παγίδα.»

Πολυξένη Ζαρογιάννη

«Στιγμή στιγμή διαβαίνει ο χρόνος
Και φεύγει γρήγορος με τη χαρά
Τον μεγαλώνει η θλίψη και ο πόνος
Και πάλι φεύγει με τη συμφορά
Φεύγουν οι μέρες και οι μήνες
Μαζί του φεύγουνε και οι γενιές
Για να 'ρθουν νέες
Να φύγουνε και κείνες
Όπως εφύγανε και οι πρώτες
Οι παλιές»

Πολυξένη Ζαρογιάννη

Άκουσμα από την γιαγιά της
Ελένη Ζαρογιάννη

Πρόλογος του Εκδότη

Το βιβλίο αυτό φέρει την δικιά του ιστορία. Η πρώτη του, ανεπίσημη, έκδοση έγινε το 2006-2007, με την βοήθεια τοπικών πολιτικών παραγόντων, με κύριο στόχο την στήριξη του Λαογραφικού Μουσείου Βαρθολομιού. Πέρα όμως από τον πρωταρχικό αντικειμενικό σκοπό, κατάφερε και να καταγράψει και να διασώσει πτυχές της νεότερης ιστορίας του τόπου, να προσφέρει όχι ασήμαντα λογοτεχνικά δείγματα και να αγαπηθεί από όσους το διάβασαν.

Το πέρασμα των χρόνων μοιραία έσπρωχναν το βιβλίο στην αφάνεια. Περιορισμένα τα διαθέσιμα αντίτυπα που βρίσκονταν στις βιβλιοθήκες των κατοίκων του Βαρθολομιού και σταδιακά παραδίδονταν στην φθορά του χρόνου. Μπροστά στον άμεσο στόχο και στο πρωτόγνωρο του εγχειρήματος για όλους τους εμπλεκόμενους, δεν δόθηκε μέριμνα τότε για την διατήρηση του περιεχομένου. Η ανεπίσημη αυτή έκδοση δεν κατατέθηκε καν στην Εθνική Βιβλιοθήκη.

Έτσι το 2016, δέκα χρόνια μετά, ο Πολιτιστικός Σύλλογος ΗΩΣ αποφάσισε να προχωρήσει στην επίσημη έκδοση του βιβλίου σε ψηφιακή μορφή, καταβάλλοντας παράλληλα προσπάθεια να βελτιωθούν οι αδυναμίες που παρουσίαζε εκείνη η πρώτη έκδοση. Πέρα από το στενό πυρήνα των κατοίκων του χωριού που θα αναγνωρίσουν τον εαυτό τους και την εποχή τους στο βιβλίο, πιστεύουμε ότι το βιβλίο αυτό έχει την δυναμική να αγγίξει κάθε αναγνώστη με ενδιαφέρον για την πρόσφατη ιστορία του τόπου, όπως αυτή παρουσιάζεται στις καθημερινές εκφράσεις της ζωής, μέσα από την οπτική των απλών ανθρώπων. Το παραδίδουμε λοιπόν ελεύθερα προσβάσιμο σε κάθε ενδιαφερόμενο, κάτοικο της περιοχής ή μη.

για τον Πολιτιστικό Σύλλογο ΗΩΣ

Γεράσιμος Πυλαρινός

Ένα διαχρονικό ανάγνωσμα

Ο Πολιτιστικός Σύλλογος ΗΩΣ είναι γνωστός σε όλους τους συμπολίτες μας από την διοργάνωση του Railway Festival κάθε Αύγουστο στο πάρκο Ο.Σ.Ε. στο Βαρθολομιό. Ένα φεστιβάλ εναλλακτικής μουσικής που διοργανώθηκε για τέταρτη συνεχόμενη χρονιά φέτος, το οποίο καταφέρνει να συνδυάζει την «τρέλα» και την αφιλοκερδή προσφορά του ερασιτέχνη, πάντα με ελεύθερη είσοδο, με την ποιότητα δουλειάς και αποτελέσματος του επαγγελματία. Χαίρομαι που βλέπω τον Σύλλογο να επεκτείνει την δράση του και να μεταφέρει το πνεύμα που έκανε το Railway Festival το πιο επιτυχημένο φεστιβάλ στο νομό μας και σε άλλες δραστηριότητες.

Ομολογώ πως όταν πρωτοβγήκε το βιβλίο αυτό δεν είχε τύχει να το διαβάσω, όπως δεν είχε τύχει και σε πολλούς από την γενιά μου. Το γνώρισα τώρα, μέσω της έκδοσης αυτής, όπως ελπίζω θα συμβεί και σε άλλους, μικρούς και μεγάλους, Βαρθολομιαίους και μη. Θερμά συγχαρητήρια αξίζουν στην συγγραφέα Μαρία Μπράβου για την συλλογή και λογοτεχνική καταγραφή και στον Κώστα Καλαμαρά για τα υπέροχα σκίτσα του. Μέσα από τις σελίδες του βιβλίου αναβιώνει ένα Βαρθολομιό περασμένων χρόνων, ένα χωριό που άφηνε αργά πίσω του τον αγροτικό και απομονωμένο τρόπο ζωής της παλιάς Ελλάδας. Οι ιστορίες που περνάνε από τις σελίδες του θα προξενήσουν την νοσταλγία στους παλιότερους αλλά και το ενδιαφέρον στους νεότερους, που έτσι μπορούν να πάρουν μια γεύση της καθημερινότητας της εποχής εκείνης και μέσω αυτής να γνωρίσουν καλύτερα τις καταβολές τους, τον τόπο τους και τους προγόνους τους. Και όλα αυτά μέσα από ένα ιδιαίτερα ζωντανό και ευχάριστο ανάγνωσμα ικανό να κρατήσει το ενδιαφέρον και την προσοχή του αναγνώστη. Συγχαρητήρια λοιπόν σε όλους τους συντελεστές της έκδοσης αυτής η οποία εύχομαι και ελπίζω να αποτελέσει την αρχή μιας νέας πορείας για τον Πολιτιστικό Σύλλογο ΗΩΣ.

Λεωνίδας Μαρίνος

Πρόεδρος Δημοτικής Κοινότητας Βαρθολομιού

Πρόλογος του επιμελητή

Η επιμέλεια της έκδοσης αυτής απαιτήσε αρκετό από τον χρόνο μου, τον οποίο με ευχαρίστηση και σχετική υπερηφάνεια παρέιχα. Τούτο δεν οφείλεται, όπως θα περίμενε κανείς, στην αγάπη μου για την συγγραφέα (και νονά μου) και για πολλά από τα πρόσωπα που αναφέρονται στο βιβλίο. Οφείλεται κυρίως στο καθαυτό περιεχόμενό του βιβλίου αυτού, και νομίζω ότι αυτή είναι και η καλύτερη περιγραφή που θα μπορούσα να κάνω για την αξία του.

Όσον αφορά την επιμέλεια, αυτή αφορά κυρίως την ψηφιοποίηση του βιβλίου από την προηγούμενη έντυπη μορφή, την διόρθωση ορισμένων προφανών λαθών πληκτρολόγησης και την εφαρμογή μιας φιλικότερης, πιστευώ, στο μάτι μορφοποίησης του κειμένου. Πέραν τούτων, το κείμενο παραδίδεται σε μεγάλο ποσοστό πιστό στην αρχική του μορφή. Διατηρείται σε όλο το κείμενο γενικώς η αρχική γραφή των λέξεων, ακόμα και σε περιπτώσεις που η νεότερη αντίληψη την θέλει διαφορετική, όπως διατηρούνται αυτούσιες και οι παραφθορές, οι ιδιοματισμοί και οι ονοματοποιημένες λέξεις. Άλλωστε δύσκολα θα μπορούσε να μεταφερθεί αλλιώς ο προφορικός λόγος.

Σε ορισμένα σημεία, παρεκβάσεις ή επεξηγήσεις της συγγραφέως μεταφέρθηκαν από το κυρίως κείμενο στο υποσέλιδο, ως Σημειώσεις της Συγγραφέως (ΣτΣ), ώστε να εξυπηρετηθεί η ομαλότερη ροή του κυρίως κειμένου. Στον χώρο του υποσέλιδου, ο αναγνώστης θα βρει επίσης και ορισμένες Σημειώσεις του Επιμελητή (ΣτΕ). Αυτές προστέθηκαν σε μια προσπάθεια να φωτισθούν ορισμένα σημεία που μπορεί να ξενίσουν ένα «σύγχρονο» μάτι και να κάνουν έτσι το βιβλίο, θέλω να ελπίζω, πιο προσβάσιμο σε αναγνώστες μικρότερης ηλικίας και ειδικά σε αυτούς που δεν κατοικούν στην περιοχή.

Πρόλογος της Συγγραφείας

Αποτέλεσμα μιας χρονικής ικνηλασίας είναι αυτό το μικρό βιβλίο με τίτλο «Η τουβουλοπαγίδα». Ονομάστηκε έτσι από την παιδική εκείνη ιδιοκατασκευή που χρησιμοποιούσαν παλιότερα τα αγόρια για να αιχμαλωτίζουν μικρά πουλιά. Στήθηκε λοιπόν με αυτό το βιβλίο μια τουβουλοπαγίδα στο χρόνο για να αιχμαλωτισθούν μικρά πουλιά διαβατάρικης μνήμης. Γιατί και οι μνήμες αποδημούν για πάντα και μάλιστα χωρίς ελπίδα εαρινής επιστροφής, αν δεν τις εμποδίσουμε να καθούν σε μακρινά γεωγραφικά πλάτη λήθης.

Μπερδεμένο κουβάρι ο χρόνος. Προσπάθησα να τον ξετυλίξω πόντο-πόντο από τις μνήμες των παλαιότερων. Να τον απλώσω σε άσπρο χαρτί, να τον ταχτοποιήσω σε κεφάλαια και ενότητες, όσο μπορεί να ταχτοποιηθεί ο χρόνος, η μνήμη, η ζωή. Στην προσπάθεια να διατηρηθούν πληροφορίες για τρόπους ζωής που έχουν παρέλθει ανεπιστρεπτί, να διατηρηθούν γνώσεις υπό εξαφάνιση ή όπως λέει ο ποιητής να συντηρηθούν μικρές φωλιές νερού μέσα στις φλόγες, συνέλεξα μύθους, θρύλους, παροιμίες, μοιρολόγια, ήθη και έθιμα, πρακτικές που αποτελούσαν την καθημερινότητα των παππούδων μας και που τείνουν να εξαφανιστούν, αφού με δυσκολία τα ανακαλούν πλέον στη μνήμη τους και οι γεροντότεροι των επιγόνων.

Πολλές από τις πληροφορίες που αφορούσαν καθημερινές συνήθειες και τρόπους ζωής και ήταν δύσκολο να καταταγούν σε κάποια συγκεκριμένη ενότητα, τις έκανα μικρές ιστορίες, όπου συνυπάρχουν το φανταστικό με το πραγματικό και προσωπικά μου βιώματα.

Για τη δημιουργία αυτού του βιβλίου μεγάλη ήταν η συνεισφορά του Κώστα Γ. Καλαμαρά που διαβάζοντας τα κείμενα σκάρωνε αμέσως με ταλέντο και ευστοχία τα σκίτσα που περιέχονται μέσα σ' αυτό. Ο Ιωάννης Κ. Σούλης περιέγραψε υπαίθρια παιχνίδια της γενιάς μας. Η καλή μου γειτόνισσα Κατίνα Καλαμαρά, που αγάλιασε από την αρχή αυτήν την προσπάθεια, μου είπε τα λόγια από τα ξόρκια και μαζί με τη μητέρα μου Παναγιώτα Μπράβου μου τραγούδησαν τα μοιρολόγια πολλά απογεύματα

(αφού έπρεπε και η ψυχολογία τους να είναι ανάλογη) μεταξύ γέλιου και κλάματος, που θα μου μείνουν αξέχαστα.

Ο πατέρας μου Νίκος Μπράβος πολλά χειμωνιάτικα βράδια, έγινε πάλι εκών, άκων, το μικρό τσοπανόπουλο της δεκαετίας του 30 και ενεργοποιώντας τη μηχανή του χρόνου μου αφηγήθηκε τα έργα και τις ημέρες της γενιάς του αλλά και παροιμίες, θρύλους που είχε ακούσει από τη νόνα του(και αυτή από άλλους), τρόπους καλλιέργειας, τραγούδια.

Θέλω, επίσης, να μνημονεύσω τον Γιώργο Κοντογιάννη και τον Γιώργο Παναγιωτόπουλο για την πρωτοβουλία που πήραν να αναλάβουν πριν από δέκα χρόνια να φέρουν σε πέρας την πρώτη έκδοση. Τέλος να ευχαριστήσω τον Πολιτιστικό Σύλλογο ΗΩΣ που δέκα χρόνια αργότερα φρόντισε για αυτήν την νέα βελτιωμένη έκδοση.

Μαρία Μπράβου - Μπουρλέσα

Στην μνήμη του
Νίκου Μπράβου

Περιεχόμενα

Μύθοι και θρύλοι του τόπου μας.....	1
Η τρύπα του αράπη.....	1
Ο ανήλιαγος.....	3
Οι γίγαντες.....	4
Γιατί οι μουσουλμάνοι δεν τρώνε χοιρινό κρέας.....	4
Η δεκαοχτούρα.....	5
Ο γκιώνης.....	5
Ο γκιώνης - παραλλαγή.....	6
Της λησμονιάς ή αρνησιάς η βρύση.....	6
Μαρούλα.....	6
Τα ευτράπελα.....	9
Ο Τζεβελέκος και το παγκάρι.....	9
Ο Μήτσος και το γαϊδούρι του Βλαστάρη.....	10
Η Ανάστα και η... λεόραση.....	11
Το τραίνο.....	12
Ο Βλάσης και ο Βλασσόπουλος.....	13
Η μαμή.....	15
Η τσίκνα.....	16
Τα ψάρια του παπά-Νίκου.....	18
Ο μπαρμπα-Πέτρος και οι ψαλμωδίες.....	20
Μικρές ιστορίες για μεγάλες απώλειες.....	22
Το μετόχι.....	22
Άλογα και άνθρωποι.....	29
Με αφορμή τον Τσίλια.....	30
Το όνειρο.....	30
Ο κάματος.....	31
Η φαμίλια.....	32
Τα Έρμαια.....	33
Ο χρόνος.....	35
Το δέλεαρ.....	37
Η παγίδα.....	39
Αυλές του σήμερα, αυλές του χθες.....	42
Η αυλή μας.....	43
Τα καθημερινά του χθες.....	47
Τα σπίτια έως το 1955.....	47
Αργαλειός.....	51
Επεξεργασία μαλλιού για τα υφαντά.....	53

Το φτιάξιμο του σαπουνιού.....	55
Τα πηγάδια και η χρήση τους.....	56
Από τα παλιά.....	60
Επαγγέλματα (και επαγγελματίες).....	60
Ρολογάς.....	60
Πεταλωτής.....	60
Σαρωματοποιός.....	60
Οπλουργός.....	60
Ποδηλατάς.....	61
Στιλβωτής.....	61
Τσαγκάρης.....	61
Γραμμοφωνάς.....	61
Ντελάλης.....	61
Γανωματής και καλαϊτζής.....	62
Αχθοφόρος.....	62
Σαμαράς.....	62
Παγωτατζής.....	62
Βαρελοποιός.....	63
Φραγκοράφτρα.....	63
Υφάντρα.....	63
Κεντήστρα.....	63
Λιάστρα.....	63
Μανταρίστρα.....	63
Καρβουνιάρης.....	64
Η καλλιέργεια της σταφίδας.....	65
Σιτάρι – θέρος – αλώνισμα.....	70
Θρησκευτικά έθιμα.....	73
Διατροφή.....	74
Παραδοσιακές συνταγές.....	75
Πετιμέξι-μούστος.....	75
Μουσταλευριά.....	76
Γιαούρτι.....	76
Γαλατόπιτα.....	77
Τραχανάς ή Ντραχανάς.....	77
Κουρκουφίγγι.....	78
Κουρκούτι.....	78
Μπουγάτσα.....	78
Παξιμάδια μεθυσμένα.....	79

Τριφτάδες (της κατοχής).....	79
Μπομποτά: το ψωμί της κατοχής.....	79
Τόποι και χρόνοι.....	80
Η πλατεία.....	80
Η πλατεία και η εξελιγή της.....	84
Λίντζι.....	86
Ιαματικές πηγές Λουτρών Κυλλήνης.....	86
Το ποτάμι.....	90
Η αφήγηση του στρατοκόπου.....	93
Εκείνα που αγαπήσαμε.....	96
Οι δάσκαλοι μας.....	96
Μαθητικές ιστορίες.....	98
Παιχνίδια.....	99
Το στρούμπο.....	99
Κουπάκια.....	100
Το κρυφόκουτο.....	100
Τα πουλιά.....	101
Αμπάριζα.....	103
Τούβουλο και βάρε.....	104
Κλιτσικάλι.....	104
Οι λεμονόκουπες.....	105
Οι φωτιές.....	105
Η βλάχα.....	106
Η κουλτούρα μας.....	108
Παροιμίες – Γνωμικά.....	108
Για τους μήνες και τις δουλειές.....	108
Της καθημερινότητας.....	111
Τοπικές εκφράσεις.....	115
Προλήψεις και δεισιδαιμονίες.....	117
Εόρκια και γητείες.....	122
Νεράιδα-νεραϊδικό-αερικό-ξωτικό.....	125
Αινίγματα.....	126
Κάλαντα πρωτοχρονιάς.....	131
Τα τραγούδια μας.....	133
Αμάν.....	133
Η βλάχα.....	134
Αναστασά.....	135
Χαρέμι (αμανές)	135

Πάμε προβατάκια μου.....	136
Ο σπίνος.....	137
Ο πλάτανος.....	138
Με γέλασαν μια χαραυγή.....	138
Όλα τα πουλάκια.....	139
Όλα τα αηδόνια το πρωί.....	139
Στον ήλιο ορκίστηκα.....	140
Σήκω Διαμάντω.....	140
Ζαγαράκια.....	141
Σε ωραίο περιβόλι.....	141
Η μάνα.....	142
Η Θεωνίτσα.....	142
Η Λενιώ.....	142
Σαν θα πεθάνω.....	142
Μάνα με τα πολλά παιδιά.....	143
Όσο κρατάει ο στεναγμός.....	143
Άτιτλο.....	143
Οι καρδιές.....	143
Η Μαρουσώ.....	144
Μπαρπάσαινα.....	144
Τα αναμετάξυ μας.....	145
Τα παρατσούκλια μας.....	145
Κατάρες.....	147
Τα κοινωνικά κάποτε.....	150
Ο γάμος.....	150
Η βάφτιση.....	156
Η κηδεία.....	157
Προλήψεις.....	161
Μοιρολογία.....	161
Μοιρολόι της Μεγάλης Παρασκευής.....	166
Του Αη-Γιώργη.....	169
Το ταξίδι ενός ιστορικού χειρογράφου.....	173
Ένα δημοτικό για την μάχη του Βαρθολομιού.....	179
Βαρθολομαίοι αγωνιστές που τιμήθηκαν από το κράτος.....	180
Αντί επιλόγου.....	184
Στάκαμαν.....	184
Η αναμονή.....	184
Η παρεξήγηση.....	185

Λος Άλαμος.....	186
Άγιος, κύριος Αδαός.....	190
Το αστροκυνηγητό.....	191
Γλωσσάρι.....	194
Προλεγόμενα από την πρώτη έκδοση.....	205

Μύθοι και θρύλοι του τόπου μας

Η τρύπα του αράπη^{1, 2}

Η τρύπα του αράπη πέρναγε από γεννά σε γενιά σαν παραμύθι, που το έλεγαν οι νόνες στα εγγόνια τους, τις κρύες, χειμωνιάτικες νύχτες, δίπλα στις γωνιές, που ζέσταιναν τις καρδιές και τις μνήμες, ή τα καλοκαίρια στ' αλώνια, κοιτάζοντας τ' αστέρια. Και τότε, κάνοντας το φεγγάρι γαλέρα και τον ουρανό θάλασσα ταξίδευαν. Ταξίδευαν ανάμεσα στο μύθο και στην πραγματικότητα. Ένα τέτοιο βράδυ η νόνα διηγήθηκε τα πιο κάτω:

Όλοι οι Βαρθολομαίοι γνώριζαν για την τρύπα του αράπη. Αρκετοί είχαν κατηγορήσει στο εσωτερικό της. Κανένας όμως δεν τόλμησε να προχωρήσει στο σκοτεινό βάθος της για να επιβεβαιώσει το θρύλο που ήθελε τον Ανήλιαγο να πηγαινοέρχεται υπογείως από τα Καλύβια της Παλιόπολης στον Παλιόπυργο. Έτσι αποφάσισαν να στείλουν κάποιον να διαλευκάνει το μυστήριο. Προσεφέρθη να το κάνει ο Ροκάνης, σαν ο πιο γενναίος. Μάζεψαν όλες τις τριχιές του χωριού, τις έδεσαν μεταξύ τους και φτιάχνοντας ένα ενιαίο μακρύ σκοινί, έδεσαν τον Ροκάνη από τη μέση.

Τον κατευόδωσαν και του είπαν, αν του συμβεί κάτι, να τραβήξει το σκοινί. Έκανε το σταυρό του ο Ροκάνης και μπήκε μέσα στη σπηλιά. Οι

¹Η τρύπα του αράπη βρισκόταν στη θέση Παλιόπυργος. Σε μια μικρή τούμπα που σήμερα είναι φυτεμένη ελιές, ήταν η είσοδος της τρύπας. Από αυτό το σημείο έχεις στο οπτικό σου πεδίο όλον τον κάμπο, Βόρεια, Ανατολικά και Δυτικά. Στον Νότο έως και πριν από πέντε-έξι χρόνια, πριν ψηλώσουν τα δέντρα του δάσους, απλωνόταν πιάτο η θάλασσα του Ιονίου. Το έδαφος σήμερα είναι κατάσπαρτο από κομματάκια φρεζαρισμένων κεραμικών.(ΣτΣ)

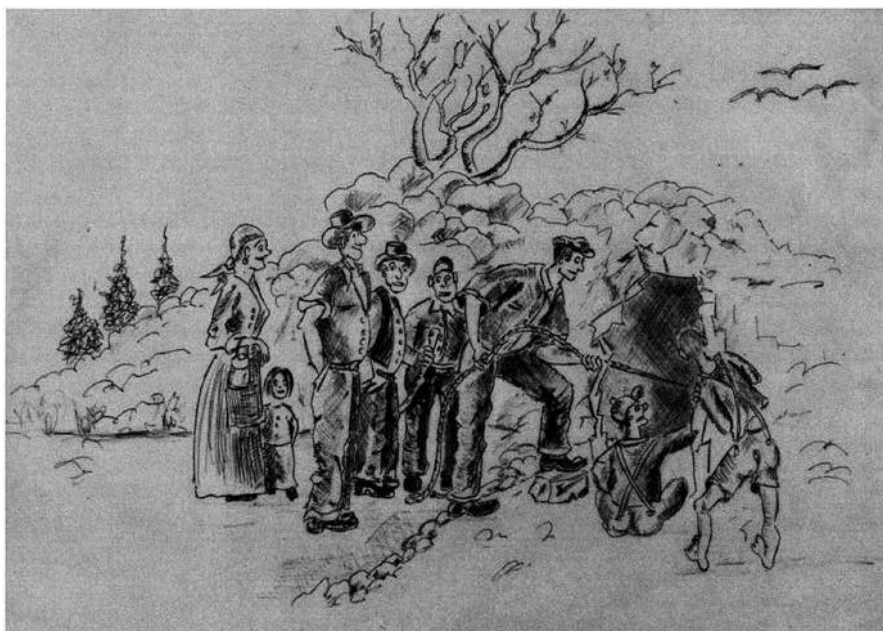
²Η χρήση του όρου «αράπη» δεν φαίνεται να προβλημάτιζε ιδιαίτερα τους Έλληνες κατά τα παλαιότερα χρόνια και η λέξη απαντιέται συχνά σε παροιμίες, τραγούδια, έθιμα, ταινίες κ.α.. Βέβαια πρέπει να σημειωθεί ότι για τους Έλληνες ήταν, και είναι, αρκετά συνηθισμένη η χρήση παρωνυμίων για τους πάντες χωρίς αυτά απαραίτητα να εμπεριέχουν και υποτιμητική χροιά ή ιδεολογική φόρτιση. Αυτή συνήθως εκφράζεται με πρόσθετο χαρακτηρισμό/πρόθεμα, και είναι αμφίβολο αν ο μέσος Έλληνας εκλάμβανε τότε την «απλή» χρήση του όρου «αράπη» σαν προσβλητική. Ήταν δε σύνηθες όνομα για αγαπημένα ζώα μαύρου χρώματος (ενδεικτικά μνημονεύεται το «Ο Αράπη ο σκύλος μου» του Θέμου Κορνάρου στο «Αγύρτες και κλέφτες στην εξουσία. Δεν θα πεθάνουμε», Εκδόσεις Χρόνος, 1977).(ΣΤΕ)

τριχιές ξετυλίγονταν και τα λεπτά περνούσαν αργά. Όλοι περίμεναν με αγωνία το σήμα. Κάποια στιγμή το σκοινί σταμάτησε να ξετυλίγεται. Θορυβημένοι, άρχισαν να τραβούν τις τριχιές με αγωνία. Κάποτε, έφεραν τον Ροκάνη στην επιφάνεια. Κατάχλομος και τρεκλίζοντας, τους ζήτησε νερό. Του το έδωσαν, και όλοι κρέμονταν από τα χείλη του.

-Τι είδες μωρέ¹;

-Τι βρήκες εκεί μέσα;

-Σταθείτε ορέ να πάρω ανάσα.

Ούτε κιχ δεν ακουγόταν. Τα μάτια όλων καρφωμένα στον Ροκάνη και τ' αυτιά τεντωμένα.

¹Τα «ωρέ», «ωρή», «μωρέ», «μωρή» χρησιμοποιούνται συχνά από τους Πελοποννήσιους (ή...μωραΐτες) χωρίς απαραίτητα να φέρουν και μειωτική ή απαξιωτική χροιά. Παρά ταύτα, το πλέον γνωστό παράδειγμα χρήσης της λέξεως στην νεοελληνική πεζογραφία παραμένει μάλλον το ιδιαίτερα σκληρό αυτοβιογραφικό «Που είναι η μάνα σου, μωρή;» της Δήμητρας Πέτρουλα, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, 2011.(ΣτΕ)

-Ακούστε λοιπόν: στα πρώτα εκατό μέτρα, πάγαινα μια χαρά. Όσο όμως προχώραγα, γινότανε ούλο και πιο σκοτεινά. Αρχίσανε να μου κόβουνται τα ήπατα. Συνέχισα όμως να περπατάω. Προχώρεσα πιο μέσα, δεν ξέρω πόσο, όταν άρχισε να φεγγίζει κάτι στο βάθος. Νόμισα πως έκιονε η τρούπα και θα έβγαινα όξω. Όσο ζύγωνα όμως, το φως γινόταν ούλο και πιο δυνατό, και τότενες φάνηκε μπροστά μου ένα παλάτι φτιαγμένο από γυαλί. Κοκάλωσα. Δε βάσταγα να προχωρέσω, ούτε ρούπι. Τήραγα μη δω να κουνιέται τίποτα ζωντανό. Η αντηλιά όμως, ήτανε μεγάλη και δεν θάμπιζα καλά. Τότε αρχινήσατε να τραβάτε τη τριχιά κι έτσι βγήκα πάλε όξω.

Κοιτάχτηκαν όλοι βουβοί για μερικά λεπτά προσπαθώντας να καταλάβουν τι είχε δει ο Ροκάνης και μετά ξέσπασε πανδαιμόνιο. Ο καθένας, έλεγε τη δική του εκδοχή. Ένας είπε ότι ήταν το παλάτι του Ανήλιαγου, άλλος, φανταζόταν θησαυρούς, κρυμμένους για αιώνες στο αραχνιασμένο ανάκτορο, άλλος ότι ο Ροκάνης ζαλίστηκε και τα είδε όλα αυτά από το φόβο του. Το σίγουρο είναι ότι κανένας δεν έκανε το ίδιο ποτέ ξανά. Όσοπου η τρούπα σκεπάστηκε και μαζί της και οι μνήμες των ανθρώπων, που έλαβαν μέρος στο εγχείρημα.

Ο ανήλιαγος^{1,2}

Ο μύθος λέει πως ένας βασιλιάς της Ήλιδας δεν έκανε παιδιά. Παρακάλεσε λοιπόν μαζί με τη βασίλισσα τους Θεούς, να τους δώσουν ένα παιδί. Μετά από λίγο καιρό η βασίλισσα, πραγματικά, έμεινε έγκυος. Γεννήθηκε ένα πανέμορφο αγόρι. Όταν ήρθανε όμως οι μοίρες να το μοιράνουν, είπαν στους γονείς του ότι δεν πρέπει ποτέ να το δει ήλιος γιατί θα πεθάνει. Το βασιλόπουλο μεγάλωσε λοιπόν, ζώντας ανάποδα από τους άλλους ανθρώπους. Την ημέρα κοιμόταν και τη νύχτα ξύπναγε. Ο

¹Ο ίδιος μύθος, λέγεται και στα Καλύβια της Παλιόπολης, όπου υπάρχει και αντίστοιχη τρούπα.(ΣτΣ)

²Ένας άλλος μύθος λέει ότι ο βασιλιάς Αυγείας έφερνε τη χρυσή γουρούνα του με τα 17 χρυσά γουρουνόπουλα για να βοσκήσουν βελανίδια στο δάσος. Γι' αυτό υπήρχε η υπόγεια στοά.(ΣτΣ)

βασιλιάς, είχε τα κοπάδια του στο δάσος της Παναγούλας . Για να μπορεί και το βασιλόπουλο να πηγαίνει στα βασιλικά βοσκοτόπια, έφτιαξε μια υπόγεια στοά που άρχιζε από την Παλαιόπολη και έβγαινε στον Παλαιόπυργο. Όταν μεγάλωσε το βασιλόπουλο, άρχισε κάποια βράδια να πηγαίνει στο δάσος που είχε το υποστατικό ο πατέρας του. Μια νύχτα, συνάντησε εκεί, μια όμορφη βοσκοπούλα που έψαχνε ένα χαμένο αρνί. Όταν την είδε το βασιλόπουλο την ερωτεύτηκε. Από τότε , πήγαινε κάθε βράδυ στον Παλαιόπυργο, αντάμωνε τη βοσκοπούλα, περνούσαν τη νύχτα μαζί, και όταν κόντευε να ξημερώσει, ο Ανήλιαγος έπαιρνε το δρόμο του γυρισμού. Κάποια αυγή όμως, αποκοιμήθηκε. Ο ήλιος κόντευε να ανατείλει όταν ξύπνησε. Τρομαγμένο το βασιλόπουλο, έτρεξε να μπει στη σπηλιά. Πριν προλάβει, όμως να φτάσει την είσοδο, η πρώτη ακτίδα του ήλιου, του καΐδεύει τη πλάτη και τον μαρμαρώνει.

Οι γίγαντες

Μια φορά, στα πολύ παλιά χρόνια, από το Βαρθολομιό πέρασαν οι γίγαντες. Κουβάλαγαν τεράστιες πέτρες για τον Παλιόπυργο. Ένας, κουράστηκε και κατέβασε μία από τους ώμους του για να καθίσει. Όταν ξεκουράστηκε, σηκώθηκε, έφυγε και την πέτρα την άφησε στο δρόμο¹.

Γιατί οι μουσουλμάνοι δεν τρώνε χοιρινό κρέας²

Μια φορά ο Μωάμεθ, ήθελε να κάνει θαύμα σαν τον Μωυσή, που χτύπησε το ραβδί του στην πέτρα και βγήκε νερό. Έσκαψε, λοιπόν σ' ένα μέρος και έθαψε ασκιά γεμάτα νερό. Έπειτα, φώναξε τον κόσμο, για να κάνει μπροστά του το θαύμα. Όμως, ώσπου να μαζευτεί ο κόσμος, πήγε ένα

¹Αυτή η πέτρα βρισκόταν στη γωνία του σπιτιού του Νίκου Ζαρογιάννη, μέχρι το σεισμό του 1988.(ΣτΣ)

²Ο συγκεκριμένος, προφανώς αναληθής πλην όμως αρκετά διαδεδομένος στην ελληνική επικράτεια, μύθος αναπαράγεται ακόμα και σήμερα. Παρόμοια πρακτική έναντι του χοιρινού κρέατος τηρούν βέβαια (μεταξύ άλλων) και οι εβραίοι πλην όμως οι έλληνες χριστιανοί δεν σκέφτηκαν κάποιο παρόμοιο μύθο για τον θεό των εβραίων.(ΣτΕ)

γουρούνι και σκάβοντας με τη μουσούδα του, ξέθαψε τ' ασκιά και πρόδωσε το μυστικό του Μωάμεθ. Εξαγριωμένος τότε ο προφήτης, το καταράστηκε και απαγόρευσε στους πιστούς του να το τρώνε.

Η δεκαοχτούρα

Ήτανε μια φορά, δυο συννυφάδες, που έμεναν με την πεθερά τους. Μια μέρα η μια συννυφάδα, ζύμωσε είκοσι καρβέλια ψωμί. Όταν η ζύμη «έγινε», άναψε το φούρνο, τον έκαψε καλά, τον επάνισε και έριξε το ψωμί. Όταν ψήθηκε και το έβγαλε από το φούρνο, πήρε κρυφά δυο καρβέλια και τα έδωσε του αγαπητικού της. Μετά από λίγη ώρα, η πεθερά και η άλλη συννυφάδα ανακάλυψαν τα δυο καρβέλια που έλειπαν.

-Τι έγινε το ψωμί; Λείπουν δυο καρβέλια. Ήταν είκοσι και τώρα είναι δεκαοχτώ.

-Δεκαοχτώ φούρνισα, έλεγε αυτή, όχι είκοσι.

Τότε η πεθερά της θύμωσε και την καταράστηκε να γίνει πουλί. Μέχρι σήμερα φωνάζει «δεκαοχτώ! Δεκαοχτώ!». Γι' αυτό, τη λένε δεκαοχτούρα.

Ο γκιώνης¹

Στα παλιά χρόνια κάποιοι άνθρωποι είχαν πολλά άλογα και τους έλεγαν αλογάρηδες. Αυτοί έπαιρναν τσοπάνους για να τα φροντίζουν και να τα βοσκάνε. Σε έναν αλογάρη λοιπόν δούλευαν και δυο αδέρφια. Μια μέρα που είχαν βγάλει το κοπάδι για βοσκή ένα άλογο ξέκοψε από το κοπάδι και χάθηκε. Όσο και αν έψαξαν τα παιδιά δεν μπόρεσαν να το βρουν. Το βράδυ πάνε στο αφεντικό τους καταστεναχωρημένα και του το λένε. Εξοργισμένος αυτός τα στέλνει να ψάξουν το χαμένο άλογο λέγοντάς τους να μη γυρίσουν πίσω αν δε το βρουν. Έφυγαν τα παιδιά και άρχισαν να ψάχνουν μέρα νύχτα το χαμένο άλογο. Έψαξαν σε βουνά, σε ρεματιές, σε λαγκαδιές, τίποτα. Άφαντο το άλογο. Μια μέρα ψάχνοντας μπήκαν σε κάτι ρουμάνια

¹Αφήγηση της Διαμάντως Βερμέ.(ΣτΣ)

και το ένα παιδί, που το έλεγαν Αντώνη, χάθηκε. Ο αδερφός τους από την μεγάλη του πίκρα, παρακάλεσε τον Θεό να τον κάνει πουλί να μπορεί να πετάει για να βρει τον Αντώνη. Και μέχρι σήμερα γυρίζει από δέντρο σε δέντρο φωνάζοντας τον αδερφό του.

Ο γκιώνης - παραλλαγή¹

Μια φορά ήσαντε δυο αδέρφια και είχανε πολλά πρόβατα. Ένα καλοκαιρινό βράδυ εκεί που κοιμόσαντε μαζί με τα πρόβατά τους, αυτά προγκίζανε και φύγανε γιατί κάτι θα είδανε. Τότε ο μεγάλος αδερφός μιλάει στον μικρότερο να σηκωθεί να μαζέψουν τα πρόβατα. Αυτός όμως κοιμόταν ξερός και δεν τον άκουγε. Του ξαναμιλά, τίποτα. Τότε θυμώνει και βγάζοντας το πιστόλι του σκοτώνει τον μικρό αδερφό του. Αμέσως όμως κατάλαβε το φοβερό κακό που έκανε και παρακάλεσε τον Θεό να τον κάνει πουλί να κλαίει τον αδερφό του. Ο Θεός τον έκανε Γκιώνη και κάθεσαι μέχρι σήμερα και κλαίει με το κεφάλι του σκυμμένο να κοιτάει τη γη για να βλέπει τον αδερφό του που ήταν σκοτωμένος

Της λησμονιάς ή αρνησιιάς η βρύση

Όποιος πεθαίνει, πηγαίνει στο Κάτω Κόσμο. Φτάνοντας εκεί, κλαίει και οδύρεται, γιατί άφησε στον επάνω Κόσμο και τους δικούς του. Οι άλλοι πεθαμένοι, διασκεδάζουν και γελάνε, που κάνει έτσι ο νεοφερμένος. Αυτό γίνεται τη πρώτη μέρα. Μετά, τον λυπούνται και τον πάνε σε μια βρύση και του λένε να πει νερό. Αφού πει νερό, αμέσως λησμονάει τον επάνω κόσμο και γελάει κι αυτός, με όσους έρχονται την άλλη μέρα.

Μαρούλα

Μια φορά κι ένα καιρό, έζηγε μια μάγισσα με τη κόρη της, τη Μαρούλα. Μια μέρα, πέρναγε μπροστά από το σπίτι τους ο Μητσόκολος. Έξω στην

¹Αφήγηση της Διαμάντως Βερμέ.(ΣτΣ)

αυλή καθόταν η Μαρούλα και καθώς τον είδε, του φώναξε να πάει να παίξουνε. Καταχαρούμενος ο Μητσόκολος, άνοιξε το πορτόνι και μπήκε μέσα. Η μάγισσα, μόλις τον είδε να μπαίνει μέσα, έτριβε τα χέρια της από τη χαρά της. Άρχισε να νυχτώνει και ο Μητσόκολος, αποφάσισε να φύγει. Βγαίνει τότε η μάγισσα από το σπίτι, τον αρπάζει και τον κλειδώνει στο σκοτεινό δωμάτιο. Φώναζε, χτύπαγε τη πόρτα να του ανοίξουν, έκλαιγε, μάταια όμως, κανένας δεν του άνοιγε του Μητσόκολου. Η μάγισσα με τη κόρη της κάθισαν να φάνε.

-Αύριο το πρωί θα πάω στη πόλη, είπε η μάγισσα. Εσύ θα κάψεις το φούρνο και θα ψήσεις το Μητσόκολο να τον φάμε, όταν θα γυρίσω.

Έτσι κι έγινε. Το πρωί η μάγισσα έφυγε, η Μαρούλα έκαψε το φούρνο και ξεκλείδωσε το Μητσόκολο. Τον πήγε στο φούρνο και του είπε να καθίσει πάνω στο φτυάρι.

-Δε ξέρω να καθίσω, της είπε ο Μητσόκολος, δείξε μου.

-Τι δε ξέρεις να καθίσεις; Όπως κάθεται στις καρέκλες, θα κάτσεις και δω πάνω.

-Μα δεν έχω καθίσει ποτέ σε φτυάρι, δείξε μου εσύ πώς να κάτσω.

Κάθεται η Μαρούλα στο φτυάρι, το αρπάζει ο Μητσόκολος και κραπ!, τη ρίχνει μέσα στο φούρνο. Μετά ανέβηκε στα κεραμίδια και περίμενε να γυρίσει η μάγισσα. Κάποια στιγμή αργά το μεσημέρι ήρθε η μάγισσα, φώναξε τη Μαρούλα, αλλά απόκριση δε πήρε. Πάει στο φούρνο, τον ανοίγει, βλέπει το... Μητσόκολο ροδοψημένο και της έτρεχαν τα σάλια, τσίμπησε ένα κομματάκι, κι άρχισε να φωνάζει τη Μαρούλα.

-Μαρούλα!!, Μαρούλα!!, έλα να φάμε το Μητσόκολο.

Ο Μητσόκολος, κρυμμένος στα κεραμίδια της απαντάει:

-Μαρούλα κράξεις, Μαρούλα τρως.

Κοιτάει η μάγισσα, δε βλέπει τίποτα και ξαναφωνάζει:

-Μαρούλα!!, Μαρούλα!!!, έλα να φάμε το Μητσόκολο.

-Μαρούλα κράξεις, Μαρούλα τρως, απαντάει ο Μητσόκολος.

Κοιτάει η μάγισσα, βλέπει το Μητούκολο στα κεραμίδια. Τότε κατάλαβε τι είχε γίνει και από το πολύ κακό της έγινε μαύρο σύννεφο και χάθηκε.

Τα ευτράπελα

Ο Τζεβελέκος και το παγκάρι

Αρχές του προηγούμενου αιώνα. Στην Παναγία¹, είναι νεωκόρος ο Τζεβελέκος. Άνθρωπος φτωχός, και με ένα μικρό ελάττωμα. Του άρεσε το έρμο το κρασί. Συνεπέστατος στα καθήκοντά του, ήταν σχεδόν όλη μέρα στο ναό. Το ηλιοβασίλεμα, όλο και κάποια γριά πέρναγε, να ανάψει το κεράκι της και να ευχαριστήσει την Παναγία. Ο τελευταίος όμως που έμπαινε στην εκκλησία με τα πρώτα σκοτάδια, ήταν ο Τζεβελέκος. Έριχνε μια γενικότερη ματιά στον ναό και κατέληγε στο παγκάρι. Εκεί, πάντα υπήρχαν μια, δυο πεντάρες. Τις έβλεπε ο Τζεβελέκος, πήγαινε μπροστά στο θρόνο, και με περίλυπο ύφος, έλεγε:

-Παναγία μου, να πάρω μια πενταρίτσα, να πιω ένα ποτηράκι;

Άκουγε νοερά το ναι της Παναγίας και φωναχτά απαντούσε:

-Φχαριστώ Παναγία μου.

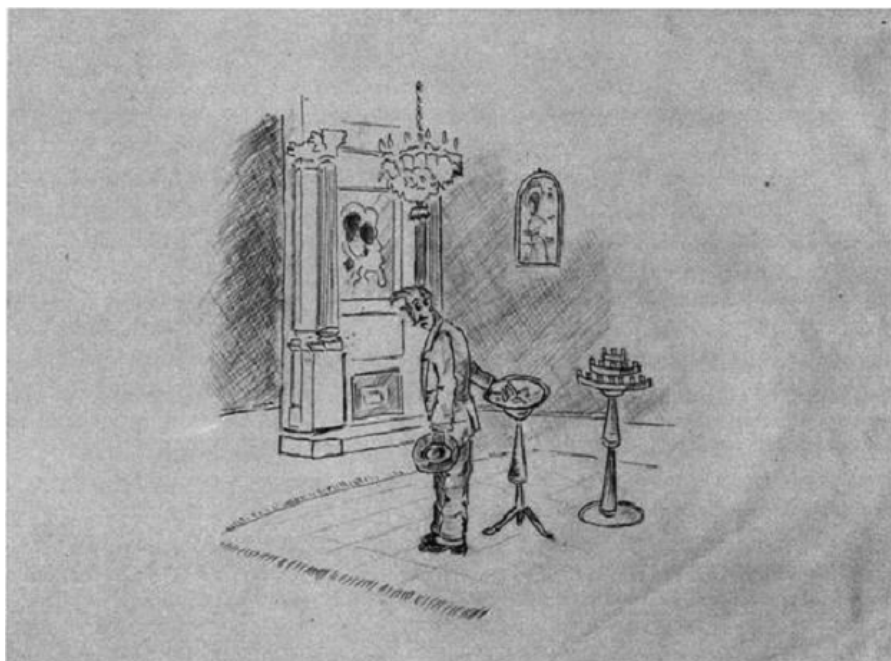
Έπαιρνε το μερίδιό του από το παγκάρι, τρισευτυχισμένος ότι είχε και τη συγκατάθεση της Παναγίας, και μια και δυο για την ταβέρνα της Κρεμμύδαινας. Την επόμενη το ίδιο. Αυτό συνεχίστηκε για αρκετό χρονικό διάστημα. 18 Ώσπου μια μέρα, κάτι έπεσε στην αντίληψη ενός επιτρόπου. Πάει, λοιπόν, στην εκκλησία το βραδάκι, κρύβεται πίσω από το θρόνο και περιμένει. Κάποια στιγμή, μπαίνει ο Τζεβελέκος και αρχίζει το τελετουργικό. -Παναγία μου, να πάρω μια πενταρίτσα, να πιω ένα ποτηράκι; Δεν προλαβαίνει να πάρει τις ευχαριστίες, κι ακούει μια βροντερή φωνή, να του λέει:

-Όχι ρε, να μη πάρεις τίποτα.

Ατάραχος ο Τζεβελέκος, σηκώνει το κεφάλι του, κοιτάζει την Πλατυτέρα στον τρούλο, που κρατάει αγκαλιά το νεογέννητο Χριστό, και του λέει επιτιμητικά:

¹Εννοείται ο ναός της Παναγίας, ο οποίος βρίσκεται στο Βαρθολομιό.(ΣτΕ)

-Ποιος σου μίλησε σένα ρε ζυπολούδικο; Εγώ με τη μάνα σου κουβεντιάζω.

Ο Μήτσος και το γαϊδούρι του Βλαστάρη

Καλοκαίρι του 1900. Ο Μήτσος, δούλευε στα Λουτρά του Λίντζι. Συγκοινωνία δεν υπήρχε. Οι μετακινήσεις γίνονταν με άλογο ή με τα πόδια. Ένα βράδυ, χρειάστηκαν κάποια εργαλεία. Ο Μήτσος, έπρεπε να πάει στο Βαρθολομιό και νωρίς το πρωί της άλλης μέρας, να βρίσκεται πίσω. Για πιο σύντομα, απέφυγε τη δημοσιά και έκοψε δρόμο μέσα από τα χωράφια. Καθ' οδόν, άρχισε να σκέφτεται όλα όσα είχε ακούσει για τους διαύλους του Λιντζού, για τα μέρη που «κρατάνε», για τα ζωτικά των νερών και τις νεράιδες που παίρνουν τη μιλιά σε όποιον τις συναντήσει. Αφέγγαρη η νύχτα, ο νους κολλημένος σε ό,τι παραδοξολογία είχε πάρει το αυτί του, άρχισε σιγά, σιγά να ιδρώνει. Είχε μισάσει το δρόμο, όταν ξαφνικά μπροστά του, βλέπει δύο τεράστια μάτια να τον κοιτάζουν. Στέγγωσε το στόμα του

από την τρομάρα. Έκανε δυο βήματα δεξιά, δεξιά και τα μάτια. Έκανε δυο βήματα αριστερά, αριστερά και τα μάτια. Άρχισε να σταυροκοπιέται και να λέει όσες προσευχές ήξερε, για να ξορκίσει το κακό. Τίποτα. Τα μάτια εκεί. Να τον κοιτάζουν και να λαμπυρίζουν σαν να είχαν βγει από την Κόλαση.

-Φύγε ρε κέρατά, γιατί θα σε σκοτώσω, φωνάζει ο Μήτσος, βγάζοντας τη πιστόλα από το ζωνάρι.

Πυροβολεί, ακούει ένα γδούπο και αρχίζει να τρέχει. Φτάνει στο σπίτι του, ξυπνάει τη μάνα του και να τα λιβάνια πάνω στο κεραμίδι, να τα ξόρκια, να τα τάματα στην Παναγία που γλίτωσε το παιδί από τον ίδιο το διάολο. Τέλος πάντων, πέσανε να κοιμηθούνε. Την άλλη μέρα, πρωί, πρωί ο Μήτσος, πήρε τα εργαλεία και έφυγε για τα Λουτρά. Γύρω στις εννιά, είχε βουίξει η αγορά, πως τη νύχτα κάποιος μασκαράς σκότωσε το έρμο το γαϊδούρι του Βλαστάρη. Πέρασαν εκατόν έξι χρόνια για να βρεθεί ο μασκαράς δολοφόνος του γαιδάρου.

Η Ανάστα και η... λεόραση

Δεκαετία του 1970. Οι τηλεοράσεις έχουν αρχίσει να μπαίνουν στα σπίτια μας για τα καλά. Όλοι κόβανε λεφτά από κάπου αλλού, για να μπορέσουν να φέρουν το μαγικό κουτί στο σπίτι τους. Οι νέοι το δέχονταν με ενθουσιασμό που περίσσευε. Για τους γέρους, όμως, ήταν εντελώς ακατανόητο. Εκείνη την εποχή, λοιπόν, αγόρασε και ο γείτονας μας μια τηλεόραση. Την έφερε στο σπίτι, την εγκατέστησαν, πιάσανε τα δυο κανάλια που εξέπεμπαν τότε και η ευτυχία ήταν διάχυτη σε όλους, εκτός από τη γιαγιά. Η γιαγιά είχε πιάσει μιαν άκρη, μακριά από τη τηλεόραση, είχε ρίξει μπροστά στο πρόσωπό της το τσεμπέρι της και ταξίδευε στον δικό της κόσμο. Κάποια στιγμή, ρωτάει:

-Ωρή Διαμάντω, θα κάτσουνε πολύ ώρα τούτοι δω;

Απορροφημένη η νύφη της, η Διαμάντω στο πρόγραμμα, της πέταξε ένα όχι και τελείωσε. Έφτασε η ώρα του φαγητού. Το τραπέζι στρώθηκε, κάθισαν όλοι, εκτός από τη γιαγιά.

-Έλα μάνα να φάμε, της φωνάζει ο γιος της.

Η γιαγιά, όμως, δεν κουνιόταν από τη θέση της. Με τα πολλά, την φέρνουν στο τραπέζι. Κάθισε σ' ένα μέρος, που δεν είχε άμεση επαφή με την οθόνη, έφτιαξε το τσεμπέρι της και διστακτικά, άρχισε να τρώει. Η τηλεόραση, που δεν είχε κλείσει καθόλου έπαιζε μια σκηνή του Λούνα Πάρκ, (δημοφιλούς σειράς της εποχής) στην οποία ο μπάρμπα- Γιώργης φώναζε:

-Όξω ρε, όλοι όξω, κλείνουμε.

Θορυβημένη η γιαγιά, σταματάει το φαγητό, βροντάει τα χέρια της στο τραπέζι και έξαλλη του απαντάει.

-Αμή!!, Σα να μην έφτανε που μας μέτραγες τις μπουκιές, παλιομασκαρά, θα μας διώξεις κι από τα σπίτια μας τώρα. Διώχτους, ωρέ Γεράσιμε από δω μέσα, να φάμε με την ησυχία μας.

Κάθε φορά δε, που τελείωναν οι ειδήσεις και ο εκφωνητής έλεγε καληνύχτα, με περίσσια ευγένεια και ανακούφιση, καληνύχτιζε και αυτή, λέγοντας:

-Καληνύχτα σας, καληνύχτα σας, καλό ξημέρωμα.

Η γλυκιά μας η γιαγιά πέθανε χωρίς να καταλάβει πώς λειτουργούσε η «λεόραση», όπως την έλεγε, αφού θεωρούσε το αρχικό «τη», ως άρθρο.

Το τραίνο¹

1950-1960. Τα ρολόγια είδος πολυτελείας. Προνόμιο των εκόντων οικονομική ευμάρεια. Πολύ λίγοι κυκλοφορούσαν με ρολόγια στο τσεπάκι και λιγότεροι αυτοί που είχαν ξυπνητήρι στο σπίτι τους. Την ώρα την υπολόγιζε ο κόσμος με τον ήλιο και τις σκιές. Όσπου, ήρθε στο Βαρθολομιό το τραίνο. Έτσι οι Βαρθολομαίοι, παράτησαν τον ήλιο και περίμεναν το σφύριγμα του τραίνου για τον προσδιορισμό της ώρας.

Πρώτο σφύριγμα, στις έξι το πρωί. Ώρα που έπρεπε να σηκωθούν για το μεροκάματο. Το μεσημεριανό τραίνο, σηματοδοτούσε την ανάπαυλα για το

¹Εδώ όπως και αλλού διατηρείται η παλαιότερη ορθογραφία.(ΣτΕ)

φαγητό. Και το τελευταίο σφύριγμα, στις έξι το απόγευμα, ήταν το καμπανάκι λήξης της μέρας για τον μεροκαματιάρη. Γι' αυτό, το τελευταίο τραίνο, που το περίμενε η εργατιά σαν λύτρωση, υπήρχε η φράση «σφύρα τραινάκι μου, να πετάξω τα ζαυλιά». Το μεσημεριανό και το βραδινό τραίνο, ήταν ό,τι καλύτερο. Το πρωινό όμως, επιάλτης για όλους, περισσότερο δε για τους νέους. Κάθε πρωί, αγώνα μεγάλο έδιναν οι μανάδες για να σηκώσουν τα βλαστάρια τους να πάνε στη δουλειά.

Έτσι, ένα χειμωνιάτικο πρωινό η θεία Γιώργαινα, πάει να σηκώσει το γιο της για τη δουλειά. Τον σκουντάει, λοιπόν, και του λέει:

-Σήκω Παύλο, περνάει το τραίνο.

-Ναι, λέει ο Παύλος και γυρίζει πλευρό.

Μετά από λίγο:

-Σήκω Παύλο μου, περνάει το τραίνο

-Τώρα, σηκώνουμε

Αποκοιμήθηκε πάλι ο Παύλος. Τρίτη φορά, πάει η μάνα του:

-Σήκω, παιδάκι μου, σφυράει το τραίνο.

Και ο Παύλος εξαγριωμένος και αγανακτισμένος:

-Ωρή μάνα τι κάνεις έτσι; Απάνου στις γραμμές κοιμάμαι, τα κέρατά μου, και φοβάσαι μη με κόψει!!!!

Ο Βλάσης και ο Βλασσόπουλος^{1,2}

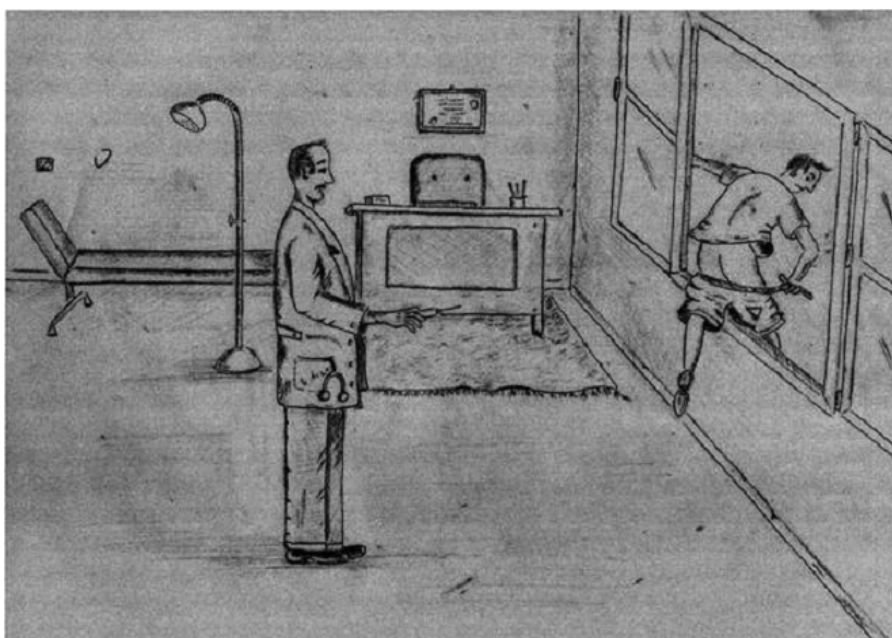
Στη δεκαετία του '50, ήρθε σαν αγροτικός γιατρός ο Νικόλαος Βλασσόπουλος, καταγόμενος από την Ιθάκη. Παραμένει όμως στο Βαρθολομιό σα γιατρός, για όλη την επαγγελματική του καριέρα.

¹Εις μνήμην του Μήτσου Χειμαριώτη, που υπήρξε από τους μεγαλύτερους παραμυθάδες, μίμους, με μια λέξη καλαμπουρτζήδες, που έβγαλε το χωριό μας. Δικές του είναι και οι ιστορίες που ακολουθούν.(ΣτΣ).

²Το κείμενο για την ιστορία «Ο Βλάσης και ο Βλασσόπουλος» είναι του Ι. Κ. Σούλη.(ΣτΣ)

Χαρακτηριστικό γνώρισμα του καλού αυτού ανθρώπου, που τόσα προσέφερε στον τόπο μας, ήταν η έντονη επτανησιακή προφορά του. Κάποια φορά λοιπόν, ο Αρκάδης ο Χαλικιόπουλος, κίνησε να βρει το γιατρό και να τον φέρει στο σπίτι του, γιατί ήταν άρρωστος ο γιος του ο Βλάσης. Ήρθε ο γιατρός στο σπίτι, εξετάζει τον Βλάση.

-Δεν είναι τίποτα, του λέει, γρίπη έχει, θα περάσει. Αλλά πρέπει να του ρίξουμε τον πυρετό, γι' αυτό θα του κάνω μια ένεση.

Και αρχίζει να ετοιμάζει τη σύριγγα. Μόλις ο Βλάσης βλέπει τη σύριγγα, αλαφιάζεται, ανοίγει το παράθυρο που ήταν πάνω από το κρεβάτι του και λακάει προς το δρόμο. Τρέχει ξοπίσω του ο πατέρας του και η μάνα του, φωνάζουν, ψάχνουν, άφαντος ο Βλάσης.

Σε λίγο, γυρνάει λαχανιασμένος στο σπίτι ο μαύρος ο Αρκάδης και λέει:

-Γιατρέ μου, δεν τον βρήκα. Εξαφανίστηκε.

-Και τι θα κάνουμε μωρέ, τώρα που έχω ετοιμάσει την ένεση; Απαντά ο γιατρός.

-Δεν πειράζει γιατρέ μου, λέει ο Αρκάδης. Κάνε την ένεση σε μένα να μην πάει χαμένη.

Η μαμή

Από το 1930 έως και το 1960 τα περισσότερα παιδιά στο χωριό μας τα ξεγέννησε η Ευγενία Κοισέτα, πιο γνωστή σαν μαμή, αφού το επάγγελμά της αντικατέστησε το όνομα. Κι όταν γριά πια, έπαψε να ασκεί τη μαιευτική, κανένας δεν αναφερόταν σ' αυτήν σαν Ευγενία. Όλοι τη φώναζαν μαμή. Δυναμική και πληθωρική, αφού το επάγγελμα της εξασφάλιζε τα προς το ευ ζην την εποχή εκείνη. Ένα χειμωνιάτικο βράδυ, γένναγε η γυναίκα του Γιάννη, ο οποίος έμενε έξω από το χωριό, σε μετόχι. Καβαλάει το γαϊδούρι και πάει να φωνάξει της μαμής. Φτάνει στο χωριό, χτυπάει τη πόρτα της, βγαίνει ο άντρας της ο Κυριάκος. Του λέει τα καθέκαστα. Ξυπνάνε τη μαμή, την ανεβάζουν στο γαϊδούρι, κι εκεί που πάνε να ξεκινήσουν, του λέει ο Κυριάκος, που γνώριζε πως ο Γιάννης είναι κομμάτι μουρντάρης:

-Ρε, πρόσεξε μη την ακουμπήσεις, γιατί φίδια κολοβά που σε φάγανε.

-Τι λες Κυριάκο μου, τη μαμή θ' ακουμπήσω!

Έτσι, αφού ανταλλάχτηκαν οι προειδοποιήσεις και οι εγγυήσεις, ξεκίνησαν. Μπροστά ο Γιάννης με τα πόδια, πίσω η μαμή καβάλα στο γαϊδούρι, με το φιλόβροχο να τους συντροφεύει. Στα μισά του δρόμου, μ' ένα μεγάλο μπουμπουνηταριό, προγκάει το γαϊδούρι, πετάει τη μαμή μέσα στο τράφο, που ήταν γεμάτος νερά και λακάει στα πέρα. Ο Γιάννης πάνω στο δρόμο την κοιτάζε.

-Τι κοιτάς μωρέ, έλα να με τραβήξεις.

-Τι λες κυρά μαμή μου, ο Κυριάκος μου είπε να μη σε ακουμπήσω

-Δωσ' μου μωρέ το χέρι σου ν' ανέβω, φώναζε η μαμή, που ήταν μέχρι το λαιμό στο νερό.

Ο Γιάννης απόητος την κοιτάζε και τραβιόταν προς τα πίσω. Ευτραφής, όπως ήταν ή έρμη η μαμή, κιντύνεψε να βγει από τον τράφο. Όταν μετά από ώρα έφτασαν στην ετοιμόγεννη, με τη μαμή λασπωμένη και βρεγμένη μέχρι το κόκαλο, το παιδί είχε ξεκεφαλίσει. Ο Γιάννης, πιστός στην υπόσχεσή του, επέστρεψε τη μαμή εν μέσω νυκτός, σε μαύρο χάλι. Η μαμή, το φύσαγε και δε κρύωνε, μέχρι τα γεράματά της.

Η τσίκνα

Μετά τον πόλεμο το ενενήντα τοις εκατό των κατοίκων του χωριού μας βίωνε λίγο πολύ τα ίδια πράγματα, στην διατροφή στην ένδυση και γενικά στην καθημερινότητα του. Κάποιοι όμως ήθελαν να αποστασιοποιηθούν από τη μάζα, να πείσουν πως είχαν δραπετεύσει από το καζάνι, μέσα στο οποίο έβραζαν όλοι και να δείξουν πως ήταν κάτι τις περισσότερο, χωρίς όμως να είναι. Έτσι ο Χαρίλαος στούφανε κάθε βράδυ τη γειτονία από τη τσίκνα. Λυνόταν το άντερο των περίοικων σε ακτίνα διακοσίων μέτρων, έτσι και έπεφτε ο ήλιος και άναβαν οι γωνιές. Κάποιοι έβριζαν το Χαρίλαο και αναρωτιόντουσαν πού έβρισκε τα φράγκα και αγόραζε κρέας τόσο συχνά τη

στιγμή που οι ίδιοι το γεύονταν κούκου-φέξει. Σε τίποτε άλλο δεν διέφερε από αυτούς παρά μόνο στο μενού. Όταν πετύχαιναν κάποιο από τα τσορομπίλια του Χαρίλαου, τον ρώταγαν:

-Τι φάγατε ρε χθες το βράδυ;

-Κρέας μπάρμπα, απαντούσε αυτό.

Δεν μπορούσε να το αντέξει ούτε το μυαλό, ούτε το στομάχι των γειτόνων, αυτό το πράγμα. Πάγια συζήτηση στη γειτονιά το πώς τα κατάφερνε ο Χαρίλαος και τάζε τη λυκοφαμελιά του κρέας. Ο ίδιος δε κάθε φορά που συναντιόταν με κάποιον γείτονα έτριβε τη κοιλιά του και χρησιμοποιώντας πολύ λεπτό χιούμορ, ρώταγε:

-Πώς πάει η πείνα ρε παιδιά

-«Ε!!! τούτο πήγαινε πολύ, δεν το ήθελε ούτε ο θεός ούτε ο διάολος», σκέφτηκε μια μέρα ο Γιώργης που είχε λουστεί την κοροϊδία του Χαρίλαου.

-«Θα τον παρακολουθήσω τον κέρατά όταν πηγαίνει στο κασάπη να δω το παίρνει βερεσέ ή το πληρώνει».

Πιο νωρίς από όλες τις μέρες ήρθε ο Γιώργης από το μετόχι του και περίμενε να ακούσει το κάρο του Χαρίλαου. Κάποια στιγμή έφτασε το κάρο, πετάχτηκε ο Γιώργης έξω από το σπίτι και παραμόνευε να δει τις κινήσεις. Μετά από κάμποση ώρα βλέπει το Χαρίλαο να ροβολάει προς την αγορά και τον παίρνει στο κατώπι με μεγάλες προφυλάξεις. Φτάνει ο Χαρίλαος έξω από το κασάπικο του Μαυρονιόνιου -το διπόδι ο Γιώργης- και βάζοντας μόνο το κεφάλι του μέσα στη πόρτα ρωτάει.

-Κανά ξυγκάκι ρε Νιόνιο για τις αρβύλες έχεις σήμερα¹;

-Έλα μέσα έχω δύο τρία κομματάκια του λέει ο Νιόνιος.

Με το που βγαίνει από το μαγαζί ο Χαρίλαος έρχεται μούτρα με μούτρα με το Γιώργη, ο οποίος χαμογελώντας χαιρέκακα του λέει:

¹Ελλείψει βερνικιών πέρναγαν τις αρβύλες με λίπος για να τις συντηρούν και να μαλακώνει το δέρμα. Από αυτό το λίπος έριχνε ο Χαρίλαος πάνω στα κάρβουνα κάθε βράδυ προκειμένου να ανεβάσει το κοινωνικό του status.(ΣτΣ)

-Φτου σου μασκαρά που ήθελες κιόλας να μας κοροϊδεύεις και να μας ρωτάς πως πάει η πείνα, ενώ εσένα βρωμάει ο ντορός σου από την αναφαγιά και δασκάλεψες και τα παιδιά σου να λένε ψέματα!!!.

Εκείνο το βράδυ στη γειτονιά όλοι έτρωγαν τις ραπανίδες τους και τους φαινόταν πως έτρωγαν ψάρια. Ενώ ο Χαρίλαος τις κατάπινε αμάσητες. Φαρμάκι του φαίνονταν. Σαν να κατάπινε κινίνο.

Τα ψάρια του παπά-Νίκου

Ο παπα-Νίκος, εφημέριος για πάρα πολλά χρόνια στην Παναγία, είχε παίξει καθοριστικό ρόλο στα τεκταινόμενα του τόπου μας. Ψηλός, επιβλητικός με κάτασπρα πλούσια γένια και καταγάλαζια μάτια. Αυτά τα μάτια όταν αγρίευαν έκοβαν τα γόνατα των μανάδων που είχαν πάρει τα βλασάρια τους στην εκκλησία, να λειτουργηθούν μπας και τους δώσει ο Θεός φώτιση και ηρεμήσουν. Αν κάποιο από αυτά παρέκκλινε των κανόνων που είχε θεσμοθετήσει ο παπα-Νίκος, διέκοπτε τη λειτουργία έβγαινε στην Ωραία Πύλη, και με στεντόρεια φωνή, που δεν χρειάστηκε ποτέ μικρόφωνο έλεγε:

-Μάζεψε κυρά μου το παιδί σου. Πού νομίζεις πως βρίσκεσαι, στην αυλή του σπιτιού σου; Δείχνοντας ταυτόχρονα την άμοιρη μάνα. Οπότε... πού να κρύψει τα μούτρα της η δακτυλοδεικτούμενη.

Ο παπα-Νίκος είχε και πολλά πρωτοποριακά χόμπι για την εποχή του. Του άρεσε πάρα πολύ η μουσική. Είχε στην κατοχή του δίσκους με κλασική μουσική που θα ζήλευε και η καλύτερη δισκοθήκη. Επίσης ήταν αυτός που έφερε το πρώτο ράδιο στο Βαρθολομιό, που επονομάσθηκε «η ραδιόλα του παπα-Νίκου». Λαϊκό προσκύνημα γινόταν στο σπίτι του για να ακούσουν και να δουν τη «ραδιόλα». Ένα ακόμη χόμπι του ήταν η καλοφαγιά. Έτσι ένα ωραίο πρωινό βγαίνοντας στην αγορά έπεσε πάνω στον ψαρά, του οποίου το καλάθι ήταν γεμάτο λαχταριστούς κεφάλους. Διαλέγει δύο, τους μεγαλύτερους. Όσπου να τους διπλώσει ο ψαράς στην εφημερίδα, ρίχνει μία διερευνητική ματιά ο παπα-Νίκος και εστιάζει στον Παύλο τον Ρ..., ο οποίος κοίταζε με περίλυπο βλέμμα και από μακριά τα ψάρια.

-Έλα ρε Παύλο πάρτα να τα πας στην παπαδιά να τα φτιάξει για το μεσημέρι.

Χωρίς να γνωρίζει τον ντριβέλι του έρμου του Παύλου, ο οποίος περίμενε μουσαφιρέους και μάλιστα ξενοχωρίτες. Από το χάραμα είχαν σηκωθεί με τη γυναίκα του και έψαχναν απεγνωσμένα να βρουν τι θα μαγειρέψουν στους φιλοξενούμενους, τη στιγμή που δεν είχαν «βραδιάς αλάτι» στο σπίτι τους. Αφού είδαν και απέιδαν της λέει ο Παύλος:

-Θα κατεβώ στην αγορά και αν μπορέσω θα πάρω κάτι βερεσέ και θα σου φέρω να μαγειρέψεις.

Σε αυτή τη δεινή θέση τον πέτυχε ο παπα-Νίκος και τον έστειλε στο θέλημα. Ούτε να διανοηθεί ο Παύλος ν' αρνηθεί στον παπα-Νίκο. Έτσι έβαλε τα ψάρια παραμάσχαλα και ξεκίνησε για το σπίτι του παπά, βρίζοντας από μέσα του την κακιά του τύχη που δεν είχε δύο δεκάρες να πάρει φασόλια να ξεντροπιαστεί ενώ ο παπα-Νίκος καλότρωγε και καλόπινε.

-«Οι αδικίες που κάνει ο Θεός είναι μεγάλες», σκεφτόταν.

Με τούτα και με τ' άλλα έφτιασε στο σπίτι. Τη στιγμή που σηκώνει το χέρι να κρουταλίσει την πόρτα, σαν αστραπή περνάει από το κεφάλι του μία ιδέα. Κατεβάζει το χέρι, μπαίνει στο στενό, αφήνει τα ψάρια στο περβάζι του παράθυρου και επιστρέφει στην πόρτα την οποία κτυπάει. Βγαίνει η παπαδιά και γρήγορα - γρήγορα της λέει:

-Κυρά παπαδιά μου είπε ο παπα-Νίκος να τηγανίσεις αυγά το μεσημέρι γιατί δεν βρήκε τίποτα.

Βουτάει τα ψάρια και γίνεται μπουχός ευχαριστώντας τον καλό Θεό που τον έβγαλε από το αδιέξοδο. Θα καλοτάιζε τους μουσαφιρέους του με κεφάλους. Το μεσημέρι πάει ο παπα-Νίκος σπίτι του κάθεται στο τραπέζι και περιμένει με λαχτάρα τα ψάρια. Του σερβίρει η παπαδιά τέσσερα αυγά τηγανιτά, φρεσκοτάτα.

-«Τι είναι τούτα; πού είναι τα ψάρια;», φωνάζει ο παπα- Νίκος.

-«Δεν μου παράγγειλες με τον Ρ... να σου τηγανίσω αυγά, γιατί δεν βρήκες τίποτα;» του λέει η παπαδιά.

Σβουντούνισε το κεφάλι του παπα-Νίκου, αλλά τι να κάνει τα έφαγε τα αυγά. Έτσι έφαγαν τα μάτια του παπά τα ψάρια και η κοιλιά του Παύλου και των μουσαφιερών του τον περιδρομο. Ο ίδιος δε για ένα εξάμηνο εξαφανίστηκε από το οπτικό πεδίο του παπα-Νίκου φοβούμενος τις μαγκουριές. Η κάθοδος του τελείωνε στα Βυτανάικα, από εκεί και κάτω ήταν απαγορευμένη ζώνη, ή μη και διακεκαυμένη, για τον Παύλο.

Ο μπάριμπα-Πέτρος και οι ψαλμωδίες

Ένα βράδυ, πώς το 'φερε η κουβέντα, μιλούσαμε για μέρη που «κρατάνε», για τις νεράιδες, που τις νύχτες πλέκουν πλεξιδάκια τις καίτες των αλόγων, για τα αερικά στις συκιές τα μεσημέρια και άλλα τέτοια, όταν χτύπησε η πόρτα. Μπήκε μέσα ο επισκέπτης, κάθισε μαζί μας και ακούγοντας, έλαβε και αυτός μέρος στη συζήτηση και μας εξιστόρησε τα πιο κάτω:

«Ήταν άνοιξη, οι δουλειές στις σταφίδες πάρα πολλές. Οι καλλιεργητές παρακαλούσαν να μην τελειώσει η μέρα για να τις προλάβουν. Έτσι τον μπάριμπα-Πέτρο, τον πήρε η νύχτα στο μετόχι του. Ώρα πολλή είχε βασιλέψει ο ήλιος, όταν έβαλε το τράστο στον ώμο και ροβόλησε προς το χωριό. Πέρασε το Μελιό, την Τραγάνη και βρισκόταν στις αρχές του Παλιόπυργου, όταν του φάνηκε ότι άκουσε ψαλμωδίες. Σκέφτηκε ότι ήταν ιδέα του. Σταμάτησε, τέντωσε καλά τ' αυτιά του μήπως είχε κάνει λάθος. Οι ψαλμωδίες τώρα, ακούγονταν δυνατότερα. Ανατρίχιασε ολόκληρος, έκανε το σταυρό του κι έφυγε όσο πιο γρήγορα μπορούσε. Έφτασε στο σπίτι του κάθιδρος και ασθμαίνοντας, διηγήθηκε στη γυναίκα του, τη Θεώνη, το περιστατικό. Αφού το έψαξαν απ' όλες τις μεριές, και λογική εξήγηση δε βρήκαν, κατέληξαν, ότι το μέρος αυτό «κρατάει». Ποτέ ξανά ο μπάριμπα-Πέτρος δεν πέρασε απ' αυτόν το δρόμο.»

Δεκαπέντε χρόνια μετά το θάνατό του μπάριμπα-Πέτρου διαλευκάνθηκε το παράδοξο. Την εποχή εκείνη, τρεις φίλοι (ο Κωνσταντίνος Καρούσος, ο οποίος αργότερα έγινε Μητροπολίτης Πειραιώς Καλλίνικος, ο Νίκος Μπράβος και ο Δημήτρης Κοντογιάννης), είχαν τη συνήθεια να πηγαίνουν στην τρύπα του αράπη, για να έχουν ησυχία, και να εξασκούνται στη

Βυζαντινή μουσική. Σε μια τέτοια στιγμή πέρασε κι ο μπάρμπα-Πέτρος και τους άκουσε. Έτσι έφυγε για τον άλλο κόσμο, πεπεισμένος ότι εδώ επάνω, κυκλοφορούν ξωτικά που ψέλνουν απολυτικά, για να ξεγελάσουν τους κακόμοιρους τους ανθρώπους.

Μικρές ιστορίες για μεγάλες απώλειες

Το μετόχι

Τα δύσκολα πέρασαν. Ο χειμώνας στο τέλος του. Δειλά δειλά οι πρώτες ανοιξιάτικες μυρωδιές άρχισαν να χορεύουν στον αέρα. Η ακακία, το σημείο αναφοράς για τον ερχομό της Άνοιξης, άρχισε να μου δείχνει τα πρώτα σημάδια. Κάθε πρωί, ανοίγοντας τη πόρτα, το πρώτο που κοίταζα, ήταν αυτή. Την έβλεπα να τεντώνει τα κλαδιά της, να φουσκώνει, να σειέται ολόκληρη. Και τότε ήξερα πως ο καιρός πλησίαζε. Λίγο ακόμα ήθελαν να ανοίξουν τα φουσκωμένα καφέ κομπάκια και να πρασινίσουν. Και πρασίνιζε μαρτυρικά αργά, και μου χαμογέλαγε πονηρά κάθε φορά που πήγαινα για να δω καλύτερα. Σαν να ήξερε. Η αγωνία μου κράταγε μέχρι να σκάσει το πρώτο της λουλουδάκι. Από κει και πέρα άρχιζα να μετρώ μέρες. Το Πάσχα και το κλείσιμο των σχολείων ήταν μπροστά μου. Άρχιζα σιγά-σιγά να ετοιμάζω τη βαντάκα μου για το ταξίδι. Ταξίδι πολύ μακρινό. Δεκαπέντε ολόκληρα λεπτά ποδαρόδρομος. Και έφτανε ή ώρα που η ακακία καταστόλιστη και παρφουμαρισμένη με το πιο εξαίσιο άρωμα, μου έδινε το σύνθημα. Τα σχολεία έκλειναν και εγώ ήμουν ήδη έτοιμη.

Το μεγαλύτερο μέρος των διακοπών μου θα το πέρναγα στο μετόχι. Και ήταν αυτό το μετόχι, το τελευταίο που είχε μείνει όρθιο στις επάλξεις, κρατώντας σθεναρή αντίσταση στον ορυμαγδό που παρέσυρε τα υπόλοιπα στα αζήτητα του χρόνου. Ήταν αυτό που έκλεισε τον κύκλο μιας ολόκληρης εποχής. Μιας εποχής που έχω μπερδέψει και δεν ξέρω αν την είδα με τα μάτια μιας ξένης μνήμης ή με της δικής μου. Το θυμάμαι να στέκεται εκεί, μόνο του, με τα υπόλοιπα γύρω του σκοτεινά, εππασφράγιστα, πιστεύοντας ότι φυλάει Θερμοπύλες. Μη έχοντας αντιληφθεί ότι οι βάρβαροι είχαν έλθει προ πολλού. Από τότε, που ο ένας μετά τον άλλον, οι δέκα επτά ένοικοί του, παρέδιδαν τα όπλα και αποχωρούσαν. Ίσως και να το ξεγέλαγε το σθένος και η επιμονή του γερόλυκα ιδιοκτήτη του, που σε πείσμα των καιρών, επέμενε να ζει εκεί, χειμώνα- καλοκαίρι, με τα τρία από τα δέκα παιδιά

του. Προσδοκώντας το θαύμα. Πως δε μπορεί, θα γυρίσουν πίσω. Θα γεμίσουν οι αυλές του με παιδιά και κόσμο ξανά. Θαύμα που δεν έγινε όμως ποτέ. Κι έφτασε κάποια στιγμή να το αποχαιρετήσει κι αυτός, και ν' αφήσει τη τελευταία του πνοή στο σπίτι του χωριού.

Κυριακή των Βαΐων. Με το σχόλασμα της εκκλησίας, πήρα ταμπογαλάκια μου κι ένα κλαδί βάι για πεσκέσι και ξεκίνησα. Το ταξίδι προέβλεπε τρεις στάσεις. Η πρώτη, στο πηγάδι του Τσεκουρλούκη, η δεύτερη, στο πηγάδι του Κοκκορίνου και η τρίτη στο λαγκάδι. Φτάνοντας εκεί, ήταν σα να είχα φτάσει στον προορισμό μου. Μπροστά μου απλωνόταν το μετόχι κι ό,τι κυκλοφορούσε σ' αυτό. Στ' αυτιά μου έφταναν οι ήχοι από τα γαυγίσματα των σκύλων και τα βελάσματα των προβάτων. Καθόμουν για λίγο στον ίσκιο της ελιάς που ήταν στο δρόμο. Από κει και πέρα, την υπόλοιπη απόσταση την κάλυπτα μισή τρέχοντας και μισή κάνοντας «τοιγκολελέτα», «ένα φράγκο η βιολέτα, τσιγκολελέτα, τσιγκολελέτα», και ξανά μανά το ίδιο και κει που σταύρωναν τα πόδια μου, σηκωνόταν συννεφάκια ο μπουχός από το λεπτό, σαν πούδρα, χώμα του αγροτόδρομου.

Σταμάταγα τις τσιγκολελέτες στην αρχή της εμπακής, όχι γιατί ήθελα να σταματήσω, αλλά εκεί με περίμεναν τα δύο πελώρια τσοπανόσκυλα, η Ντόρια και ο Αρκουμάνης, που όσο κι αν κούναγαν την ουρά τους, όσο κι αν προσπαθούσα να πιστέψω στις αγαθές τους προθέσεις, ποτέ δεν το κατόρθωσα. Έτσι, επανερχόμουν στην απόλυτη τάξη. Αρχισα να περπατώ με μικρά, δισταχτικά βήματα, λέγοντας από μέσα μου το θαυματουργό ξόρκι για τα σκυλιά «Ο Χρι-στός επέ-ρα-σε, σκύ-λος τον εγαύ-γισε, σί-δε-ρα στα πό-δια του, κλυ-δωνιά στο στό-μα-του». Και όση ώρα έκανα να φτάσω από το χωριό στην εμπακή, άλλη τόση χρειαζόμουν για να διασχίσω τα εκατόν πενήντα ατέλειωτα πάσα, που με χώριζαν από το μετόχι. Ακριβώς εκατόν πενήντα πάσα, γιατί όσες φορές έκανα τη διαδρομή μετόχι-πηγάδι, μέτραγα τα βήματα: έτσι μου φαινόταν, ότι λιγότευε η απόσταση, ότι την διέσχιζα γρηγορότερα. Με το που πάταγα το πόδι μου στο χαγιάτι, μου' φεύγε κι ο φόβος για τα σκυλιά.

Έξω ακριβώς από το «άβατο», το απαγορευμένο για μας, τα παιδιά, δωμάτιό του, αντίκρισα τον παππού μου να κάθεται, έχοντας το κεφάλι του

σκυφτό, ακουμπισμένο στη μαγκούρα του, που την κρατούσε σφιχτά με τα δυο του χέρια, μετρώντας απώλειες. Κοκάλωσα. Κουνούσα μόνο τα μάτια μου, μπας και δω να σκάει μύτη η Διαμάντω και με βγάλει από τη δεινή θέση. Αφού πέρασαν κάμποσα λεπτά και κανένας δεν παρουσιαζόταν, με δισταχτικά βήματα και την καρδιά μου να χτυπάει σαν ταμπούρλο, τον πλησίασα και στάθηκα μπροστά του αμίλητη. Αργά αργά, σήκωσε το κεφάλι του από τη μαγκούρα με κοίταξε, και στα χείλη του σχηματίστηκε ένα ακνό χαμόγελο, που έβαλε τη καρδιά μου στη θέση της. Κατ' ευτυχισμένη του έτεινα το κλαδάκι το βάι για να τον εξευμενίσω, μήπως και τον είχε ενοχλήσει η παρουσία μου. Μετά, έκανα στροφή και έγινα καπνός, φάχνοντας γύρω γύρω από το μετόχι τις θειάδες μου, τη Διαμάντω ή την Παναγιώτα. Ευτυχώς, πίσω από το μετόχι, κάτω από την τεράστια καρυδιά βρήκα τη Διαμάντω να ποτίζει τον Ντορή, το γέρικο άλογο της οικογένειας, και παίρνοντας μια βαθιά ανάσα:

-«Γεια σου Διαμάντω, ήρθα για να μείνω όλη τη βδομάδα θα φύγω το Μεγάλο Σάββατο να κάνω Πάσχα με τη μάνα μου θα κάθουμαι καλά θα κάνω ό,τι μου λες δε θα γκρινιάζω θα τρώω ό,τι μου δίνεις και το βράδυ δε θα στριφογυρίζω στο κρεβάτι», είπα χωρίς να πάρω ανάσα, κοιτάζοντας τα παπούτσια μου.

Συνήθως τη Διαμάντω την έφερνα βόλτα πιο εύκολα από την Παναγιώτα. Για λίγο ακουγόταν μόνο το γκλουπ γκλουπ του αλόγου που έπινε νερό από το σουύγλο.

-«Για να δούμε, θα τα κάνεις όλ' αυτά;», ήρθε μετά από ώρα η απάντηση.

Η διαμονή μου κατοχυρώθηκε. Με τα μπογαλάκια μου αγκαλιά, τράβηξα για το δωμάτιο με τη λουλακιά πόρτα. Την ωραιότερη, χρωματιστή πόρτα που είχα δει ποτέ μου. Πάτησα με δύναμη το ζεμπερέκι και όρμησα μέσα σα σίφουνας, φέρνοντας και κάνα δύο φούρλες απ' τη χαρά μου. Πρώτη μου μέριμνα να βγάλω τα ρούχα μου και να τα ακουμπήσω πάνω στο κρεβάτι της Διαμάντως, καταδεικνύοντας έτσι εμμέσως, ότι εκεί θα κοιμόμουν, μαζί της. Μετά, αυτή θα τα τοποθετούσε πάνω στο γιούκο. Τελικά, όλα τακτοποιήθηκαν με τον καλύτερο τρόπο. Σκαρφάλωσα πάνω στο κρεβάτι. Στρογγυλοκάθισα και κουνώντας τα πόδια πέρα δώθε,

προσπαθούσα να αναλάβω από την ταλαιπωρία της ημέρας. Είχε ήδη μεσημεριάσει.

Πέρναγα το δάχτυλό μου πάνω στα λουλουδάκια της πολύχρωμης μπατανίας επαναλαμβάνοντας το πλουμιστό σχέδιο, όταν άκουσα την τσιρίδα της Παναγιώτας:

-Γατοσί, έλα να φάμε!

Πετάχτηκα όρθια, σαν να με είχαν τσιμπήσει ντάβανοι. Έπρεπε να δείξω χαρακτήρα, τουλάχιστον την πρώτη μέρα.... Δρασκέλισα το κατώφλι και τρέχοντας πήγα στο χαγιάτι, που ήταν ήδη στρωμένο το τραπέζι. Ο παππούς στο κεφάλι του τραπεζιού, καθισμένος στην μοναδική καρέκλα χτύπαγε ρυθμικά την μαγκούρα του περιμένοντας να τον σερβίρουν. Κάθισα στον μακρύ πάγκο, όσο μπορούσα πιο μακριά του από το φόβο μήπως και τον ενοχλήσω, περιμένοντας και εγώ το σερβίρισμα. Το φαγητό σερβιρίστηκε

και είδα τους χειρότερους φόβους μου να επαληθεύονται. Μπακαλιάρος σκορδαλιά.... Το κάλιαζε βλέπεις, και η μέρα..., Κυριακή των Βαγιώνε...

Έφαγα γρήγορα- γρήγορα να τελειώνει όσο γίνεται πιο σύντομα το μαρτύριο και περίμενα να σημάνει τη λήξη ο παππούς. Κάποια στιγμή επιτέλους, σηκώθηκε, έκανε μεγαλόπρεπα το σταυρό του, μας ευχήθηκε και του χρόνου και εξαφανίστηκε στο «άβατο». Προθυμοποιήθηκα να βοηθήσω στο μάζεμα του τραπέζιού. Μάζεψα τα άδεια πιάτα και τα πήγα στο νεροχύτη, ο οποίος, βέβαια, ήταν υπαίθριος, κάτω από μία αχλαδιά. Χρέη γούρνας εκτελούσε μια ψαροκασέλα στερεωμένη πάνω σε πλιθάρια, που με δυσκολία έφτανα. Αποστολή εξετελέσθη. Όλο το απόγευμα ήταν δικό μου.

Έφυγα βολίδα προς το λιοστάσι, να ψάξω στις κουφάλες τη φλογέρα που είχαμε κρύψει εκεί από το καλοκαίρι. Την είχαμε βουτήξει κρυφά από το Χρήστο και κάναμε πως ήταν ο μαγικός αυλός. Φυσάγαμε, κουνούσαμε τα δάχτυλά μας και νομίζαμε πως παίζαμε εξαιρετικές μελωδίες, που εξημέρωναν θεριά, άνοιγαν μαγικές πόρτες και τη σπηλιά του Αλαντίν, μέχρι που φανταζόμαστε το κοπάδι ολόκληρο να στροβιλίζεται εκστασιασμένο και το Χρήστο να τρέχει αλαφιασμένος γύρω γύρω να το επαναφέρει στην τάξη, σαν δάσκαλος που προσπαθεί να ησυχάσει ένα τσούρμο σκανταλιάρικα παιδιά. Ξεκίνησα από τη σειρά προς το δρόμο και άρχισα το ψάξιμο. Χωνόμουν σε κάθε κουφάλα λιόδεντρου που έβρισκα μπροστά μου και έψαχνα μανιωδώς να την βρω. Τελικά την ανακάλυψα στην κουφάλα μιας γέρικης ελιάς, στη μέση περίπου της τέταρτης αράδας. Την πήρα απαλά στα χέρια μου και την περιεργάστηκα. Ήταν καλαμένια και είχε μαυρίσει από την υγρασία ολόκληρου χειμώνα. Την σκούπισα προσεκτικά με την ανάποδη της φούστας μου. Αφού την έκανα λαμπίκο, τράβηξα προς τη συστάδα με τα κυπαρίσσια, κάθισα σ' ένα κορμό και άρχισα τους... βουκολικούς αυτοσχεδιασμούς.

Άρχισαν τότε στο μυαλό μου, να σηκώνονται τα πεσμένα κυπαρισσόμηλα και να στήνουν τρελό χορό, να γίνονται μια μπαλαρίνες μια τσολιάδες και μια ζευγάρια, που στροβιλίζονταν ανάερα σε αίθουσα παλατιού. Κι' ανάμεσα στους ήχους της φλογέρας και στον ξέφρενο χορό, ακούω ξαφνικά τα κουδούνια των προβάτων που γύριζαν από τη βοσκή. Είχε ήδη

σουρουπώσει. Έκρυσπα πάλι βιαστικά τη φλογέρα και αυτή ήταν και η τελευταία φορά που την έπιασα στα χέρια μου. Ξεχάστηκε εκεί, στη κουφάλα κάποιας γέρικης ελιάς, διαλυμένη από το χρόνο, αφημένη στον τόπο που αναπαύονται όλα τα όνειρα των παιδικών ημερών μας. Εξάλλου, στο όνομα των καινούριων καιρών, παροπλίστηκαν και οι φλογέρες και οι ελάχιστοι εναπομείναντες βοσκοί τις αντικατέστησαν με το τρανζιστοράκι, και τους ήχους της, με τα ραδιοκύματα. Το πάντρεμα του ήχου της φλογέρας και των κουδουνιών, δεν ξανακούστηκε ποτέ.

Πήρα πάλι το δρόμο προς το μετόχι. Στάθηκα στ' αλώνια να παρακολουθήσω το συγύρισμα των ζωντανών στο γαλάρι. Καθένας από τους ενοίκους του μετοχιού, εκτελούσε και από μια διατεταγμένη αποστολή. Ο Χρήστος, άρμεγε, η Διαμάντω περιποιόταν τα νεογέννητα αρνιά και η Παναγιώτα κουβάλαγε νερό και σανό να γεμίσει τους κορύτους και τα παχνιά. Κι ενώ όλοι κανάκευαν τα ζωντανά σα να ήταν παιδιά τους, άκουσα το Χρήστο να φωνάζει αγριεμένος.

-Λάγιααααα κάτω καλά, γιατί θα σε τσακίσω.

-Λάγιαα τα κέρατά σου τα παξινά...

Κι αμέσως επακολούθησε μεγάλος σαματάς σαν να μετανάστευε το κοπάδι ολόκληρο, φωνές, βελάσματα, μπουχός. Κατάλαβα αμέσως ότι η ανυπότακτη λάγια προβατίνα, είχε αναποδογυρίσει τη καρδάρα με το γάλα, μένοντας παγερά αδιάφορη στις απεγνωσμένες προτροπές του Χρήστου. Ήταν η πιο ζημιάρα απ' όλες. Είχε γεμίσει το στερέωμα άστρα, όταν τέλειωσε το άρμεγμα, και ο γκιώνης, μόνιμος κάτοικος του ευκάλυπτου που υψωνόταν δίπλα στο πηγάδι, είχε αρχίσει το θρηνητικό τραγούδι του για το χαμό του μικρού αδερφού του. Πήρα στο κατόπι τη Διαμάντω, που κρατώντας τη λάμπα θυέλλης στο ένα χέρι και την καρδάρα στο άλλο, πήγαινε προς το μετόχι. Το δείπνο θα ήταν γάλα με τριμμένο ψωμί. Από την επομένη άλλωστε, Μεγάλη Δευτέρα, άρχιζε η νηστεία.

Αφού φάγαμε, εγώ τη γαδίνα με το γάλα και οι υπόλοιποι ό,τι είχε περισσέψει από το μεσημέρι, καλήνυχτιστήκαμε και τράβηξε ο καθένας για το δωμάτιό του. Όταν μπήκα με τη Διαμάντω στο δωμάτιο, η Παναγιώτα είχε ήδη πέσει στο κρεβάτι και διάβαζε κάτω από το φως της λάμπας σιχάκια

από το καλαντάρι. Κάθε πρωί που ξεκόλλαγε και από ένα μικρό χαρτάκι, το ακουμπούσε προσεκτικά, σχεδόν με ευλάβεια, πάνω στο στρογγυλό τραπεζάκι, μαζί με αυτά των προηγούμενων ημερών, τα κούπωνε με τη λάμπα να μην τα πάρει κανένας αέρας και όποτε έβρισκε καιρό τα διάβαζε κουνώντας τα χείλη της, χωρίς να βγαίνει κανένας ήχος απ' το στόμα της, όπως είχα δει να κάνουν οι γέροι, όχι μια αλλά πολλές φορές. Ενός χρόνου μέρες, τις στοίβαζε σ' αυτά τα μικρά χαρτάκια, κι αλίμονο του σ' όποιον τολμούσε να τις πειράξει.

Έπεσα στη μέσα μεριά του κρεβατιού, προς τον τοίχο ν' ακουμπάω στη ζεστή, μάλλινη μπάντα. Βολεύτηκα, όσο καλλίτερα μπορούσα, γιατί ήξερα ότι δεν υπήρχε περίπτωση να ξανακουνηθώ, έτσι σκεπασμένη μ' ένα βουνό μάλλινες, τραχιές κουβέρτες και μπαντανίες. Η λάμπα έσβησε και απόλυτο σκοτάδι απλώθηκε στο δωμάτιο. Απόλυτος φόβος απλώθηκε και σε μένα. Έκλεισα σφιχτά τα μάτια μου, προσπαθώντας να διώξω τις απρόσκλητες, ανατριχιαστικές φιγούρες που περιδιάβαιναν ανενόχλητες μέσα τους κι έμεινα ακίνητη. Τέντωσα τ' αυτιά μου ν' ακούσω τους ήχους της νύχτας. Στο τραγούδι του γκιώνη είχε προστεθεί και το κρώξιμο της κουκουβάγιας που κατοικοέδρευε στο πλάτανο του Μανουσιάδη. Άνοιξα σιγά- σιγά τα μάτια μου. Από τις τρεις χαραμάδες της πόρτας έμπαινε το φως του φεγγαριού και έκοβε σε φέτες το σκοτάδι, σα λάμα δαμασκηνού σπαθιού.

-«Διαμάντω, θα μου πεις ένα παραμύθι;», σιγοψιθυρίζω με παρακλητική φωνή.

-Όχι κοιμήσου.

-Σε παρακαλώ, μόνο ένα. Εκείνο, με το γκιώνη.

-Καλά. Μόνο αυτό και τέλος. Μια φορά κι ένα καιρό...

Τέλειωνε το παραμύθι και μένα πού να μου κολλήσει ύπνος.

-Πες μου τώρα και το τραγούδι της Παναγίας.

-Ξεράσου και μη μιλάς. Αύριο θα σηκωθούμε πρωί.

-Λίγο μόνο, πολύ λίγο και θα κοιμηθώ.

Ψιθυριστά, άρχισε εκείνο το λυπητερό τραγούδι «σήμερα μαύρος ουρανός, σήμερα μαύρη μέρα, σήμερα όλοι θλίβονται και τα βουνά δακρύζουν...» . Δεν ήξερα ακόμα ότι ήταν μοιρολόι... Με κατάκλυζε όμως, μια ανείπωτη θλίψη και είχα την αίσθηση ότι ποτέ ξανά δεν θα ήμουν χαρούμενη. Έτσι, με την εικόνα της Πλατυτέρας, να θρηνεί για τον Μονογενή της στα μάτια μου, οι συγκινήσεις της μέρας, βάραιναν τα βλέφαρά μου και βυθιζόμουν ασάλευτη, σ' έναν βαθύ ύπνο, έτοιμη πλέον και ψυχολογικά, να παρακολουθήσω έκθαμβη, να διαδραματίζονται μπροστά μου, όλα τα Θεία Πάθη, της Μεγάλης Βδομάδας που ξημέρωνε.

Πέρασαν σαράντα χρόνια από τότε. Το μετόχι ακολούθησε τη μοίρα των υπόλοιπων. Μετατράπηκε σε ωραία, εγκαταλειμμένα ερείπια. Κάποια στιγμή το αναστηλώσαμε, το συμμαζέψαμε και προσπάθησα απεγνωσμένα να του ξαναδώσω τη παλιά του μορφή. Μάταια. Ό,τι και αν έκανα, αυτό αρνιόταν πεισματικά να ξαναγίνει εκείνο το μετόχι, των παιδικών μου χρόνων. Όσοπου κατάλαβα πως, ό,τι κι αν έκανα, ποτέ δε θα γινόταν το ίδιο, γιατί οι ψυχές που το γέμιζαν, διασκορπίστηκαν στους τέσσερις ανέμους, άλλοι του θανάτου, άλλοι της ζωής, που σαν χειμωνιάτικο ποτάμι τις παρέσυρε στο πέρασμά του. Γιατί σε καμία μάντρα οικοδομικών δε πουλάνε υλικά, που να αντιστρέφουν την αμείλικτη ροή του χρόνου. Γιατί ποτέ δε θα μπορέσω να του επιστρέφω τις ψυχές που του στερήσε ο χρόνος, δηλαδή, η ζωή ή ο θάνατος, το ίδιο κάνει. Άλλωστε και τα δύο, δίπλα- δίπλα, στη σκιά του αναπότρεπτου, από καταβολής κόσμου, λημεριάζουν.

Άλογα και άνθρωποι¹

Κάθε άλογο μια ιστορία στοργής, αγάπης, ευγνωμοσύνης. Στα μάτια του ιδιοκτήτη φάνταζε το καλλίτερο απ' όλα τα υπόλοιπα. Πολλές οι ιστορίες που δείχνουν την άρρηκτη σχέση ανθρώπου και αλόγου. Ιστορίες πολέμου, ιστορίες μόχθου, ιστορίες συντροφικότητας. Άνθρωποι και άλογα

¹Προς διευκόλυνση του αναγνώστη: Γρίβας: προσφώνηση για κάθε ωραίο άλογο, Καράς: το μαύρο αρσενικό άλογο, Τσίλιας: το άσπρο με μαύρα στίγματα άλογο, Ψαής: το κάτασπρο άλογο, Μπάλιο: το άλογο με αστέρι στο μέτωπο, Μουρτζίνα: Το μαύρο θηλυκό άλογο, Ντοής: Το κόκκινο βαθύ άλογο.(ΣτΣ)

συμπορεύτηκαν για αιώνες, από τις απαρχές του πολιτισμού, μέχρι την αντικατάστασή τους από τα μηχανοκίνητα πολλών ίππων, που όμως δεν μπορούν να κοιτάξουν κατάματα τ' αφεντικά τους, να χλιμιντρίσουν, ν' αποκτήσουν εκείνη τη, σχεδόν ανθρώπινη, επικοινωνία που αναπτυσσόταν μεταξύ ανθρώπου και αλόγου. Κανένα σίδερο δε θυσιάστηκε αυτοβούλως ποτέ για άνθρωπο, ούτε δάκρυσε για την απώλειά του. Ο τόπος μας είχε παράδοση στην εκτροφή αλόγων και είχε δημιουργήσει γηγενή ράτσα αλόγων, που ήταν φημισμένα για τη δύναμη και τη γρηγοράδα τους. Μεγαλόσωμα, με μακριά, γερά πόδια, υπηρέτησαν για πολλά χρόνια τους ανθρώπους του τόπου μας και πολλές οικογένειες βιοπορίστηκαν χάρη σ' αυτά.

Με αφορμή τον Τσίλια¹

Το όνειρο

Ένα όνειρο τον βασάνιζε χρόνια τώρα. Χειμωνιάτικη νύχτα με αέρα δυνατό. Όστρια, που έφευγε ανταριασμένη από τη Μπαρμπαριά και ξέσπαγε με λύσσα πάνω στη θάλασσα του Ιονίου, σηκώνοντας βουνά τα κύματα. Κύματα που χτύπαγαν με αβυσσαλέο μίσος την αμμουδιά κάτω από τη βρύση του Κοντάρη. Αυτός, πίσω από το σύραχο, γερμένος, κολλημένος πάνω στη πλάτη του Τσίλια, πιασμένος γερά από τη καίτη του, μην τον πετάξει ο αέρας κάτω. Και τότε, σα στοιχειό που το ξέρασε ο Άδης, ένα κύμα πελώριο καβαλάει το σύραχο, τον γκρεμίζει κάτω και σφικταγκαλιάζοντας το άλογο, το τραβάει σε σκοτεινά βάθη. Το μόνο που προλαβαίνει να δει, είναι τα τεράστια μάτια του Τσίλια να τον κοιτάζουν με αγωνία και τρόμο και μετά να χάνεται στο έρεβος. Ξύπναγε κάθιδρος. Καθόταν ακίνητος λίγα λεπτά να συνέλθει, και μετά έτρεχε στο παχνί. Να καϊδέψει το Τσίλια, να ημερέψει η ψυχή του βλέποντάς τον να στέκεται περήφανος, να τον γνωρίζει από τη μυρουδιά του και να χλιμιντράει, πριν αυτός μπει μέσα.

¹Οι επόμενες ιστορίες έχουν ως συνδετικό κρίκο ένα άλογο, τον Τσίλια.(ΣΤΕ)

Ο κάματος

Αχάραγο. Μόλις είχε τραβήξει τα μαύρα της τουλουπάνια η νύχτα και ο Νικόλας είχε μισήσει το δρόμο για το Μοναστήρι. Κακοτράχαλος δρόμος, στενός, με τα πουρνάρια να του καράζουν που και που τα μπράτσα και να δυσκολεύουν το διασκελισμό του αλόγου. Με τις πρώτες ακτίδες, έπρεπε να είναι στο χωράφι. Χωράφι δύστροπο, πετρώδες, κακοτράχαλο. Έφτασαν τη στιγμή που γεννιότανε ξανά ο κόσμος. Η πρωινή πάχνη πάνω στα φύλλα, διαμάντια σκορπισμένα χωρίς φειδώ από το χέρι του Θεού. Οι μολοκάνθες, τα σπάρτα και τα σκίνα, φυσικό σύνορο του χωραφιού, ουράνια τόξα καρφωμένα στη γη.

Γονάτισε ο Νικόλας σ' αυτή την ομορφιά. Έσκυψε το κεφάλι, ρούφηξε βαθιά τη μυρουδιά της μάνας γης. Συσπάστηκε από την ευωδιά της και το τελευταίο του κύτταρο, και μετά, σηκώνοντας τα μάτια του στον ουρανό, σταυροκοπήθηκε και ζήτησε την ανάσα του Θεού να τον συντροφεύει την υπόλοιπη μέρα. Άνθρωπος και άλογο αγωνίστηκαν σκληρά. Τα αυλάκια του ιδρώτα τους μεγαλύτερα από του χωραφιού. Μπροστά ο Τσίλιας να τραβάει, πίσω ο Νικόλας να σπρώχνει, στον ίδιο ρυθμό, συντονισμένοι. Προσπαθώντας να κουράσει ο ένας τον άλλον, όσο γινόταν λιγότερο. Το ένα αυλάκι διαδεχόταν το άλλο, μίσησε το χωράφι, μεσουράνησε ο ήλιος, απόκαμαν και οι δυο.

-Έλα γέρο μου. Ας πάρουμε μια ανάσα.

Ξέξεψε το άλογο από το αλέτρι και τράβηξε κατά τον ίσκιο του μεγάλου πουρνარიού. Φόρεσε στο άλογο το ντορβά με τη βρώμη και έβγαλε από το τράστο του το λιτό γιόμα του. Δυο φέτες μαύρο ψωμί και μια χούφτα ελιές. Κάθισε κατάχαμα,- άλλωστε θεωρούσε τον εαυτό του προέκταση της γης και άρχισε να τρώει. Σκέψεις διάφορες περνούσαν από το μυαλό του, όσο έτρωγε. Θα φύτευε το χωράφι μπιζα. Αν ο καιρός πήγαινε καλά, το Πάσχα θα ήταν έτοιμα. Θα τα πούλαγε και θα έκανε η οικογένεια Λαμπρή. Αν όμως ο καιρός αναπόδιαζε και δε προκόβανε; Τι θα έκανε τότε; Πως θα τα βόλευε; Γύρισε και κοίταξε τα' άλογό του, λες κι αυτό ήξερε και θα του έδινε απάντηση. Σταμάτησε κι ο Τσίλιας να μασουλάει, τον κοίταξε με τα

πελώρια, υγρά μάτια του, κλιμίντρισε. Επανήλθε σε τάξη. Δεν έπρεπε να κιοτεύει.

-«Ο Θεός είναι μεγάλος. Δε θα μας αφήσει», σκέφτηκε και έκανε το σταυρό του αποτρώγοντας.

Σηκώθηκε, έβγαλε τη τσίτσα από το τράστο του. Πότισε πρώτα τ' άλογο στη κούφια του και μετά έσβησε κι αυτός τη δίψα του.

-Έλα γέρο μου, πάμε. Πρέπει να τελειώσουμε σήμερα.

Όργωναν μέχρι που νύχτωσε. Με το φως του φεγγαριού, πήραν το δρόμο του γυρισμού με βήμα βαρύ από το κάματο.

Η φαμίλια

Έξι στόματα έπρεπε να χορτάσει. Να μεγαλώσει τα παιδιά του, να τα σπουδάσει και προπάντων να ταχτοποιήσει το μονάκριβο γιο του, το Κωσταντή του. Πολλά έλπιζε απ' αυτόν, πολλά ήθελε γι' αυτόν.

-Θα μεγαλώσει, σκεφτόταν, θα με βοηθάει. Τα πατρογονικά θα περάσουν σ' αυτόν, δε θα καθεί τίποτα.

Μετά, έβλεπε πόσο γρήγορα άλλαζε ο κόσμος, πόσα παλιά χάνονταν, πόσα καινούρια ξεφύτρωναν γύρω του σα μανιτάρια κι έλεγε:

-Να σπουδάσει το παιδί μου, να φύγει από δω.

-Να φύγει από δω;

Τον τρώμαζε η σκέψη. Χρόνια βασανίζοταν. Η λογική, του έλεγε πως έπρεπε να προχωρήσει το παιδί του, να φύγει μακριά από το δικό του μικρόκοσμο. Η ψυχή του όμως, αντάριαζε σ' αυτή τη σκέψη. Τα ζύγιζε από δω, τα ζύγιζε από κει, πουθενά δεν κατέληγε. Στο τέλος, «ας αποφασίσει μοναχός του», σκεφτόταν και ηρεμούσε. Από οχτώ χρονών ο Κωσταντής έκοβε τη μέρα στα δύο. Το πρωί στο σχολείο να μυείται στο αλφαβητάρι, από το μεσημέρι και μετά στο χτήμα, δίπλα στον πατέρα του, να μυείται στα μυστικά της γης.

Τα Έρμια

Γεναριάτικο απόβραδο, με δυνατό Νοτιά. Ήρθαν πάλι οι Σειρήνες. Από νωρίς πήρε το κάλεσμα. Φεύγοντας απ' το μετόχι, μια σκέψη είχε μοναχά. Να πάει εκεί. Σούρπο έφτασε στο χωριό. Ταχτοποιήσε τον Τσίλια στο ακούρι, τον ξύστρισε καλά, τον χάιδεψε, έσκυψε, κάτι του ψιθύρισε, κι έφυγε. Τράβηξε για το σπίτι. Ο Κωσταντής τον περίμενε στη πόρτα. Είχε ακούσει κι αυτός το υπόκωφο βουητό και ήξερε ,πως ο πατέρας του θα έφευγε πάλι απόψε με τον Τσίλια, για κει.

-Πατέρα, θα με πάρεις κοντά;

-Πού;

-Εκεί που θα πας τη νύχτα

-Κάτσε να μπω μέσα να πλυθώ και θα δούμε.

Ο Κωσταντής, έμεινε στη πόρτα με τα' αυτιά τσουλωμένα ν' ακούει το βογκητό της θάλασσας. Μια έξαψη τον συνεπήρε. Του είπε θα δούμε! Ποτέ μέχρι τώρα δεν του είχε πει «θα δούμε»! Όλο του έλεγε, «είσαι μικρός ακόμα». Θα με πάρει κοντά!!!! Θα με πάρει κοντά!!!!. Μούδιασε το κορμί του ολόκληρο, μπροστά σ' αυτή την προοπτική. Επιτέλους! Έφτασε η ώρα, που θα πήγαινε κι αυτός. Θα διασχίσει το δάσος μέσα στη νύχτα, πάνω στ' άλογο, θα φτάσει στην ανταριασμένη θάλασσα, θα...

-Ελάτε να φάμε! Η φωνή της μάνας, του έκοψε τις σκέψεις.

Έτρωγαν αμίλητοι. Ο Κωσταντής, σε αναμμένα κάρβουνα. Έτρωγε σιωπηλός, ρίχνοντας κλεφτές ματιές στον πατέρα του. Κουρέλιαζε τα νεύρα του αυτή η αναμονή. Στο τέλος, κοιτάζοντας το πιάτο του, τον ρώτησε:

-Θα' ρθω;

Η σιωπή που ακολούθησε, του φάνηκε αιώνας και μετά:

-Εγώ, θα σου μιλήσω ΜΙΑ φορά. Αν ξυπνήσεις, θα έρθεις.

Έπεσε στο κρεβάτι. Το μόνο που δεν ερχόταν, ήταν ο ύπνος. Πλημμύρισε ο νους του από εικόνες και σκέψεις. Κράταγε, λέει, τα γκέμια του Τσίλια και κάλπαζε, κάλπαζε τρελά μπροστά από το σύραχο, και κάθε φορά που

κάποιο κύμα, ψυχωμένο περισσότερο απ' τ' άλλα τους πλησίαζε, ο Τσίλιας άπλωνε κάτι τεράστιες φτερούγες και γινόταν Πήγασος. Χτύπαγε μανιασμένα το κύμα τα ριζιμιά του σύραχου, χωρίς να τους αγγίζει, κι αυτοί από ψηλά γέλαγαν, γέλαγαν, που του ξέφυγαν. Έτσι γελαστό τον βρήκε να κοιμάται ο Νικόλας, όταν πήγε να του μιλήσει.

-Σήκω. Είναι ώρα. Φεύγουμε.

«Μα τώρα έπεσα», πήγε να πει, αλλά του ήρθε στο νου η φωνή του πατέρα του «Εγώ ΜΙΑ φορά θα σου μιλήσω». Πετάχτηκε όρθιος με τα μάτια ολάνοιχτα. Ντύθηκε βιαστικά, πλημμυρισμένος από τη μυρουδιά του γαρύφαλλου. Μυρουδιά, απόλυτα συνδεδεμένη με τον πατέρα, αφού μόνο αυτός έπινε το τσάι με τρία- τέσσερα γαρύφαλλα μέσα, κάνοντας όλα τα πρωινά να ευωδιάζουν. Ρούφηξε βιαστικά μερικές γουλιές από το τσάι που του είχε ετοιμάσει και τον ακολούθησε στο ακούρι.

Βρήκαν τον Τσίλια να χτυπάει ανυπόμονα το πόδι στη γη. Τον σέλωσαν, και μπροστά ο Νικόλας, πίσωκάπουλα ο Κωσταντής, ξεκίνησαν. Μαύρο κάρβουνο, πίσσα η νύχτα, λιγοψύχησε ο Κωσταντής. Και σα να το κατάλαβε ο Νικόλας, νιώθοντας το κορμί του σφιγμένο, άρχισε να σιγοτραγουδάει εκείνο το τραγούδι, που ήξερε πως του άρεσε....

Εγέρασα μωρές παιδιά,
Σαράντα χρόνια κλέφτης,
Τον ύπνο δεν έχορτασα
Και τώρ' αποσταμένος,
Θέλω να πάω να κοιμηθώ,
Εστέρεψε η καρδιά μου
Βρύση το αίμα τ'ο χυσα
Σταλαματιά δε μένει
Καημένα μου παιδιά

Ποιος ξέρει από το μνήμα μου
Τι δέντρο θα φυτρώσει
Κι αν ξεφυτρώσει πλάτανος
Στον ίσκιο του αποκάτω
Θα 'ρχόνται τα κλεφτόπουλα

Τ' άρματα να κρεμάνε
Να πλένουν τις λαβωματιές
Το Δήμο να σχωράνε,
Καημένα μου παιδιά,
το Δήηηημο
νααα σχω-ράααανε

με μουσική υπόκρουση τη βουή της θάλασσας και το καλπασμό του αλόγου. Είχαν φτάσει στη μέση του δάσους, όταν κάτι αταίριαστο στ' αυτί τους ακούστηκε. Κάτι που χάλασε την αρμονία . Κοίταξε πίσω του ο Κωσταντής, είδε δυο μεγάλα φώτα να σκίζουν το σκοτάδι.

-Πατέρα!, ένα τραχτέρι έρχεται!

Μέχρι ν' ακούσει το λόγο, να μεριάσει το άλογο ο Νικόλας, το τραχτέρ τους προσπέρασε. Το κοίταζαν κι οι δυο μέχρι που χάθηκε από τα μάτια τους. Εκείνη τη στιγμή, πέρασε για πρώτη φορά από το νου του Νικόλα, πως αν ο γιος του αποφάσιζε να μείνει, με το άλογο, δε θα μπορούσε να κάνει πολλά πράματα. Αλλά δε βαριέσαι. Μέχρι τότε είχαν μπροστά του άλλα έξι- εφτά χρόνια. Όταν επέστρεψαν πίσω, δυο οργιές είχε σηκωθεί ο ήλιος. Τα πρόσωπα και των δυο έλαμπαν, κοιτάζοντας τα τιμαλφή τους. Λίγες σανίδες από κάποιο ναυάγιο, ποιος ξέρει σε ποια μακρινή θάλασσα, τέσσερες πέντε μποτίλιες από πράσινο γυαλί σε παράξενα σχήματα, και το πιο σπουδαίο απ' όλα. Ένας κροκόδειλος, σκαλισμένος τόσο τέλεια πάνω σ' έναν κορμό δέντρου και βαμμένος με τόσο υπέροχα χρώματα, που νόμιζες πως αν τον έριχνες στο νερό, με τη ταχύτητα του φωτός θα έσκιζε τη θάλασσα, για να γυρίσει πίσω, στα ζεστά νερά του Νείλου.

Ο χρόνος

Τα επόμενα τέσσερα χρόνια το άλογο και ο Νικόλας, δούλεψαν σκληρά. Όργωσαν, αυλάκωσαν, σβάρνισαν τη γη σπιθαμή προς σπιθαμή. Αλώνισαν σωρούς σάρια, κουβάλησαν τόνους σταφίδας, και τους χειμώνες. Όποτε η θάλασσα τους καλούσε, ήσαν παρόντες. Ο Κωσταντής, -έφηβος πια-, τελείωνε φέτος το Γυμνάσιο, επικουρία, δίπλα τους καθημερινά. Πιο

σκληρά απ' όλα τα προηγούμενα, φάνηκαν στο Νικόλα αυτά τα χρόνια. Αυγάτισε και τις καλλιέργειες. Φύτεψε για πρώτη φορά βιομηχανική ντομάτα, που την πούλαγε για κονσερβοποίηση στον «Κύκνο» και στον «Πελαργό», τα δυο εργοστάσια της περιοχής. Σκληρή δουλειά αλλά σίγουρη η απορρόφηση της ελεγχόμενης παραγωγής. Οι καιροί που πέρασαν όμως, άρχισαν σιγά, σιγά να βαραίνουν, όχι μόνο τους ώμους του, αλλά και τη πλάτη του Τσίλια του.

Μεσημέρι. Μέσα του Ιούλη. Τρεις φιγούρες σκυμμένες στη γη, με τις αχτίδες του ήλιου, μακαίρια καυτά να μηήγουνται στη πλάτη τους. Ρυάκια ιδρώτα έτρεχαν στα πρόσωπά τους και τους τύφλωναν.

-«Πατέρα, δεν αντέχω άλλο», είπε ο Κωσταντής.

-«Θα βγάλουμε το ορδίνι και θα σταματήσουμε να φάμε και να ξαποστάσουμε», απάντησε ο Νικόλας, χωρίς να σηκώσει το κεφάλι.

Ατέλειωτα του φάνηκαν τα δεκαπέντε μέτρα που του έμεναν για να βγει όξω πέρα. Με τα γόνατα περπάταγε, σέρνοντας πίσω του την κλούβα με τις ντομάτες, δεν τον κρατούσε πλέον, η μέση. Κάπου κάπου, γύριζε και κοίταζε τη μάνα του. Λάβα καυτή χυμένη στο πρόσωπό της, και ο ιδρώτας της ποτάμια αιμάτινα. Αυτή, νιώθοντας το κοίταγμά του, του ψιθύρισε:

-Κουράγιο, τελειώνουμε. Πέντε μέτρα μας μείνανε.

Ο ίσκιος της ελιάς, λύτρωση. Έστρωσε η μάνα το τουβαλίθι πάνω στα χορτάρια, κένωσε και άρχισαν να τρώνε αμίλητοι. Εκτός από το τραγούδι των τζιτζικιών, μόνο το αργό χραπ χρουπ του Τσίλια ακουγόταν, που βόσκαγε δεμένος στον ίσκιο της διπλανής ελιάς, παραδομένος κι αυτός στη καύνη του καλοκαιριάτικου μεσημεριού. Κανένας δεν είχε νιάκαρα να μιλήσει. Ήταν ο καθένας χαμένος στις σκέψεις του.

-Πατέρα, πως θα κουβαλήσουμε τη ντομάτα στο εργοστάσιο; έσπασε τη σιωπή ο Κωσταντής.

-Έχω πει σ' ένα τραχτέρι νάρθει να τη φορτώσει.

-Με πόσα;

-Δεν τον ρώτησα. Όσα μου πει, θα τα δώσω, δεν μπορώ να κάμω αλλιώς.

Σηκώθηκαν. Ως το βράδυ έπρεπε να γεμίσουν διακόσες κλούβες ακόμα, για να συμπληρωθεί το φορτίο. Σήμερα θα 'ρχόταν το τραχτέρ για να φορτώσουν τη ντομάτα. Του πήρε κάμποση ώρα του Κωσταντή για να πάρει είδηση την απουσία του Νικόλα.

-Μάνα, που είναι ο πατέρας μου;

-Εφυγε νύχτα, δε μπορώ να καταλάβω που πήγε ακάραγο. Γάρις έβλεπε να κάνει δουλειά; Πάμε μη περιμένει στο μετόχι.

Φτάνοντας, τίποτα δε μαρτυρούσε πως είχε περάσει από κει.

-«Θα έχει πάει στη ντομάτα και θα περιμένει το τραχτέρ», είπε η μάνα.

Όμως, ούτε και κει τον βρήκαν. Δεν ανησύχησαν. Τους είχε μάθει σε τέτοιες εξαφανίσεις. Τελείωναν το φόρτωμα, όταν εμφανίστηκε καβάλα στον Τσίλια.

-«Ορέ, που χάθηκες;» τον ρώτησε η μάνα.

Αυτός, ξεπέζεψε αμίλητος και βοήθησε να δέσουν τις κλούβες στο τραχτέρ. Τελείωσαν κι έμειναν να κοιτάζουν το τραχτέρ που απομακρυνόταν, έχοντας πάρει το δρόμο για το εργοστάσιο.

-«Πάρε το άλογο και πήγαινε στο μετόχι. Εγώ πάω μέχρι το αμπέλι και θά 'ρθω», είπε ο Νικόλας στον Κωσταντή, παίρνοντας το στρατόνι.

Το δέλεαρ

-«Μπαα!!, θα με κοπάνησε ο ήλιος στο κεφάλι», σκέφτηκε ο Κωσταντής.

Το κούνησε κάνα δυο φορές πέρα- δώθε και ξανακοίταξε.

-Οχι, αληθινό είναι αυτό που βλέπω.

Κατέβηκε απ' τ' άλογο με πόδια που έτρεμαν. Πλησίασε κοντά κι άπλωσε το χέρι του να τ' αγγίξει. Το τράβηξε αμέσως και πισωπάτησε. Ακούμπησε στο κορμό της μουριάς και το κοίταζε. Το χρώμα τ' ουρανού και της θάλασσας είχε. Και με μεγάλα άσπρα γράμματα, που τό 'κοβαν στη μέση έγγραφε UNIVERSAL. Τεράστια, μαύρη, η μηχανή του. Τη θάλασσα θα μπορούσε να οργώσει. Το κλειδί ασήμιζε γυαλιστερό πάνω στο διακόπτη, τού 'γνεφε να πάει να το γυρίσει. Πλησίασε με δισταχτικά βήματα. Ανέβηκε απάνου, το χάιδεψε, κράτησε σφιχτά το τιμόνι, το γύρισε δεξιά, το γύρισε αριστερά, το επανέφερε. Μαγνήτης το κλειδί, του τράβηξε το χέρι και το γύρισε. Βρυκηθμός μεγάλος ακούστηκε, σείστηκαν τα φύλλα της μουριάς, έτριξε ο τόπος όλος. Πρόλαβε να δει τον Τσίλια σηκωμένο στα πιονά του πόδια και μετά να χάνεται καλπάζοντας. Δυο ώρες του πήρε να τον πιάσει και να τον ημερέψει.

Τελειώνοντας το Λύκειο ο Κωσταντής, είχε και αυτοκίνητο αγροτικό. Κατακόκκινο, αστραφτερό, TOYOTA, γιαπωνέζικο. Προδιαγεγραμμένο πλέον το μέλλον του. Γιατί μόνο τη πρόοδο της τεχνολογίας για τη καλλιέργεια της γης, μπόρεσε να ενσωματώσει στη ζωή του ο Νικόλας. Τα γράμματα δεν τα λογάριαζε τελικά, σαν τη καλλίτερη λύση για το γιο του. Αυτός, θα γινόταν αφεντικό, όχι υπαλληλάκος. Με τη γη δε χάνεσαι ποτέ, δε θα πεινάσεις. Και από την άλλη, αν έφευγε τι θα γινόντουσαν τα πατρογονικά. Θα ρημάζανε; Με αίμα και ιδρώτα γενεών ήτανε ποτισμένα. Κι αυτός από πού θα είχε ένα χέρι βοήθειας; Τα χρόνια περνάνε σα νερό, πόσο θα άντεχε να δουλεύει σα σκλάβος; Όχι. Ο Κωσταντής θα έμενε μαζί του. Όχι με το ζόρι. Με το καλό. Να τον καλοπιάσει. Μόνος του να το αποφασίσει.

Η γη, η γη του, ήθελε φρέσκο αίμα, θυσία για την εύνοιά της και θα της το έδινε. Όπως ο Αβραάμ τον Ισαάκ. Έτσι ο Κωσταντής, έμεινε στα χωράφια, θυσία το νεανικό αίμα του, για την καρποφορία της γης, όπως ο Ισαάκ, που μάθαινε στα θρησκευτικά, χωρίς ελπίδα όμως Θείας παρέμβασης για την αποτροπή της. Απλώθηκαν και στις καλλιέργειες. Ντομάτα, πιπέρι, πατάτες, καρπούζια. Όλο το χρόνο ο Κωσταντής κι ο Νικόλας έτρεχαν να προλάβουν. Με κλεμμένο χρόνο έβγαζαν πλέον κάπου- κάπου το Τσίλια στα λιβάδια για να ξεμουδιάσει. Δεν έβρισκαν εύκολα και ταγή. Ποιος θα καθόταν να σπείρει βρώμη και σανό σήμερα. Μια μέρα ο Κωσταντής, το ξεστόμισε:

-Δε το πουλάμε, πατέρα, το άλογο; Αφού δε προλαβαίνουμε. Θα το φάει η κλεισούρα.

Θερίο έγινε ο Νικόλας.

-Τ' είπες ρε, που θα πουλήσω το άλογο.

Πέρασαν χρόνια. Σαν σε δίνη περνούσαν οι μέρες τους, λες κι ο χρόνος συρρικνώθηκε. Άγρια πουλιά οι μέρες, τους κυνηγούσαν. Έβλεπε και το γέρο-Τσίλια ο Νικόλας, και μαράζωνε η ψυχή του. «Αχ γέρο μου! Που είναι εκείνοι οι ωραίοι καιροί...» μουρμούραγε, κάθε φορά που πέρναγε δίπλα του.

Η παγίδα

-Γεια χαρά!!

Τους ξάφνιασε η φωνή. Σκυμμένοι κάτω να μαζεύουν πατάτες, δε μπήραν χαμπάρι από πού ξεφύτρωσαν. Δυο άγνωστοι άντρες, ψηλόλιγνοι, μαυριδεροί, στεκόντουσαν και τους κοίταζαν.

-«Καλώς τα παιδιά», απάντησε ο Νικόλας,

-Μπάρμπα, μας είπαν πως έχεις ένα άλογο.

-Ναι.... Και;

-Να, λέγαμε μήπως το πουλάς.

-Όχι. Δε το πουλάω.

Ακολουθήσε μια αμήχανη σιωπή.

-Τι το θες μπάρμπα εσύ; Έχεις τραχτέρ.

-Και σεις τι το θέλετε;

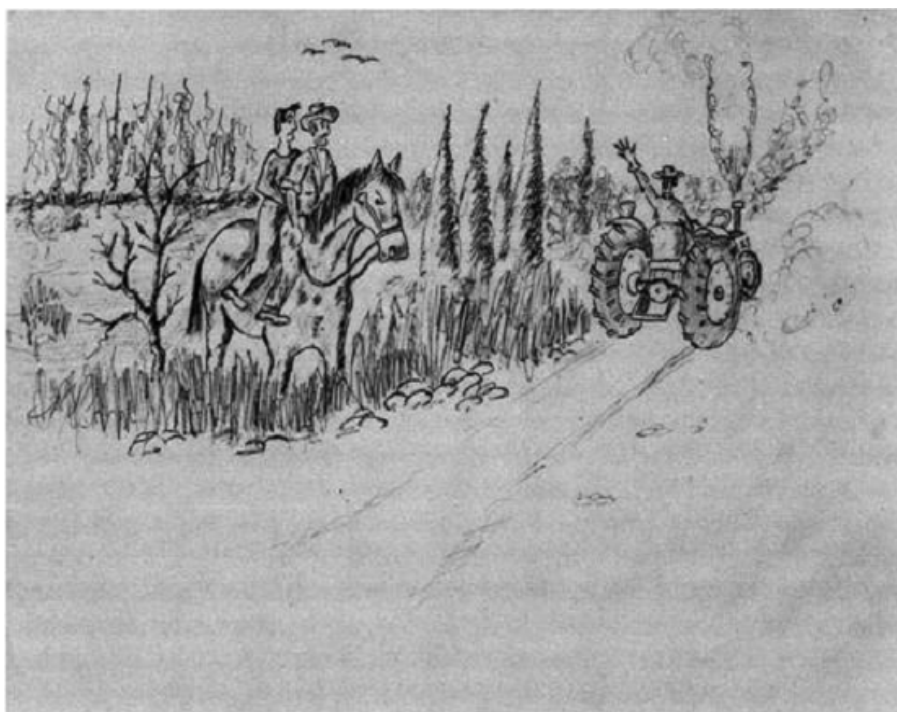
-Εμείς τα πουλάμε στα τσίρκα. Τα πλένουμε, τα στολίζουμε, τα καλοταΐζουμε και κάνουν διάφορα νούμερα.

Τα τζιτζίκια μόνο ακούγονταν.

-«Ας το δώσουμε, πατέρα», ψιθύρισε ο Κωσταντής. «Κρίμα είναι να το έχουμε συνέχεια δεμένο το άλογο».

Παρέπαιε ο Νικόλας, το σκεφτόταν έτσι, το σκεφτόταν αλλιώς, δεν ήξερε κι εκείνος τι να κάνει.

-Για πάμε στο μετόχι και θα δούμε.

Μετά από ώρα πολλή, ο κύβος ερριφθη. Θα τον πούλαγαν το Τσίλια. «Ποιος ξέρει, μπορεί κάποια μέρα να τον δω και στη τηλεόραση», σκέφτηκε ο Νικόλας, που πίστευε ακράδαντα στις θαυμαστές ιδιότητες του μαγικού κουτιού, που είχε εισβάλλει τελευταία στη ζωή τους. Ανέβασαν το άλογο πάνω στο Ντάτσουν¹ με τα ψηλά ξύλινα παραπέτια στη καρότσα. Το κεφάλι μόνο του Τσίλια φαινόταν, όταν τον ταχτοποιήσαν. Έβαλε μπροστά ο ξένος

¹Κατά το παλιό συνήθειο, εδώ εννοείται ο τύπος του ημιφορτηγού αυτοκινήτου (αποκαλούμενο συνήθως και «αγροτικό») και όχι τόσο η μάρκα. (ΣτΕ)

και ξεκίνησε. Έτρεχαν και οι δυο πίσω του, μέχρι να βγει από την εμπακή. Έφτασαν στη Δημοσιά και σταμάτησαν.

«Τι έκανα;», σκέφτηκε ο Νικόλας, βλέποντας το άλογο να ξεμακραίνει. Στο γιοφύρι απάνου, άκουσε το τελευταίο του χλιμίντρισμα. Και μετά χάθηκε από τα μάτια ένας. Στη ψυχή του τρικυμία. Ένας κόμπος στο λαιμό, δυσκόλεψε την ανάσα του.

-«Γεια σας ρε παιδιά!!!»

Ξαφνιασμένοι κι δύο γύρισαν να δουν. Θεόρατος ο γέρο-Γρίβας¹ πάνω στο τραχτέρ, τους κοίταζε. Κάπως παράξενο είναι το βλέμμα του, σκέφτηκε ο Κωσταντής. Γεια σου μπάρμπα-Γιάννη, απάντησε με βραχνή φωνή ο Νικόλας.

-Ρε παιδάκι μου, πως το έδωσες εσύ το άλογο σε δαύτους;

-Το λυπόμουνα μπάρμπα- Γιάννη. Τόσα χρόνια δεμένο, στην απομαχία. Κανείς μας δεν άδειαζε να το πάει μια βόλτα το ζωντανό. Τουλάχιστον εκεί θα το περιποιούνται.

-Ποιοι θα το περιποιούνται ρε Νικόλα; ΣΤΑ ΛΙΟΝΤΑΡΙΑ ΘΑ ΤΟ ΡΙΞΟΥΝΕ, ΝΑ ΤΟ ΦΑΝΕ.

Κατακεραυνώθηκε, έχασε το φως του, προσπαθούσε να μιλήσει, αλλά φωνή δεν έβγαινε, σαν κραυγή ακούστηκε.

-Τρέξε, το αυτοκίνητο.

Όλες τις δημοσιές έψαξαν, όλους τους παράδρομους, όλα τα στενά. Πουθενά. Όπου και να ρώτησαν, κανένας δεν τους είχε δει. Άνοιξε η γης και τους κατάπιε. Γύρισαν σούρουπο βαθύ στο σπίτι, κλωμοί και αποκαμωμένοι. Κοιτάχτηκαν για λίγο αμίλητοι. Κι ύστερα, λύγισε η δρυς. Δάκρυα άρχισαν να κυλούν στο πρόσωπό του και έκλαψε πικρά. Πρώτη φορά έβλεπαν το πατέρα να κλαίει.

¹Εδώ το «Γρίβας» προφανώς αναφέρεται ως ανθρώπινο παρωνύμιο.(ΣΤΕ)

Αυλές του σήμερα, αυλές του χθες

Μια ανάσα δρόμο απέχουν οι σημερινές αυλές από τις αυλές του χτες. Οι διαφορές τους όμως, αγεφύρωτες.

ΣΗΜΕΡΑ: Πανύψηλα κάγκελα τις απομονώνουν από τους διπλανούς.

ΧΘΕΣ: Ξέφραγα τα πάντα, όποιος ήθελε έμπαινε, όποιος ήθελε έβγαινε. Και ούτε ποιος είναι, ούτε τι θέλει.

ΣΗΜΕΡΑ: Σαλόνια φερφορζέ ή μπαμπού, εξασφαλίζουν άνεση στους ιδιοκτήτες και τους καλεσμένους.

ΧΘΕΣ: Σκαμνιά χειροποίητα ή μεγάλες πέτρες και σε εξαιρετικές περιπτώσεις ψάθινη καρέκλα.

ΣΗΜΕΡΑ: Σπαρμένες με γκαζόν και διακοσμημένες με εξωτικά φυτά.

ΧΘΕΣ: Χώμα καταβρεγμένο, δυο τρεις γκαζοντενεκέδες με βασιλικά κι ένας με κρίνους άλικοις ή λευκοίς.

ΣΗΜΕΡΑ: Απαραίτητη προϋπόθεση το κέρασμα. Τι θα πάρετε, Νες, παγωτό, χυμό

ΧΘΕΣ: Αν κάποιος ήθελε νερό το ζήτηγε. Σπανίως, και αν ο επισκέπτης ήταν από μακριά, γλυκό του κουταλιού ή υποβρύχιο.

ΣΗΜΕΡΑ: Οι συζητήσεις: σε πόσα μαθήματα κάνει το παιδί σου φροντιστήριο, που θα πάτε διακοπές τι ψωνίσατε, πότε θ' αλλάξετε αυτοκίνητο. Διάρκεια επίσκεψης στα πλαίσια του «σαβουάρ βίβρ»

ΧΘΕΣ: Τι φάγατε το μεσημέρι. Τι θα φάτε το βράδυ, βόηθα με να πλέξω ένα πουλόβερ του παιδιού, να σε βοηθήσω να ξεπιρνίσουμε αραποσίτι. Διάρκεια επίσκεψης απεριόριστη.

ΣΗΜΕΡΑ: Οι κοινωνικές επαφές στην αυλή, που ονομάζεται πλέον κήπος, τυπικές.

ΧΘΕΣ: Οι παρέες στην αυλή με ψυχή και ουσιαστικές.

Η αυλή μας

Καλοκαιρινό απόγευμα, οι αυλές καταβρεγμένες με νερό που έβγαζε η γιαγιά μας με το σουγλο από το πηγάδι, οι βασιλικοί ποτισμένοι να αναδύουν σε κάθε πέρασμα μυρωδιές ονειρεμένες. Κι εκείνα τα περίτεχνα σχέδια που έκανε η σαρωματιά, ψαροκόκαλο, κυματισμούς διάφορους, να κάνουν δισταχτικά τα βήματά μας, μήπως και χαλάσουμε το υπέροχο μωσαϊκό. Η πολυθρόνα του μπάρμπα- Αλέξη κάτω ακριβώς από το παράθυρο και το σκαμνί της γιαγιάς δίπλα. Όλα ήταν έτοιμα για την καθημερινή προσέλευση. Πρώτος, με αργά συρτά βήματα και ακουμπώντας στις πατερίτσες του, έφτανε ο μπάρμπα-Αλέξης. Ακολουθούσε η Ντουρούκαινα, έχοντας παραμάσκαλα την καρέκλα της και τέλος, αργότερα πάντα, η Τσεκουρού και η θεία-Νιόνια να η Αλετρού. Καμιά φορά ερχόταν και η Κουταλιανού. Λιγόλογη γυναίκα, με μια στωικότητα και μια πίκρα αποτυπωμένη στο πρόσωπό της. Από τη μέρα που ήρθε σα νύφη από την Κεφαλονιά δεν γύρισε ποτέ ξανά στα πατρογονικά της. Το ταξίδι με το καΐκι το έκανε εφάπαξ, δεν είχε ποτέ γυρισμό γι' αυτή.

Έπιανε ο καθένας τη θέση του και τότε... πόσες πόρτες και παραθύρια ανοίγονταν διάπλατα. Τι άκουγαν τ' αυτιά μας, τι εικόνες φτιάγναμε, σε τι μέρη βρισκόμαστε, σε τι μάχες παίρναμε μέρος. Γιατί, όταν μαζευόταν η μέρα κι έπεφτε το σουρούπο, άρχιζε η προσέλευση της πιτσιρικαρίας. Έπιανε ο καθένας μian άκρη προσεκτικά και χωρίς φασαρία, από το φόβο μην τον διώξουν από την παρέα, με τ' αυτιά ολάνοιχτα και τεντωμένα. Ο Ηλίας, πρώτος και καλλίτερος, δίπλα στον μπάρμπα-Αλέξη. Την εδικαιούτο τη θέση, αφού ήταν ο προσωπικός του μπαρμπέρης. Μετά, ερχόταν ο Κουτσουμάρης με τα μακριά και λιγνά πόδια του και ένα πρόσωπο όλο μάτια. Ακολουθούσε ο Γκούφη, κρατώντας τον αδελφό του, τον Κώστα, από το χέρι. Αυτοί οι δύο, ξεχώριζαν πάντα απ' τις καπέτες τους. Δεν σγαράριζε ποτέ ούτε τρίχα. Καθόταν ο καθένας στη γωνιά του αμίλητος για να μη διακόψει τη συζήτηση.

- «...και με ρώταγαν οι Γερμανοί. Παρτιζάν; Παρτιζάν, τους έλεγα εγώ, που δε νόγαγα τι πάει να πει η λέξη. Δώσ' του ξύλο οι Γερμανοί. Σταματάγανε, με ρωτάγανε πάλε. Παρτιζάν; Παρτιζάν, εγώ. Ξανά μανά ξύλο».

Και γινόταν ήρωας στα μάτια μας ο μπάρμπα- Αλέξης. Και πονάγαμε και μεις, με το ξύλο που του έδιναν οι Γερμανοί. Και μετά, τελείωνε ο πόλεμος. Και άρχιζαν οι ιστορίες με τα κάρα, που έκαναν μεταφορά της σταφίδας στην Πάτρα.

-«Ξεκινάγαμε ούλοι αντάμα. Όποιος είχε το καλλίτερο άλογο προχώραε μπροστά για να προκάμει να κάμει περισσότερα δρομολόγια. Και ένα βράδυ, μου έσπασε ο άσσος του κάρου και ξέμεινα πίσω, μοναχός μου. Έβρεχε με το τουλούμι και είχε έναν αέρα, Παναγία βόηθα. Με τα πολλά το έφκιαζα ,αφού έγινα αρτσίδι και ξεκίνησα μοναχός μου. Φτάνω σ' ένα γιοφύρι, τα μπήγει τ' άλογο. Ντεε! Τίποτα. Μωρέ ντεε! Δε κούναγε ρούπι. Τ' άλογο, κάτι έγλεπε, γιατί είχε τσουλώσει τ' αυτιά του, και δε προχώραγε με τίποτα. Κατέβηκα κάμου, έκαμα το σταυρό μου, το χάιδεψα λίγο και πιάνοντας τα καλινά, μπροστά εγώ, πίσω τα' άλογο με το κάρο, σιγά- σιγά, το πέρασα το γιοφύρι».

Σφιγγόταν η ψυχή μας, σταυροκοπιόμαστε και μεις με τη κλιπινάρα μας να τρέμει λίγο από το φόβο, και στριμωχνόμαστε πιο κοντά του, τάχα για ν' ακούμε καλλίτερα. Και φτάναμε στην επιστροφή από την Πάτρα, με άδεια τα κάρα. Εκεί, γινόταν το πανηγύρι. Ο καθένας από τους καρολόγους, γινόταν ηνίοχος και το κάρο του άρμα. Με τις περιγραφές του μπάρμπα-Αλέξη, νομίζαμε πως βρισκόμαστε σε ρωμαϊκό αρματοδρόμιο και παρακολουθούσαμε αρματοδρομίες.

-«Είχα ένα Γρίβα! Ένα ντεφαρίκι, που δε ντου έβανε πλάτες κανένα. Με μια καμουτσελιά, αέρας γινότανε, δεν ακουμπάγανε τα πόδια του στη γης. Γυάλιζε η τρίκα του στον ήλιο σαν το χρυσάφι. Ερχόμουνα πρώτος μέχρι τη Βάρδα. Δεν είχα όμως καλό κάρο. Και κει, με πέρασε ο Πανάγος.»

Και συννέφιαζε το πρόσωπο του μπάρμπα-Αλέξη και στεναχωριόταν, που πριν τριάντα χρόνια τον είχε περάσει ο Καράς του Πανάγου. Και μαζί του, στενοχωριόμαστε και μεις, αφού το άλογό του, γινόταν και δικό μας. Σταμάταγε μ' ένα κόμπο να κλείνει τη φωνή του, για τα χρόνια που περάσανε, γι' αυτά που ήθελε να κάνει και δε τα πρόλαβε, γιατί αυτή η ρημάδα η αρρώστια, τον καθήλωσε στη πολυθρόνα. Αυτόν, που με το πρώτο φως του ήλιου βρισκόταν στο Μελιό να ξελακκώνει τη σταφίδα. Κι ο κόμπος γινόταν λυγμός, έσπαγε η φωνή του και τρανιάζονταν οι ώμοι του από το κλάμα. Κανένας δε μιλούσε τότε. Για λίγες στιγμές όλοι έψαχναν τρόπο να τον τραβήξουν από τις μαύρες σκέψεις.

-«Αλέξη, θα σε ξουρίσω αύριο», του έλεγε ο Ηλίας.

Αλέξη, όχι μπάρμπα- Αλέξη. Αυτός ήταν κώδικας επικοινωνίας μεταξύ τους. Δε μπορούσε ένα «μπάρμπα» μπροστά, να καταδεικνύει τη διαφορά ηλικίας. Τον ήθελαν συνομήλικό τους. Δε μπορούσε τίποτα να μπει ανάμεσά τους και να τους απομακρύνει.

-«Όχι, η δικιά μου σειρά είναι!», φώναζε ο Γκούφης.

Και άρχιζε ο σκυλοκαβγάς. Έβγαινε ο Αλέξης από τη μαυρίλα του και χαμογελαστός πια, γινόταν διαιτητής. Άπλωνε ανάμεσά τους τη μαγκούρα, λέγοντας:

-Για σταματήστε, νύχτωσε. Γιόμισε ο ουρανός θεόπουλα. Δε τα βλέπετε; Ελάτε να σας πω παραμύθι, και θα δούμε αύριο ποιος θα με ξουρίσει.

Όλα ξαναγύριζαν σε τάξη απόλυτη. Όμως ήταν και το σημάδι ότι η σύναξη τελείωσε. Μία- μία οι γραιές καληνύχτιζαν και έφευγαν. Έμεναν μόνοι τους. Πλησίαζαν τότε όλα γύρω του, σαν τα κλωσσόπουλα και δεν ακουγόταν ανάσα. Μόνο τα σουρτα φέρτα της γιαγιάς από μέσα, για ν' ανάψει τις λάμπες, τάραζαν την ησυχία. Το παραμύθι ήταν πάντα ένα και συγκεκριμένο. Το έλεγε: «ο Φόβος».

-«Ήταν μια βολά κι έναν καιρό ένα παλικάρι που δε φοβόταν τίποτα. Προσπαθήσανε πολλοί να το σκιάξουνε, αλλά κανένας δεν το μπόρεσε. Έτσι μια μέρα, ξεκίνησε να πάει να βρει το Φόβο. Σ' αυτό το ταξίδι λοιπόν, συνέβαιναν όλα τα φοβερά και τρομερά. Δράκοντες, ληστές, τέρατα, σκοτάδια μαύρα κι άραχνα, δάση στοιχειωμένα. Τίποτα όμως δεν ήταν ικανό να φοβίσει το παλικάρι.»

Κι έλεγε, κ' έλεγε ο μπάρμπα-Αλέξης, μέχρι που τα παιδιά νύσταζαν και μόνα τους έλεγαν:

-Σταμάτα Αλέξη, να μας το πεις αύριο το υπόλοιπο.

Έφευγαν παρακαλώντας από μέσα τους να ήταν και τα ίδια τόσο άφοβα σαν εκείνο το παλικάρι που πήγε να βρει το Φόβο. Και ήταν τέτοιος ο δικός τους φόβος, που σήμερα κανένας δε θυμάται όλο το παραμύθι. Όλοι, θυμούνται μόνο την αρχή. Το τέλος δεν το γνωρίζει κανένας, ίσως γιατί το παραμύθι αυτό δεν τέλειωσε ποτέ. Ο μπάρμπα-Αλέξης πέθανε. Τα παιδιά μεγάλωσαν, παντρεύτηκαν, έκαναν δικά τους παιδιά. Παιδιά που μεγαλώνουν σ' ένα κόσμο ευμάρειας και αφθονίας, αλλά δεν ευτύχησαν να γνωρίσουν κανένα μπάρμπα-Αλέξη, να τους πει παραμύθια που δε τελειώνουν ποτέ.

Τα καθημερινά του χθες

Τα σπίτια έως το 1955

Μέχρι το σεισμό του 1953 που ισοπέδωσε τη Ζάκυνθο και ρήμαξε και το δικό μας χωριό, τα περισσότερα σπίτια ήταν φτιαγμένα από πλίθες. Ελάχιστα ήταν τα πέτρινα και αυτά τα είχαν οικογένειες με οικονομική ευμάρεια, αφού η πέτρα ήταν δυσεύρετη στα μέρη μας και η μεταφορά της ήταν πολύ δαπανηρή. Τα περισσότερα ήταν ισόγεια. Δεν υπάκουαν σε καμία αρχιτεκτονική γραμμή. Εντελώς λιτά και απέριπτα, φτιάχνονταν στην κυριολεξία για να βάλουν οι φαμίλιες «το κεφάλι τους κάτω από κεραμίδι». Ήσαν τετράγωνα, με την κύρια είσοδο στο δρόμο. Ορισμένα απ' αυτά, είχαν πάνω από την πόρτα στέγαστρο, κυρίως, από τσιγκο, για να την προστατεύει από το ανεμοβρόχι. Γιατί το μοναδικό όμορφο πράγμα σ' αυτά τα σπίτια, ήταν οι πόρτες. Σαν να ήταν ζήτημα τιμής, οι ρεμεσέρηδες, έβαζαν όλη τους τη τέχνη και το μεράκι επάνω τους. Είχαν ρόπτρο, ένα μπρούτζινο χέρι, και μακρόστενο σκαλιστό χερούλι, επίσης από μπρούτζο. Κάτω δεξιά, στερεωμένο βαθιά στη γη, το ποδόμακτρο (ξελασπιωτήρι), για να βγάζουν τη λάσπη (η οποία αφθονούσε), από τα παπούτσια.

Το εσωτερικό το χώριζαν συνήθως σε τέσσερα δωμάτια. Τη σάλα, τα υπνοδωμάτια και το μαγεριό. Τα εσωτερικά χωρίσματα, τα έφτιαχναν με τσατουμά. Ο τσατουμάς κατασκευαζόταν από καλάμια, επιχρισμένα με λάσπη, τα οποία στη συνέχεια ασβέστωναν. Το δάπεδο ήταν από χώμα, το οποίο κύλιζαν μια φορά το χρόνο, συνήθως το Πάσχα. Έφτιαχναν ένα αραιό διάλυμα λάσπης και άχυρου σ' έναν σουύγλο (τσιγκινο κουβά), και μ' αυτό πέρναγαν το δάπεδο με τα χέρια. Προσπαθούσαν να το κάνουν όσο το δυνατόν πιο ισόπεδο και λείο, γιατί από την υγρασία, επίσης άφθονη στον τόπο μας, και το πάτημα, αυτό έκανε λάκκους, τράφους, όπως έλεγαν. Ένας άλλος λόγος που επέβαλε το κύλισμα του δαπέδου, ήταν για να σκληραίνει και να μη σηκώνεται πολλή σκόνη όταν σκούπιζαν. Εξέλιξη του κυλίσματος, είναι το επονομαζόμενο σήμερα παρκέ. Η οροφή ήταν αταβάνωτη, με το πάτερό, τα σανίδια και τα κεραμίδια εμφανή. Ορισμένοι,

τα μικρά δωμάτια τα κάλυπταν με χαρτί του μέτρου σε διάφορα σχέδια, γεωμετρικά ή λουλουδάτα, που το στερέωναν με πινέζες, σαν αυτοσχέδια ταπετσαρία. Βέβαια, σε κάθε δυνατό αέρα, που λίγο εμποδιζόταν να διεισδύσει στα σπιτία από τα πορτοπαράθυρα, αλλά και από τη σκεπή, αυτό έφευγε.

Η σάλα, είναι το μεγαλύτερο δωμάτιο του σπιτιού. Εκεί δέχονταν τις επισκέψεις και μέσα σ' αυτή διαδραματιζόνταν οι σημαντικότερες στιγμές της οικογένειας. Γιορτές, κηδείες, γάμοι (τότε οι περισσότεροι γάμοι γίνονταν στα σπιτία). Η επίπλωση, ως επί το πλείστον, αποτελείται από ένα τραπέζι με ωραία, στρογγυλά πόδια και τέσσερις καρέκλες, ένα ντιβάνι, όλο και τύχαινε κάποιος καταλαχάρης, ένα κομό με τα ασπρόρουχα, μια σερβάντα για τα γυαλικά και ένα φορτσέρι (μεγάλο μπαούλο), σκεπασμένο με το μπαουλόπανο. Το τραπέζι πάντα στρωμένο με άσπρο τραπεζομάντιλο κεντημένο με την τεχνική του «φουσκωτού», με πολύχρωμες κλωστές. Στα σχέδια επικρατούσαν τα λουλούδια. Σε πιο επίσημες μέρες έστρωναν τα κάτασπρα κοφτά. Στο κέντρο του τραπεζιού τοποθετούσαν μια γυάλινη φρουτιέρα με πόδι ή βάζο με μπουκέ (ανθοδέσμη). Σε μια γωνιά του, ένα γυάλινο κανάτι με νερό, σκεπασμένο με άσπρο κεντητό πετσετάκι και πιο δίπλα ο φωκός γεμάτος με γλυκό του κουταλιού, τσιμπίμπο, βύσσινο, κυδώνι και σπανιότερα, μελιτζανάκι ή σύκο. Στους τοίχους, ο μόνος διάκοσμος, ασπρόμαυρη φωτογραφία προγόνων ή συγγενή φαντάρου με στολή, συνήθως πεσόντος στο πεδίο της μάχης. Τα παράθυρα κοσμούσαν άσπρα κοφτά κουρτινάκια. Το χειμώνα έστρωναν την απλάδα, που συνήθως ήταν τεράστια, υφασμένη αποκλειστικά και μόνο για τη σάλα. Το σχέδιό της συνήθως αντιγραφόταν από τις υφάντρες κι έτσι στα περισσότερα σπιτία η απλάδα ήταν ακριβώς η ίδια. Σήμερα ανάλογα με το σχέδιο, μπορούμε να υπολογίσουμε το χρόνο ύφανσης.

Ακολουθούσαν τα υπνοδωμάτια. Στο δωμάτιο του ζευγαριού υπήρχε ένα διπλό κρεβάτι. Αυτό, μπορεί να ήταν κοκέτα, ντιβάνι ή ξύλινο με στρίποδα και τάβλες και για τους πιο εξελιγμένους και εύπορους καριόλα. Το στρώμα ήταν γεμισμένο με μαλλί που αγόραζαν από τους βοσκούς και επεξεργάζονταν κατάλληλα (πίνιασμα, πλύσιμο κ.λ.π). Το κρεβάτι το έβαζαν πάντα στην άκρη του δωματίου, να ακουμπάει στον τοίχο. Πάνω στον τοίχο και κατά μήκος του κρεβατιού κρέμαγαν την μπάντα. Αυτή ήταν υφαντή με

διάφορες παραστάσεις από Νηρηίδες, μέχρι σκηνές κυνηγιού. Την έβαζαν για να απομονώνει την υγρασία, αλλά, και για ομορφιά. Στη γωνία του Ανατολικού τοίχου τοποθετούσαν το εικονοστάσι. Κρεμούσαν τις εικόνες, το καντήλι και τη στεφανοθήκη. Στον απέναντι τοίχο, έστηναν το γιούκο και τις κρεμάστρες με τα καλά τους ρούχα (δεν είχαν και πολλά), και τα σκέπαζαν με πανιά για να μην σκονίζονται. Το δωμάτιο των παιδιών, ήταν πιο λιτό. Είχε από δύο έως τέσσερα κρεβάτια, ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών. Αν περίσσευε χώρος έβαζαν και ένα μικρό, ξύλινο τραπεζάκι. Ο κενός χώρος ανάμεσα στα κρεβάτια, στρωνόταν με κουρελούδες. Ο μοναδικός διάκοσμος ήταν ένα εικόνισμα πάνω από τα κρεβάτια. Κούτα αποθήκευσης παιχνιδιών δεν προβλεπόταν, αφού όλα ιδιοκατασκευάζονταν, χρησιμοποιούνταν και καταστρεφόντουσαν αυθημερόν.

Απαραίτητο ανάχρειο κάθε σπιτιού ήταν και η λάμπα πετρελαίου. Κάθε σπίτι είχε τουλάχιστον δύο. Καθημερινά τα λαμπόγυαλα έπρεπε να καθαρίζονται με επιμέλεια από τη μουτζούρα της προηγούμενης νύχτας, με βέργα και εφημερίδα. Αυτό ήταν καθήκον κυρίως, των μικρότερων κοριτσιών της οικογένειας, για τα οποία αποτελούσε και άσκηση προσοχής και αυτοπειθαρχίας, γιατί το σπάσιμο του εύθραυστου λαμπόγυαλου, εκτός από ένδειξη ατζαμοσύνης, αποτελούσε και μια σοβαρή επιβάρυνση του πενιχρού οικογενειακού προϋπολογισμού.

Το μαγεριό ήταν το τελευταίο δωμάτιο και είχε άμεση πρόσβαση στην αυλή και στο πηγάδι, που ήταν η μοναδική πηγή νερού για τη λάτρα του σπιτιού. Στο μαγεριό περνούσε τις περισσότερες ώρες η οικογένεια, κυρίως το χειμώνα, αφού η γωνιά ήταν το μοναδικό θερμαντικό μέσο, εκτός από το μαγκάλι, τις θερμοφόρες και τα πυρωμένα κεραμίδια, τα οποία επίσης εξαρτιόνταν άμεσα από τη φωτιά της γωνιάς. Η γωνιά, ήταν ένα υπερυψωμένο τετράγωνο, φτιαγμένο από την ίδια λάσπη που έφτιαχναν τις πλίθες, 1X1 περίπου. Κάποιες γωνιές είχαν καμινάδα, κάποιες άλλες όχι, με αποτέλεσμα να στουφώνει όλος ο χώρος από τον καπνό. Στον τοίχο, σε μια μακρόστενη σανίδα, αράδιαζαν τους ντετζερέδες, γανωμένους και καλογουαλισμένους. Κάτω από τη σανίδα, σε σειρά επίσης, τα χαλκωματένια ταψιά, να αστραποβολούν και να πιάνουν σχεδόν τον μισό τοίχο. Δίπλα στη γωνιά κρεμασμένα σε πρόγκες, το τηγάνι, το μπρίκι του καφέ, η ξύλινη κουτάλα και αποξηραμένες πιπεριές και πιπεριώνες για τη φασολάδα και

τα τσιγαρολάχανα. Εκεί δίπλα κρέμαγαν και το λύχνο. Το μοναδικό έπιπλο μέσα στο μαγεριό ήταν το αρμάρι. Ένα δίφυλλο ντουλάπι, που μέσα έβαζαν τις ντεμέλες με τον τραχανά, τις χυλοπίτες και τον κουσκουσέ. Σε πιο μικρά σκούτινα σακούλια, είχαν τα φασόλια, τα ρεβίθια και τα αποξηραμένα μπιζια και κουκιά. Μέσα εκεί, αν δεν είχαν μαλάθα, έβαζαν και τα καρβέλια το ψωμί. Στο κέντρο, ένα τραπέζι ξύλινο, φτιαγμένο με απλές σανίδες μ' ένα ή δυο συρτάρια για τα κουταλομαχαιροπήρουνα και τα τουβαλίθια. Σε μερικά μαγεριά είχαν μέσα και τον φούρνο, αλλιώς, έφτιαχναν φουρναριό και καζαναριό (ή πλυσταριό), μαζί, σε μια άκρη της αυλής, συνήθως κάτω από πρόχειρο στέγαστρο (χαγιάτι). Το μέγεθος του φούρνου, εξαρτιόταν από τον αριθμό των μελών της φαμίλιας. Έπρεπε να χωράει από πέντε έως δώδεκα καρβέλια. Δίπλα του, τοποθετούσαν τα απαραίτητα εξαρτήματα για το φούρνισμα. Το γράβαλο, για να τραβούν έξω τα κάρβουνα, το φτυάρι, για να φουρνίζουν τα καρβέλια, την πάνα, για να καθαρίζουν το φούρνο από τη στάχτη πριν ρίξουν το ψωμί.

Μέσα στον ίδιο χώρο, ήταν και το καζαναριό. Εκεί εξελισσόταν η διαδικασία της μπουγάδας, που μπορεί να κράταγε ως και τρεις μέρες. Ο νεροχύτης, ήταν επίσης υπαίθριος. Αποτελείτο από μια πρόχειρη, συνήθως, από σανίδες κατασκευή, πάνω στην οποία ακουμπούσαν μια μεγάλη τσιγκινη λεκάνη. Οι λιγότερο απαιτητικοί βολεύονταν και με πιο πρόχειρα υλικά, όπως αγκωνάρια ή κούτσουρα. Οι επιδαπέδιοι, δηλαδή μια λεκάνη ακουμπισμένη στο χώμα, χρησιμοποιούνται μόνο σε περίπτωση απόλυτης ανάγκης, ένδειας, τεμπελιάς ή έλλειψης φαντασίας. Πάνω από το νεροχύτη τοποθετούσαν τη βρύση, δηλαδή ένα τσιγκινο δοχείο με πεπλατυσμένη πλάτη, για να κρεμιέται στον τοίχο και κάνουλα στο μπροστινό μέρος, το οποίο γέμιζαν, έτσι ώστε να έχουν τρεχούμενο νερό.

Τέλος, στο πιο απομακρυσμένο μέρος της αυλής, έφτιαχναν τον καμπινέ (απόπατο), με ράπη και καλάμια. Χρέη πόρτας έκανε μια κουρελού ή ένα σακί. Το μπάνιο καθαριότητας, για το οποίο δεν έτρεφαν και ιδιαίτερη εκτίμηση, προφανώς λόγω και των τεχνικών δυσκολιών που παρουσίαζε η πραγματοποίησή του, γινόταν στη σκάφη του πλυσίματος μέσα στο μαγεριό, στην καλλίτερη περίπτωση κάθε Σάββατο με νερό που ζέσταιναν στη γωνιά, και συγκέριαζαν με κρύο. Δυστυχώς η αναλογία δεν πετύχαινε πάντα με αποτέλεσμα μια να τσουρουφλίζονται, μια να ξεπαγιάζουν. Ίσως γι' αυτό τα

παιδιά έτρεφαν μια σχεδόν εκ γενετής απέχθεια για το μπάνιο, αφού μόλις άκουγαν τις μανάδες να τους φωνάζουν «ελάτε να σας πλύνω», γινόntonουσαν μπουκός.

Μέσα σε αυτά τα μίζερα, λιτά και φτωχικά σπίτια έζησαν οι παππούδες μας και πολλών από εμάς και οι πατεράδες μας, μια ζωή σχεδόν υπαίθρια, δηλαδή εμφανή, σαν ανοικτό βιβλίο, με όλα τους τα λιγοστά υπάρχοντα σε κοινή θέα, με τις πόρτες και τις καρδιές τους έτοιμες για καλωσορίσματα, πρόθυμοι να μοιραστούν τα λιγοστά υπάρχοντά τους. Αγνοώντας ότι μισό αιώνα αργότερα θα ενσκήψει η εποχή του εντοιχισμένου, όπου τα πάντα, ρούχα, κατσαρολικά, γενναιοδωρία, αλληλεγγύη, συντροφικότητα, θα είναι επιμελώς κρυμμένα με απόλυτη νοικοκυροσύνη και τάξη, σε ντουλάπια ερμητικά κλειστά από μασίφ ξύλο δρυός, έτσι ώστε οι άνθρωποι να διαθέτουν ένα ωραίο, ευρύχωρο κενό να περιφέρουν με άνεση, τη μοναξιά και την αποξένωσή τους.

Αργαλειός

Αναφορές για τον αργαλειό υπάρχουν από την εποχή του Όμηρου. Η Πηνελόπη ύφαινε τη μέρα, ξύφαινε τη νύχτα. Με την υφαντική ασχολούντο οι γυναίκες όλων των τάξεων. Κατά τους Βυζαντινούς χρόνους άρχισε και η ύφανση μεταξωτών λεπτότατων υφασμάτων. Στους νεώτερους χρόνους στις ελληνικές οικογένειες μάθαιναν αργαλειό όλα τα κορίτσια για να υφαίνουν τα προικιά τους. Ο αργαλειός στήνονταν σε δωμάτια που χρησίμευαν ως βοηθητικοί χώροι ή στα κατώγια. Στον αργαλειό, ύφαιναν παλιότερα υφάσματα. Βαμβακερά, λινά, μάλλινα και μεταξωτά. Τα μεταξωτά στον τόπο μας, τα έλεγαν «σαφιά». Μετά τη δεκαετία του 40, περιορίστηκαν να υφαίνουν με μάλλινη κλωστή απλάδες, μπάντες, τάπητα, κουβέρτες και μπαντανίες. Με αυτή την κλωστή έφτιαχναν και τα τράστα (ταγάρια), απαραίτητο εξάρτημα για τους ξωμάχους. Με γιδόμαλλο ύφαιναν και τις καπότες των βοσκών, δηλαδή φαρδιές και μακριές μπέρτες με κουκούλα που ήταν πολύ ζεστές και προστάτευαν το βοσκό από τη βροχή, γιατί το γιδόμαλλο είναι αδιάβροχο.

Ο αργαλειός αποτελείται από 4 στύλους που πάνω τους περιστρέφονται τα Αντιά. Το ένα μπροστά στην υφάντρα και το άλλο απέναντι, στα πόδια της. Στο Αντί ήταν το Διασίδι, οι νημάτινες κλωστές που υφαινόντουσαν κατά μήκος του υφάσματος το στημόνι. Οι κλωστές περνούν μέσα στα δόντια του χτενιού και μέσα από τα μιτάρια, ανάλογα με το σχέδιο που ήθελε η υφάντρα και το οποίο κανόνιζε με τα πόδια της, πατώντας τα δύο ποδαρικά. Το στημόνι κρατιέται από τα μιτάρια και το χτένι, με διάφορους τρόπους. Μέσα από το άνοιγμα η υφάντρα περνά, σπρώχνοντας με το χέρι της τη σαΐτα που επάνω της είναι τυλιγμένο το νήμα του υφαδιού.

Χτυπώντας ανάλογα μετά από κάθε πέρασμα της σαΐτας το ξυλόχτενο πάνω στο πανό που υφαίνεται για να γίνει το ύφασμα πυκνό ή αγανό (αραιό). Η κίνηση των χεριών, για να πηγαиноέρχεται μεταξύ του στημονιού η σαΐτα με το υφάδι και για να χτυπιέται το ύφασμα με το ξυλόχτενο, συνδυάζεται με τις κινήσεις των ποδιών πάνω στα ποδαρικά, για να κανονίζεται το σχέδιο. Όταν το υφαντό γίνεται πολύχρωμο, υπάρχουν πολλές σαΐτες και η υφάντρα κανονίζει πόσες κλωστές θα περάσει από το κάθε χρώμα. Για τον αργαλειό υπάρχουν και τραγούδια, τα οποία τραγουδούσαν οι υφάντρες την ώρα που δούλευαν:

τούκου-τούκου ο αργαλειός μου,
τούκου κι έρχεται ο καλός μου

ή σατυρικά γι' αυτές που δεν γνώριζαν την τέχνη:

Σαν δεν ξέρεις να υφάνεις
τα μασούρια τι τα βάνεις;

Για τις γυναίκες στα χωριά, επειδή όλη τη μέρα δούλευαν στα χωράφια και έπρεπε να υφάνουν τη νύχτα, ήταν πολύ κουραστικός και επίπονος. Έτσι έλεγαν:

Το κέντημα είναι γλέντημα,
κι η ρόκα είναι σεργιάνι
κι ο μπρισιμένος αργαλειός
σκλαβιά είναι μεγάλη.

Από τη δεκαετία του '60, άρχισαν οι αργαλειοί να μπαίνουν στο περιθώριο. Τα βιομηχανικά προϊόντα υπερισχύουν των χειροποίητων.

Καλύτερεύει και η θέση της γυναίκας μέσα στην οικογένεια. Τα κορίτσια, γίνονται ισότιμα με τα αγόρια, όσον αφορά τη γνώση. Έτσι, αντί να κάθονται να υφαίνουν, πηγαίνουν και αυτά στο Γυμνάσιο. Όλο και λιγοστεύουν οι υφάντρες. Μένουν λίγες και κάποιες απ' αυτές ασκούν την υφαντική τέχνη επαγγελματικά. Τα τελευταία υφαντά στον τόπο μας, φτιάχνονται μέχρι το 1970.

Υφάντρες ονομαστές στο χωριό μας ήταν η Αριστέα Μαρίνου, η Νίτσα του Στέργιου, η Νάσω του Κατσιμπούμπα και άλλες. Οι αργαλειοί ξεστήθηκαν και πήγαν στις αποθήκες και τα μετόχια. Αλλά κι εκεί εμπόδιζαν, στην εποχή της αφθονίας, έπιαναν χώρο και κατέληξαν στη φωτιά. Κήηκαν οι αργαλειοί και μαζί τους κήηκε και η γνώση μιας τέχνης αιώνων.

Ο μοναδικός στημένος αργαλειός σήμερα υπάρχει στο Λαογραφικό Μουσείο, μ' ένα υφαντό που έχει μείνει στη μέση. Μαρμαρωμένος τη στιγμή που το χτένι ήθελε μίαν ανάσα για να σμίξει με το ύφασμα. Θα βρεθεί άραγε υφάντρα να το τελειώσει κάποτε;

Ένας τυπικός κατάλογος εξαρτημάτων: χτένια, μπροστάντι, πισάντι, μιτάρια, ξυλόχτενο, ποδαρικά.

Επεξεργασία μαλλιού για τα υφαντά

Κάθε καλοκαίρι, μετά το κούρεμα των προβάτων, μέριμνα κάθε οικογένειας που είχε κορίτσια, ήταν να αγοράσει μαλλιά, τα οποία επεξεργάζονταν κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού και έφτιαχναν υφαντά. Η συνήθης ποσότητα που προμηθευόταν κάθε οικογένεια, ήταν περίπου τριάντα οκάδες το χρόνο, η δε τιμή της οκάς ήταν περίπου 18 δραχμές. Το πρώτο στάδιο επεξεργασίας ήταν το πίνωμα. Έριχναν τα μαλλιά μέσα σε καζάνια με καυτό νερό και τα στοίβαζαν συνέχεια μ' ένα ξύλο. Τα στοίβαζαν συνέχεια όσο το νερό ήταν καυτό, ζεματιστό. Όταν το νερό άρχιζε να κρυώνει, τα έβγαζαν λίγα - λίγα και τα τοποθετούσαν πάνω στη μεγάλη πέτρα που ήταν δίπλα στο πηγάδι και τα χτυπούσαν με τον κόπανο. Μετά το κοπάνημα, τα έβαζαν πάλι σε καζάνια και σε οκάδες και τα ξέβγαζαν αρκετές φορές με νερό. Κατόπιν τα άπλωναν πάνω σε ξύλα, που πάντα

υπήρχαν στις αυλές για τις γωνιές και τους φράχτες, για να στεγνώσουν. Όταν στέγνωσαν τα τοποθετούσαν μέσα σε καθαρά τσουβάλια.

Η επόμενη δουλειά ήταν το ξάσιμο. Τα έξαιναν με τα χέρια ή με εργαλείο που ονομαζόταν λανάρι. Το τελευταίο, ήταν μια σανίδα με κερούλι, (περίπου σαν μια μικρή ρακέτα, αλλά τετράγωνου σχήματος). Αυτή η σανίδα, είχε δυο σειρές καρφιά, σαν δόντια. Πέρναγαν το μαλλί μέσα απ' αυτά τα καρφιά και γινόταν αφράτο. Από το λανάρι ξεχώριζαν και τις μακριές ίνες και τις χρησιμοποιούσαν για στημόνι. Τις πιο μικρές σε μήκος τις χρησιμοποιούσαν για υφάδι. Το μαλλί, καθώς το έξαιναν, το έριχναν μέσα σε αργέλογο ή κρησάρα. Μέσα εκεί, το πατίκωναν με τα χέρια και κατόπιν το μάζευαν σε τουλούπες.

Οι τουλούπες, ήταν το μαλλί μαζεμένο σε ρολό. Την κάθε τουλούπα, την πέρναγαν στη ρόκα για το γνέσιμο, που ήταν το επόμενο στάδιο επεξεργασίας. Τις μακριές ίνες, τις έγνεθαν με το αδράχτι και το σφοντύλι και τις μικρές, με τη δρούγα. (ένα μακρύ, λεπτό και στρογγυλό ξύλο). Με τη διαδικασία του γνεσίματος, γινόταν η κλωστή. Την κλωστή την έφτιαχναν καγκαλίδα (κούκλα) με το τυλιγάδι. Για να μαζέψουν τις κλωστές σε καγκαλίδες επιστράτευαν τα παιδιά της οικογένειας. Αυτά έπρεπε να κάθονται προσοχή με τα χέρια τεντωμένα μπροστά σε πρόταση και τις παλάμες αντικριστά. Στο άνοιγμα των χεριών πέρναγαν την καγκαλίδα. Στεκόntonουσαν απέναντι απ' αυτόν που μάζευε το κουβάρι, και μετακινούσαν ταυτόχρονα και τα δυο, προτεταμένα χέρια τους από αριστερά προς τα δεξιά, μέχρι να τελειώσει το μάζεμα της κλωστής στην καγκαλίδα. Αυτή η διαδικασία εθεωρείτο μεγάλη αγγαρεία από τα παιδιά, γιατί αφενός έπρεπε να στέκονται όρθια και ακίνητα για πολλή ώρα, αφετέρου, γιατί έπρεπε να έχουν διαρκώς τεντωμένα τα χέρια τους, πράγμα αρκετά κουραστικό ακόμη και γι' αυτά, για να μένει τεντωμένη και η καγκαλίδα.

Επόμενο στάδιο ήταν η βαφή της καγκαλίδας. Οι αποχρώσεις του καφέ και του μπεζ κάλυπταν το μεγαλύτερο μέρος του κάθε υφαντού, ο κάμπος, όπως λεγόταν. Αυτά τα χρώματα τα πετύχαιναν με φυτικές βαφές. Χρησιμοποιούσαν το κέλυφος των βελανιδιών, τα οποία έφερναν από του Τρουμπέ (παλαιό όνομα του χωριού Δήμητρα), γιατί ήταν μεγαλύτερα από

τα ντόπια. Επίσης χρησιμοποιούσαν φλούδες ευκάλυπτου. Μια άλλη απόχρωση του καφέ, γινόταν από το πράσινο περίβλημα των καρυδιών. Για τα υπόλοιπα χρώματα, αγόραζαν από το εμπόριο χημικές βαφές.

Μετά τη βαφή και το στέγνωμα της καγκαλίδας, το μάλλινο νήμα ήταν έτοιμο για τη ύφανση. Για την επεξεργασία του μαλλιού χρησιμοποιούνταν τα εξής: τυλιγάδι, εργαλείο που μάζευαν το νήμα για να το κάνουν καγκαλίδα. Κλώστης, εργαλείο σαν μεγάλη σιδερένια σβούρα. Έστριβαν τις λεπτές ίνες για να γίνουν χοντρή κλωστή για να κάνουν υφαντά. Λανάρια με τα οποία έξαιναν τα μαλλιά. Καλαμοκάνια, κομμάτια από καλάμι που τα γέμιζαν άσπρη ή κόκκινη κλωστή. Δρουμπούκια, μεγάλα καλάμια που τύλιγαν τις μακριές λωρίδες υφάσματος για να υφάνουν κουρελούδες. Γκάρδι, πολύ λεπτό καλαμάκι στο πίσω μέρος του αργαλειού. Έπεφτε όταν τελείωνε το υφαντό.

Το φτιάξιμο του σαπουνιού

Ελαιοπαραγωγικός τόπος το χωριό μου. Οι περισσότερες οικογένειες είχαν το δικό τους λιοστάσι που τους εξασφάλιζε το λάδι της χρονιάς. Τη σοδειά τους την αποθήκευαν σε κιούπια πήλινα και αργότερα σε τεπόζιτα από λαμαρίνα. Στις αρχές κάθε φθινοπώρου έκαναν τον καθαρισμό των τεπόζιτων ούτως ώστε η καινούργια λαδιά να μπει σε καθαρά αγγεία. Το κατακάθι κάθε βαρελιού, τη μούργα, την έβαζαν σε δοχεία. Με αυτήν θα έφτιαχναν το σαπούνι με το οποίο θα έφερναν εις πέρας όλες τις ανάγκες καθαρισμού της οικογένειας. Από τη λάτρα του σπιτιού, τις μπουγάδες, το πλύσιμο των πιάτων και των μαγειρικών σκευών, μέχρι την προσωπική τους καθαριότητα.

Η διαδικασία παρασκευής του ήταν η εξής: τα υλικά (1 κιλό καυστική ποτάσα, 4 κιλά μουργόλαδο, 8 κιλά νερό) τα έριχναν μέσα σ' ένα καζάνι (συνήθως αγάνωτο, που το χρησιμοποιούσαν για τέτοιες δουλειές). Άναβαν στην αυλή μια δυνατή φωτιά και ανακάτευαν τα υλικά συνεχώς με ένα ξύλο έως ότου διαλυθεί η ποτάσα. Η φωτιά έπρεπε να είναι συνεχώς δυνατή καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας. Όταν έλιωνε καλά η ποτάσα κατέβαζαν το καζάνι από τη φωτιά και περίμεναν να διαχωριστεί το σαπούνι από το νερό.

Αφού γινόταν στερεό με το πάγωμα, με μια κεψέ (εμαγέ πάντα γιατί το αλουμίνιο μαύριζε από την ποτάσα), έπαιρναν την κρέμα του σαπουνιού και την έβαζαν σε ξύλινες κασέλες που είχαν κατασκευάσει από πριν, στρωμένες με εφημερίδες για να μην κολλάει το σαπούνι στο ξύλο. Πριν γίνει πολύ σκληρό το έκοβαν σε πλάκες. Μετά από 24 ώρες ήταν έτοιμο για αποθήκευση.

Τα πηγάδια και η χρήση τους

Στον τόπο μας το νερό αφθονούσε. Ο υδροφόρος ορίζοντας ήταν πολύ ψηλά, σε αντίθεση με τα γειτονικά χωριά που βρίσκονται σε ύψωμα, όπως του Βρανά και πολύ περισσότερο το Κάστρο, όπου το νερό ήταν δυσεύρετο. Από κει και η έκφραση «ορέ, δε το γέμιζες!!!, Στο Κάστρο βρισκόμαστε! !!!!», όταν το ποτήρι του διψασμένου δεν ήταν ξέχειλο. Εδώ όλα τα νοικοκυριά στην αυλή τους είχαν πηγάδι. Με το νερό του εξυπηρετούσαν όλες τους τις ανάγκες, έσβηναν τη δίψα τους μαγείρευαν, έκαναν τη λάτρα του σπιτιού, έπλεναν τα ρούχα και πότιζαν το κήπο, αν υπήρχε.

Τα περισσότερα απ' αυτά είχαν φιλιατρό. Το φιλιατρό ήταν χτισμένο έως μισό μέτρο πάνω από το χείλος του πηγαδιού και το προστάτευε από τα νερά της βροχής και από οτιδήποτε άλλο μπορούσε να πέσει μέσα και να το μολύνει. Ένας άλλος λόγος ήταν η ασφάλεια των ενοίκων. Δίπλα ακριβώς στο πηγάδι φύτευαν ένα δέντρο, συνήθως μια λεμονιά. Σπάνια έβλεπες πηγάδι μόνο του, χωρίς δέντρο. Στο δέντρο αυτό κρέμαγαν το τσιγκέλι δεμένο με το λεπτό σχοινάκι του. Γιατί το ατύχημα να σου πέσει ο σούγγλος μέσα στο πηγάδι ήταν αρκετά συνηθισμένο. Για να τον βγάλεις δε, από μέσα χρειαζόταν πείρα και επιδεξιότητα. Αν δεν την διέθετε κάποιος από την οικογένεια των παθόντων, επιστρατευόταν κάποιος έμπειρος γείτονας.

Όταν έπιανε η Άνοιξη και η λεμονιά λουλούδιαζε, κρέμαγαν στα κλαριά της ένα καθρεφτάκι, μια πετσέτα του προσώπου και μια χτένα και κει, ανάμεσα στους λεμονανθούς και τις εξαισίες μυρουδιές τους, το πηγάδι γινόταν ο τόπος καθαριότητας και καλλωπισμού. Στη ρίζα του πηγαδιού, τοποθετούσαν μία πολύ μεγάλη πέτρα, κατά προτίμηση άσπρη. Αυτή από τη πολλή χρήση, ήταν τέλεια λειασμένη, σαν καθρέφτης. Επάνω σ' αυτήν,

χτύπαγαν τις κουβέρτες και τις κουρελούδες με τον κόπανο για να τις πλύνουν. Επίσης, εναπόθεταν τα χόρτα που έπλεναν στο σούγλο, πόστιαζαν τα πλυμένα ρούχα που έβγαζαν από τη σκάφη μέχρι να τα ξεβγάλουν, ακουμπούσαν το πράσινο σαπούνι που έλουζαν τα μαλλιά τους. Γενικά η πέτρα αυτή είχε πολλαπλές χρήσεις.

Σε κάποια πηγάδια είχαν ανέμη. Με την ανέμη, η άντληση του νερού ήταν λιγότερο κουραστική. Την χρησιμοποιούσαν κυρίως, αυτοί που είχαν μεγάλο κήπο ή πηγάδι με μεγάλο βάθος. Το βάθος του πηγαδιού κυμαινόταν από δύο και μπορούσε να φτάσει και τα οκτώ μέτρα. Της Αγαλιανούς το πηγάδι στου Σύριου, ήταν δεκαπέντε μέτρα και λογιζόταν σαν υπερβολικά βαθύ.

Ο καθαρισμός του γινόταν τέλη Αυγούστου με αρχές Σεπτέμβρη, που η στάθμη των νερών βρισκόταν πολύ χαμηλά. Κατέβαιναν σιγά σιγά με τα πόδια σε διάσταση, στερεωμένα στις πέτρες του πηγαδιού, το ένα στη μια πλευρά του πηγαδιού και το άλλο στην απέναντι, έβγαζαν τα μούσκλια που είχαν φυτρώσει στο εσωτερικό και έπλεναν τις πέτρες.

Όσο απαραίτητα ήταν τα πηγάδια στα σπίτια, άλλο τόσο και περισσότερο ήταν στα χτήματα, αφού για τέσσερις μήνες η πλειοψηφία των κατοίκων του χωριού μετακόμιζε στα μετόχια. Εκεί εκτός από τη χρήση τους για το νοικοκυριό, ήταν απαραίτητα και για τις καλλιέργειες. Για το ράντισμα της σταφίδας, το πότισμα των μπροστινικών και το πότισμα των ζώων. Σε αντίθεση με τα πηγάδια του χωριού, τα εξοχικά πηγάδια είναι παρόδια. Εδώ το δέντρο που τα συντρόφευε ήταν πλάτανος, μουριά, ή ευκάλυπτος και ήταν σταθμοί για τους διαβάτες του καλοκαιριού. Ήταν άγραφος νόμος να βρίσκεται ο σούγλος πάνω στο φιλιατρό γεμάτος νερό για τους διψασμένους. Σταματούσαν οι διαβάτες, έπιναν νερό, ξαπόσταιναν για λίγο στον ίσκιο του δέντρου και συνέχιζαν την πεζοπορία τους.

Στο δρόμο για τα νταμάρια, οι ιδιοκτήτες των πηγαδιών, σαν να ήταν κάτι εντελώς αυτονόητο, μόλις άκουγαν τα κάρρα που μετέφεραν πέτρα να πλησιάζουν, έτρεχαν να γεμίσουν τους σούγλους νερό, κρατώντας μια μπουκάλια κρασί και λουκούμια, για να κεράσουν τους καρολόγους. Γιατί μέσα στο λιοπύρι του καλοκαιριού, άναβε η πέτρα στο νταμάρι και τους

στέγγωνε μέχρι το μεδούλι. Έτσι για τους καρολόγους τα εξοχικά πηγάδια γίνονταν οάσεις δροσιάς αλλά και ανθρωπιάς και αλληλεγγύης.

Το άνοιγμα του πηγαδιού ήταν μια πολύ επίπονη δουλειά, που έκαναν οι πηγαδάδες. Εκτός των άλλων προσόντων που έπρεπε να έχει ο πηγαδάς έπρεπε και να το λέει η περδικούλα του, γιατί ο κίνδυνος καθίζησης την ώρα που αυτός ήταν μέσα στο πηγάδι, ήταν πολύ μεγάλος. Ο ιδιοκτήτης, επέλεγε το σημείο που ήθελε το πηγάδι και άρχιζαν να σκάβουν με τις αξίνες. Η περιμετρος του στομίου ήταν από μισό έως δύο μέτρα. Στην αρχή του σκαψίματος η δυσκολία ήταν μεγάλη γιατί το έδαφος ήταν σκληρό από την καλοκαιρινή ανομβρία. Μετά το ένα μέτρο άρχιζε να μαλακώνει λόγω της υγρασίας που κράταγε η γη, και όσο κατέβαιναν, τόσο το χώμα γινόταν πιο μαλακό. Όταν έφταναν σ' ένα ικανό βάθος, ο πηγαδάς έμενε μόνος του. Επάνω οι βοηθοί του, έφτιαχναν την ανέμη και έδεναν την καδούλα. Την γέμιζε ο μάστορας με χώμα, την άδειαζαν οι βοηθοί και την ξανάριχναν. Εδώ υπήρχε ο κίνδυνος να ξεφύγει η καδούλα, η οποία χώραγε δέκα-δεκαπέντε οκάδες, χώμα, δηλαδή περίπου εξήντα κιλά, και να τραυματίσει ή και να σκοτώσει το μάστορα. Ένας άλλος κίνδυνος για τον πηγαδά, ήταν η έλλειψη οξυγόνου που μπορεί να εμφανιζόταν σε μεγάλο βάθος χωρίς να υπάρχει νερό. Σε τέτοιες περιπτώσεις έπαιρναν μαζί τους ένα σουύγλο ή ένα δοχείο ανοιχτό με νερό.

Το συνηθισμένο βάθος ενός πηγαδιού στο Βαρθολομιό ήταν από δύο έως και δέκα μέτρα. Σε άλλα μέρη μπορεί να έφτανε και τα τριάντα μέτρα. Όταν εύρισκαν φλέβα νερού και πίστευαν ότι θα ήταν αρκετό σε ποσότητα, άρχιζαν το χτίσιμο. Το χτίσιμο γινόταν με ξερολίθι, χωρίς λάσπη. Άρχιζαν να στερεώνουν τις πέτρες από κάτω προς τα πάνω. Η μια πέτρα με την άλλη έπρεπε να απέχει κάποιο διάστημα, για να αφήνουν το νερό να ομπρίζει (αναβλύζει). Στο τέλος έχτιζαν το φιλιατρό. Η διαδικασία κρατούσε από δέκα μέρες έως και ένα μήνα, ανάλογα με το βάθος του πηγαδιού. Η αμοιβή των πηγαδάδων, παρότι έπαιζαν τη ζωή τους κορώνα- γράμματα, ήταν το τρέχον μεροκάματο. Γι' αυτή τη δουλειά που παίζεις κρυφτό με το θάνατο, η αμοιβή ήταν πολύ μικρή. Και για τον ιδιοκτήτη του πηγαδιού όμως, αν δεν εύρισκαν νερό εύκολα, στα πρώτα μέτρα, το κόστος γινόταν δυσβάσταχτο. Γι' αυτό έλεγαν «όποιος δεν έχει χτίσει σπίτι, δεν έχει παντρέψει κορίτσι και δεν έχει ανοίξει πηγάδι, τον κόσμο δεν τον ξέρει».

Στην ευρύτερη περιοχή ο καλλίτερος μάστορας της συντεχνίας των πηγαδάδων ήταν ο Όθωνας ο Μπουκουβάλας. Αυτός είχε ανοίξει τα περισσότερα πηγάδια του Βαρθολομιού και των περικώρων. Εκτός από τον Μπουκουβάλα, καλός πηγαδάς ήταν και ο Τάσης ο Τούμπος. Σήμερα ελάχιστα πηγάδια έχουν απομείνει. Τα περισσότερα κώθηκαν και τα φιλιατρά γκρεμίστηκαν. Οι ανάγκες άλλαξαν και καμία χρησιμότητα δεν εξυπηρετούσαν πλέον. Χάθηκαν και οι πηγαδάδες. Κανένας δεν κατέχει τη γνώση ν' ανοίγει και να χτίζει πηγάδια.

Ίσως εδώ ταιριάζουν οι στίχοι του ποιητή¹:

«έσπασαν τα σκοινιά
μονάχα οι χαρακίτες στου πηγαδιού το στόμα
θυμίζουν την περασμένη μας ευτυχία».

¹Γ. Σεφέρη, Μυθιστόρημα Β' (ΣτΣ)

Από τα παλιά

Επαγγέλματα (και επαγγελματίες)

Ρολογάς

Το χωριό μικρό, τα ρολόγια λίγα. Έτσι, δε συνέφερε η μόνιμη εγκατάσταση. Γι' αυτό, μια φορά το μήνα ερχόταν με ποδήλατο από την Αμαλιάδα ο μάστρο-Παναγιώτης (κανείς δεν ξέρει το επώνυμό του), και καθόταν κάνα δυο μέρες. Έστηνε το εργαστήρι του στο καφενείο του Φραγκογιάννη και εκεί έκανε τις επισκευές.

Πεταλωτής

Καθάριζε τις οπλές των αλόγων και τους έβαζε καινούρια πέταλα. Οι τελευταίοι πεταλωτές ήσαν ο Κωνσταντίνος Κοροβέσης και ο Διονύσιος Δίπλαρος.

Σαρωματοποιός

Ήταν η τέχνη κατασκευής της σαρωματιάς. Βαριά βιομηχανία (!) του Βρανά, μιας και κει, στα ψηλώματα, φύτρωνε η αφάνα. Κάθε σπίτι, κάθε μετόχι, κάθε γαλάρι, είχε τη σαρωματιά του. Το μόνο ενδεδειγμένο σάρωμα για σκούπισμα των εξωτερικών χώρων. Έσχατος της συντεχνίας ο Πέτρος Χαραλαμπόπουλος 85 χρονών σήμερα¹. Η τελευταία σαρωματιά που έφτιαξε, ήταν για το Δαογραφικό Μουσείο.

Οπλουργός

Παράλληλα με το σιδηρουργείο, ο σιδηρουργός έφτιαχνε και όπλα. Σχεδόν κάθε οικογένεια τότε, είχε και το όπλο της, συνήθως κυνηγετικό. Οπλουργός ήταν ο Ιωάννης Τουρίκης και ο τελευταίος που κατείχε την τέχνη ο Νικόλαος Ζαχαρόπουλος.

¹Κατά την συγγραφή του κειμένου, πλέον της δεκαετίας πριν την παρούσα έκδοση.(ΣΤΕ)

Ποδηλατάς

Μη φανταστείτε σπουδαία πράγματα. Μπάλωνε τις σαμπρέλες, λίπαινε τις αλυσίδες και φούσκωνε τις ρόδες, έναντι αντιτίμου, μιας και η φουσκωτήρα σπάνιζε. Μια εικοσάρα το φούσκωμα. Αυτό το επάγγελμα, το άσκησε ο Διονύσιος Ασκοτύρης, γνωστότερος ως Χαμομήλος. Πολυτάλαντος και δημιουργικός. Μέχρι το επάγγελμα του οδοντιάτρου άσκησε. Μέσα στο μπαρμπέρικο που διατηρούσε κάποια εποχή, έκανε και εξαγωγές χαλασμένων οδόντων. Εργαλεία του, μια κλωστή και μια κοινή τανάλια.

Στιλβωτής

Εκτός από γυάλισμα των παπουτσιών, έκανε και αλλαγή χρώματος. Έτσι, τα άσπρα καλοκαιρινά, γίνονταν μαύρα χειμωνιάτικα και αυτά, πάλι άσπρα καλοκαιρινά, αν κράταγαν. Το τελευταίο στιλβωτήριο, δίπλα στο πρακτορείο εφημερίδων του Κοντάρη, το είχε ο Βούλτσος.

Τσαγκάρης

Ψίδια, σόλες και τακούνια. Η πιο συνηθισμένη έκφραση στα τσαγκάρικα. Αυτό το τίποτα, ο τσαγκάρης έπρεπε να το ξανακάνει παπούτσι. Τσαγκάρηδες στο χωριό μας ήσαν οι Κωνσταντίνος Αδαός, Παναγιώτης Κοιροκόης, Δημήτριος Καστανιώτης και τελευταία ο Γιάννης Αλεβιζόπουλος.

Γραμμοφώνας

Με το γραμμόφωνο ανά χείρας πήγαινε σε γάμους και πανηγύρια και κάλυπτε μουσικά τις εορταστικές εκδηλώσεις. Στο Βαρθολομιό είχαμε έναν και μοναδικό γραμμόφωνα. Τον Πανταζόπουλο, που το επάγγελμά του αντικατέστησε το όνομα και όλοι τον γνώριζαν σαν Γραμμόφωνα. Ψηλός και ξερακιανός, έπαιζε στο γραμμόφωνο τους δίσκους με τα σουξέ της εποχής, σοβαρός και με μια θλιμμένη έκφραση ζωγραφισμένη μόνιμα στο πρόσωπό του, που σ' έκανε να πιστεύεις πως σίγουρα δεν θάχε σιγομουρμουρίσει ποτέ κανένα από τα τραγούδια που έπαιζε για να διασκεδάσουν οι άλλοι.

Ντελάλης

Φώναζε στην αγορά τις ανακοινώσεις της Κοινότητας. Επίσης, γύριζε στις γειτονιές και φώναζε για ζώα που χάθηκαν. Ντελάληδες υπήρξαν ο

Σπυρέτος, του οποίου το επώνυμο δεν μάθαμε, και ο Στριμπόπουλος ο Γιάννης, γνωστότερος σαν Μαλώνης.

Γανωματής και καλαϊτζής

Πέρανε με κασσίτερο (καλαί), τα χαλκώματα. Ντετζερέδες, νταβάδες, ταφιά, καζάνια, μια φορά το χρόνο, πέραναν από κει για γάνωμα. Συνήθως έβγαινε παγανιά στις γειτονιές και μάζευε τα χαλκώματα από τα σπίτια. Ενός μόνο γανωματή καταφέραμε να μάθουμε το παρατσούκλι. Τον έλεγαν Χαϊλέ και ήταν ψηλός και μαυριδερός. Αργότερα ήλθαν οι αδελφοί Στράτη από την Ήπειρο και εγαταστάθηκαν στο χωριό μας. Εκτός από την τέχνη του βαρελοποιού άσκησαν κι αυτήν του καλαϊτζή.

Αχθοφόρος

Χρησιμοποιούσε τις πλάτες του, τους ώμους του ή ένα ξύλινο καρότσι. Μετέφερε βαριά αντικείμενα, μέσα στο χωριό. Ο τελευταίος που άσκησε αυτό το επάγγελμα ήταν ο Ειάννης Στριμπόπουλος ή Μαλώνης.

Σαμαράς

Τσαπικούνης Κωνσταντίνος. Από Βλασία Καλαβρύτων. Ερχόταν μια φορά το χρόνο και καθόταν γύρω στους τρεις μήνες. Επισκεύαζε τα χαλασμένα σαμάρια, έφτιαχνε κάνα παϊδι γέμιζε τη στρώση, και έφευγε πάλι για τον τόπο του.

Παγωτατζής

Ποδήλατο τρίκυκλο, με το κουβούκλιο του πάγου μπροστά. Σεργιάνιζε στις γειτονιές φωνάζοντας « Έβγα!., να πάρεις ». Τώρα, το έβγα αναφερόταν στο παγωτό¹ ή καλούσε τους πελάτες να βγουν από τα σπίτια τους, κανένας δεν το είχε διευκρινίσει. Και συνέχιζε τραγουδιστά: «Το φτιάχνει μια δασκάλα, πουν' άσπρη σαν το γάλα». Μετά άλλαξε ρεπερτόριο και τραγουδούσε: «Ελάτε να ξοδέψω, μια κόρη να παντρέψω, όπου δεν έχει προίκα και κλαίει μέρα, νύχτα». Τι κρίμα, όμως. Κανένας δε θυμάται πλέον το όνομά του.

¹Εννοείται η εταιρεία παγωτών ΕΒΓΑ.(ΣΤΕ)

Βαρελοποιός

Κατασκεύαζε και επισκεύαζε ξύλινα βαρέλια. Βαρελοποιοί στο χωριό μας ήσαν οι αδελφοί Σιράτη.

Φραγκοράφτρα

Το δεξί χέρι του ράφτη. Έκανε το μεγαλύτερο μέρος της δουλειάς στα παντελόνια. Φραγκοράφτρες στο χωριό μας ήταν η Ελένη Βεράκου-Μητσοπούλου, η Χριστίνα Βαρβαρίγγου και από τις τελευταίες που άσκησαν το επάγγελμα η Σούλα Καλαμαρά και η Αλεξάνδρα Μανιανή.

Υφάντρα

Ύφαινε στον αργαλειό, έναντι αμοιβής. Απλάδια, απλάδες, κουβέρτες δίμητες, μπαντιανίες, μπάντες. Γνωστές υφάντρες, η Ευγενία Αλετρά και η Γιαννούλα Πανοπούλου.

Κεντήστρα

Κεντήματα σπάνιας ομορφιάς και τέχνης, φτιαγμένα με το φως της λάμπας πετρελαίου. Σταυροβελονιές, φουσκωτά, κοφτά, ροκοκό, γκομπλέν, συνδυάζονταν αριστοτεχνικά και έφτιαχναν αριστουργήματα που κοσμούσαν τραπέζια, μπουφέδες, εταζέρες, πετσετοθήκες, κρεβάτια. Ονομαστές κεντήστρες η Σωτηρούλα του Ρίκου, η Διονυσία Κυριακοπούλου (Βεράκου) και η Παναγιώτα Αδαού.

Λιάστρα

Ίσιωνε το νήμα που γίνονταν τα υφαντά. Μ' ένα ειδικό εργαλείο, το διασίδι, χώριζε το νήμα σε κλωστές ίσου μεγέθους και τις τύλιγε στο αντί του αργαλειού. Λιάστρες ήσαν η Διονυσία Βυθούλκα με τις κόρες της, η Κική Ανδρούτσου, η Φανή Μητσοπούλου (Μητσαντρέαινα).

Μανταρίστρα

Επανέφερε σε τάξη τους φευγάτους πόντους από τις νάιλον γυναικείες κάλτσες. Το σωφρονηστήριο των ατίθασων πόντων, ένα στρογγυλό κουτάκι κι ένα μακρύ μεταλλικό εργαλείο σα βελόνι, με το οποίο παγίδευε τους πόντους.

Καρβουνιάρης¹

Επάγγελμα με το οποίο ασχολήθηκαν κατά αποκλειστικότητα οι Βραναίοι. Ήταν η γεωγραφική τους θέση που τους έσπρωξε στην άσκηση του επαγγέλματος μιας και περιβάλλονταν από λόγγους². Έτσι αφού είχαν την πρώτη ύλη στα πόδια τους εύλογο ήταν να την αξιοποιήσουν για να εξοικονομούν τα προς το ζειν. Έφτιαχναν ομάδες από δύο-τρία άτομα, πήγαιναν στον λόγγο και ξεκώλωναν (ξερίζωναν) πουρνάρια και άλλους θάμνους. Τα έκαναν ξεκωλωτά για δύο λόγους: αφενός μεν γιατί οι ρίζες έβγαζαν καλής ποιότητας κάρβουνα, αφετέρου δε τα μέρη που ξελόγγωναν τα έκαναν χωράφια.

Στον τόπο που έκοβαν τα ξύλα, έκαναν και το καμίνι. Αυτό ήταν μια γούβα (λακούβα) μακρόστενη, διαστάσεων 3x1.5 μέτρα και βάθους περίπου 50 πόντους. Τα χοντρά ξύλα τα τεμάχιζαν και το μήκος τους δεν ξεπερνούσε το ένα μέτρο. Αυτά τα στοιβαζαν πολύ προσεκτικά μέσα στο καμίνι, σαν να έχτιζαν, προσπαθώντας να μη μένουν κενά μεταξύ τους. Τα σκέπαζαν με φύλα από φτέρη και αγριόχορτα και αμέσως μετά με χώμα καλά στοιβαγμένο. Μεριμνά τους ήταν να μην μείνει ποτέ ανακουφωτό το χώμα ή τρυπήσει και πάρει αέρα το καμίνι, οπότε θα γινόταν ολική καύση των ξύλων δηλαδή στάχτη. Έβαζαν φωτιά από το πλαϊνό του καμινιού και όταν ήταν σίγουροι ότι έπιασε καλά, το έκλειναν και αυτό με χώμα. Εκεί υπήρχε περίπτωση να μείνουν και 48 ώρες με τις αξίνες ανά χείρας, να στοιβάζουν συνεχώς το χώμα, για να μην πάρει αέρα το καμίνι. Όταν η φωτιά έφτανε στην άλλη άκρη του καμινιού, τα κάρβουνα ήσαν έτοιμα. Περνούσε άλλη μια μέρα για να κρυώσουν και μετά τα έβγαζαν. Γέμιζαν με αυτά τα τσουβάλια τους, τα φόρτωναν στα γαϊδούρια και πήγαιναν στα γύρω χωριά για να τα πουλήσουν. Όταν η χρεία ήταν μεγάλη, τα έβγαζαν λίγο πρόωρα (πολύ ζεστά) με αποτέλεσμα έως ότου φθάσουν στον προορισμό τους, αυτά να φουντώνουν ξανά και να καίνε τα γαϊδούρια τα οποία έτρεχαν πια σαν δαιμονισμένα κάνοντας την απόσταση Βαρθολομιό-Γαστούνη σε 5 λεπτά της ώρας.

¹Από περιγραφή του Αλέκου Θανασούλια.(ΣτΣ)

²Μικρός λόφος με άγρια θαμνώδη βλάστηση, όπως πουρνάρια, σκίνα, ρίκια και άλλα.(ΣτΣ)

Η καλλιέργεια της σταφίδας

Η μονοκαλλιέργεια της σταφίδας έθρεψε πολλές γενιές Βαρθολομαίων. Και τους λίγους με τα πολλά στρέμματα, και τους πολλούς με τα λίγα. Αυτοί που είχαν τα πολλά ονομάζονταν κτηματίες, αυτοί που είχαν τα λίγα γεωργοί. Βέβαια η στρεμματολογία καθόριζε και την κοινωνική τάξη. Οι κτηματίες έπαιρναν στην δούλεψή τους εργάτες οι οποίοι δούλευαν τότε «ήλιο με ήλιο». Η ανατολή σηματοδοτούσε την έναρξη και η δύση την παύση της εργασίας. Κάποιοι άλλοι τα έδιναν μισακά σε σέμπρους. Σέμπροι πήγαιναν συνήθως αυτοί που δεν είχαν δική τους σταφίδα. Αυτοί που είχαν λίγα στρέμματα τα καλλιεργούσαν μόνοι τους με τις οικογένειές τους και σε μεγάλες βεντέμες με «δανικαριές», δηλαδή γείτονες ή συγγενείς που δούλευαν την μία μέρα στην σταφίδα του ενός και την άλλη του άλλου.

Η καλλιέργεια της σε ήθελε όλο τον χρόνο. Τελειώνει στα μέσα του Σεπτεμβρη με το σήκωμα της ξερής σταφίδας από τα αλώνια και άρχιζε τον Οκτώβρη με το ξελάκωμα. Έφτιαχναν μια γούβα γύρω από τον κορμό του κλήματος, διαστάσεων 50x50 ετη και βάθους 10 έτη. Αυτό γινόταν για να καθαρίζει η ρίζα από τα ζιζάνια και για να κρατάει την υγρασία. Μέσα σε αυτήν έριχναν και το λίπασμα ή το φουσκί. Αυτή η δουλειά ήταν πολύ κοπιαστική και απαιτούσε τέχνη. Ακόμα και σήμερα αν κάποιος παραπονεθεί ότι είναι κουρασμένος, ακούει την ειρωνική φράση «γιατί, ξελάκωνες;».

Τελειώνοντας το ξελάκωμα άρχιζε ο κάθερος. Αρχικά έκοβαν τις άχρηστες βέργες και στο τέλος, τον Γενάρη περίπου, κλάδευαν αυτές που θα έκαναν τα σταφύλια. Δύσκολη δουλειά και αυτή. Δεν έφτανε να είσαι τεχνίτης έπρεπε να κατέχεις και γεωπονική. Να ξέρεις ποιες βέργες θα αφαιρέσεις και ποιες θα αφήσεις. Στα μισακά πολλές φορές τον κάθερο τον έκανε ο ιδιοκτήτης μόνος του ή επιστατούσε. Αμέσως μετά τον κάθερο μάζευαν τις βέργες. Τις έβγαζαν έξω από την σταφίδα και τις έκαναν δεμάτια. Τίποτα δεν πήγαινε χαμένο. Με αυτές τις βέργες έκαιγαν τους φούρνους, ζέσταιναν το νερό στα καζάνια για το πλύσιμο, άναβαν την φωτιά στις γωνιές τους. Αυτά τα δεμάτια κλέβαμε και εμείς από τα σπίτια μας, ή τους γείτονες οι πιο τολμηροί, για τις φωτιές των αποκρεών.

Επόμενη δουλειά το φουρκάδιασμα και το βουρλόδεμα. Έμπηγαν το καλάμι στην ρίζα του φυτού και το έδεναν μαζί με το μικρό κλήμα για να κρατηθεί ίσο όταν θα βάραινε από τα φύλλα και τα σταφύλια. Τα βούρλα τα χρησιμοποιούσαν αντί για σπάγκο. Τα έβγαζαν από τα βαλκά δηλαδή από μέρη που κράταγαν νερό και φύτερωναν οι βουρλιές. Το καλοκαίρι κάποιοι ασχολούνταν ερασιτεχνικά και βοηθούσαν το εισόδημα τους με αυτήν την δουλειά. Πολλά βούρλα φύτερωναν στο παλιό λιμάνι της Κυλλήνης και στα Λουτρά στη θέση Κουνουπέλα, πίσω από τα λαϊκά ξενοδοχεία. Τα έκαναν θημωνιές και τα μετέφεραν στα σπίτια τους. Εκεί τα άρνιζαν. Χρησιμοποιώντας ένα παλιό βούρλο, το οποίο έδεναν στο πόδι τους (πατούσα), έστριβαν το καινούριο για να γίνει σαν σκοινί. Μετά τα άπλωναν σε ίσκιο για μερικές μέρες για να στεγνώσουν και να ξεραθούν. Τα ματσάζανε, δηλαδή τα έκαναν ματσάκια, πενήντα-πενήντα και τα πούλαγαν ανά χιλιάδα. Ταλίμι (ταλέντο) σε αυτή την δουλειά είχαν κάποιοι Βερραίοι.

Εν τω μεταξύ «μπήκε Μάρτης πιάσε άκρη», άρχιζε το σκάψιμο. Ξεκινούσαν από τις άκρες γιατί στέγνωνε το χώμα πιο γρήγορα από το εσωτερικό. Έσκαβαν όλη την σταφίδα και έφτιαχναν κουτρούλια, μικρά τούμπια χώματος, για να τα βλέπει ο ήλιος και να αερίζονται. Με αυτόν τον τρόπο γινόταν αναζωογόνηση του χώματος. Αυτό κράταγε έως και τα μέσα του Απριλίου. Η σταφίδα τώρα έχει πετάξει βλαστάρι 10 στη περίπτωση και χρειάζεται το πρώτο ράντισμα με χαλκό, για τον περονόσπορο. Αμέσως μετά άρχιζε ο σκάλος. Έστρωναν με τις αξίνες τα κουτρούλια και ταυτόχρονα ξεκίναγε το χαράκι. Έπρεπε να έρπουν κάτω από τα κλήματα. Με την φαλτσέτα στα χέρια έβγαζαν μια φλοίδα από τον κορμό του κλήματος, σαν δακτυλίδι πλάτους λιγότερο από ένα εκατοστό, για να γουλαίνουν (χοντραίνουν) τα σταφύλια. Με το χαράκι εμπόδιζαν τους χυμούς να κατεβαίνουν προς την ρίζα και τροφοδοτούσαν κυρίως τα σταφύλια.

Από το τέλος του Απριλίου και όλο τον Μάη ράντιζαν και θειάφιζαν κάθε οχτώ μέρες. Ήταν η εποχή των εξωγήινων! Δεν έβλεπες κανέναν με το...φυσικό του χρώμα. Όλοι ήταν μπλε από τον χαλκό!!! Αν συναντούσαν κάποιον έξω από την σταφίδα του, έκαναν απελπισμένες προσπάθειες να τον αναγνωρίσουν. Αν ήταν μέσα, δεν υπήρχε πρόβλημα καθώς τον γνώριζαν από την ιδιοκτησία του. Τέλος Μαΐου με αρχές Ιουνίου, όταν ρόγιαζε το σταφύλι, τελείωναν και με αυτή την δουλειά και ξεκινούσαν τον

ξέφυλλο. Έκοβαν τα εσωτερικά φύλλα για να αερίζονται τα σταφύλια και να μην σαπίζουν. Ξέφυλλο έκαναν μέχρι τέλος Ιουλίου.

Αρχές Αυγούστου άρχιζαν οι ετοιμασίες των αλωνιών, ξάρισμα και χύλισμα. Δεν έπρεπε να υπάρχει τίποτα πάνω στο αλώνι. Καθρέφτης έπρεπε να γίνει για να μην τραυματίζεται η σταφίδα. Αμέσως μετά χύλιζαν τα αλώνια με ένα παχύρευστο μείγμα γλίνας και νερού. Με μια φούντα από γλυκόριζα την οποία βουτούσαν μέσα στο μείγμα, περνούσαν όλη την επιφάνεια των αλωνιών. Αυτό γινόταν για να μην σηκώνεται σκόνη και λερώνεται η σταφίδα. Επίσης έπρεπε να χυλήσουν και τα κοφίνια. Αυτά τα χύλιζαν με κοπριά από μοσχάρια. Μετά τα έβαζαν στον ήλιο να στεγνώσουν. Αυτό γινόταν για να μην λιώνουν οι ρόγες από το καλάμι του κοφινιού. Σε μια κινηματογραφική ταινία, έδειξαν οι ευρωπαίοι τον τρόπο χυλίσματος των κοφινιών με την κοπριά και αποτέλεσμα αυτού ήταν να δυσφημιστεί η ελληνική σταφίδα. Πολύ αργότερα βγήκαν τα τσίγκινα κοφίνια αλλά μέχρι τότε είχε σταματήσει η καλλιέργεια σταφίδας στο Βαρθολομιό.

Από του Σωτήρος, την έκτη Αυγούστου, άρχιζε ο τρύγος στα υψώματα, γιατί εκεί γούρμαιναν τα σταφύλια πιο γρήγορα. Μετά συνέχιζαν στα υπόλοιπα μέχρι το τέλος του Αυγούστου. Το ενενήντα τοις εκατό άρχιζε τον τρύγο την επομένη της Παναγίας. Κουβάλαγαν την σταφίδα στα αλώνια που ήταν πάντα σε υψώματα, για τον φόβο του νερού, και την άπλωναν μία-μία στον ήλιο.

Από εδώ και πέρα δεν ξανακοίταζαν την γη. Το βλέμμα τους θα ήταν πάντα στραμμένο ψηλά στον ουρανό. Το παραμικρό συννεφάκι τους αναστάτωνε, τους τάραζε. Προσπαθούσαν να το ερμηνεύσουν από το σχήμα, από το χρώμα, από την ταχύτητα που ταξίδευε. Πόθος όλων να φύγει μακριά. Σταγόνα δεν έπρεπε να ρίξει εκείνες τις μέρες. Όλες τις ελπίδες τους, τις εναπόθεταν στον Θεό. Δεν έπρεπε να επιτρέψει στην βροχή να έρθει τώρα. Ούτε να σκεφτούν δεν ήθελαν τις καταστροφές που τους είχε προκαλέσει τις περασμένες χρονιές. Από το να βραχεί και να γίνει δεύτερης ποιότητας η σταφίδα τους μέχρι να τους την πάρει το νερό από το αλώνι και να την βλέπουν με απόγνωση να ταξιδεύει μέσα στις ρουμπελιές χωρίς καμιά δυνατότητα αποτροπής. Μέχρι το 1935, όταν έβρεχε τις σκέπαζαν με κουρελούδες, με λιοπάνες ή ότι άλλο σκουτί είχε ο καθένας. Το 1935 ο

Στέφανος Στεφανόπουλος εισηγήθηκε στην Βουλή να δοθούν πανιά στους σταφιδοκαλλιεργητές, τα οποία ξεπλήρωσαν με δόσεις.

Όταν ξεραινόταν έπαιρναν το γράβαλο (εργαλείο σαν τσουγκράνα) και με προσοχή γύριζαν το κάτω μέρος της σταφίδας επάνω. Σε 12-15 μέρες που ξεραινόταν τελειώς, με το ίδιο εργαλείο την ξεκοτσάλιζαν (έβγαζαν το κότσαλο) και έμενε ο καρπός. Στην συνέχεια με ένα ξύλινο φτυάρι και μια σκούπα την έκαναν σωρό και περίμεναν να έρθει η μάκινα. Η μάκινα την κοσκίνιζε και πέταγε έξω τα υπολείμματα από τα κότσαλα και τα σάπια κλωνιά. Τέλος, την σακάριζαν, την φόρτωναν στα κάρα και την πήγαιναν στον έμπορο ή στον ΑΣΟ.

Η μέση παραγωγή ήταν 300 οκάδες ανά στρέμμα περίπου. Η τιμή της έπαιζε ανάλογα με την χρονιά. Πολλές φορές το μόνο που έμενε στον παραγωγό αφού ξόφλαγε την τράπεζα ήταν το σάρωμα και το φτυάρι. Σταφιδέμποροι στο χωριό μας ήταν ο Κωνσταντίνος Καλαμαράς και αργότερα ο Θωμάς Σταθόπουλος.

Λογαριασμοί από «κιτάπια» (Οικ. Τσερδήλου)

<p>49. Σταφίς παραδίδεται εις Παραμαράτση εις το όνομα μου. τὴν 3^{ην} Σεπτεμβρίου 1930</p> <p>Λαμ. 6^α φίτρα 950.λ. η 6^α η 905.λ. <u>1855.λ.</u></p> <p>Μὴν τῶρα " φέρον 55.</p> <p>Καθαροὶ φίτρα. <u>1.800</u></p>	<p>49. Ἡ ἴσται σταφίς ἡ παραδίδεται εἰς Παραμαράτση τὴν 3/10/1930.</p> <p>φιμποδίδα ἰσ' ἰσὺ σὺ μισοχι. ἴσο Λαμ. ἡ ἰσὺ. 233.λ. 703</p> <p>η ἡλ η 226.λ. 562.43</p> <p>η ἡλ η 244.λ. 1874</p> <p>τὸ ἔσθ ἰσὺ. - 703 } 4. 1855</p> <p>τῶρα εἰς Λαμ. ἰσ. 11. φέρον 89. } 4. 1855</p>
<p>Σταφίς παραδίδεται εις Παραμαράτση εις το όνομα μου. τὴν 25^{ην} Οκτωβρίου 1930</p> <p>Λαμ. 8^α φίτρα 1.175.λ. η 8^α η 1.165.λ. <u>2.340</u></p> <p>Μὴν τῶρα " φέρον 40</p> <p>Καθαροὶ φίτρα. <u>2.300</u></p>	<p>49. Ἡ ἴσται σταφίς ἡ παραδίδεται τὴν 25/10/1930</p> <p>φιμποδίδα ἰσ' ἰσὺ σὺ μισοχι. ἴσο</p> <p>Λαμ. ἡ ἰσὺ. 231.λ. 894.</p> <p>η ἡλ η 218.λ. 449. 775.2/3</p> <p>η ἡλ η 231.λ. 2584</p> <p>η ἡλ η 214.λ. 445. 125</p> <p>τὸ ἔσθ ἰσὺ. 894. 2384</p> <p>τῶρα εἰς Λαμ. 16. φέρον 1516. } 2340</p>

Συμφωνητικό «μισακιάς» σταφίδας (4/11/1964)

Συμφωνητικό
 18. Νοβέμβριος 1964 - 11 - 1964 = 1965
 1/ Ο Κάτωκοι υπογράφει και υπογράφει το ίδιο ονομαστικά
 2/ Ο Καρβύνης υπογράφει το ίδιο ονομαστικά
 3/ Ο Καρβύνης υπογράφει το ίδιο ονομαστικά
 4/ Ο Καρβύνης υπογράφει το ίδιο ονομαστικά
 5/ Ο Καρβύνης υπογράφει το ίδιο ονομαστικά
 6/ Ο Καρβύνης υπογράφει το ίδιο ονομαστικά
 7/ Ο Καρβύνης υπογράφει το ίδιο ονομαστικά
 8/ Ο Καρβύνης υπογράφει το ίδιο ονομαστικά

9/ Χρηρ. ζήτηση...
 10/ Ο Καρβύνης...
 11/ Ο Καρβύνης...
 12/ Ο Καρβύνης...
 13/ Ο Καρβύνης...
 14/ Ο Καρβύνης...
 Ο Καρβύνης
 Ο Καρβύνης

Απαντητική επιστολή του ΑΣΟ (18/2/1937)

18 Φεβρουαρίου 7
 ΕΠΙΣΤΟΛΗ
 Ε. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΑΡΑ ΤΟ ΠΡΟΪΚΟΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΝ
 ΠΙΣΤΩΣΙΝ
 Έχασαν την τιμήν εις δάνησιν του δ' αριθ. 4937/4-2-37 θραύτου εγ-
 γράσου να γνωρίζουν ότι εν τω μεταξύ ο σταφιδωπάρας των Γαυρίου
 Τσορβίλου κατόικου Βαρσοβίου, Ηλείας, δέν παρατηρήσας το δάνησιν
 κα' θσον δέν ενέκρινε εις τας διατάξεις των από 20-5-36 και 5-11-36 Δ.
 διαταγμάτων.
 Μετά σεβασμού
 ΑΥΤΟΝΟΜΟΣ ΣΤΑΦΙΔΙΚΟΣ ΟΙΚΑΝΙΣΜΟΣ
 Ο
 ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΜΦΩΝΑΙ
 Η. Ζαχαρίας
 ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΤΗΝ
 Γαυρ. Κ. Τσορβίλου
 ΒΑΡΣΟΒΙΟΥ, Ηλείας

Σιτάρι – θέρος - αλώνισμα

Το ψωμί ήταν το άλφα καν το ωμέγα της διατροφής όχι μόνο στον τόπο μας αλλά και σε ολόκληρη την Ελλάδα έως και το 1970. Η πλειονότητα των κατοίκων έσπερνε την ποσότητα που θα κάλυπτε τις ανάγκες της οικογένειάς τους. Λίγοι ήταν αυτοί που είχαν μεγάλες μερίδες και μπορούσαν να καλλιεργήσουν πολλά στρέμματα για το εμπόριο. Την σπορά την καθόριζαν οι καιρικές συνθήκες, άρχιζε από το τέλος του Οκτώβρη και τελείωνε τέλος Νοέμβρη με αρχές Δεκέμβρη.

Την ίδια εποχή έσπερναν και τις τροφές για τα ζωντανά τους, βρώμη, κριθάρι, λούπινα κ.λπ. Το σάρι, σαν καλλιέργεια δεν είχε μεγάλες απαιτήσεις. Μετά τη σπορά έμπαιναν πάλι μέσα αρχές Μάρτη, για να το βοτανίσουν, να βγάλουν τα ζιζάνια από μέσα. Αυτή τη δουλειά την έκαναν με τα χέρια έως ότου βγήκαν τα φυτοφάρμακα, και ράντιζαν πλέον με την εγγύηση πως το ζιζανιοκτόνο καμιά επίδραση δεν είχε στο σάρι. Εδώ

τελείωνε και η δική τους παρέμβαση. Αν θα πήγαινε καλά η καλλιέργεια εξαρτιόταν αποκλειστικά και μόνο από τον καιρό.

Η βροχή του Μάρτη και τον Απρίλη λογιζόταν χρυσάφι γιατί βοηθούσε τα σιτηρά να ψωμώσουν και να έχουν μεγάλη παραγωγή. Καταστροφή μεγάλη προκαλούσε ο Λίβας, ο Νοτιάς που όταν φύσαγε «εφύνωναν» στέγνωναν τα στάχυα και έμενε σχεδόν η φλοίδα από τον καρπό. Αρχές Ιουνίου άρχιζε ο θέρους. Έκοβαν τα στάχυα με το δρεπάνι και έκαναν τα χερόβολα που σιγά-σιγά γέμιζαν την αγκαλιά τους και έφτιαχναν το δεμάτι. Ένα δεμάτι φτιαχνόταν από 4-5 χερόβολα¹.

Από τους καλύτερους θεριστές ήταν ο Νιόνιος ο Αριδάκης. Έφτιαχνε τα καλύτερα δεμάτια και έκανε καθαρό θέρο, χωρίς να του πέφτει τίποτα κάτω, και κορόιδευε τους άλλους καλοσυνάτα λέγοντάς τους «ωρέ τρούπια είναι τα χέρια σας και σας πέφτουν τα στάχυα χάμω». Πίσω από τους θεριστάδες πήγαιναν γυναίκες φτωχές, που δεν είχαν χωράφια για να

¹Υπενθυμίζεται και η παροιμιώδης φράση «και εσείς κακό χερόβολο και εμείς κακό δεμάτι». Η φράση αυτή και η μετέπειτα τύχης της αποτελεί και παράδειγμα των παρανοήσεων που δημιουργούνται όταν η γλώσσα αναφέρεται σε καταστάσεις οι οποίες δεν είναι γνώριμες πλέον από την καθημερινότητα. Έτσι, διάφορες σύγχρονες ερμηνείες για το νόημα και την χρήση της φράσης αυτής, της αποδίδουν την έννοια της αντεκδίκησης ή της ανυποχώρητης στάσης. Η ερμηνεία αυτή λησμονεί όμως ότι στην ελληνική επαρχία της εποχής, ο θερισμός διενεργούνταν κυρίως από φίλια/συνεργαζόμενα μέρη (μέλη οικογένειας ή ευρύτερης κοινότητας). Συνεπώς, ως ορθότερη πρέπει μάλλον να λογίζεται η απόδοση που εμπεριέχει την αναγνώριση ή απόδοση ευθύνης για επιμέρους αποτυχίες συνεργαζόμενων μερών. Έτσι εξηγείται ορθότερα και η χρήση της από έλληνες αντάρτες που ακολούθησαν τον Άρη Βελουχιώτη μετά την συμφωνία της Βάρκιζας κατά τον αποχαιρετισμό «νομιμοφρόνων» συντρόφων τους, που είναι και ο κύριος λόγος διάσωσης της φράσης στην ιστοριογραφία. Για την χρήση της φράσης σε ζωντανή γλώσσα χρήσιμη και η αφήγηση του Γιώργου Χουλιάρα (Περικλή) στο ντοκιμαντέρ «Το δίλημμα» του Φώτου Λαμπρινου (περίπου στο 17'). Αξίζει να σημειωθεί ότι στην ίδια αποστροφή του λόγου του μαυροσκούφη Πελοπίδα (Παντελή Λάσκα), όπως την αφηγείται ο Χουλιάρας, χρησιμοποιήθηκαν οι φράσεις «μπρος βαθύ και πίσω ρέμα» και «καλή αντάμωση στα γουναράδικα». Μάλιστα, και οι δύο αυτές φράσεις «κακόπαθαν» στην σύγχρονη εποχή: η πρώτη αναπαράγεται ακόμα και σήμερα λανθασμένα με την μορφή «μπρος σπαθί και πίσω ρέμα» (παρόλο που το ταυτόσημο «μπρος γκρεμός και πίσω ρέμα» είναι ακόμα σε χρήση). Η δεύτερη ξανά-ακούσθηκε στην Βουλή των Ελλήνων το 2013 ως «ραντεβού στα γουναράδικα», από βουλευτή της αντιπολίτευσης, με αποτέλεσμα θύελλα διαμαρτυριών από πολιτικά πρόσωπα, συμπεριλαμβανομένου του τότε κυβερνητικού εκπροσώπου, οι οποίοι εννόησαν την φράση ως ύβρη ή και απειλή. Στο ίδιο ολίσθημα δυστυχώς υπέπεσαν αρκετοί δημοσιογράφοι και ΜΜΕ. (ΣτΕ)

σπείρουν. Μάζευαν αυτά που έπεφταν και τα έφτιαχναν «καμούτσες», ματσάκια που είχαν το μέγεθος μιας κούφτας. Σε όποιο χωράφι θέριζαν πήγαιναν πίσω τους. Οι σταχομαζώχτρες στην Ελλάδα πολλές και παντού. Κάποιοι τις άφηναν να μαζεύουν τα πεσμένα στάχυα. Κάποιοι άλλοι που είχαν μεγάλη καρδιά...όχι. Όταν τελείωνε ο θέρους αυτά τα στάχυα που είχαν μαζέψει τα κοπάναγαν με ένα ξύλο αντί για αλώνισμα και μάζευαν το λιγοστό σάρι που θα τα τάζε για κάποιες μέρες τα παιδιά τους. Έως το τέλος Ιουνίου είχαν τελειώσει με το θέρισμα.

Τα δεμάτια από τα σταροχώραφα τα κουβάλαγαν στο αλώνι. Για αλώνι διάλεγαν ένα μέρος που το χώμα ήταν «πιβωμένο» πατημένο, πολύ σκληρό. Το μέγεθος του αλωνιού ήταν περίπου 50 τετραγωνικά μέτρα. Στο κέντρο έμπηγαν έναν ξύλινο στύλο που τον έλεγαν σιγερό. Πάνω στον σιγερό έδεναν ένα σχοινί με τέτοιο τρόπο ώστε να τυλίγεται λίγο-λίγο. Γύρω του, τοποθετούσαν όρθια τα δεμάτια με τα στάχυα κυκλικά φτιάχνοντας μια αρκετά μεγάλη σπείρα. Δύο ή τρία άλογα δένονταν από το περιλαίμιο με σχοινί στο σιγερό και άρχιζαν να γυρίζουν διαρκώς από το εξωτερικό μέρος έως ότου έφταναν δίπλα στο στύλο, και μετά άρχιζαν να κάνουν τη διαδρομή αντίστροφα από το σιγερό προς τα έξω. Πατώντας πάνω στα δεμάτια έσπαζαν με τα πέταλά τους την καλαμιά και απελευθέρωναν τα κλωνιά από το άγανο. Ο αλωνιστής συνιρόφευε και καθοδηγούσε τ' άλογα σ' αυτό το γύρισμα φωνάζοντάς τους «χοπ-χοπ, πήρε βόλτα, πήρε βόλτα μεσ' τα' Αργύρη την καπότα» κρατώντας έτσι το γρήγορο ρυθμό των αλόγων, ο οποίος λίγο απείχε από τον καλπασμό. Όταν τα μισοπάταγαν και μισοτρίβονταν γύριζαν τα στάχυα και την καλαμιά τα πάνω - κάτω για να πατηθούν και αυτά από τα άλογα. Όταν τριβόταν αρκετά τα ξαναγύριζαν άλλη μια φορά και τελείωναν με το «καρπογύρισμα» ένας πήγαινε μπροστά με το δικριάνι και γύριζε τα άχυρα και πίσω έριχναν τον καρπό με ότι είχε απομείνει άτριφτο από τα άλογα. Τέλος έφερναν 5-6 βόλτες ακόμα και τελείωναν.

Με το πρώτο αεράκι άρχιζαν το λύχνισμα. Με τα δικριάνια πέταγαν ψιλά τον καρπό για να φύγει το άχυρο. Αυτό το επαναλάμβαναν με το ξύλινο φτυάρι το ξελύγνιζαν και έφευγαν τα πολύ μικρά άχυρα. Κάποια κομμάτια που είχαν μείνει άτριφτα τα «σκύβαλα» αν η σοδειά δεν είχε πάει καλά τα

χτύπαγαν με ξύλο και μάζευαν τον καρπό ή τα έδιναν στα πουλερικά τους αν η παραγωγή ήταν καλή.

Το στάρι το αποθήκευαν σε κοφίνες που χωρούσαν 1000 κιλά περίπου ή σε μεγάλες ξύλινες κασόνες. Στο μύλο για άλεσμα πήγαιναν συνήθως ένα τσουβάλι της ρίγας που χώραγε 60 με 70 οκάδες. Όσο στάρι έδινες τόσο αλεύρι έπαιρνες. Στο μύλο μπορούσες να πληρώσεις με χρήματα ή να παραχωρήσεις στον μυλωνά «αξάι» μια ποσότητα από το αλεύρι. Παλιά οι κυλινδρόμυλοι έβγαζαν αλεύρι και πίτουρα μαζί. Αργότερα, όταν εκσυγχρονίστηκαν οι μύλοι¹ τα πίτουρα τα έβγαζαν χωριστά.

Θρησκευτικά έθιμα

Του Σταυρού, 14 Σεπτεμβρίου, σε μια πετσέτα έβαζαν μια κούφια σιτάρι, ένα ρόδι και 2-3 καρύδια και τα πήγαιναν στην εκκλησία. Τα εναπόθεταν κάτω από το τραπεζάκι με τους βασιλικούς που βρίσκονταν στην μέση του ναού. Εκεί τα ευλόγαγε ο παπάς και διάβαζε ειδική ευχή για τον εκατονταπλασιασμό των σιτηρών. Αυτό το σιτάρι το ανακάτευαν με τον σπόρο την ώρα της σποράς.

Της Παναγίας της μεσοσπορίτισας, την 21η Νοέμβρη, το μενού σε όλα τα σπίτια ήταν το ίδιο. Αυτή τη μέρα έβραζαν όλα τα όσπρια και σιτηρά χωρίς λάδι. Φασόλια, σιτάρι, κουκιά, μπιζια, λαθούρια, ρεβίθια αποτελούσαν το πιάτο της ημέρας. Επίσης αυτή τη μέρα συνήθιζαν να λένε «μισόφαγα, μισόσπειρα, μισό έχω στην κοφίνα». Είχαν καταναλώσει το μισό στάρι, είχαν σπείρει τα μισά χωράφια και είχε κατέβει στη μέση η κοφίνα με το στάρι.

¹ Στο Βαρθολομιά υπήρχαν δύο μύλοι. Τον έναν τον είχαν οι αδελφοί Γαριού και τον άλλον οι αδελφοί Σούλη.(ΣτΣ)

Διατροφή

Αλήθεια, πόσο λίγα θέλαμε για να νοιώθουμε χορτάτοι!¹ Χωρίς το αφράτο «πλαστικό» άσπρο ψωμάκι. Χωρίς ζαμπόν και σος, χωρίς κόκα κόλα. Μία φέτα ζυμωτό μαύρο ψωμί με λάδι και λίγες ελιές, αποτελούσε για μας το καλλίτερο δείπνο. Η εξέλιξη όμως, όπως άλλαξε τόσα και τόσα επενέβη δυναμικά και στη διατροφή μας και την άλλαξε άρδην. Τον κόκορα στο φούρνο με κουσκουσέ τον αντικατέστησε το σουφλέ. Τον τραχανά, οι έτοιμες σούπες. Τις πατάτες και τα αυγά στη χόβολη τα ποσέ. Τα τσιγαρολάχανα οι πίτες με έτοιμο φύλλο. Το γάλα που άρμεγαν αποβραδīs από τις γίδες, το γάλα μακράς διάρκειας. Όσο για το ψωμί που ζύμωναν οι μανάδες που έψηναν στον ξυλόφουρνο το αλλάξαμε με πολύσπορο, ολικής αλέσεως, σικάλεως και μαγιά, με μπόλικες διογκωτικές ουσίες και συχνά προϊόν βαθείας ψύξης.

Το αραπάκι, ο γκρινιάς, η θάλασσα ή σταφυλίτης, ο λεβέντης, το μαυραγάκι, ποικιλίες σταριού που καλλιεργούνταν στον τόπο μας και τάρσαν τόσες γενιές με ψωμί, ούτε σε λεξικά δεν υπάρχουν πια. Απαγορεύτηκε η καλλιέργειά τους, χάρθηκαν οι σπόροι. Η εποχή απαιτούσε ποσότητα προϊόντος. Παλαιότερα, οι κάτοικοι στο χωριό μας ήταν σχεδόν αυτάρκεις. Τρεφόντουσαν με αυτά που καλλιεργούσαν και παρήγαγαν. Ο τόπος μας, κήπος της Εδέμ. Η γη εύφορη και οι κλιματολογικές συνθήκες άριστες. Μποστανικά, σιτηρά, οπωροφόρα, ελιές, αμπέλια, σταφίδες εξασφάλιζαν στον κόσμο το μεγαλύτερο μέρος της διατροφής τους. Αυτή αποτελείτο κυρίως από όσπρια, λαχανικά και ζυμαρικά τα οποία έφτιαχναν στο σπίτι τους, όπως κυλοπίτες, τραχανά και κουσκουσέ. Κρέας παρουσιαζόταν στο τραπέζι, στις καλύτερες περιπτώσεις, κάθε Κυριακή.

Τα όσπρια τα καλλιεργούσαν στους κήπους τους τα καλοκαίρια. Μπίζα, ρεβίθια, φασόλια, κουκιά και αγκινάρες, φυτεμένα σύρριζα στις φράχτες των κήπων αποτελούσαν βασικά διατροφικά πιάτα από την άνοιξη και μετά. Εκτός από τα όσπρια, κάθε αξιοπρεπής κήπος είχε δύο-τρεις βραγιές σκόρδα και κρεμμύδια, άνηθο, σέληνο, μαϊντανό και μετά όλα τα

¹ Junk/fast food της εποχής: ψωμί με ζάχαρη, ψωμί με ντομάτα, καψαλισμένο ψωμί με λεμόνι και λάδι. (ΣτΣ)

ζαρζαβατικά του καλοκαιριού: Μελιτζάνες, ντομάτες, κολοκύθια, μπάμιες. Και ανάμεσά τους για να σπάει η μονοτονία του πράσινου, τσετσεκίες, πασάδες και δίπλα στις μελιτζάνες βασιλικοί, γιατί μελιτζάνα χωρίς βασιλικό δεν γίνεται.

Όταν πλησίαζε ο καιρός να ξεβεντεμίσουν άρχιζε η διαδικασία της αποξήρανσης και της κονσερβοποίησης της ντομάτας. Κάποιες τις έκαναν λιαστές άλλες πάστα (πάστα-τοματοπελιτέ) και άλλες ντοματοζουμο μέσα σε μπουκάλια. Τα όσπρια όταν οι καρποί «έστριβαν», τα μάζευαν και τα έλιαζαν. Όταν ξεραίνοντουσαν εντελώς, τα κοπάναγαν με ένα ξύλο ώστε να απελευθερωθούν οι σπόροι από το τσόφλι. Με την τσουγράνα απομάκρυναν τα υπολείμματα από τα τσόφλια και μάζευαν τους καρπούς μέσα σε κοφίνι, περιμένοντας να φυσήξει. Όταν έβαζε αεράκι τα λύχνιζαν, τα έριχναν από ψηλά στο αλώνι έτσι ώστε ο αέρας να τραβάει μακριά φλύδες και τσόφλια και ο καρπός να πέφτει καθαρός σχεδόν, στο αλώνι. Μετά τα έβαζαν μέσα σε αργέλογο και τα κοσκίνιζαν. Αυτό ήταν και το τελικό στάδιο καθαρισμού. Το επόμενο βήμα ήταν η φύλαξή τους μέσα σε πάνινα σακουλάκια ή σε μαξιλαροθήκες. Από φρούτα εκτός από την σταφίδα έλιαζαν και τσαπελόσυκα που τα πέρναγαν μέσα σε βούρλα και έκαναν τις μπουρλιές. Το φθινόπωρο όταν τρύγαγαν το αμπέλι, έφτιαχναν μούστο ή πετιμέζι που το χρησιμοποιούσαν για να φτιάχνουν το μελαχρινό, τα μουστοκούλουρα και να αλείφουν το ψωμί των παιδιών τους.

Με τις κότες, τις πάπιες, τις χήνες και τα καπόνια εξασφάλιζαν το κρέας της οικογένειας. Τον χασάπη τον επισκέπτονταν πολύ σπάνια. Εξάλλου η Βαρθολομαϊκή έκφραση της εποχής αποδίδει με τον καλύτερο τρόπο αυτό που συνέβαινε: «Χριστού, Λαμπρή, κρέας, το βαρεθήκαμε».

Παραδοσιακές συνταγές

Πετιμέζι-μούστος

Από τα πατημένα σταφύλια, παίρνουμε γύρω στα είκοσι κιλά μούστο. Τον βάζουμε σ' ένα καζάνι και κοσκινίζουμε μισό κιλό στάχτη. Το βράζουμε σε δυνατή φωτιά γύρω στη μισή ώρα. Το αφήνουμε όλη τη νύχτα να

κατακάτσει η στάχτη. Το επόμενο πρωί το στραγγίζουμε σε άλλο καζάνι, για να μείνει καθαρός ο μούστος από τη στάχτη. Τον βάζουμε πάλι στη φωτιά και τον βράζουμε πάλι γύρω στις 5 με 6 ώρες. Όταν αρχίσει να παίρνει τις πρώτες βράσεις, το ξαφρίζουμε συνέχεια με μια κεψέ. Για να διατηρηθεί ο μούστος, πρέπει να έχει δέσει πολύ καλά. Αν είναι καλά δεμένος, διατηρείται χρόνια. Με το μούστο φτιάχνουμε μουστοκούλουρα και μελαχρινό. Επίσης παλιότερα αλειφόταν πάνω σε φέτες ζυμωτού ψωμιού και αποτελούσε απογευματινή λιχουδιά των παιδιών.

Μουσταλευριά

Φτιάχνεται μια φορά το χρόνο. Πριν δέσει καλά ο μούστος, παίρνουμε 1 με 2 κιλά, ανάλογα με την ποσότητα μουσταλευριάς που θέλουμε. Σ' ένα κιλό μισοδεμένο μούστο, ρίχνουμε μια φλιτζάνα αλεύρι ή σιμιγδάλι. Βάζουμε το μίγμα σε μέτρια φωτιά και ανακατεύουμε συνέχεια για να μη σβολιάσει. Όταν γίνει παχύρρευστο, το κατεβάζουμε από τη φωτιά και το σεβήρουμε σε πιάτα. Το πασπαλίζουμε με κανέλλα, σουσάμι και καρυδόπιχα κοντροτριμμένη.

Γιαούρτι

Μετά το θερισμό των σιτηρών, οι αγρότες έδιναν στους βοσκούς τα χωράφια τους να βοσκήσουν τα πρόβατά τους. Για τη χρήση αυτή ποτέ δεν έπαιρναν λεφτά. Οι βοσκοί όμως, για να βγάλουν την υποχρέωση, την εβδομάδα της Τυρινής, κάθε χρόνο, φίλευαν τους αγρότες μια αρκετά μεγάλη ποσότητα γάλατος. Με αυτό το γάλα, όλες οι νοικοκυρές του Βαρθολομιού έπηζαν γιαούρτι και έφτιαχναν γαλατόπιτες για τις Αποκριές.

Υλικά: 5 κιλά γάλα, 4 κουταλιές της σούπας πυτιά.

Εκτέλεση: βράζουμε το γάλα και το κατεβάζουμε από τη φωτιά. Όταν αρχίσει να κρυώνει το δοκιμάζουμε με το δάχτυλο. Μετράμε μέχρι το 18 και αν το δάχτυλό μας αντέχει, σημαίνει ότι η θερμοκρασία είναι κατάλληλη για το πήξιμο. Σ' ένα βαθύ πιάτο με ζεστό γάλα, βάζουμε 4 κουταλιές της σούπας πυτιά (γιαούρτι πρόβιο). Διαλύουμε καλά την πυτιά μέσα στο πιάτο με το γάλα και το ρίχνουμε στην κατσαρόλα σιγά-σιγά, ανακατεύοντας συνεχώς. Βάζουμε την κατσαρόλα σε ζεστό μέρος για 3

ώρες, σκεπασμένη καλά με μια κουβέρτα. Παλιά την έβαζαν δίπλα στη γωνιά. Τελευταία κοντά σ' ένα σώμα καλοριφέρ.

Γαλατόπιτα

Τις Αποκριές όλα τα σπίτια του Βαρθολομιού, κέρναγαν γαλατόπιτα. Υλικά: 3 κιλά γάλα, 1 κιλό ζάχαρη, 300 γραμμάρια σιμιγδάλι, 20 αυγά, 2 κουταλιές της σούπας ξύσμα λεμονιού, 6 βανίλιες, 300 γραμμάρια φρέσκο βούτυρο πρόβιο.

Εκτέλεση: ρίχνουμε το γάλα σε μια κατσαρόλα μαζί με τη ζάχαρη και το βούτυρο. Όταν λιώσει το βούτυρο και η ζάχαρη, ρίχνουμε σιγά-σιγά το σιμιγδάλι. Ανακατεύουμε συνέχεια μέχρι να πήξει και να γίνει κρέμα. Κατεβάζουμε το μίγμα από τη φωτιά και το αφήνουμε να κρυώσει. Χτυπάμε πολύ καλά τα αυγά και τα ρίχνουμε μέσα στην κρέμα. Ανακατεύουμε με μια μεγάλη ξύλινη κουτάλα συνέχεια μέχρι να ενοποιηθούν τα αυγά με την κρέμα. Βουτυρώνουμε ένα ταψί, αδειάζουμε μέσα την κρέμα και ψήνουμε στους 200 βαθμούς για 45 λεπτά. Όταν το βγάλουμε από το φούρνο, το αφήνουμε να κρυώσει. Κόβουμε την πίτα παστελωτά και πασπαλίζουμε με κανέλα. Προαιρετικά βάζουμε σιρόπι. Παλιά δεν έβαζαν για οικονομία στη ζάχαρη.

Τραχανάς ή Ντραχανάς

Υλικά: 3 κιλά γάλα, όσο αλεύρι πάρει, προζύμι.

Εκτέλεση: Αφήνουμε το γάλα, καλά αλατισμένο, 3 μέρες εκτός ψυγείου να ξινίσει. Το βράδυ της τρίτης μέρας το ρίχνουμε σε μια σκάφη και διαλύουμε μέσα το προζύμι. Ρίχνουμε το αλεύρι και ζυμώνουμε, ώστε να γίνει μια σφιχτή ζύμη. Την άλλη μέρα το πρωί στρώνουμε καθαρές μεσάλες στα τραπέζια και κόβουμε τη ζύμη σε μικρές μπουκιές, τις οποίες απλώνουμε πάνω στα τραπέζια. Τις αφήνουμε να ξεραθούν, ώστε να σκληρύνουν οι μπουκίτσες αρκετά. Κατά το μεσημέρι αρχίζουμε να τις τρίβουμε με τα χέρια έτσι ώστε αυτές να θρυμματιστούν σε πολύ μικρότερα κομμάτια. Αυτά τα μικρά κομμάτια τα βάζουμε στον αργέλογο και τα τρίβουμε πάλι. Από τον αργέλογο, βγαίνει ο τραχανάς έτοιμος. Τον απλώνουμε πάλι πάνω στα τραπέζια που αερίζονται καλά και ανακατεύουμε κατά συχνά διαστήματα για να στεγνώσει καλά. Αυτό κρατάει 3-4 μέρες.

Μετά τον μαζεύουμε και τον αποθηκεύουμε μέσα σε πάνινα σακούλια για να αερίζεται και να μην μπουμπουσιάζει¹.

Κουρκουφίγγι

Γίνεται με το πρώτο γάλα μετά τη γέννα της προβατίνας, που λέγεται κολόστρα. Το θεωρούσαν εκλεκτό έδεσμα. Η ποσότητα που έπιαναν ήταν μικρή. Γύρω στο μισό κιλό. Το έβαζαν σε τηγάνι και το ανακάτευαν συνεχώς. Μέχρι να πάρει βράση, έπηξε. Αφού έπαιρνε βράση, το κατέβαζαν από τη φωτιά και το άφηναν να κρυώσει. Μετά το έκοβαν κομμάτια και το πασπάλιζαν με ζάχαρη.

Κουρκούτι

Αυτό το πιάτο αποτελούσε πλήρες πρωινό μέχρι και την δεκαετία του '50 στη περιοχή μας.

Εκτέλεση: γεμίζουμε μια μικρή κατσαρόλα μέχρι τη μέση περίπου, με νερό. Ρίχνουμε μέσα μισό φλιτζάνι λάδι και λίγο αλάτι. Όταν βράσει το νερό με το λάδι, ρίχνουμε λίγο- λίγο το μπομποτάλευρο (καλαμποκάλευρο), και ανακατεύουμε συνέχεια για να μη κουλουντριώσει, μέχρι να πήξει και να γίνει κρέμα. Σερβίρουμε σε πιάτα και πασπαλίζουμε με ζάχαρη και κανέλα ή αν προτιμάμε σταφίδες και μέλι.

Μπουγάτσα

Υλικά: 1 κιλό αλεύρι, 2 ποτήρια του νερού κρασί, 1 ποτήρι του νερού λάδι, 1 ποτήρι του νερού ζάχαρη, 1 κουταλιά της σούπας σόδα, 2 κουταλάκια κανέλα, 2 κουταλάκια γαρύφαλλο

Εκτέλεση: Μέσα στο αλεύρι ρίχνουμε το λάδι και το τρίβουμε. Όταν το αλεύρι πει όλο το λάδι, το χωρίζουμε στα δύο και ρίχνουμε μέσα όλα τα υπόλοιπα υλικά. Τα δουλεύουμε για 15 λεπτά περίπου, έως ότου γίνει μια μαλακή ζύμη. Σε μια άκρη της σκάφης σε μισό ποτηράκι λάδι διαλύουμε τη σόδα και γαλακτιζουμε με αυτό τη ζύμη μας. Βάζουμε σε ένα ταψί τη

¹Χρονοβόρα η διαδικασία, εξ ου και η έκφραση «δεν αδειάζω γιατί έχω απλωμένο τραχανά». (ΣτΣ)

ζύμη και την απλώνουμε ομοιόμορφα στο ταψί. Με ένα πηρούνι την κεντάμε και ψήνουμε σε δυνατό φούρνο μια ώρα περίπου.

Παξιμάδια μεθυσμένα

Φτιάχνουμε την ίδια ζύμη με τα ίδια υλικά όπως για την μπουγάτσα, με την διαφορά ότι αντί να απλώσουμε τη ζύμη στο ταψί την πλάθουμε φρατζολίτσες και τη χαράζουμε λοξά με μαχαίρι έτσι ώστε όταν ψηθούν να βγαίνουν τα παξιμάδια.

Τριφτάδες (της κατοχής)

Σε μια σκάφη έβαζαν λίγο αλεύρι στη μια άκρη της και στην άλλη ένα αγγείο με αλατόνερο. Με το ένα χέρι, ράντιζαν το αλεύρι με το αλατόνερο και με το άλλο το έτριβαν. Αυτό γινόταν σαν μπουκίτσες. Τις έριχναν σε αλατισμένο νερό μέχρι να πάρουν βράση και ήταν έτοιμες. Άλλοι τις έτρωγαν με λαδολέμονο και άλλοι με κρασί. Αυτό ήταν και το πρωινό τους κατά τη διάρκεια της Κατοχής.

Μπομπότα: το ψωμί της κατοχής

Για ένα ταψί μπομπότα, χρειάζονταν 2 κιλά μπομποτάλευρο. Ζεμάτιζαν το αλεύρι με ζεστό νερό και έφτιαχναν μια παχύρρευστη ζύμη. Έριχναν λίγο λάδι και σόδα, την ζύμωναν λίγο, έριχναν, αν είχαν, και λίγες σταφίδες για να γλυκάνει. Κατόπιν άπλωναν τη ζύμη σε ταψί και την έψηναν σε καλά καμένο φούρνο.

Τόποι και χρόνοι

Η πλατεία

Πλατεία Τρίφτη, πλατεία Κοτσαύτη, πλατεία Σπεντζάρη.

Ονομασίες για τους άλλους, έτσι, επειδή κάθε πλατεία που σέβεται τον εαυτό της πρέπει να έχει όνομα. Για μας όμως, είναι περιττό. Μια είναι η πλατεία¹. Δεν χρειαζόμαστε όνομα για αναγνώριση. Ο «ομφαλός της γης» για τους Βαρθολομαίους. Τα πάντα εξελίσσονται εκεί. Σπυδαία, ασήμαντα, καλά, άσχημα. Γεγονότα, που έχτισαν την ιστορία του τόπου μας. Γεγονότα που συγκρότησαν την καθημερινότητά του. Τα πάντα, συντελούνται εκεί, στα λίγα τετραγωνικά της μέτρα. Στο κέντρο της η βρύση. Μαρμάρινος κίονας, ψηλός. Σαν να είχε δραπετεύσει από ναό αφιερωμένο στις Νηρηίδες. Στις τρεις πλευρές του, στόματα λεόντων ανοικτά. Αντί για βρυχηθμούς, έβγαζαν άμπουλους νερού, που έρεε σε μαρμάρινη κρήνη και από κει, έπαιρνε το δρόμο για τη Μπούκα², παρασέρνοντας στο πέλαγος του Ιονίου και τα μυστικά εκείνων που έσκυψαν σ' αυτή κι έσβησαν τη δίψα τους και δρόσισαν τους καημούς τους.

Στα πανηγύρια και στις μεγάλες θρησκευτικές γιορτές, εδώ, δίπλα στη βρύση σταματούν οι πομπές και ξαποσταίνει η ιερή εικόνα ή ο Επιτάφιος, πάνω σε κάτασπρο, λουλακιαστό σεντόνι, ασπροκεντημένο³. Την ώρα εκείνη, σαν να ακινητοποιείται ο χρόνος, δεν ακούγεται ψίθυρος, παρά μόνο οι ψαλμωδίες και το μουρμούρισμα του νερού. Όρθιοι, οι μη

¹Για την ακρίβεια, στα μάτια του επισκέπτη στο Βαρθολομιά υπάρχουν δύο πλακόστρωτες πλατείες-περίβολοι εκκλησιών. Παραδοσιακά όμως τον ρόλο της πλατείας διαδραμάτιζε μια τρίτη τοποθεσία, βρισκόμενη γεωγραφικά ανάμεσα στις δύο, η διαδρομή της οποίας στην πάροδο του χρόνου περιγράφεται στην συνέχεια του κειμένου.(ΣτΕ)

²Η Παραλία Θινών Βαρθολομίου. Η λέξη χρησιμοποιείται γενικά στον Ελληνικό χώρο για την είσοδο και κατ' επέκταση την οπή, το στόμιο, το στόμα, την έφοδο αλλά και την εκβολή ποταμού και ως εκ τούτου για παραλίες. Κάποια εκδοχή της λέξης απαντάται σχεδόν στο σύνολο των ευρωπαϊκών γλωσσών δηλώνοντας κοινή καταγωγή (στα λατινικά: «bucca»).(ΣτΕ)

³Η περιγραφή των δραστηριοτήτων όπως και των καταστημάτων και των επαγγελματιών που ακολουθεί αφορά προφανώς παλαιότερα χρόνια.(ΣτΕ)

θρησκευόμενοι θαμώνες των καφενείων, που κλείνουν τις πόρτες τους σε ένδειξη σεβασμού, βγάζουν το καπέλο και κρατώντας το αμήχανα στο ένα χέρι, σταυροκοπιούνται με το κεφάλι σκυφτό, μαζί με το Χριστεπώνυμο πλήθος, που ακολουθεί την περιφορά. Όταν η πομπή, μετά τη δέηση, ξεκινάει πάλι, για να καταλήξει στην Παναγία¹, σαν κάποιο αόρατο χέρι να δίνει το σινιάλο, η ζωή στην πλατεία ξεμαρμαρώνει και παίρνει πάλι το συνηθισμένο της ρυθμό. Των Φώτων, η μαρμαρίνη κρήνη της βρύσης, δέχεται στα νερά της το Σταυρό. Αυτά τα νερά αγιάζονται πρώτα απ' όλα και όλη η ενορία παίρνει από κει το Αγιασμα για να ραντίσει σπίτια και σπαρτά.

Στις εθνικές γιορτές, εδώ και οι χοροί των μαθητών. Πλημμυρίζει με κόσμο, φτιάχνονται οι κύκλοι, τρεις ή καμιά φορά και τέσσερις. Ξεχύνονται οι ήχοι του Τσάμικου και του Καλαματιανού, της Καραγκούνας και της Πε-ντοζάλης, φέρνουν γυροβολιά τη πλατεία, διεισδύουν στους γύρω δρόμους. Ευφορία και Εθνική υπερηφάνεια κατακλύζουν το κοινό, που καμαρώνει τα βλασάρια του ντυμένα τσολιάδες και Αμαλίες. Το ίδιο βράδυ ο γιορτασμός τελειώνει με τη λαμπαδοφορία, με τους λαμπαδοφόρους να γυρίζουν γύρω-γύρω από τη βρύση, υπό τους ήχους της Φιλαρμονικής. Αντί για δάδες, αυτοσχέδια μπουρούκια γεμισμένα με στάχτη και πετρέλαιο, σηκωμένα ψηλά στο σκοτεινό ουρανό, να σημαδεύουν νεανικά όνειρα ελπιδοφόρου άστρου.

Εδώ ερχόντουσαν, για περισσότερο από μισό αιώνα, και τα κοριτσόπουλα του χωριού να γεμίσουν τη βίκα τους από τη βρύση και να ρίξουν με την ευκαιρία και μια κλεφτή ματιά στην αντροκρατούμενη αγορά. Γύρω - γύρω καφενεία με τραπεζάκια στρογγυλά, βαμμένα μαύρα ή γαλάζια και ξύλινες καρέκλες με ψαθί. Απ' τα παλιότερα του μπάρμπα-Λια του Γαρτσιδά (Γαριού), διαγώνια του Μπάμπη του Πομώνη και αντικριστά των Γρηγοραίων και αργότερα του Γιώργη Τεκερλέκη.

Πολλαπλές οι χρήσεις αυτών των καφενέδων. Εκκλησίες του Δήμου, τόποι συνάντησης, κέντρα διασκέδασης, αίθουσες συσκέψεων. Εδώ μάθαιναν οι άντρες τα πιο φρέσκα νέα, έπιναν τον πρωινό και απογευματινό καφέ τους, διάβαζαν την κοινόχρηστη εφημερίδα, κατέβαζαν στο όρθιο κανένα

¹Όπως και νωρίτερα, εννοείται ο ιερός ναός.(ΣΤΕ)

κονιάκ χύμα, το χειμώνα πριν τη δουλειά, έκλειναν τα νιπέρσα τους. Εδώ μέσα τα Κυριακάτικα απογεύματα, καταλυόταν το άβατο για τα γυναικόπαιδα, και ερχόταν σύσσωμη η οικογένεια για το χειμωνιάτικο γλυκό του ταψιού, στο πάτωμα πριονίδι, ή για το καλοκαιρινό υποβρύχιο και την πορτοκαλάδα, με τα τραπεζάκια έξω, στο καταβρεγμένο χώμα. Αργότερα, όταν η πλατεία ασφαλοστρώθηκε, τους έμεινε η συνήθεια να καταβρέχουν και την άσφαλο.

Τα καφενεία, φρόντιζαν και για την ψυχαγωγία των κατοίκων. Θεατρικά μπουλούκια έδιναν εδώ τις παραστάσεις τους, όπως ο οικογενειακός θίασος του Χρέλια, που έδινε τακτικά παραστάσεις στο καφενείο του Πομώνη. «Γκόλφω», «Γενοβέφα», «Η ωραία του Πέραν», μερικά από τα έργα του ρεπερτορίου τους. Αλλά και Καραγκιοζοπαίχτες, κυρίως Πατρινοί, έστηναν εδώ τους μπερντέδες τους και διασκεδάζαν μικρούς και μεγάλους. Αντώνιος και Μίμαρος, οι πιο δημοφιλείς. «Ο Μέγαλεξαντρος και ο κατηραμένος όφις», «ο Καραγκιόζης φούρναρης», από τα πιο αγαπημένα έργα των παιδιών.

Δίπλα από το καφενείο του Γαρτσίδα, βρίσκονταν ο κινηματογράφος του Γαριού. Άρχισε να λειτουργεί στις αρχές της δεκαετίας του '60, την εποχή της άνθησης του Ελληνικού κινηματογράφου, και ήρθε να αντικαταστήσει το, πρόχειρα στημένο στα καφενεία, πανί, των περιφερόμενων κινηματογραφιστών.

Στα χρόνια εκείνα, υπήρξε η απόλυτη διασκέδαση του γυναικόκοσμου και της νεολαίας. Αλίκη Βουγιουκλάκη, Νίκος Ξανθόπουλος για τις πρώτες, Τζον Γουέιν και καμπούκα για τη δεύτερη. Ακριβώς δίπλα από τον κινηματογράφο του Γαριού η πιάτσα των ταξί. Το Βαρθολομιό, χτισμένο σε απόσταση από τον βασικό εθνικό οδικό άξονα, δεν είχε εύκολη επικοινωνία με τα διπλανά χωριά και τα αστικά κέντρα. Έτσι, λόγω και της τουριστικής ανάπτυξης, είχε αρκετά, για τον πληθυσμό του, ταξί. Αβράμος Σπεντζάρης, Μελισσόπουλος, Γκινάλας, Κατσαβίδης, Πατσός, Καούρης, οι ιππότες της ασφάλτου της εποχής. Το συνηθέστερο αγώι του καλοκαιριού, η μεταφορά λουόμενων από το Βαρθολομιό στα Λουτρά και επιστροφή. Το χειμώνα, κεσάτια. Γαστούνη, για την ανταπόκριση, Λεχαινά για τα επείγοντα γραφειοκρατικά και μεταφορά ασθενών σε γιατρούς και νοσοκομεία. Οι

ντόπιοι, τα χρησιμοποιούσαν μόνο σε έκτακτες περιπτώσεις και για μεγάλη ανάγκη.

Δίπλα από το καφενείο του Πομώνη, το μπακάλικο του Αγγελόπουλου και παραδίπλα το κουρείο του Κοκορίνου. Απέναντι το στιλβωτήριο του Βούλτσου και το πρακτορείο των εφημερίδων, του Κοντάρη. Εκεί περίπου τέλειωνε η πλατεία και άρχιζε ο δρόμος της αγοράς με εμπορικά δεξιά-αριστερά, και τόπος που διενεργείτο το νυφοπάζαρο τα απογεύματα της Κυριακής.

Στην πλατεία, το χωριό μας φιλοξένησε τους επίσημους που το επισκέφθηκαν. Εδώ ακούστηκαν όλα τα «θα» των υποψήφιων βουλευτάδων και τοπικών αρχόντων. Και αποτέλεσε την πηγή έμπνευσης κάθε κοινοτάρχη και δημάρχου για ανάπλαση και εξωραϊσμό του χωριού μας, έτσι που να θυμίζει αυτάρεσκη γυναίκα που αλλάζει συνέχεια φορέματα, και κοιτάζεται σε καθρέφτη να δει ποιο της έρχεται καλλίτερα, ενώ ξέρει ότι το εσωτερικό σουλούπι, δεν είναι ευεπίφορο σε αλλαγές. Οι άνθρωποι πάντα ίδιοι είναι, αφού η κοινωνική εξέλιξη μπορεί να τρέχει με ταχύτητα πάνω από το όριο της αφομοίωσης της, με όρους βιολογικούς όμως, θέλει πολύ μεγαλύτερο χρόνο, απ' ό,τι μπορούν να θυμηθούν όλες οι γενιές των ανθρώπων, ακόμη και για την πιο αδιόρατη αλλαγή,

Σήμερα, η μαρμάρινη βρύση με τους λέοντες, έχει κατεδαφιστεί, έγινε σιντριβάνι, το οποίο πανθομολογουμένως πόρρω απέχει αισθητικά από την κομψότητα και την αρχοντιά της ιστορικής βρύσης. Τα καφενεία έκλεισαν. Τα αντικατέστησαν καφετέριες και μπαράκια. Τα δέντρα, που πάνω τους ήταν σκαρφαλωμένα τα μεγάφωνα που μετέδιδαν τα σουξέ της εποχής (χείλη πετροκέρασο και μάγουλο βερίκοκο ρίκο-ρίκο- ρίκο-κο, ρίκο- ρίκο- κο), κόπηκαν.

Όμως ό,τι αλλαγές και νάγιναν, ή θα γίνουν στο μέλλον, για μας θα είναι πάντα η Πλατεία μας.

Η πλατεία και η εξελιξή της¹

Η πλατεία του χωριού μας ή πλατεά για ορισμένους, που κατά το παρελθόν είχε δεχθεί τα ειρωνικά σχόλια των ξένων, γιατί στην ουσία δεν πρόκειται για πλατεία, αλλά για την συμβολή τεσσάρων δρόμων, που άφηναν έτσι κάποιο περισσότερο χώρο απ' αυτόν που συνήθιζαν οι Βαρθολομαίοι να αφήνουν για τους δρόμους τους, είναι το καμάρι μας, όχι άδικα, αφού αποτελεί ένα πραγματικό στολίδι για το χωριό μας. Είναι επί πλέον το γενικό παρατηρητήριο της κίνησης του χωριού μας, αφού από κει περνούμε όλοι, μικροί, μεγάλοι, τόπος συνάντησης για μερικές κουβέντες αλλά και συζητήσεις ατέλειωτες, που τους καλοκαιρινούς μήνες κρατούσαν μέχρι το ξημέρωμα.

Η πλατεία μας όμως, εκτός των παραπάνω κατέχει και ένα ακόμα προνόμιο: Τα τελευταία σαράντα χρόνια έχει γίνει το σήμα κατατεθέν του εκάστοτε κοινοτάρχη ή δημάρχου, αφού ο κάθε άρχοντας της πόλης μας, άφηνε στην πλατεία μας τη δική του σφραγίδα, αλλάζοντας τη διαμόρφωσή της. Έτσι αρχής γενομένης επί θητείας Δημήτρη Στεργιόπουλου (1967-1973), γίνεται η πρώτη αλλαγή. Η μαρμαρίνη βρύση με τα λιοντάρια που επί χρόνια κοσμούσαν το χώρο της πλατείας, αντικαθίσταται από ένα λαμπρό σιντριβάνι. Κι ενώ ο κόσμος δέχθηκε ευχαρίστως το νεωτερισμό του χώρου αυτού και καμάρωνε το σιντριβάνι, όσο αυτό λειτουργούσε, δυστυχώς τα μέσα που διέθετε η κοινότητα, δεν επέτρεπαν την καλή του συντήρηση, με αποτέλεσμα το νερό να μην αλλάζει τακτικά και να βρωμίζει. Κάποιοι τότε, είχαν την ιδέα να συμπληρώσουν την παραπάνω « σύνθεση «ρίχνοντας σφορδάκλους (βατράχια), μέσα στο σιντριβάνι, όμως η χορωδία τους άρχισε να ενοχλεί τους κατοικούντες την πλατεία.

Απ' αυτήν την ενόχληση αποφάσισε να τους απαλλάξει ο επόμενος πρόεδρος Στάθης Ζαχαρόπουλος (1974-1978), επιφέροντας την παρακάτω αλλαγή. Στο ήδη υπάρχον σιντριβάνι, τη θέση του νερού καταλαμβάνει χώμα πλούσιο και αφράτο και φυτεύονται λουλούδια, και έτσι από σιντριβάνι, μας προκύπτει τώρα ένα όμορφο παρτέρι. Ελλείπει κηπουρού, τα λουλούδια σταδιακά δίνουν τη θέση τους στο γρασίδι, που κι αυτό όμως

¹Κείμενο του Ι. Κ. Σούλη.(ΣτΣ)

θέλει τη φροντίδα του. Τα μέσα όμως που διαθέτει η κοινότητα, εξακολουθούν να είναι πενικρά. Γι' αυτό, το κούρεμα στο γρασίδι, το αναλαμβάνει η γίδα του Αλάνη (Θεοδώρου Γαργαλιάνου), που όποτε χρειάζεται, τη δένουν στο παρτέρι για να το «κουρεύει».

Επόμενος πρόεδρος ο Πέτρος Μακρυδήμας (1978-1990). Κάνει σχέδια μεγαλόπνοα και σκέφτεται να αλλάξει ριζικά τις τελευταίες κατασκευές της πλατείας. Όντως, μετά από μικρό διάστημα, το παρτέρι ξηλώνεται συθέμελα και δίνει τη θέση του σε μια κατασκευή φουτουριστικού περιεχομένου. Είναι ένα έργο, πράγματι ξεχωριστό, ασυνήθιστο στα μάτια του Βαρθολομαίου, μυστηριώδες αλλά μεγαλοπρεπές στην όψη. Φαίνεται όμως, ότι κάτιπου λείπει. Ένα γλυπτό μαρμάρινο άγαλμα της αναδυόμενης γυμνής Αφροδίτης, καλύπτει αυτή την έλλειψη και με τη παρουσία της γλυκαίνει το χώρο της πλατείας.

Το Βαρθολομιό γίνεται Δήμος και ο πρώτος εκλεγμένος Δήμαρχος ο Γιώργος Αρβανίτης (1990-1998), σχεδιάζει κι αυτός με τη σειρά του, τι θα ταίριαζε καλύτερα στο κεντρικότερο σημείο της πόλης μας. Σκέφτηκε λοιπόν, ο νέος δήμαρχος να αποκτήσει η πλατεία μας την παλιά της αίγλη. Γι' αυτό, ξήλωσε τις προηγούμενες κατασκευές και στη θέση τους έστησε μια βρύση, που έμοιαζε με αυτήν του παλιού καιρού. Λιτή και απέριτη η ομορφιά της πλατείας μας, μέχρι τον ερχομό του επόμενου δήμαρχου Στέφανου Αδαού (1998-2006).

Ο νέος άρχοντας του τόπου έφερε τα πάνου κάτου όχι μόνο στο χώρο της πλατείας αλλά και όλης της αγοράς. Η ανάπλαση του εμπορικού κέντρου (νέος όρος που αντικατέστησε τη λέξη αγορά), έδωσε μια εντελώς διαφορετική εικόνα στην πλατεία. Η προηγούμενη κατασκευή φυσικά αποσύρθηκε, άλλαξε και ο σχεδιασμός των δρόμων της πλατείας και από στρογγυλή που ήταν κάποτε, έγινε τώρα τριγωνική. Μεγάλα πεζοδρόμια και δέντρα, όμορφα μαγαζιά τριγύρω και στη μέση ένα σιντριβάνι με πολύχρωμα φώτα, δίνουν στο τοπίο την αισθητική μιας σύγχρονης πόλης.

Όλες αυτές τις αλλαγές έχει υποστεί μέχρις στιγμής η πλατεία μας. Τώρα όμως έχουμε νέο δήμαρχο, το Χρήστο Βρυώνη¹, ο οποίος δεν έχει προλάβει

¹Κατά την συγγραφή του βιβλίου. Ο Χ. Βρυώνης εκλέχθηκε δήμαρχος το 2006.(ΣΤΕ)

ακόμα να αλλάξει κάτι στη πλατεία και φυσικά δεν ξέρουμε τι σχεδιάζει. Η παράδοση απαιτεί να μπει και η δική του σφραγίδα στο χώρο, γι' αυτό πρέπει να ενεργήσει αναλόγως. Σ' αυτό μπορούμε να τον βοηθήσουμε κι εμείς...ρίχνοντας για μια ακόμα φορά σφοδράκλους στο σιντριβάνι¹.

Λίντζι

Η τοπική μας παράδοση, θέλει τον Λίντζι λήσταρχο μεγάλο.

Σε μια συμπλοκή, λέει, τραυματίστηκε βαριά, κατάφερε όμως να ξεφύγει και να βρει καταφύγιο στην κατάφυτη, από δέντρα και θάμνους κοιλάδα των Λουτρών. Στο μέρος που κρύφτηκε, υπήρχε μια πηγή. Εκεί έπλενε και φρόντιζε καθημερινά την πληγή του. Μετά από λίγο καιρό η πληγή άρχισε να θρέφει, μέχρι που έγινε καλά.

Αυτή είναι η μία εκδοχή.

Η άλλη τον θέλει να καταδιώκεται και να κρύβεται κάτω από τα βαλτόνερα εισπνέοντας μ' ένα καλάμι. Μετά την παραμονή του για αρκετή ώρα κάτω από το νερό και αφού έφυγαν οι διώκτες του και βγήκε στην επιφάνεια, κατάλαβε ότι ανέπνεε καλλίτερα, μιας και έπασχε από άσθμα. Έτσι η περιοχή πήρε το όνομά του, αφού αυτός ήταν που ανακάλυψε τις θεραπευτικές ιδιότητες του νερού της πηγής.

Ιαματικές πηγές Λουτρών Κυλλήνης.

Φημισμένες όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στην Ευρώπη.

Οι πηγές, γνωστές από την αρχαιότητα, κάνει και ο Πausanias αναφορά σ' αυτές, είχαν παραμεληθεί για αιώνες. Το 1890 τέθηκαν υπό την προστασία του Χαρίλαου Τρικούπη και οργανώθηκαν από την εταιρία ΣΠΑΠ, στην οποία είχαν εκχωρηθεί για 50 χρόνια. Τότε κατασκευάστηκε και η σιδηροδρομική γραμμή που ένωνε το Βαρθολομιό με τα Λουτρά. Από τότε,

¹Στην παρούσα φάση πάντως, στην πλατεία έχει τοποθετηθεί εκ νέου σιντριβάνι ενώ μέρος της πλατείας έχει πεζοδρομηθεί.(ΣτΕ)

εξελίσσεται συνεχώς μέχρι το 1940, που περιελάμβανε υδροθεραπευτήριο με μεγάλη αίθουσα αναμονής, 50 μαρμαρίνους λουτήρες, τμήμα εισπνοθεραπείας και ρινοπλύσεων, ξενώνες, πάρκο, ανθόκηπους κ.α.

Κατά την περίοδο της γερμανικής κατοχής επιτάχτηκαν και σταμάτησαν να λειτουργούν. Από την Άνοιξη του 1951 με επέμβαση του ΕΟΤ, αρχίζει η αναγέννησή τους, με την επισκευή των παλαιών εγκαταστάσεων και τη δημιουργία νέων. Τότε αρχίζει και η ανάπτυξη του Βαρθολομιού. Τα πέτρινα σπίτια και τα κάπως προσεγγμένα, τα καλοκαίρια, μετατρέπονται σε ξενώνες. Βασική προϋπόθεση ήταν η ύπαρξη μπάνιου, αν όχι μέσα στο σπίτι, σε κοντινή τουλάχιστον απόσταση απ' αυτό. Και λέγοντας μπάνιο, μη φανταστείτε πολυτέλειες. Αρκούσε να είναι τοιμενταρισμένο και να έχει μια λεκάνη με το κουβαδάκι στο πλάι. Απλά πράγματα.

Κόσμος απ' όλες τις περιοχές της Ελλάδας καταφθάνει στο Βαρθολομιό τους καλοκαιρινούς μήνες. Έτσι οι Βαρθολομαίοι ποιώντας την ανάγκη φιλοτιμία, γίνονται από αγρότες ξενοδόχοι για την καλοκαιρινή περίοδο. Τα δωμάτια της κύριας κατοικίας αδειάζουν και μετατρέπονται σε υπνοδωμάτια προς ενοικίαση. Οι ιδιοκτήτες, μετακομίζουν στις αποθήκες μαζί με την οικοσυσκευή τους. Παιδιά, γονείς, γέροι, στριμώχνονταν όπως-όπως μέσα σ' αυτές τις αποθήκες προκειμένου να νοικιάσουν την κύρια κατοικία τους. Αν δεν χώραγαν όλοι στην αποθήκη, κάποιοι κοιμόντουσαν έξω, στο χαγιάτι ή κάτω από κάποιο δέντρο. Βέβαια άλλες εποχές τότε. Πόρτες, παράθυρα, όλη τη νύχτα ανοικτά για τη ζέση. Κανένας φόβος δεν παραμόνευε πουθενά.

Έτσι, χωρίς να έχουν τελειώσει καμία σχολή τουριστικών επαγγελμάτων, κατάφερναν, με τη καλή τους την καρδιά και τη φιλοτιμία τους να αποκτούν πελάτες ισόβιους. Αφού 2-3 μέρες μετά την άφιξη των λουομένων στο σπίτι, τους φερόντουσαν σαν να ήσαν μέλη της οικογένειας. Τους πρόσφεραν ό,τι λαχανικό παρήγαγαν, ό,τι φρούτο είχαν στο χτήμα τους, ακόμη και φαγητό που μαγειρεύαν για την οικογένειά τους. Έτσι αυτοί γνώριζαν τους Βαρθολομαίους και οι Βαρθολομαίοι γνώριζαν ήθη, έθιμα, συνήθειες από όλες τις γωνίες της Ελλάδας. Αυτή η συνδιαλλαγή, είχε σαν αποτέλεσμα να αποκτήσουν οι Βαρθολομαίοι μια ευρύτητα πνεύματος και

να γίνουν πρωτοπόροι και καινοτόμοι σε σχέση με τους κατοίκους της γύρω περιοχής.

Οι αφίξεις των λουομένων ή λεόμενων, κατά τη προσφιλή συνήθεια των Βαρθολομαίων να παραφθείρουν τις λέξεις, κατά τα πρώτα χρόνια γίνονταν με το τραίνο. Έφταναν μέχρι τα Καβάσιλα, και από κει έπαιρναν το τραινάκι ή μουντζούρη ή Ριρή, που είχε ανταπόκριση για Βαρθολομιό. Όταν επιβιβάζονταν και μέχρι να φτάσουν, τους συνόδευε η μουσική υπόκρουση του βιολιού του Νικόλα Κωνσταντόπουλου ή Βιολιτζή, ο οποίος πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του μέσα στα τρένα.

Αργότερα, έβαλαν καθημερινά λεωφορεία ΣΕΚ και ΚΤΕΛ, τα οποία τερμάτιζαν στη πλατεία. Την ώρα της άφιξης στην πλατεία και στο σταθμό επικρατούσε το αδιαχώρητο. Όσοι είχαν άδεια δωμάτια, στήνονταν μια ώρα πριν έρθει το όχημα. Τη στιγμή της άφιξης, πανζουρλισμός. Ποιος θα αρπάξει ποιόν. Αν κάποιος δεν ερχόταν συστημένος για συγκεκριμένο σπίτι, τον τραβολογούσαν αλύπητα. Αν τον έπαιρναν απ' την πλατεία, τα πράγματα ήταν εύκολα, η διαδρομή ήταν μικρή, όποιος κι αν ήταν ο προορισμός. Δύσκολα, όμως τα πράγματα αν η παραλαβή γινόταν από το σταθμό. Εκεί, όποιος έκλεινε δωμάτιο, έπρεπε, εκτελώντας και χρέη γκρουμ, να κουβαλήσει και τις βαλίτσες ντάλα μεσημέρι για αρκετή απόσταση. Στα σημεία άφιξης, συνέβαιναν και πολλά ευτράπελα. Στην αγωνία τους να βρουν πελάτες επισιτράτευαν τα πάντα, αλήθειες, ψέματα, λαγούς και πετραχήλια.

Έτσι, κατεβαίνοντας μια μέρα ένας κύριος από το λεωφορείο, τον πλευρίζουν δυο- τρεις για να τον πάρουν πελάτη. Ευγενικά ο ξένος τους λέει ότι θέλει να πάει στο σπίτι του τάδε. Τότε ένας απ' αυτούς του λέει: «Τώωωρα, ο τάδε έχει πεθάνει». Μένει εμβρόντητος ο κύριος.

-Τι λες χριστιανέ μου, πριν δυο μέρες ήμουν με τον άνθρωπο και κουβεντιάζαμε.

Ψύχραιμος ο Βαρθολομαίος του απαντάει:

-Ααα! Τον Παναγιώτη λες. Εγώ νόμιζα πως ήθελες τον πατέρα του που έχει πεθάνει! (πριν καμιά τριανταριά χρόνια...)

Κάποιοι που ήθελαν λουόμενους, αλλά η μύτη τους δεν τους το επέτρεπε να πάνε στην πλατεία προς άγρα πελατών, έστελναν επιτετραμμένους, τους οποίους, βέβαια, πλήρωναν.

Τα οφέλη από τους λουόμενους ήσαν σημαντικά. Η πλειοψηφία των Βαρθολομαίων σπούδασε παιδιά, έφτιαξε σπιτία, έκανε αγορές. Γιατί πέρα από τα ενοικιαζόμενα δωμάτια, δούλευαν και τα καφενεία, τα ταξί, τα κουρεία, οι ψησταριές. Τότε άνθισαν και κάποια επαγγέλματα του ποδαριού. Ο μακαρίτης ο Γιώργος Πετρόπουλος, γνωστός σε όλους μας ως Γώγος του Αμπόλατα, συμπαθέστατος και αγαπητός σε ντόπιους και ξένους, έστηνε στο κέντρο της πλατείας την ψησταριά του και έψηνε αραποσίτια, ο Τασάκος με το καλάθι του πούλαγε σφαλίγγια. Ένα πενηνταράκι το κωνάκι, φτιαγμένο από φύλλο εφημερίδας. Και ο πασελάς, εκεί που έστηνε το πάγκο του κάθε Κυριακή έξω από την εκκλησία, τώρα τον στήνει καθημερινά στην αγορά.

Τις νύχτες του Αυγούστου, στην αγορά δεν έπεφτε καρφίτσα. Μελισσολόι ο κόσμος, πήγαινε κι ερχόταν στον κεντρικό δρόμο. Είχαμε άλλωστε παράδοση στο νυφοπάζαρο, που διατηρήθηκε μέχρι και πριν λίγα χρόνια. Ντόπιοι, λουσιμένοι, γυροχωρίτες, έκαναν τη διαδρομή πλατεία-Αγιάννης πάμπολλες φορές, μέχρι να βρουν μια άδεια καρέκλα να καθίσουν σε κάποιο καφενείο ή ψησταριά.

Εκείνη την εποχή, δραστηριοποιήθηκε δυναμικά στα πολιτιστικά δρώμενα του χωριού μας και ο αείμνηστος Γρηγόρης Γρηγορόπουλος. Έφτιαξε το νυχτερινό κέντρο διασκέδασης «Φεγγαρογνέματα», στην πλατεία της μικρής μας πόλης. Δεκαετία του '60 και συρρέει στα Φεγγαρογνέματα κόσμος απ' όλη την Πελοπόννησο. Από Καλαμάτα, Πάτρα, Αίγιο, ακόμη και από την Κόρινθο. Και τότε το Βαρθολομιο βαφτίζεται μικρό Παρίσι.

Γρηγόρης Μπιθικώτσης, Τζένη Βάνου, Ειάννης Βογιαντζής, Νάντια Κωνσταντοπούλου, Δάκης, Ελπίδα, Τέρρης Χρυσός, είναι μερικά από τα λαμπερά ονόματα της εποχής, που πέρασαν από την πίστα του πασιγνωστού, πλέον, κέντρου, και κατ' επέκταση και του Βαρθολομιού. Είναι οι εποχές που ό,τι ώρα και να περάσεις από την πλατεία, δεν είναι ποτέ άδεια. Οι θαμώνες, ακόμη και όταν κλείνουν τα μαγαζιά, κάθονται απ' έξω και στήνουν κουβεντολόι ατελείωτο, μέχρι πρωίας. Φεύγουν, αφού έχει

ξημερώσει η καινούρια μέρα και έχουν καταφτάσει οι πρώτοι πρωϊνοί πελάτες για τον καφέ τους. Και αφού κλείνει αυτός ο κύκλος και έχει περάσει όλο το καλλιτεχνικό στερέωμα από το Βαρθολομιό, ιδρύεται ο εξωραϊστικός σύλλογος, ο οποίος τα καλοκαίρια διοργανώνει την Αγροτική Έκθεση, διανθισμένη και εμπλουτισμένη με πρωτοποριακές, για την εποχή, εκδηλώσεις. Η επιτυχία αυτών των διοργανώσεων επισφραγίζεται με βραβείο από το Υπουργείο Γεωργίας, το Δεκέμβρη του 1980.

Από τη δεκαετία αυτή και μετά, όλα αλλάζουν. Τα πρώτα ξενοδοχεία ιδιωτικής πρωτοβουλίας αρχίζουν να κάνουν την εμφάνισή τους. Τα Ι.Χ. αυτοκίνητα δεν είναι πλέον πολυτέλεια. Γίνονται ανάγκη. Όλες οι παραλίες αξιοποιούνται με τη δημιουργία ξενοδοχειακών συγκροτημάτων και κάμπινγκ. Τα γύρω χωριά, εξωραϊζονται κι αυτά και διεκδικούν κομμάτι του τουρισμού, όχι μόνο του ιαματικού, αλλά και του γενικότερου. Νέα φάρμακα βγαίνουν στο εμπόριο για τις παθήσεις του αναπνευστικού και φέρνουν σε δεύτερη μοίρα τις θεραπείες των πηγών.

Νομίζω πως μετά από όλ' αυτά, είναι καιρός να ψάξουμε και μεις για νέες ιδέες που θα φέρουν τον κόσμο ξανά στο Βαρθολομιό, το οποίο έχει περιπέσει σε εποχή παρακμής.

Τις προϋποθέσεις τις έχουμε.

Δάσος, αμμουδιές, θάλασσες, που πολλοί τις ζηλεύουν, περιμένουν να τις αξιοποιήσουμε και να γίνει το Βαρθολομιό πάλι πόλος έλξης και ανάπτυξης.

Να γίνει πάλι το μικρό Παρίσι, της περιοχής.

Το ποτάμι

Το ποτάμι για εμάς που μέναμε στην... ενδοχώρα, δεν ήταν παρά μόνο το πέρασμα της γέφυρας και μια φευγαλέα ματιά στα νερά του. Γι' αυτούς όμως που έμεναν κοντά του ή είχαν παραποτάμια χωράφια, ήταν πολύ περισσότερα. Άρρηκτα δεμένοι μαζί του απολάμβαναν όλα τα καλά του το καλοκαίρι και υπέμεναν τον τρομερό θυμό του τον χειμώνα, που ανταριασμένο και φουσκωμένο έμπαινε μέσα στα σπίτια τους και τα

πλημμύριζε. Έντρομες οι μανάδες σήκωναν τα παιδιά τους τις νύχτες από τα κρεβάτια τους, γιατί ποτέ δεν ήξεραν μέχρι πού θα έφτανε το νερό που θα έμπαινε στα σπίτια τους. Εκείνο που γνώριζαν καλά ήταν ότι τα λιγοστά τους υπάρχοντα θα γίνονταν έρμαια του ποταμού. Μέριμνά τους ήταν να κρατήσουν στεγνά τα παιδιά τους μέχρι να ξημερώσει με όποιο πενιχρό μέσο διέθεταν.

Όταν πλημμύριζε, το νερό πέρναγε τα Λευκαδιταίικα. Αφηγείται ο Θανάσης Λευκαδίτης: «Ευτυχώς τα δικά μας σπίτια ήταν λίγο υπερυψωμένα. Όταν το νερό έφτανε στην τζιτζιφιά μας, ξέραμε πως όλοι οι απέναντι: Σπεντζαράιοι, Μαριναίοι, Καμπασαίοι ήσαν μέχρι το γόνατο στο νερό, αυτό γινόταν όλα τα χρόνια ώσπου φτιάχτηκε το φράγμα και ησυχάσαμε. Θυμάμαι και τον πόρο, ήταν εκεί που είναι τώρα η μάντρα του Αντώνη του Μαρίνου¹. Ερχόσαντε τα κάρα να φορτώσουν χαλίκι και ανταγωνίζονταν οι καρολόγοι τίνος το άλογο είναι καλύτερο, ποιο θα ανέβαινε το ποτάμι πιο εύκολα με το φόρτωμα».

¹Μάντρα με οικοδομικά υλικά, σε μικρή απόσταση από εκεί που βρίσκεται η παλαιά και η καινούρια γέφυρα, στην είσοδο του Βαρθολομιού από την κατεύθυνση της Γαστούνης.(ΣτΕ)

Πιο μπροστά από τον πόρο, είχε την βάρκα του ο Νιόνιος ο Πατσός και μετέφερε αυτούς που ήθελαν να περάσουν το φουσκωμένο ποτάμι το χειμώνα. Αυτό γινόταν ως το 1937 που φτιάχτηκε η γέφυρα. Στο ίδιο σημείο μου είπε γέροντας, πως ωσότου να γίνει η γέφυρα, κάθε Πάσχα διεξαγόταν μάχη. Στην μια μεριά του ποταμιού οι Γαστουναίοι και στην άλλη οι Βαρθολομαίοι, αντάλλασσαν κροτίδες και βαρελότα σε ανάμνηση της μάχης του Βαρθολομιού και σε ακτίνα 300 μέτρων δεν έβλεπες, από την κάπνα, τίποτα. Ήταν ζήτημα τιμής ποιος θα οπισθοχωρήσει τελευταίος. Όταν φτιάχτηκε η γέφυρα, η μάχη αυτή μεταφέρθηκε στις εκκλησίες όπου και συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Στο ποτάμι επίσης γινόταν και η μπουγάδα, η οποία δεν ήταν απλή υπόθεση. Δυστυχώς όσες μεγάλες γυναίκες ρώτησα, καμία δεν θυμάται την διαδικασία. Οι λιγοστές δικές μου μνήμες είναι από αφηγήσεις της Ντουρούκαινας (Ιωάννα Τουρίκη), γρσίας της γειτονιάς μου, η οποία πολλές φορές αναφερόταν στις μπουγάδες που έκαναν στο ποτάμι. Η πλύση κράταγε τουλάχιστον δυο μέρες, αφού έλεγε ότι τα ασπρόρουχα τα κοφίνιαζαν και τα άφηναν μια νύχτα για να τα πάρει η πρωινή δροσιά και να φύγουν οι δύσκολοι λεκέδες, και συνέχιζαν το πλύσιμο την επομένη. Μακάρι να έδινα μεγαλύτερη σημασία τότε για να θυμάμαι σήμερα περισσότερα. Όμως οι «έννοιες» των επτά-οκτώ χρόνων μου δεν μου άφησαν αυτό το περιθώριο

Όταν έφτανε το καλοκαίρι, οι περίοικοι του ποταμού λησιμόναγαν ό,τι είχαν περάσει το χειμώνα και απολάμβαναν τις ομορφιές του. Πλούσιο σε χλωρίδα και πανίδα, έσφυζε από ζωή. Ψάρια, πουλιά, ενυδρίδες συγκροτούσαν τον μικρόκοσμο του ποταμού και του έδιναν μια ιδιαίτερη ομορφιά που σήμερα δυστυχώς δεν υπάρχει. Τα αηδόνια σταμάτησαν να τραγουδούν, οι ενυδρίδες κάθηκαν και τα ψάρια άλλαξαν δρόμο. Πώς να επιβιώσουν, άλλωστε, μέσα σε ένα ποτάμι που όλοι κάναμε ό,τι ήταν δυνατόν για να το καταστρέψουμε και να το βρωμίσουμε.

Τα παιδιά και της δικής μου γενιάς το απόλαυσαν ποικιλότροπα. Έπαιζαν, κολύμπησαν, ψάρεψαν μέσα σε αυτό. Ήταν ο φίλος τους. Στα παιδιά της όμως, η δική μου γενιά, κληροδοτεί ένα νεκρό ποτάμι, όχι γιατί δεν έχει νερό αλλά γιατί δεν έχει ζωή.

Η αφήγηση του στρατοκόπου

Μνήμες ογδονταεξάχρονου για τις περιοχές, που είχε περπατήσει πάμπολες φορές βοσκώντας τα πρόβατά του όταν ήταν παιδί, και τα ονόματά τους.

Τα μεταφέρω όπως ακριβώς μου τα είπε:

«Η βρύση του Κοντάρη ονομάστηκε έτσι από το όνομα του ιδιοκτήτη εκείνης της περιοχής. Στη βρύση του Κοντάρη υπήρχε μια μεγάλη λάκα 5x5 περίπου και βάθους 2 μέτρων η οποία διατηρούσε νερό όλο το καλοκαίρι. Αυτή ήταν η πισίνα των βοσκών. Κάθε καλοκαίρι τα μεσημέρια μαζευόμαστε καμιά δεκαριά τσοπανόπουλα και παίρναμε το μπάνιο μας. Κάνοντας όμως μπάνιο σηκωνότανε η γρούσπη του βυθού και γινότανε κουρκούτι το νερό. Τότες πηγαίνανε και οι γυναίκες που έμεναν στα γύρω μετόχια για να πλύνουν τα ρούχα τους. Ερχότανε και η Ζώαινα του Αδαού και όταν μας πετύχαινε εκεί, μας κυνήγαγε γιατί της θολώναμε τα νερά και μας φώναζε «ορέ πούστικα τι ήρθατε να μου θολώστε τα νερά και να δω τους κώλους σας; Βλέπω και τους κώλους των παιδιώνε μου σα θέλω».

Σε εκείνη τη βρύση ήσαντε και καβούρια τεράστια. Τα πιάναμε μετά το κολύμπι, ανάβαμε φωτιά, τα ψήναμε και την κάναμε ντάσκα. Λίγο πιο μέσα από τη βρύση υπήρχαν δυο τεράστιες συκιές τις οποίες σκέπασε ο άμμος¹. Κάτω από κάθε συκιά ισκιώνανε χίλια πρόβατα μου έλεγε ο πατέρας μου. Το 1930 εγώ πρόλαβα κάποια κλωνάρια που ξεπέχανε από την άμμο και έτρωγα σύκα.

Η Γιδόραχη είναι τα υψώματα που ξεκινάνε από τη Γλύφα και φτάνουνε στο Κάστρο. Από μακριά φαίνονται συνεχόμενα και λέγανε πως ήταν η ράχη της Γης. Η Σαμακιά είναι στα σύνορα της μοναστηριακής έκτασης. Λέγεται έτσι γιατί στην άκρη των χωραφιών που τελείωναν στην άμμο, φύτρωναν σαμάκια δηλαδή πολύ λεπτά καλάμια. Στου Σκοτεινού ήταν ένα

¹Ο άμμος από την θάλασσα κινούνταν σταδιακά προς το χωριό. Για να αποσοβηθεί ο κίνδυνος, με πρωτοβουλία του Δασαρχείου περί το 1950, φυτεύτηκε πευκοδάσος (Δάσος Θινών) μεταξύ του Βαρθολομιού και της θάλασσας σε μια έκταση 16.000 περίπου στρεμμάτων. Ως εμπνευστής της προσπάθειας αναφέρεται ο δασολόγος Γιάννης Γκουράσας, για τον οποίο έχει στηθεί μνημείο επί του δρόμου που οδηγεί στην θάλασσα (παραλία Θινών) διαμέσου του δάσους.(ΣΤΞ)

μεγάλο λαγκάδι που φυτεύτηκε ελιές. Επειδή είναι σκούρα τα λιόδεντρα ονομάστηκε σκοτεινού. Η λαγκαδιά έπιανε από τα Καρουσαίικα μέχρι τα Νταμάρια. Βόρεια του Σκοτεινού λέγεται Αϊ Λιάς. Εκεί ήταν και το λιοστάσι του δεσπότη του Αντωνίου. Το όνομα το πήρε από το εκκλησάκι του Αϊ Λιά που ήτανε χτισμένο εκεί. Ακόμα υπάρχουν τα καλάσματα. Εκεί κοντά στο εκκλησάκι ήτανε κι ένα πηγάδι. Σ' εκείνη την περιοχή σπάνια να βρουνε νερό. Βόρεια από τον Αϊ Λιά είναι το Μαντέμι.

Του Τσιλιγκίρι το ρέφι ήτανε ένας μεγάλος σωρός άμμου είκοσι μέτρα ψηλός. Εκεί πηγαίναμε όλα τα τσοπανόπουλα και κάναμε τσουλήθρα. Ήτανε το ψηλότερο σημείο στα έξι χιλιάδες στρέμματα που κάλυπτε ο άμμος πριν γίνει το δάσος. Ονομάστηκε έτσι γιατί όταν φύσαγε έφευγε ο άμμος και φαινότανε από μακριά σαν καπνός. Τσιλιγκίρης είναι ο σιδηρουργός.

Στη βάση του αμμόλοφου υπήρχε ένα γούπατο, το γούπατο του Τσεκουρλούκη. Βόρεια ήτανε μια λούμπα που κράταγε νερό όλο το καλοκαίρι και την έλεγαν «η λάκα της Ξύγκαινας». Βόρεια της λάκας άρχιζε ο Μπέλκος που πιάνει από τον Παλιόπυργο μέχρι τη Γηδόραχη. Ανατολικά του Μπέλκου αρχίζει ο Παλιόπυργος που ήτανε η τρούπα του αράπη. Ανατολικά του Παλιόπυργου πιάνουνε οι Τραγάνες και νότια του Κουμπέρδου πιάνει το έλος του Μελιού, το οποίο κράταγε νερά όλο το χρόνο. Τα έξι χιλιάδες στρέμματα και ο Μελιάς που είναι γύρω στα χίλια στρέμματα ήτανε περιουσία της Παναγίας. Αυτά τα νοίκιαζε ο ναός στους βοσκούς για χορτονομή. Μετά το κράτος τα έδωσε στον Ιάκωβο τα έξι χιλιάδες στρέμματα¹ και ο Μελιάς πουλήθηκε από τον ναό. Μέσα στην έκταση του άμμου υπήρχαν και άλλες τοποθεσίες όπως ο Αλήσβατος και η Παλιοκοπριά, γιατί εκεί σταύλιζαν ζωντανά. Σταύλιζε και ο γέρο Μητρόπουλος τα μοσχάρια του και ήτανε βορός, δηλαδή γαλάρη (ακαθαρσίες). Μέσα στο κοπάδι του είχε και τρεις μπουγάδες (αρσενικά) που τους είχε δώσει και ονόματα. Τον Μιαούλη, τον Κοραή και τον Κανάρη. Αυτά τσακωνόσαντε μεταξύ τους και νικητής ήτανε πάντοτε ο Κοραής. Μια

¹Λογικά, εδώ εννοείται ο αρχιεπίσκοπος πρώην Βορείου και Νοτίου Αμερικής Ιάκωβος (κατά κόσμον Δημήτριος Κουκούζης) ενώ η έκταση των 6.000 στρεμμάτων αποτελεί ακόμα και σήμερα ακανθώδες ζήτημα.(ΣΤΕ)

φορά που νικήθηκε, τράβηξε για την θάλασσα να πινηγεί. Ο γέρο Μητρόπουλος και άλλοι πολλοί τρέξαν, άλλοι με βάρκες άλλοι κολυμπώντας, και με ένα σκοινί τον τραβήξαν και τον βγάλανε έξω.

Ο μαλλιαρός βράχος ήταν στο τέλος του άμμου προς την Γλύφα. Εκεί κοντά που φτιάξανε το Ιονικό χωριό. Ήταν ένα υπερυψωμένο σημείο που φύτρωναν σαμάκια και από μακριά φαινόταν σαν βράχος μαλλιαρός. Δυτικά από τον Αλήσβατο ήταν ένα μέρος γεμάτο σπασμένα κεραμίδια και κεραμικά αγγεία. Τούμπι ολόκληρο. Εκεί πρέπει να ήταν καμίνι. Ρώταγα και την νόνα μου τι ήταν εκεί αλλά και εκείνη δεν ήξερε, έτσι το θυμότανε, τούμπια με σπασμένα κεραμίδια. Στο τέλος του Μπέλκου, πεντακόσια μέτρα νότια της Μποκοβίνας, είναι το πουρνάρι του Ζαρογιάννη και λίγο πιο πέρα ήτανε μια χοντροελιά, «του Τζατζανά η ελιά». Από εκεί κόβαμε χοντροελιές και με το ζουμί τους που έβγαινε κατάμαυρο, βάφαμε τις αρβύλες μας. Στις μεγάλες μπόρες απαγκιάζαμε, απογωνιάζαμε, και στην ελιά και στο πουρνάρι. Σε εκείνο το πουρνάρι απογώνιασε και το Βρανιοτόπουλο. Είχε πάει να βγάλει βολβούς και το έπιασε μπόρα. Πήγε κάτω από το πουρνάρι να φυλαχτεί. Κράταγε στα χέρια του, όμως, το τσαπί που έβγανε τους βολβούς. Εκείνο τράβηξε τον κεραυνό και το σκότωσε».

Εκείνα που αγαπήσαμε

Οι δάσκαλοι μας

Οι δάσκαλοι των γονιών μας: Χριστόπουλος Παναγιώτης, Αγαλιανός Γ., Ρόζα Αργυροπούλου, Ευρώπη Αγαλιανού.

Οι δάσκαλοι οι δικοί μας: Αγγελόπουλος Στάθης, Ζαχαρόπουλος Στάθης, Νία Αγγελοπούλου, Γωγώ Μυτάκη, Σία Λαμπρογιώργη, Νίκος Αγγελόπουλος.

Οι περισσότεροι ήταν Βαρθολομαίοι, βγαλμένοι από το ίδιο κύτταρο με μας. Σ' αυτούς τους δασκάλους, μαθήτευσαν οι γεννηθέντες από το 1920 μέχρι το 1960 Βαρθολομαίοι. Αυτοί μας δίδαξαν Ανάγνωση, Γραφή, Ιστορία, Αριθμητική. Οι ίδιοι μας δίδαξαν Ήθος, Εντιμότητα, Ευγένεια.

Οι πρώτοι είχαν να αντιμετωπίσουν πολύ αντίξοες συνθήκες. Φτώχεια, πολέμους, την άγνοια και αγραμματοσύνη των γονέων, την έλλειψη κτιρίου, τις ψείρες. Για τους δεύτερους, τα πράγματα ήταν λίγο καλλίτερα. Είχαν εξασφαλίσει κτίριο, είχαν ξορκιστεί οι πόλεμοι και είχαν εξολοθρευτεί οι ψείρες. Ο ρόλος όλων αυτών των δασκάλων ήταν διπτός. Δάσκαλοι και γονείς αντάμα. Και λέω γονείς γιατί το ενδιαφέρον που έδειχναν πέραν της μάθησης, ήταν πηγαίο και αυθεντικό. Γνωρίζοντας την οικογενειακή κατάσταση του κάθε παιδιού, μεριμνούσαν για το κάθε αδύνατο σημείο τους αφού ήξεραν ότι επί το πλείστον ή μέριμνα των γονέων προς τα παιδιά τους περιοριζόταν στο πώς θα τους εξασφαλίσουν φαγητό και ένδυση. Τα γράμματα και η μόρφωση ήσαν δευτερευούσης σημασίας.

Και επειδή τότε ο Μωάμεθ δεν πήγαινε στο βουνό, ξεκινούσαν οι ίδιοι οι δάσκαλοι και περισσότερο οι πρώτοι, να πηγαίνουν στα σπίτια των μαθητών, ακόμη και στα μετόχια να βρουν τους γονείς, να τους ενημερώσουν, και πολλές φορές να τους παροτρύνουν και να τους πείσουν να στείλουν τα παιδιά τους στο σχολείο ή να τα αφήσουν να προχωρήσουν πέρα από το Δημοτικό, γιατί είχαν διακρίνει κάποιες ιδιαίτερες ικανότητες σε κάποιο απ' αυτά. Πράγμα δύσκολο. Γιατί τότε οι πατεράδες περίμεναν πως και πώς να τελειώσουν τα παιδιά το Δημοτικό, ιδίως τα αγόρια, για ν' αυξήσουν τα

εργατικά χέρια. Για τα κορίτσια βέβαια, δεν χρειαζόταν να ξέρουν και πολλά, το Δημοτικό αρκούσε και με το παραπάνω.

Ένα άλλο κοινό χαρακτηριστικό αυτών των δασκάλων ήταν το ξύλο, το οποίο τότε ήταν απολύτως σίγουροι ότι είχε βγει απ' τον Παράδεισο. Όπου δεν έπιπτε λόγος, έπιπτε ράβδος. Οι κυδωνόβεργες και τα χαστούκια, πήγαιναν κ' ερχόντουσαν. Ποιος δε θυμάται τους προμηθευτές κυδωνόβεργων. Σε κάθε τάξη υπήρχε κι από ένας. Και πιστεύω πως οι προμηθευτές εισέπρατταν και τις περισσότερες. Άσε που στα μάτια μας φάνταζαν μεγάλοι προδότες και γλείφτες. Κάποιοι μόνιμοι εισπράκτορες είχαν βρει και το αντίδοτο. Στο τέλος κάθε διαλείμματος, έτριβαν τις παλάμες τους με κουτσουνίδα (τσουκνίδα), που δρούσε σαν αναισθητικό. Έτσι, όσες και να έτρωγαν, δεν τις καταλάβαιναν.

Ο Ζαχαρόπουλος, ο δικός μας αγαπημένος δάσκαλος, δεν ήταν και πολύ φίλος της κυδωνόβεργας. Είχε έναν δικό του τρόπο τιμωρίας, η οποία όμως, ήταν αποκλειστικό προνόμιο των αγοριών. Κάθε πρωί, μετά τη προσευχή και την έπαρση της σημαίας, ανέβαζε στο τελευταίο σκαλοπάτι της σκάλας τον ένοχο σκανταλιάρη «μελλοθάνατο» και από το κεκαρμένο κεφάλι του, διάλεγε την κατσαμαλίδα της ανύπαρκτης φαβορίτας, την οποία, τράβαγε στριφτά προς τα πάνω, αντίθετα από την φορά της φύτρας. Ο τιμωρούμενος, για να απαλύνει το πόνο, ακολουθούσε την ανοδική πορεία του χεριού, μέχρι που σαν την καλλίτερη μπαλαρίνα, στεκόταν στις μύτες των ποδιών του. Κάποιος μάλιστα, εξαντλώντας όλες τις χορευτικές του ικανότητες, αρπάχτηκε από το μπράτσο του Ζαχαρόπουλου και κρεματζαλιόταν από κει, με το δάσκαλο να προσπαθεί πλέον να απαλλαγεί απ' αυτόν, που αιωρείτο πάνω στο μπράτσο του, σα μαϊμού.

Ευτυχώς, αυτά ήταν για όλους φυσική απόρροια της προσπάθειας για μάθηση, και ούτε λόγος για ψυχολογικά τραύματα, καταρράκωση της προσωπικότητας και τέτοιοι νεολογισμοί... Τώρα ενήλικες πια, λύνουμε κάπου-κάπου το κόμπο στην άκρη του μαντηλιού που έχουμε φυλάξει εκείνα τα δάκρυα που από περηφάνια δεν είχαμε αφήσει να κυλήσουν και δροσίζουμε μ' αυτά τη μνήμη μας, με μια γλυκιά νοσταλγία να μας κατακλύζει γι' αυτά τα χρόνια, και μια τρυφερότητα και ευγνωμοσύνη γι' αυτούς τους δασκάλους.

Αυτά τα συναισθήματα, αυτή τη συγκίνηση και νοσταλγία τα κάνουμε μπουκετάκια και τους τα προσφέρουμε όπου κι αν βρίσκονται...

Μαθητικές ιστορίες

Στο μάθημα της Ιστορίας, στην έκτη δημοτικού, ο δάσκαλος παραδίδει το επόμενο μάθημα, που αναφέρεται στην κατάληψη της Πόλης από τους Τούρκους. Κάποια μαθήτρια στα τελευταία θρανία, δεν προσέχει και γελάει με κάποιο αστείο της διπλανής της. Ο δάσκαλος, που περιγράφει πολύ παραστατικά, σαν να τη ζούσε, την πώση της Βασιλεύουσας, την αντιλαμβάνεται, σηκώνει τα χέρια ψηλά απελπισμένος και λέει σε έξαλλη κατάσταση:

- Βρε το ζών, βρε το κτήνος, Η ΠΟΛΗ ΠΕΦΤΕΙ κι αυτή ΓΕΛΑΕΙ!!!

Ο καθηγητής των Λατινικών, παραδίδει το μάθημα και μεταφράζει το Λατινικό κείμενο. Αφού τελείωσε, ρωτάει κάποιον μαθητή.

- Μετάφρασέ μας παιδί μου το «DUM SPIRO SPERO».

Και ο μαθητής, που δεν είχε ακούσει καλά τη μετάφραση:

- Όσο ζω θα σπέρνω.

Και ο καθηγητής:

- Καλή σοδειά παιδί μου, κάθισε κάτω.

Στο μάθημα της Φυσικής, ο καθηγητής περιγράφει στην τάξη ένα πείραμα φυσικής. «Λαμβάνουμε μπουζόνιον τι, και το πληρούμε τούρλα-τούρλα ύδατος. Προφανώς δεν ήθελε να δυσαρεστήσει ούτε τους δημοτικιστές ούτε τους καθαρευουσιάνους».

- Το τελευταίο θρανίο ΕΞΩ!

Φωνάζει ο καθηγητής. Και ο Σπούντικ με το Σπίθα, το ζαλώνονται και πάνε να φύγουν. Τάχα μου πως δεν κατάλαβαν

Παιχνίδια

Αν ακούσεις διηγήσεις ενηλίκων σήμερα, για τα χρόνια που πέρασαν, το μόνο που αποκομίζεις είναι ότι ασκούσαν καθημερινά στο λίγο. Τα πάντα διακατέχονται από στέρηση. Αν κατά τύχη όμως, γυρίσουν πολύ πίσω, στα παιδικά τους χρόνια, τότε λάμπουν ολόκληροι, τα πρόσωπά τους φωτίζονται. Εκείνο το κομμάτι της μνήμης είναι πλημμυρισμένο από μία και μόνο θύμηση. Εκείνη του παιχνιδιού.

Το παιχνίδι.

Το μόνο που δεν ήταν λίγο. Εκεί, δεν είχε τσιγκουνιές. Εκεί, κυριαρχούσε η αφθονία. Το παιχνίδι. Υπαίθριο και ομαδικό. Οι γειτονιές κατακλύζονται από παιδιά όλων των ηλικιών που για να παίξουν έπρεπε να κατασκευάσουν και να επινοήσουν. Τα πάντα πρέπει να βρίσκονται σε εγρήγορη. Νους, σώμα, ψυχή. Το ξύλο ήταν το βασικό υλικό και εμπλουτιζόταν με ό,τι εύρισκαν πεταμένο στην κοπριά της γειτονιάς. Σύρματα, κουρελάκια, κουβαρίστρες, κουτιά από κονσέρβες, στεφάνια από παλιές ρόδες ποδηλάτων, μετατρέπονταν μέχρι να πεις κύμινο σε καράβια, κούκλες, αεροπλάνα, αυτοκίνητα και σε ό,τι άλλο μπορεί να βάλει ο νους του ανθρώπου.

Πολλά παιχνίδια ήταν εποχικά. Έτσι έχουμε τις χωμάτινες την Άνοιξη, τη βλάχα αποκλειστικά και μόνο τα Χριστούγεννα, τις ψαλίδες, τ' αστέρια και τις τραμπάλες τις Αποκριές, το στρούμπο την Άνοιξη, τον κουτσό κυρίως το χειμώνα.

Το στρούμπο¹

Το στρούμπο, ήταν μια μορφή ποδοσφαίρου, που παιζόταν στο χωριό μας μέχρι τα χρόνια της κατοχής. Αντί για μπάλα, χρησιμοποιούσαν το στρούμπο. Για να φτιάξουν το στρούμπο, μάζευαν κλωρό χορτάρι, κυρίως άγριο χαμομήλι, και το έκαναν ματσάκι. Αυτό το έδεναν μ' ένα σύρμα ή ένα κουρέλι. Γίνονταν 2 ομάδες, από τρία- τέσσερα παιδιά, κυρίως αγόρια, η κάθε ομάδα και άρχιζαν τη κλωτσοπατινάδα, χωρίς ιδιαίτερους κανόνες, διαιτητές και πέναλτι.

¹Περιγραφή Χρήστου Ν. Ντάλιου.(ΣτΣ)

Κουπάκια¹

Απαραίτητη προϋπόθεση, γι' αυτό το παιχνίδι ήταν να έχεις μαζέψει αρκετά καπάκια, λεμονάδας, πορτοκαλάδας ή γκαζόζας. Τα καφενεία εκείνη την εποχή ποτέ δε σκούπιζαν καπάκια από αναψυκτικά, αφού πριν ακόμη ανοίξουν, περίμεναν τουλάχιστον δέκα παιδιά, προσδοκώντας, ο κάθε πελάτης να μη παραγγείλει τίποτα άλλο παρά αναψυκτικό. Όταν γινόταν αυτό, δε προλάβαινε να πέσει κάτω το καπάκι, στον αέρα το άρπαζαν. Κάποια απ' αυτά είχαν και ιδιαίτερη αξία, γιατί η παράσταση που είχαν επάνω ήταν σπάνια.

Αρχικά, έφτιαχναν το σιρί, δηλαδή, μια ευθεία γραμμή πάνω στο χώμα, και εκεί έστηναν τα κουπάκια, κάθε παιδί που συμμετείχε στο παιχνίδι και από ένα κουπάκι. Στην απέναντι μεριά από το σιρί του στησίματος και σε απόσταση πέντε μέτρων περίπου, έφτιαχναν ένα άλλο σιρί, πάνω στο οποίο θα πάταγαν για να ρίξουν τη σομάδα, που ήταν μια πέτρα πλακέ και λεία, για να γλιστράει εύκολα στο χώμα.. Κανένας δεν μπορούσε να παραβιάσει το σιρί. Κατόπιν έριχναν όλοι τη σομάδα στο σιρί, για να δούνε ποιος θα παίξει το παιχνίδι. Η πρωτιά ήταν πολύ σημαντική, γιατί όλα τα κουπάκια ήσαν στο σιρί και οι πιθανότητες να χτυπηθεί κάποιο με τη σομάδα ήσαν περισσότερες. Στο σιρί έμπαιναν συνήθως γύρω στα δέκα κουπάκια. Αν η σομάδα χτύπαγε το πρώτο, ο παίκτης έπαιρνε όλα τα κουπάκια που ήσαν στημένα και έστηναν από την αρχή. Αλλιώς, έπαιρνε μόνο τα κουπάκια που χτύπαγε η σομάδα και έβγαιναν έξω από το σιρί. Αυτό συνεχιζόταν μέχρι να τελειώσουν όλα τα στημένα κουπάκια, οπότε, ξανάστηναν από την αρχή. Η πιο προσφιλή λέξη για τον νικητή, που είχε κερδίσει τα περισσότερα καπάκια ήταν «τους ξεφλούμισα».

Το κρυφόκουτο²

Ίσως το πιο αγαπημένο μας παιχνίδι τη δεκαετία του '60, υπήρξε το κρυφόκουτο. Ένα άδειο κουτί μεταλλικό και στρογγυλό, συνήθως από γάλα, ήταν το εργαλείο του παιχνιδιού.

¹Περιγραφή Χρήστου Ν. Ντάλιου.(ΣτΣ)

²Για τα επόμενα «αγορίστικα» παιχνίδια (κρυφόκουτο, πουλιά, αμπάριζα, τούβουλο και βάρε, κλιτσικάλι, λεμονόκουπες, φωτιές) τα κείμενα είναι του Ι. Κ. Σούλη.(ΣτΣ)

Η ομάδα των παιδιών καθόριζε ποιος θα τα φυλάει. Με το κουτί λοιπόν, στημένο καταμεσής του δρόμου, μέσα σ' έναν κύκλο που χαράζαμε για να οριοθετήσουμε τη θέση του κουτιού, το παιχνίδι ξεκινούσε με αυτόν που θα τα φύλαγε, να κλείνει τα μάτια του και να μετράει μέχρι το δέκα ή το είκοσι, ανάλογα με τη συμφωνία της ομάδας, ενώ τα υπόλοιπα παιδιά έτρεχαν να κρυφτούν.

Τελειώνοντας το μέτρημα η μάνα, όπως συνήθως λέγαμε αυτόν που τα φύλαγε, ξεκινούσε να βρει το μέρος που ήταν κρυμμένο το κάθε παιδί, να βρει δηλαδή, την κρυψώνα, όπως λέγαμε και αμέσως να τρέξει στο κουτί, να το πατήσει και να φωνάζει το όνομα του παιδιού που βρήκε. Ένα-ένα παιδί που ξετρύπωνε η μάνα, και εφόσον προλάβαινε να πατήσει πρώτη το κουτί, περίμενε σε κάποια άκρη, μέχρι να βρει και τα υπόλοιπα. Αν στο μεταξύ, κάποιο από τα κρυμμένα παιδιά, την ώρα που είχε απομακρυνθεί η μάνα, προλάβαινε να πατήσει το κουτί, τότε όλοι, όσοι βρισκότουσαν σε αναμονή, έτρεχαν να ξανακρυφτούν.

Η μάνα έτρεχε να μαζέψει με τα χέρια το κουτί, να το βάλει στη θέση του και να ξαναρχίσει να βρίσκει έναν-έναν. Αν προλάβαινε να βάλει το κουτί στη θέση του, πριν οι άλλοι προλάβουν να κρυφτούν, πατώντας κάθε φορά το κουτί και λέγοντας το όνομα του παιδιού, τότε κέρδιζε χρόνο στη διαδικασία του παιχνιδιού. Διαφορετικά, άρχιζαν όλα από την αρχή. Μόλις η μάνα κατάφερνε να βρει όλα τα παιδιά χωρίς να της κλωτήσουν το κουτί, τότε γινόταν αλλαγή και τη θέση της μάνας έπαιρνε άλλο παιδί, και έτσι το παιχνίδι συνεχιζόταν.

Τα πουλιά

Το κυνήγι των πουλιών ήταν για τα παιδιά, κυρίως για τ' αγόρια, αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινής ζωής. Η σφεντόνα ή λάστιχο, όπως το λέγαμε εμείς, ήταν το όπλο στη τσέπη του κάθε παιδιού. Μ' αυτή σημαδεύαμε και χτυπούσαμε πουλιά, μικρά βέβαια, όπως σπουργίτια, που στη συνέχεια κατέληγαν στο πιάτο μας.

Το λάστιχο όμως, ήταν και αντικείμενο παιχνιδιού. Μ' αυτό, σημαδεύαμε από απόσταση σωλήνες, κολώνες, δέντρα, γάτες, σκύλους αλλά και μεταξύ μας. Κρυβόμαστε, και έριχνε ο ένας στον άλλον. Ένας Θεός ξέρει, πώς δε

στραβωθήκαμε. Ο καθένας, μέσα στο κήπο του σπιτιού του έφτιαχνε τουβουλοπαΐδες (τουβουλοπαγίδες), για να πιάσει σπουργίτια. Τα σπουργίτια, τηγανητά με αυγά ή ψητά στα κάρβουνα ήταν νόστιμος μεζές.

Τρία τούβλα ενωμένα σε σχήμα Π και ένα τέταρτο τούβλο στη μέση του Π, αλλά να πλακώνει η άκρη του το μεσαίο τούβλο. Το κεντρικό τούβλο, έπαιζε το ρόλο της παγίδας, γιατί το κρατούσαμε σηκωμένο, στηριγμένο σ' ένα ξυλάκι. Στην είσοδο που άφηνε το ανασηκωμένο τούβλο προς τον ελεύθερο χώρο του Π, ρίχναμε σάρι για να προσελκύσουμε τα σπουργίτια, και έτσι, όταν το πουλί εισχωρούσε ανάμεσα στα τούβλα για να φάει, με κάποια του κίνηση, ακούμπαγε το ξυλάκι που κράταγε επικλινές το τούβλο, αυτό έπεφτε και το παγίδευε.

Σε όλα σχεδόν τα σπίτια, υπήρχε τουλάχιστον ένα κλουβί με ένα τσάρανο ή ένα γαρδέλι. Το κυνήγι του γαρδελιού το «στήσιμο», όπως το λέγαμε, χρειάζεται προετοιμασία και οργάνωση. Πρέπει πρώτα να φτιάξουμε τη κόλλα. Άλλοι το λένε αζό, εμείς τη λέμε καλαμάρα...

Κόβουμε από ένα χοντρό καλάμι, ένα κομμάτι, περίπου τριάντα εκατοστά, κλειστό στο ένα μέρος, ανοικτό στο άλλο, να το χρησιμοποιήσουμε για θήκη. (Καλαμοκάνι). Κόβουμε πέντε- έξι βέργες από κλαδί ελιάς, γύρω στα τριάντα πέντε εκατοστά το καθένα, οι βέργες να χωράνε όλες μαζί μέσα στο καλάμι. Ένα μεταλλικό κουτί με σύρμα για χερούλι, γινόταν το μπρίκι, που μέσα κόβαμε μικρά κομματάκια από κόκκινη σαμπρέλα ποδηλάτου, που τη ζεσταίνουμε στη φωτιά μέχρι να λιώσει. Όταν έλιωνε τη ρίχναμε μέσα στο καλάμι, στάζαμε και μερικές σταγόνες συκόγαλο, βάζαμε και τα βεργιά μέσα και έτοιμη η καλαμάρα για το στήσιμο.

Εκτός της καλαμάρας, απαραίτητος για το στήσιμο ήταν και ο «φίντος». Ο φίντος ήταν ένα γαρδέλι βαλσαμωμένο και στερεωμένο σε ξύλο. Στη διαδικασία έπαιρνε μέρος και ο «κράκτης», το ζωντανό γαρδέλι, μέσα στο κλουβί, που μόλις έβλεπε άλλα γαρδέλια, κελαηδούσε. Αφού λοιπόν έχουμε όλα τα παραπάνω, ξεκινάμε για να στήσουμε. Διαλέγουμε κάποιο χωράφι με χαμηλή βλάστηση, που έχει φυτρώσει μέσα και γαρδελόχορτο, το χόρτο που τους σπόρους του τρώνε τα γαρδέλια. Βρίσκουμε ένα αγκάθι

ξερό, το μπήγουμε στο χόμα, και στο πάνω μέρος του στερεώνουμε τον φίντο. Στα κλαδιά του αγκαθιού καρφώνουμε τα βεργιά.

Οι άκρες στα βεργιά της καλαμάρας είναι ξεμυτισμένες για να καρφώνονται εύκολα στα μαλακά κλαδιά του αγκαθιού. Το κλουβί με τον κράκτη, μένει δίπλα στο αγκάθι ενώ εμείς φεύγουμε και κρυβόμαστε σε κάποια απόσταση. Όταν βλέπουμε να έρχονται γαρδέλια και να περνάνε ψηλά, πρέπει πάντα εμείς να τα κράζουμε βγάζοντας τον κατάλληλο ήχο. Αν μας ακούσουν και τα έχουμε βέβαια κράξει σωστά, έρχονται προς το μέρος μας. Τότε αναλαμβάνει και ο κράκτης. Αυτά βλέποντας και το φίντο να κάθεσαι, έρχονται και κάθονται στα βεργιά της καλαμάρας, όπου κολλάνε και δεν μπορούν να πετάξουν.

Αυτή είναι και η στιγμή της μεγάλης ανταμοιβής, δηλαδή να πιάσουμε τα κολλημένα στις βέργες γαρδέλια. Επί τόπου γίνεται και η επιλογή. Τα θηλυκά, που δεν κελαϊδάνε, ελευθερώνονται. Στο κλουβί μπαίνουν μόνο τα αρσενικά, που τα ξεχωρίζουμε από το χρώμα του κεφαλιού, που είναι ολόμαυρο, ενώ τα θηλυκά έχουν μαύρο με λευκές βούλες.

Αμπάριζα

Τα παιδιά χωρίζονται σε δύο ομάδες ως εξής: επιλέγεται ο αρχηγός της κάθε ομάδας με κλήρο. Ξεκινάει πρώτα ο ένας και παίρνει ένα παιδί στην ομάδα του, μετά ο άλλος παίρνει άλλο παιδί και πάλι από την αρχή μέχρι να περάσουν σε μια από τις δύο ομάδες όλα τα παιδιά. Κανονικά ο αριθμός των παιδιών πρέπει να είναι ζυγός. Μετά χαράζουν στην γη δύο κύκλους τον έναν δίπλα στον άλλον. Σε κάθε κύκλο μπαίνει και μία ομάδα. Πάλι με κλήρο ο αρχηγός της μίας ομάδας διατάζει ένα παιδί να βγει από τον κύκλο και να τρέξει. Αμέσως ο άλλος αρχηγός διατάζει κάποιον να τρέξει ξοπίσω του, να τον πιάσει και να τον φέρει στην δικιά του ομάδα. Αν φυσικά τον πιάσει στο τρέξιμο πριν ο πρώτος προλάβει να επιστρέφει στον κύκλο του. Η διαδικασία επαναλαμβάνεται συνεχώς και στο τέλος κερδίζει η ομάδα που έχει τα περισσότερα παιδιά. Εξ ου και το «παίρνω αμπάριζα και βγαίνω» (δηλαδή «βγαίνω από τον κύκλο μου και τρέχω»)

Τούβουλο και βάρε

Κάποιο από τα παιδιά κάνει την «μάννα». Κρατάει μια λουρίδα (ζώνη ή ζωστήρα) και τα άλλα παιδιά με το ένα τους χέρι κρατούν την άλλη άκρη της λουρίδας από την μεριά της αγκράφας. Η μάννα ξεκινάει και λέει «έχω ένα πουλάκι που αρχίζει από Τ», τα παιδιά αρχίζουν να λένε όσα πουλιά ξέρουν που το όνομά τους αρχίζει από το γράμμα «Τ». Εάν στο τέλος δεν το βρει κανένας η μάννα δίνει από ένα χτύπημα με την ζώνη στην παλάμη κάθε παιδιού και ξαναρχίζει το παιχνίδι με άλλο πουλί. Στην περίπτωση που κάποιο από τα παιδιά απαντήσει σωστά η μάννα του λέει «τούβουλο και βάρε». Αμέσως το παιδί τραβάει τη ζώνη που ήδη κρατάει και αρχίζει να κυνηγά και να χτυπά τα άλλα. Το κυνηγητό και τα χτυπήματα γίνονται όσο η μάννα φωνάζει «τούβουλο και βάρε». Όταν η μάννα φωνάζει «τουίτ» οι ρόλοι αλλάζουν και τα υπόλοιπα παιδιά κυνηγούν και χτυπούν τον νικητή, μέχρι αυτός να επιστρέφει την ζώνη στην μάννα, οπότε και το παιχνίδι αρχίζει από την αρχή.

Κλιτσικάλι

Παιχνίδι για δύο παίχτες. Ο κάθε παίχτης έχει στην κατοχή του δυο μυτερά κομμάτια ξύλου. Το ένα έχει μήκος 1 μέτρο και το άλλο 25-30 εκατοστά. Το μεγάλο ξύλο πρέπει να είναι σκληρό αλλά όχι υπερβολικά χοντρό. Συνήθως είναι ξύλο ελιάς, μουριάς ή κυδωνιάς. Το παιχνίδι ξεκινά με την επιλογή του ποιος θα παίξει πρώτος ως εξής: Ανοίγουμε ένα μικρό λάκκο μήκους 10 εκατοστών και πλάτους 30. Βάζουμε το μικρό ξύλο κάθετα στο μήκος του λάκκου. Ο ένας παίχτης πρέπει με το μεγάλο ξύλο και με μία κίνηση να το σηκώσει στον αέρα προς το μέρος του άλλου παίχτη, ο οποίος στέκει απέναντι του σε απόσταση 15-20 μέτρων. Εάν αυτός καταφέρει να το πιάσει ξεκινάει πρώτος το παιχνίδι, διαφορετικά αρχίζει αυτός που το πέταξε. Ο παίχτης τοποθετεί το μικρό ξύλο μέσα στον λάκκο με την μία άκρη να εξέχει. Ο μηχανισμός του παιχνιδιού έγκειται στην τεχνική του παίχτη να χτυπά με το μακρύ ξύλο την υπερυψωμένη άκρη του μικρού για να το κάνει να σηκωθεί από την γη και την στιγμή που βρίσκεται στον αέρα να το χτυπήσει με τρόπο τέτοιο ώστε να απομακρυνθεί όσο το δυνατόν μακρύτερα. Ακολουθεί δεύτερο, και στη συνέχεια τρίτο, χτύπημα από τη θέση που προσγειώνεται κάθε φορά το μικρό ξύλο μόνο

που η διαδικασία είναι πιο δύσκολη καθώς δεν υπάρχει πλέον λάκκος για να κρατά υπερυψωμένη την μία άκρη του. Εδώ βοηθά το ξεμύτισμα του μικρού ξύλου καθώς χτυπώντας το στην άκρη του, αυτό αναπηδά. Το παιχνίδι το κερδίζει αυτός που με τρία κατά σειρά χτυπήματα καταφέρει να το απομακρύνει περισσότερο από το σημείο εκκίνησης.

Οι λεμονόκουπες

Μια άλλη συνήθεια των μικρών τις μέρες της Αποκριάς, ήταν να γυρίζουν τις λάκες (σκουπιδότοπους), και να μαζεύουν λεμονόκουπες. Σ' ένα σύρμα, λοιπόν, μπουρλιάγαμε συμμένα λεμόνια και περιμέναμε τα βράδια, που συνήθως οι μεγαλύτεροι μασκαρεμένοι διάβαιναν τους δρόμους του χωριού. Τότε εμείς, τους πετούσαμε λεμονόκουπες και, όταν γινόμαστε πολύ ενοχλητικοί μας έστρωναν στο κυνήγι. Η έκφραση «μας πήραν με τις λεμονόκουπες», μάλλον σ' αυτήν την Αποκριάτικη συνήθεια έχει τις ρίζες της.

Οι φωτιές

Τις μέρες της Αποκριάς, υπήρχε το έθιμο να ανάβουμε φωτιές. Μέριμνα του κάθε παιδιού, λοιπόν, ήταν να μαζέψει ξύλα για τη φωτιά. Ο καθένας έφερε ό,τι έβρισκε. Από ξερά χόρτα, καλάμια, κλαριά, μέχρι δεμάτια λιοκλάρα και κληματοβεργες, που κλέβαμε από τις αυλές των γειτόνων μας. Όταν συγκεντρώναμε αρκετό υλικό, το βράδυ άναβε η φωτιά, που όσο ήταν αναμμένη έπρεπε, παίρνοντας φόρα, να πηδάμε από πάνω της. Από τις μεγαλύτερες συγκινήσεις, λοιπόν, ήταν το πήδημα της φωτιάς. Είχε όμως και τις επιπτώσεις του, γιατί, μετά το πέρας του παιχνιδιού, που γυρίζαμε στο σπίτι μας - αφού φυσικά πρώτα είχε σβήσει η φωτιά από το κατούρημα των αγοριών- γυρίζαμε καψαλισμένοι, όχι μόνο στα ρούχα μας, αλλά και στα μαλλιά μας. Η μάνα μας, που αλαφιασμένη έψαχνε να δει τι άλλο πάθαμε, έβρισκε καψαλισμένα τα φρύδια μας, αλλά και τις βλεφαρίδες μας και τότε, άρχιζαν οι ανάποδες. Την επόμενη εβδομάδα, το σκηνικό επαναλαμβάνονταν.

Η βλάχα

Απαραίτητη προϋπόθεση για να παίξεις αυτό το παιχνίδι ήταν να έχεις χρήμα. Πράγμα δύσκολο στους καιρούς τους δικούς μας. Δεν είναι τυχαίο λοιπόν το γεγονός ότι παιζόταν μόνο το δεκαπενθήμερο των Χριστουγέννων, που οι «εισπράξεις» από τα κάλαντα πήγαιναν καλά. Παιζονταν από δύο έως και πέντε παίχτες. Το χώμα της αυλής γινόταν ο καμβάς που ζωγραφιζόταν η βλάχα, ένα πλέγμα αποτελούμενο από ίσα τετράγωνα. Δεν υπήρχε αυλή τις μέρες εκείνες που να μην είναι κατακαρακωμένη από τις βλάχες. Με τα πενηνταράκια, τις δεκάρες και τις εικοσάρες στην τσέπη, πρώτη κίνηση ήταν να σριψεις πάνω στην βλάχα. Το σημείο που θα έπεφτε το κέρμα σηματοδοτούσε και αυτόν που θα έπαιζε πρώτος. Δηλαδή αν έπεφτε στο κέντρο ενός τετραγώνου το κέρμα είχες εξασφαλίσει την πρωτιά. Όσο απομακρυνόσουν από αυτό, ερχόσουν στην ανάλογη σειρά (δεύτερος, τρίτος κ.ο.κ.).

Ο πρώτος έπαιρνε όλα τα κέρματα από την βλάχα και τα τοποθετούσε στην ανοιχτή τεντωμένη παλάμη του με τη σειρά, το ένα δίπλα στο άλλο. Τα έστριβε και αυτά έπεφταν κάτω. Τότε έτρεχαν όλοι μαζί να δουν τι έφερε ο

παίκτης, κορώνα ή γράμματα, ή αλλιώς σταυρούς ή κότες. Οι κορώνες (σταυροί) κέρδιζαν, τα γράμματα (κότες) έμεναν κάτω για τον επόμενο παίκτη. Έως ότου έφτανε να στρίψει και ο τελευταίος που μπορεί να είχαν μείνει κέρματα κάτω, μπορεί όμως και όχι. Τότε έστριβαν ξανά πάνω στην βλάχα και το παιχνίδι επαναλαμβάνονταν.

Μεγάλος καβγάς γινόταν στο μέτρημα της απόστασης από το κέντρο την οποία μετρούσαν με τα δάχτυλα. Δύο δάχτυλα από το κέντρο του τετραγώνου ενός μεγάλου παιδιού γινόταν τρία με τα δάχτυλα ενός μικρότερου και τότε έμπαινε στην μέση ένας τρίτος, ο οποίος τα έβγαζε δυόμισι δάχτυλα. Συχνά οι διαφωνίες κατέληγαν σε μούτρα κατεβασμένα, δηλαδή καταγδαρμένα από τον καβγά.

Η κουλτούρα μας

Παροιμίες – Γνωμικά¹

Οι νουθεσίες, οι διδαχές, οι πληροφορίες πέρναγαν κωδικοποιημένες μέσα από παροιμίες, γνωμικά και δίστιχα από γενιά σε γενιά. Αντί οι άνθρωποι να αναπτύσσουν θεωρίες και να μακρηγορούν για να καταδείξουν λάθη, ελαττώματα ή για να διδάξουν κάτι, αρκούσαν σε επιγραμματικές ομοιοκατάληκτες προτάσεις. Έτσι με δυο κουβέντες απέδιδαν με τον καλύτερο τρόπο αυτό που ήθελαν να πουν. Αυτές τις ρήσεις μπορούμε να τις χωρίσουμε σε κατηγορίες: Διδακτικές, πληροφοριακές, σκωπτικές. Επίσης παθήματα, κατορθώματα, ελαττώματα, άστοχες ενέργειες ή γεγονότα σε μικρές κοινωνίες έπαιρναν μορφή παροιμιών. Έτσι πολλές φορές ακούμε ονόματα συγχωριανών μας, να πρωταγωνιστούν σε τέτοιες προτάσεις όπως η πανελλαδικής εμβέλειας, «πήγε χαμένος σαν το γέρο- Μασούρα», ή «χάθηκε ασήμαδος σαν τον γέρο- Μασούρα» ή «Όσα ξέρει ο Καλμπούρος δεν τα ξέρει ο κόσμος ούλος», και άλλα. Επίσης μετέφεραν πληροφορίες για την πρόγνωση του καιρού και τις παραδοσιακές καλλιέργειες των σιτηρών και της σταφίδας για τις μετακινήσεις των βοσκών και πολλά άλλα, που συνέθεταν την καθημερινότητά τους.

Για τους μήνες και τις δουλειές:

«Οκτώβρης και δεν έσπειρες, οκτώ σορούς δεν έκανες»

(αν αργούσαν να σπείρουν δεν θα είχαν καλή απόδοση τα σπαρτά).

«Πέντε μήνες, ένας κόμπος. Πέντε κόμποι σ' ένα μήνα»

(το χειμώνα, Οκτώβρη-Φλεβάρη τα φυτά, αναπτύσσονταν πολύ αργά με το που έμπαινε όμως η Άνοιξη η ανάπτυξη ήταν πολύ γρήγορη).

¹Σε πλάγια γραφή και εντός εισαγωγικών οι παροιμίες/γνωμικά. Εντός παρενθέσεων η νοηματική επεξήγηση. Η παράθεση της απόδοσης (ασχέτως ορθότητας) έχει συχνά ισάξια λαογραφική αξία με την παράθεση της παροιμίας. (ΣΤΕ)

«κι ' αυ ρίξει ο Μάρτης δυο νερά, κι ' ο Απρίλης άλλο ένα
χαρά σ ' εκείνου του ζευγά, που' χει πολλά σπαρμένα»

«Γενάρη μήνα κόβε ξύλα και φεγγάρι μην κοιτάς»
ή «Γενάρη μήνα κλάδευε και φεγγάρι μην κοιτάς»
(επειδή οι χυμοί των φυτών σταμάταγαν να ανεβαίνουν.)

«Στων αμαρτωλών την χώρα το Μαγιάπριλο χιονίζει»
(η τέλεια καταστροφή αν έριχνε χιόνι τον Απρίλιο.)

«Χαρά στα Γέννα τα στεγνά, τα Φώτα χιονισμένα,
και η Λαμπρή βροχούμενη, Τ' αμπάρια γιομισμένα»
(οι καλλίτερες συνθήκες για τα σπαρτά)

«Το Δεκέμβρη ούτε τσοπάνος στα βουνά, ούτε ζευγάς στον κάμπο»
(το χειμώνα οι τσοπάνηδες κατεβαίνουν από τα βουνά στο κάμπο και ο
ζευγάς δεν μπορεί να δουλέψει εξαιτίας των βροχών)

«Ρωτήσανε τον τσοπάνο πότε' είναι ο βαρύτερος χειμώνας
κι εκείνος είπε μπρος πίσω του Χριστού τα Νικολοβάρβαρα»

«Άστραψε στη Μπαρμπαριά, κάνε ακόμα μια σποριά.
Βρόντηξε στο Κάστρο, βαλ ' το υνί στο τράστο.»

(καθώς το χωριό μας βρέχεται από το Ιόνιο, αν άστραφτε βαθιά στη
θαλασσα, θα αργούσε να έρθει η βροχή, αν όμως οι βροντές ακούγονταν
από το Κάστρο Χλεμούτσι η βροχή ήταν προ των πυλών)

«Απρίλης, γρίλης, νιο ψωμί»
(τον Απρίλιο οι κοφίνες με τα σάρια, άδειαζαν επικίνδυνα, ωριμάζαν όμως
τα κουκιά, που αντικαθιστούσαν το ψωμί)

«Το Σεπτέμβρη, πάει ο Γιάννος στα βουνά, κι η Πούλια, πάει στους κάμπους,
το Μάρτη, πάει η Πούλια στα βουνά, κι ο Γιάννος πάει στους κάμπους.»
(η Πούλια και ο Αυγερινός (Γιάννος), ανατέλλουν, λόγω της περιστροφής,
από άλλο σημείο το χειμώνα και από άλλο το καλοκαίρι ενώ η «διαδρομή»
τους αυτή ταυτιζόταν με αυτή των βοσκών)

«Θέρος, τρύγος, πόλεμος»

(αυτές οι γεωργικές εργασίες είχαν πολύ ένταση και φούρια)

«Βάλε το Μάρτη εργάτες και αστους να ψειρίζονται»

(γιατί η μέρα είχε αρχίσει να μεγαλώνει, οπότε όσο και λίγο να δούλευαν οι ώρες ήταν πολλές και θα τέλειωναν τη δουλειά. Βέβαια, τότε το μεροκάματο ήταν ήλιο με ήλιο.)

«Ο καλός ο Μάρτης στα κάρβουνα.»

«Στον καταραμένο τόπο, Μάη μήνα βρέχει»

(η βροχή του Μαΐου, κατέστρεφε τις καλλιέργειες)

«Μάης άβροχος, χαρά γιομάτος»

«Του Απρίλη και το Μάη, κατά τόπους τα νερά»

(αυτούς τους δύο μήνες βρέχει σποραδικά και οι βροχές είναι τοπικές)

«Μάρτης, γδάρτης και κακός παλουκοκαύτης»

(αυτό το μήνα τελειώνουν τα ξύλα, αλλά μπορεί να κάνει τσουχτερό κρύο)

«Αύγουστε καλέ μου μήνα, να 'σουν δυο φορές το χρόνο»

(επειδή τον Αύγουστο, υπήρχε αφθονία αγαθών)

«Ήλιου κύκλος, άνεμος, Του φεγγαριού, χειμώνας»

«Κάλλιο Μάρτης στις γωνιές, παρά Μάρτης στις αυλές»

Της καθημερινότητας

«Αν είχες μυαλό θα κούρευες, δε θα κολοκούριζες»

(για άστοχες ενέργειες. Αντί να δίνεις σημασία στα ουσιώδη, ασχολείσαι με πράγματα άνευ αξίας)

«Εκεί που είσαι ήμουν, και δω που είμαι θα 'ρθεις»

(Ο γέρος, για να καταδείξει στον νέο πως κι αυτός κάποια στιγμή θα γεράσει)

«Ταβούλια στον Καρδαμά βαρούνε!»

(για τον αδιάφορο... «εγώ του μιλούσα, κι αυτός... ταβούλια στο Καρδαμά»)

«Και φούρνος μη καπνίσει»

(για τον αδιάφορο, αυτόν που δεν ανησυχεί για τίποτα)

«Αφού βλέπεις το φίδι, ψάχνεις για τη σουρμή;»

(όταν κάτι είναι πασιφανές και οι αποδείξεις περιττεύουν)

«Εκεί που κρεμάγανε οι κλέφτες τ' άρματα, κρεμούν οι γύφτοι τα ταβούλια»

(για τον κοινωνικό ξεπεσμό)

«Από που ειν ' το κουρελάκι, από κείνο το πανάκι»

(για να καταδείξουν τη σημασία της καταγωγής και της κληρονομικότητας)

«Αν κάνανε ουλές οι μέλισσες μέλι, θα 'κανα και γω κουβέλ»

(δεν μπορούμε να είμαστε όλοι δεξιοτέχνες και ικανοί για τα πάντα)

«Πάθεις, λάβεις, κοιλιά μη σε πονέσει»

(όταν ενοχλείς κάποιον μη σε πειράζει η ανταπόδοση)

«Πήρε το σεντέ, το μεντέ, και τη παλιοκαπότα»

(ειρωνεία για τη νύφη που δεν πήρε προίκα)

«Ότι έχει ο ατός μου, του το λέω του αντρός μου»

(όταν τα δικά μας ελαττώματα, τα αποδίδουμε σε άλλον)

«Πίσω έχει η αχλάδα την ουρά»
(για τις επιπτώσεις μιας άστοχης ενέργειας)

«Από τη μάνα μου, καλλίτερα η μάμα μου»
(για κάποιον που μπροστά στο ατομικό του συμφέρον, δε λογαριάζει ούτε τη μάνα του)

«Κάλλιο γαϊδουρόδενε, παρά γαϊδουρογύρευε»
(προτροπή για προνοητικότητα προς αποφυγή δυσάρεστων επιπτώσεων)

«Ο φτωχός πωλεί και χάνει, και του φαίνεται ότι βγάνει»
(όταν υπάρχει μεγάλη ανάγκη, δεν είσαι σε θέση να κάνεις διαπραγματεύσεις και είσαι ικανοποιημένος με οτιδήποτε κατορθώσεις να πάρεις)

«Από μπροστά πύρα, από πίσω κλαδευτήρα»
(Παλιά, τα σπίτια έμπαζαν από παντού με αποτέλεσμα, όταν καθόντουσαν στη γωνιά από μπροστά να καίγονται, ενώ η πλάτη τους ήταν παγωμένη)

«Να 'χα το Πάσχα να 'τρωγα, και ξώπασχα να φόργα»
(οταν πρωταρχική ανάγκη ήταν το φαγητό και όχι η ένδυση)

«Καλλίτερα να σε φάει αλπού, Παρά να σε δαγκώσει λύκος»
(μεταξύ δύο κακών, το μη χειρρον, βέλτιστον)

«Το τάξιμο δε κλείνει σπίτια, το δόσιμο κλείνει»»

«Με τα αρνιά κουρεύεται, με τα κατσίκια παίζει»
(για τον μεγάλο άνθρωπο που παιδιάρίζει)

«Την πετάξανε σαν τρίχα από το ζυμάρυ»
(για κόρη που δεν προικίστηκε όπως έπρεπε από την πατρική περιουσία)

«Ότι πάρει η νύφη μας το πρώτο βράδυ»
(μετά την τέλεση του μυστηρίου, η νύφη δεν έπαιρνε τίποτα)

«Πάρε άνθρωπο από σπίτι, και σκυλί από μαντρί»

«Το στραβό το ξύλο κι αν καεί, η στάχτη του στραβή θα μείνει»
(όταν κάποιος είναι ανάποδος, δεν αλλάζει ποτέ)

«Της αδικιάς το γέννημα, σε μύλο πουτισμένο»
(η αδικία πληρώνεται)

«Και συ κακό χερόβολο, και γω κακό δεμάτι»¹

«Μπάτε σκυλιά κι αλέστε, κι αλεστικά μη δώστε»
(για καταστάσεις που επικρατεί ασυδοσία)

«Ο Χάρος κι η βροχή, πόρτα τη πόρτα περπατεί»
(όπως η βροχή έτσι κι ο Χάρος μπορεί να χτυπήσει την πόρτα οποιουδήποτε χωρίς διακρίσεις)

«Λαγός πιπέρι έσπερνε, κακό του κεφαλιού του έκανε»

«Ο λύκος τρίχα αλλάζει, τομάρι δεν αλλάζει»
(γι' αυτούς που δεν αποβάλλουν κάποιες κακές συνήθειες)

«Η νύχτα βγάνει Επίσκοπο, και η μέρα Πατριάρχη»

«Όποιος τη νύχτα περπατεί, σε λάσπες και σκατά πατεί»

«Ο καλός ο μύλος, όλα τα αλέθει»
(για τους...παμφάγους)

«Καινούργιο είναι το κόσκινο, ψηλά είναι κρεμασμένο»
(για τη προσοχή που δίνουμε στα καινούρια πράγματα τις πρώτες μέρες)

«Μάζευε, κι ας είναι ρόγες»

«Από κακό χρεοφειλέτη, καλό κι ένα τσουβάλι άχερα»

«Όποιος διαλέγει τον αιθέρα, παίρνει την κακή του μέρα»
Παρεμφερής με το «όποιος πάει για πολλά, χάνει και τα λίγα».

¹Δες και σχετική σημείωση στο «Σιτάρι – θέρος – αλώνισμα». (ΣΤΕ)

«Το αγώι ξυπνάει του αγωγάτη»

(η προσδοκία κάποιας ωφέλειας, μας ενεργοποιεί)

«Φύλαξέ με από νερό, να σε φυλάξω από σεισμό»

(για την πλίθα¹, που είναι αντισεισμικό υλικό, αλλά δεν αντέχει στο νερό)

«Αν δε βρέξεις κώλο, δε τρως ψάρι»

(δεν αποκτάς τίποτα χωρίς κόπο)

«Τι το θέλει ο φτωχός το γέννημα, που δεν έχει που να το βάλλει»

(όταν κάτι υπερβαίνει τις δυνατότητάς μας και δεν μπορούμε να το διαχειριστούμε, παρά το γεγονός ότι είναι καλό για μας)

«Η σφίξη βγάζει λάδι»

(η μεγάλη ανάγκη σε κινητοποιεί και φέρνεις αποτέλεσμα)

«Κουτό σου τύχει φόρεσ' το, Μακρύ κολόσουρέ το»

(όταν δεν έχεις περιθώρια επιλογής, βολέψου με ό,τι έχεις)

«Της Κυριακής χαρά και της Δευτέρας λύπη»

(για αγορές φτηνών και άχρηστων πραγμάτων, που έχουν πολύ μικρή διάρκεια ζωής)

«Στη τρούπα του ο κάβουρας, είναι πιο δυνατός»

(για το αίσθημα ασφάλειας που σου παρέχει το σπίτι σου)

*«Κουφού καμπάνα και αν βαρείς, τυφλό και αν θυματίζεις
και μεθυσμένο και αν κερνάς όλα χαμένα πάνε»*

«Βρίσε με τιμητικά και πάλι ξαναδές με»

(ακόμα και στο βρίσιμο δεν πρέπει να ξεπερνάμε τα όρια)

¹Πλίνθος ή πλίθα: ορθογώνια παραλληλεπίπεδα από κοκκινόχωμα και άχυρο που χρησιμοποιούνταν σαν δομικά υλικά (πριν ανακαλυφθούν τα τούβλα). (ΣΤΕ)

Τοπικές εκφράσεις

«Είσαι αιζάτη και πλαιζάτη»

(ειρωνική έκφραση για κάποια που δείχνει πολύ ταλαιπωρημένη)

«Το πρωί θα δείξει, τίνος μάνα θε να λείψει»

(Μία νύφη πίεζε τον άντρα της να σκοτώσει την μάνα του και πεθερά της. Ο άντρας της δέχτηκε αλλά στο μυαλό του έβαλε να σκοτώσει την μάνα της γυναίκας του. Το μοιραίο βράδυ λοιπόν και αφού η γυναίκα τα είχε τακτοποιήσει όλα για τον φόνο της πεθεράς, ό,τι και να του έλεγε, αυτός απαντούσε: «το πρωί θα δείξει, τίνος μάνα θε να λείψει». Έμεινε να λέγεται όταν το κακό που σκέφτεται κάποιος να κάνει, γυρίζει προς αυτόν τον ίδιο.

«Το 'πε κι ο αφέντης ο Αουμπάρδος»

(λέγεται ειρωνικά, όταν αυτός που μιλάει, νομίζει ότι δεν χωρεί αμφισβήτηση σ' αυτά που λέει. Ο Αουμπάρδος, ήταν δήμαρχος στη Ζάκυνθο. Έχαιρε μεγάλης εκτίμησης και σεβασμού από τον κόσμο και ό,τι έλεγε γινόταν αμέσως αποδεκτό χωρίς δεύτερη κουβέντα, ως αδιαμφισβήτητα σωστό)

«Πηγαινόρκεται σαν τον κούνιο της Ρακλίνας»

(η Ρακλίνα, είχε έναν καλό κούνιο (αρσενικό κουνέλι), ο οποίος ήταν περιζήτητος για ζευγάρωμα, με αποτέλεσμα να τον περιφέρουν σε όλα τα κουνελοστάσια του χωριού)

«Γυρίζει, σαν την κουμπαρούλα απ' το Ρουπάκι»

(λέγεται για κάποιον που γυρίζει σε όλες τις κοινωνικές εκδηλώσεις, γιατί η κουμπαρούλα από το Ρουπάκι, όπου γινόταν πανηγύρι, ήταν πρώτη και καλλίτερη)

«Γυρίζει σαν το σκυλί της Μπετίνας»

(λέγεται για κάποιον που γυρίζει άσκοπα από δω κι από κει, γιατί το σκυλί που είχε κάποια ονόματι Μπετίνα, το άφηνε νηστικό και αυτό το καημένο γύριζε όλο το χωριό προς αναζήτηση τροφής)

«Τα νύχια σου είναι σαν του Κουτσούλα»

(για κάποιον που έχει πολύ καιρό να κόψει τα νύχια του, γιατί προφανώς κάποιος συγχωριανός μας, ονόματι Κουτσούλας, έτρεφε τη συνήθεια να μην κόβει τα νύχια του, με αποτέλεσμα να αποκτήσουν τέτοιο μήκος, που έμειναν στην....ιστορία)

«Όσα ξέρει ο Καλμπύρος, δεν τα ξέρει ο κόσμος ούλος»

(για όσους κάνουν πως τα ξέρουν όλα)

«Στάχτη και μπούλμπερη»

(ας καταστραφούν όλα, ας γίνουν στάχτη)

«Χάθηκε ασήμαδος, σα το γέρο-Μασούρα»

ή *«πήγε χαμένος σαν τον γερό-Μασούρα».*

(οι Μασουραίοι είχαν μεγάλη περιουσία δίπλα στο ποτάμι. Εκεί, είχαν φτιάξει και ένα διόροφο, πέτρινο αρχοντικό. Μια χειμωνιάτικη μέρα, ο γέρο- Μασούρας, έκοβε το κλαδί ενός δέντρου, που έβγαινε πάνω από το ποτάμι. Είχε καβαλήσει το κλαδί και το προνιζε, πιστεύοντας πως θα προλάβει να κατέβει, πριν αυτό καταρρεύσει. Το κλαδί όμως έσπασε, πριν προλάβει να κατεβεί και ο γέρο-Μασούρας έπεσε στο νερό και πνίγηκε. Καθώς ήταν χειμώνας και το ποτάμι είχε κατεβάσει πολύ νερό, το πτώμα του παρασύρθηκε στη θάλασσα της Μπούκας, όπου εκβάλλει ο Πηνειός, και δεν βρέθηκε ποτέ. Μετά από πολλά χρόνια, τα χωράφια και το σπίτι του γέρο-Μασούρα πουλήθηκαν και τα αγόρασε ο Παναγιώτης Μπουρλέσας)

«Μοίρασε σαν τον Μπακαστράνα»

(ο Μπακαστράνας είχε έναν αδελφό. Όταν οι γονείς τους πέθαναν, κάθισαν να μοιράσουν την πατρική περιουσία. Ο Μπακαστράνας, σαν μεγαλύτερος, πήρε το λόγο και είπε στον μικρότερο αδελφό του: «Άκου, αδερφέ μου. Εμείς, δύο κομμάτια έχουμε. Δε χρειάζεται να διαφωνήσουμε και να τσακωθούμε. Πες μου, θες εσύ τη Λάκκα και γω το Τούμπι, ή εγώ το Τούμπι και συ τη Λάκκα;»)

«Όχι τα πούνταγια, τα ένταγια»

(όχι λόγια, αλλά αποτέλεσμα)

«Ούθε το πρώτο μου παπούτσι»

(για κάτι που παίρνεις απόφαση ότι έχει καθεί οριστικά, χωρίς ελπίδα ανεύρεσης, όπως το πρώτο μας παπούτσι, το οποίο φυσικά, έχει καταστραφεί και εξαφανιστεί για πάντα)

«Τα 'φερε ίσα αλφάδι ίσα σημόνι»

(λέγεται για να υπογραμμίσει την ακρίβεια μίας πράξης)

Προλήψεις και δεισιδαιμονίες

Ο άνθρωπος την ευλάβεια, την ευσέβεια, τη δειλία προς την Ανώτατη Δύναμη τη μετέτρεψε σε φόβο προς θεούς και δαίμονες και φανταστικές υπερφυσικές δυνάμεις. Κύρια πηγή των προλήψεων υπήρξε η προσπάθεια του ανθρώπου να προμαντεύσει το άγνωστο μέλλον, επειδή αισθανόταν ανίσχυρος μπροστά στη παντοδυναμία της φύσης και επειδή πίστευε ότι η τύχη του ήταν προκαθορισμένη από υπερφυσικές δυνάμεις.

Άλλη πηγή προέλευσης των προλήψεων είναι η μαγεία, με την οποία ο άνθρωπος προσπάθησε να αποτρέψει τις δυνάμεις του κακού. Ο φόβος της ασθένειας και του θανάτου, η απορία για το μέλλον, η συνήθεια, διατήρησαν τις προλήψεις μέχρι και πριν λίγα χρόνια. Απ' αυτές, άλλες λέγονταν με τη μορφή οδηγιών, άλλες σαν γνωμικά ή σαν παροιμιακές φράσεις και άλλες είναι έμμετρες, όπως τα παρακάτω:

«Φτου, Φτου, καλώς το, το φεγγάρι
Το νιο το παλικάρι.
Ό,τι έχουνε ριγμένο
Στα βουνά είναι πεταμένο.
Όπως λάμπεις να λαμπίζω
Όπως γεμίζεις να γεμίζω.»

Το έλεγαν όταν αντίκριζαν για πρώτη φορά τη νέα σελήνη για να διώξουν τη γλωσσοφαγιά, τις καρδαβίτσες και τα σπυριά. Επίσης εκείνη τη στιγμή χάιδευαν τα μαλλιά τους και έλεγαν: «Όσες τρίχες έχω στο κεφάλι μου, τόσο χρυσό να έχω.»

Όταν έβλεπαν πεφταστέρι (διάπτοντα), έλεγαν ότι εκείνη τη στιγμή κάποιος πεθαίνει. Αν προλάβεις να κάνεις μία ευχή πριν ακουμπήσει το πεφταστέρι στη γη, η ευχή εκπληρώνεται λέγοντας «χίλια καλά χίλια χρυσά».

Έσπερναν μόνο όταν το φεγγάρι ήταν στη γέμιση. Στη χάση δεν έκαναν καμία σημαντική δουλειά. Δεν έσπερναν, δε θέριζαν, δεν έκοβαν δέντρα.

Για να μαντέψουν το φύλο του παιδιού έριχναν το γκάρδι στο σταυροδρόμι. Όποιος πέραγε πρώτος πάνω από το γκάρδι αυτό προσδιόριζε και το φύλο του παιδιού. Αν ήταν άντρας αγόρι, αν γυναίκα, κορίτσι.

Όταν μια γυναίκα έκανε όλο κορίτσια, όταν πήγαινε να σαραντίσει, έπαιρνε και ένα αγόρι μαζί της για να σπάσει η γκαντεμιά.

Όταν γεννιέται το παιδί, για τρία βράδια πηγαίνουν οι μοίρες και το μοιραίνουν. Πολλές φορές τις μοίρες τις έβλεπαν και οι μανάδες. Για τρεις μέρες έβαζαν ένα φακιόλι στο κεφάλι του παιδιού και στην άκρη του έδεναν ένα χρυσό δαχτυλίδι ή μια βέρα, για να βλέπουν το χρυσάφι οι μοίρες και να του λένε καλά πράγματα. Όταν το μωρό κλαίει στον ύπνο του, του λένε οι μοίρες «πέθανε η μάνα σου», όταν γελάει του λένε «δεν πέθανε, ψέματα σου λέμε».

Η λεχώνα, δεν έπρεπε να πάει σε ξένο σπίτι αν δεν είχε σαραντίσει. Αν υπήρχε μεγάλη ανάγκη και έπρεπε να πάει, οπωσδήποτε έπρεπε να πιάσει σίδερο καθώς θα έμπαινε.

Νυχτερινές επισκέψεις στο δωμάτιο της λεχώνας και του νεογέννητου, δεν επιτρέπονταν. Αν κάποιος έμπαινε, έπρεπε να κρατάει τσιγάρο ή να ανάψει σπίρτο, για να φύγουν τα πνεύματα που μπορεί να τον είχαν ακολουθήσει.

Δεν κόβανε τα νύχια του μωρού πριν σαραντίσει.

Δεν άπλωναν, ούτε άφηναν το βράδυ στο σιτζίμι τα σπάργανα πριν σαραντίσει το παιδί, γιατί κυκλοφορούν νεραϊδικά τη νύχτα και αν τ' ακουμπήσουν, το παιδί θα πάθει κακό.

Όταν έχεις ζωντανά και πέσει ο ήλιος, δε δίνεις ποτέ κάρβουνα, προζύμι και κρησάρα.

Οι βοσκοί, δεν έτρωγαν, δε τσούγκριζαν, δεν έπιαναν κόκκινα αυγά ανήμερα το Πάσχα, γιατί τα μαστάρια των προβάτων θα έβγαζαν αυγουλήθρες (όγκους).

Όταν κότα λαλήσει σαν κόκορας, θάνατο προμηνύει. Αυτή η κότα, αποκεφαλιζόταν αμέσως στο κατώφλι του σπιτιού με κλαδευτήρι.

Το «ασκο» αυγό ήταν κακός οιωνός για το σπίτι.

Όταν η κότα τινάζει τα φτερά της, επισκέπτης θα εμφανιστεί.

Σκυλί που αγουριέται, θάνατο προοιωνίζει.

Αν στριγγλοπούλι κράζει τη νύχτα, κοντά στο σπίτι σου κάποιος θα πεθάνει.

Όταν σπαρνάει (παίζει) το μάτι σου κάποιον θα δεις.

Όταν σε τρώει η μύτη σου, ξύλο θα φας.

Όταν αλλάζει δόντι το παιδί, δεν το ρίχνουμε ποτέ στη γη, γιατί αν το πατήσει το δόντι σκυλί, τότε το παιδί θα βγάλει σκυλίσιο δόντι στη θέση του νεογιλού. Το παλιό δόντι πρέπει να πεταχτεί στα κεραμίδια, και την ίδια στιγμή να συνοδεύεται με την απαγγελία των παρακάτω στίχων:

«Πάρε κουρούνα το δόντι μου
και δωσ' μου σιδερένιο
για να τσακίζω κόκαλα
να σπάω παξιμάδια»

Όταν σφυράει το αυτί σου, κάτι θ' ακούσεις.

Τα νύχια δεν τα κόβουμε ποτέ Τετάρτη και Παρασκευή. Την Κυριακή δεν επιτρέπεται το λούσιμο. Έτσι έχουμε το στιχάκι:

«Τετάρτη και Παρασκευή
τα νύχια σου μη κόψεις
και Κυριακή να μη λουστεις
αν θέλεις να προκόψεις.»

Δεν διασκελίζουμε ποτέ ξαπλωμένο παιδί, γιατί δεν θα ψηλώσει.

Όταν βασιλέψει ο ήλιος δεν δίνουμε ποτέ αλάτι, αυγά, ξίδι, κρασί και λάδι. Σε περίπτωση μεγάλης ανάγκης, τα σκεπάζουμε καλά με πετσέτα, να μην τα δει το φεγγάρι.

Δεν τινάζουμε ποτέ τη μεσάλα μετά το βραδινό φαγητό, αλλά την άλλη μέρα το πρωί, για να μη δίνουμε τροφή στα κακά πνεύματα που κυκλοφορούν τη νύχτα, ενώ τη μέρα τα ψίχουλα τα τρώνε τα πουλιά.

Όταν χτίζουμε σπίτι, το πάτερό της σκεπής πρέπει να είναι κομμένο στη χάση του φεγγαριού, για να μην το τρώει το σαράκι.

Δεν χρησιμοποιούμε ποτέ σε κατασκευή ξύλο που έχει κοπεί σε μέρα με «ρο», για να μην ραγίζει.

Τα μεσημέρια του καλοκαιριού δεν πρέπει να πας σε πηγάδι ή σε ουκιά γιατί θα σε νεραϊδοπάρουνε ή θα μουγκαθείς.

Το Δωδεκαήμερο δεν πρέπει να λουστεις, γιατί όλα τα ζωτικά που κυκλοφορούν αυτές τις μέρες θα σε ακολουθούν.

Την πρώτη του Μάη, σηκωνόμαστε πριν σκάσει ο ήλιος για να προλάβουμε την πρώτη δροσιά απ' τα λουλούδια. Μαζεύουμε τις δροσοσταλίδες με τα χέρια και περνάμε τα μαλλιά μας, για να γίνουν καισαρά και πλούσια.

Την πρώτη του Μάρτη, φτιάχνουμε βραχιολάκι στα παιδιά (το Μάρτη), στρίβοντας μια κόκκινη και μια άσπρη κλωστή και τους το φοράμε στον καρπό, για να μην τα μαυρίζει ο ήλιος. Τους το βγάζουμε το Πάσχα και το καίμε στη φωτιά που ψήνουμε τον οβελία.

Η πυροστιά δεν τοποθετείται ποτέ ανάποδα, γιατί μουντζώνει το Θεό.

Όταν το ξύλο που καίει στη φωτιά σφυρίζει, κάποιοι γλωσσοτρώνε την οικογένεια.

Δεν βάζουμε ποτέ ανάποδα το ψωμί στο τραπέζι, για να ευπορεί το σπίτι.

Όταν ο νεκρός είναι γελαστός, θα επακολουθήσει κι άλλος θάνατος.

Αν πεθάνουν δύο από την ίδια οικογένεια τον ίδιο χρόνο θα ακολουθήσει και τρίτος θάνατος, γιατί το κακό τριτώνει. Για να το ξορκίσουμε,

τοποθετούμε στο φέρετρο του νεκρού ένα κουκλάκι, για να ξεγελαστεί ο χάρος.

Αλάτι δε δίνουμε, γιατί θεωρείται αναποδιά.

Όταν ο επισκέπτης είναι ενοχλητικός, ρίχνουμε κρυφά αλάτι κοντά στα πόδια του, για να τον ξεσηκώσει.

Αντίθετα, δεν ρίχνουμε αλάτι στη φωτιά, γιατί προκαλούνται καυγάδες στην οικογένεια.

Όταν χυθεί κρασί ή καφές στο τραπέζι, είναι καλός οiwνός. Αφθονία και λεφτά.

Όταν σπάσει καθρέφτης, μεγάλη γρουσουζιά, κάτι κακό θα συμβεί.

Δεν διασκελίζουμε ποτέ το σάρωμα (σκούπα).

Τη νύχτα δεν σκουπίζουμε και το σάρωμα πρέπει να είναι πάντα όρθιο.

Όταν κρεμαστεί σφαλάγγι (αράχνη) από πάνω σου, περίμενε είδηση να λάβεις.

Δεν δίνουμε το σαπούνι στον άλλον. Το αφήνουμε κάτω να το πάρει μόνος του, γιατί θα τσακωθούμε.

Αν χυθεί το λάδι του καντηλιού, προάγγελος αρρώστιας είναι.

Ο επισκέπτης πρέπει να φύγει από την ίδια πόρτα που μπήκε, αλλιώς θα χαλάσουν τα προξενιά.

Κορίτσι ανύπαντρο δεν πρέπει να φορέσει βέρα, γιατί δεν θα παντρευτεί.

Ξόρκια και γητείες

«Ανάμεσα στη θάλασσα
Είναι τρία καρδάρια
Το ένα έχει μέλι
Το άλλο έχει γάλα
Και το τρίτο το αίμα του σκορπιού.
Το γάλα το πίνουμε
Το μέλι το τρώμε
Και το αίμα το χύνουμε στη θάλασσα.»

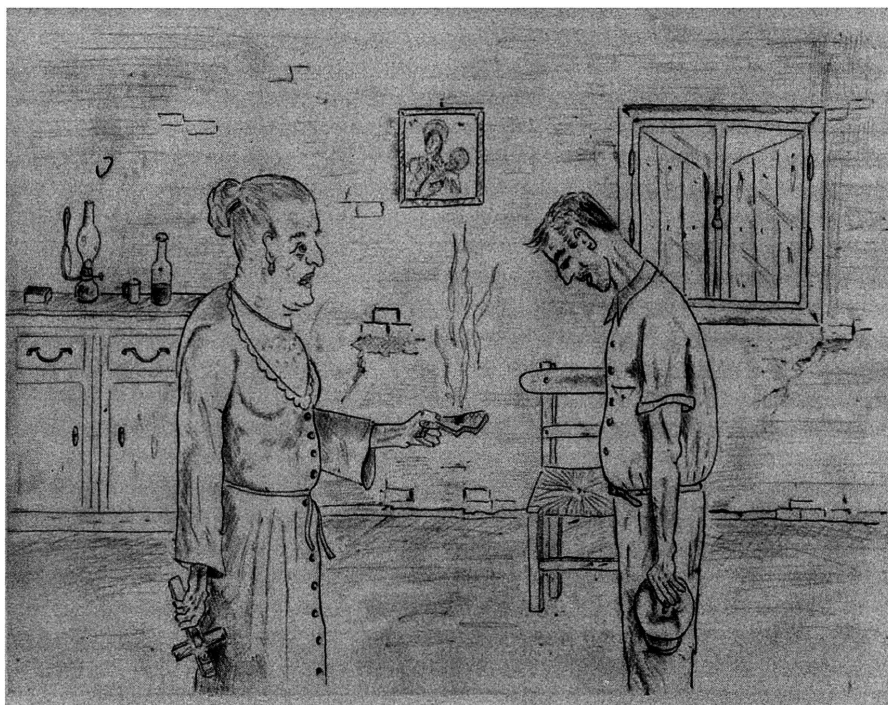
Αυτά τα λόγια σιγομουρμούριζε η Μαριά σταυρώνοντας συγχρόνως, το σημείο που υπήρχε η δαγκωματιά από τον σκορπιό. Αν σε είχε «ποτίσει» η μάνα σου, δε θα πάθαινες τίποτα. Τώρα, θα βερβερίσεις για δυο- τρεις μέρες. Έλα πάλι αύριο να στο ξορκίσω. Ανακουφισμένος λίγο από τους πόνους, ο παθών, την ευχαριστούσε και έφευγε.

Αυτά συνέβαιναν στο χωριό μας μέχρι και τη δεκαετία του '60 περίπου. Καιροί, που ο κόσμος στα χωριά δεν είχε αναπτύξει και την καλλίτερη σχέση με τις ιατρικές επιστήμες. Λίγο η φτώχεια, λίγο η άγνοια, οι περισσότεροι είχαν την πεποίθηση ότι τα ξόρκια ήταν πιο αποτελεσματικά από την ιατρική διάγνωση, και τα βότανα καλλίτερα από τα φαρμακευτικά σκευάσματα.

Έτσι και στον τόπο μας, όπως και στα περισσότερα μέρη της Ελλάδας, είχαμε τις πρακτικές μας. Οι τελευταίες πρακτικές και ξορκίστρες ήταν η Διπλαρίνα, που θεράπευε κάθε είδους κάψιμο, η Λούκαινα που εκτελούσε χρέη ορθοπεδικού (διαστρέμματα, στραμπουλήγματα, σπασίματα), η Δήμητρα Πατρινού, που θεράπευε ό,τι είχε σχέση με το λαιμό, η Ρεβέκα του Κοκορίνου, που πότιζε τα νεογέννητα με αντίδοτα για δαγκώματα σκορπιού και φιδιού.

Τέλος η Μαριά (Μαρία Πετροπούλου), που ήταν η κορυφή, λόγω της ευρύτητας του...ιατρικού της πεδίου. Εύσωμη, με βροντερό γέλιο και μπάσα φωνή. Η όψη της γήινη και καθημερινή, δεν παρέπεμπε σε τίποτα το μυστηριακό. Έκανε δε τα ξόρκια της, χωρίς καμία επιτήδευση ή μυστικοπάθεια. Η Μαριά, εκτός από τους ανθρώπους, ξόρκιζε και τα ζώα. Απ' αυτήν είχε περάσει η πλειονότητα των Βαρθολομαίων, αφού μπορούσε

να ξορκίσει το ξερόκανο¹, τη ρουσούμπελη², το δάγκωμα φιδιού και σκορπιού, τον στρόφο³ στα άλογα, το σφαλαγγόδεμα⁴, τις καρδαβίτσες⁵ τις οποίες έριχνε σε σταυροδρόμι λέγοντας «κάτι είχα κι έχασα», το μάτιασμα, τη χρυσή⁶ και το όμπιασμα⁷.

Η Διπλαρίνα, ήταν η γυναίκα του πεταλωτή. Ψηλή, πληθωρική καλοχτενισμένη, φορούσε πάντα ρόμπες φανελένιες, με τεράστια, πολύχρωμα λουλούδια στο ντεσέν. Ειδικότητά της τα εγκαύματα. Όποιος καιγόταν, εμπιστευόταν τη θεραπεία του στα χέρια της. Πάντα είχε έτοιμες

¹Πρησμένος αδένας.(ΣτΣ)

²Ερυσίπελας.(ΣτΕ)

³Κοιλιακό άλγος, ιδιαίτερα έντονο (ΣτΣ)

⁴Πυρία στο κεφάλι.(ΣτΣ)

⁵ή «καρκαβίτσες», δερματική πάθηση (εξογκώματα), μυρμηγκιές.(ΣτΕ)

⁶Ικτερος.(ΣτΣ)

⁷Πληγή με πύον.(ΣτΣ)

τις αλοιφές της. Αφού εξέταζε το κάψιμο, αράδιαζε τα βαζάκια της πάνω στο τραπέζι, έβαζε τις κατάλληλες δόσεις στο έγκαυμα, το έδενε με καθαρά πανιά και έκλεινε το επόμενο ραντεβού για την αλλαγή. Διαβεβαίωνε δε πάντα, πως δεν θα άφηνε κανένα σημάδι το έγκαυμα, πράγμα αληθές, ως επί το πλείστον.

Η κυρά-Ρεβέκα του Κοκορίνου, μικροσκοπική και ξερακιανή, έφτιαχνε το αντίδοτο για τα δηλητηριώδη τοιμπήματα. Έψηνε καλά έναν σκορπιό, και τον κοπάνιζε σε χαβάνι μέχρι να γίνει σκόνη. Όταν γεννιόταν το παιδί και πριν ακόμη πει γάλα, αραίωναν οι μανάδες με νερό λίγη σκόνη απ' τον σκορπιό και πότιζαν το παιδί. Αυτό το έκανε άτρωτο σε οποιοδήποτε δηλητηριώδες τοίμπημα.

Η κυρά-Δήμητρα του Πατρινού ειδικευόταν στα του λαιμού. Πάταγε τις αμυγδαλές και έφτιαχνε τεράστιες, λουλακιές πεντάλφες στα πλαϊνά του λαιμού, για τις παραμαγούλες. Επίσης, μάζευε βότανα και τα έδινε με μορφή αφεψήματος, για πολλές αρρώστιες.

Τέλος, ο Γιώργης Αντωνόπουλος ή Μπίρλιγκας, όπως είναι πιο γνωστός, ξόρκιζε τη νυφίτσα. Πολλά κοτέτσια είχαν γλιτώσει τον αφανισμό χάρις στο ξόρκι του Μπίρλιγκα. Έκανε το γύρω του μετοχιού που ήταν το κοτέτσι, λέγοντας:

«Παντρεύω τη νυφίτσα μου
Της δίνω τα προικιά της
Τη στέλνω πέρα μακριά
Στα πατρογονικά της.»

Τα λόγια από τα ξόρκια και γενικότερα το τελετουργικό, το μάθαιναν σε άλλον μόνο κάθε Μεγάλη Πέμπτη.

Νεράιδα-νεραϊδικό-αερικό-ξωτικό

Νεράιδα, νεραϊδικό, αερικό, ξωτικό. Αυτά είναι τα ονόματα που κυριαρχούν στο τόπο μας για τις θηλυκές αυτές οντότητες, που είναι, ως επί το πλείστον, ξανθιές και πανέμορφες. Τόποι κατοικίας τους είναι οι βρύσες, τα ποτάμια, τα φαράγγια, τα' αλώνια, τα πηγάδια, τα γεφύρια και οι συκιές. Ο χρόνος που κάνουν, συνήθως, την εμφάνισή τους είναι ή ντάλα μεσημέρι ή τα μεσάνυχτα. Μπορεί όμως, να κυκλοφορούν και οποιαδήποτε άλλη στιγμή της μέρας, μέσα στους ανεμοστρόβιλους, που δημιουργούνται ξαφνικά με αίθριο καιρό. Ο ανεμοστρόβιλος δημιουργείται από το χορό τους. Το συναπάντημά τους μπορούσε να σου προσεγήσει μεγάλο κακό. Μπορούσαν να σου πάρουν τη μιλιά, να σε μαυρίσουν στο ξύλο ή να σε νεραϊδοπάρουνε, δηλαδή να βρεθείς εκτός τόπου και χρόνου. Για να θεραπευτείς από το νεραϊδοπάρισμο, έπρεπε να σε ακουμπήσουν με το νεραϊδόξυλο.

Οι νεραϊδες, γνέθουν και υφαίνουν υφάσματα που μοιάζουν με τον ιστό της αράχνης. Επίσης, πλένουν τα ρούχα τους στα ποτάμια και τα απλώνουν στην ακροποταμιά να στεγνώσουν. Αν περάσει κάποιος εκείνη την ώρα, είναι σίγουρα νεραϊδοπαρμένος. Οι νεραϊδες ακόμα, πειράζουν τους μοναχικούς διαβάτες. Τους πετάνε πέτρες, γελούν μαζί τους και το χειρότερο είναι να αναγκάσουν κάποιον να χορέψει μαζί τους, γιατί τότε είναι δύσκολο να βγει ζωντανός απ' αυτόν το χορό. Εκτός από τους ανθρώπους, πειράζουν και τα ζώα, ιδίως τα άλογα. Πηγαίνουν τα μεσάνυχτα στ' αχούρια και πλέκουν τις καίτες των αλόγων πλεξιδάκια. Η πιο κακή μορφή νεραϊδας, είναι η Λάμια. Άσχημη γυναίκα, που έπινε το αίμα των μικρών παιδιών και των ζώων, κυρίως, μικρών αρνιών και κατοικιών.

Τόποι που «κράταγαν», δηλαδή διέμεναν νεραϊδες στο χωριό μας, ήταν η βρύση του Κοντάρη, το λαγκάδι του Κάρδαρη, το στραβογέφυρο στο Ριόλακα, οι Λαγκάδες¹ στη Λυγιά, ο Κούβελος², και το Νεκρό Ποτάμι στα Καλύβια. Στο τελευταίο μάλιστα, κατοικούσαν πάρα πολλές και πείραζαν πολύ κόσμο. Απελπισμένοι οι κάτοικοι, αποφάσισαν να πάνε μια εικόνα

¹Φαράγγι με πυκνή βλάστηση.(ΣτΣ)

² Τοποθεσία μεταξύ Βρανά- Κάστρου.(ΣτΣ)

του Αι-Γιάννη και να στήσουν εκεί εικονοστάσι, μπας και γλιτώσουν απ' αυτές.

Μια άλλη μορφή νεράιδας, είναι η Μώρα. Αυτή επισκέπτεται τους κοιμισμένους. Αν σε πλακώσει, δε μπορείς να μιλήσεις, ούτε να κουνηθείς, ούτε να ξυπνήσεις, γιατί σε μαρμαρώνει. Είναι μαυροφόρα και έχει τεράστιο ίσκιο. Όσο βρίσκεσαι κάτω από τον ίσκιο της, το μόνο που μπορείς να κάνεις είναι να μουγκρίζεις. Αν όμως προλάβεις και της πάρεις το μαντήλι...ε, τότε, την κάνεις ό,τι θέλεις.

Αινίγματα

Πολύ διαδεδομένη και ευχάριστη πνευματική άσκηση για τα παιδιά, αλλά και για τους ενήλικες μέχρι και πριν λίγα χρόνια, ήταν τα αινίγματα. Από την Αρχαιότητα, παγκόσμια γνωστό, το αίνιγμα της Σφίγγας, που έλυσε ο Οιδίποδας και έγινε βασιλιάς της Θήβας. Ακόμα, λένε πως ο Όμηρος πέθανε από θλίψη, γιατί δεν μπόρεσε να λύσει τον αινιγματικό λόγο των φαράδων της Ιου, τους οποίους ρώτησε αν έπιασαν κάτι με τα δίχτυα τους, κι εκείνοι απάντησαν «όσα πιάσαμε τ' αφήσαμε, κι όσα δε πιάσαμε τα κρατάμε», εννοώντας τις ψείρες τις θαλασσινές, τις οποίες τίναζαν από τα δίχτυα τους, ενώ αυτές που δεν έπιασαν, τις κουβάλαγαν πάνω τους (στο κεφάλι τους).

Τα αινίγματα εκφέρονταν με διάφορους τρόπους. Άλλα λέγονταν με ρίμα, και άλλα με πεζό λόγο. Μερικά είναι αριθμητικά και άλλα απλές εικόνες. Τα παιδιά, μέχρι και τη γενιά του '60, ασχολιόντουσαν με τα αινίγματα, όταν αποκαμωμένα από το παιγνίδι ακούμπαγαν σε κάποιο πεζούλι, και ανακύκλωναν όσα είχαν ακούσει από τους γονείς και τους παππούδες τους. Σήμερα τα παιδιά δεν ασχολούνται με επίλυση αινιγμάτων και μόνο τη λέξη γνωρίζουν και κυρίως, τη μεταφορική σημασία της. Βέβαια αυτό οφείλεται εν μέρει, και στους νέους γονείς, που λόγω ελλείψεως χρόνου δεν «παίζουν» πλέον με τα παιδιά τους αινίγματα.

Όσα καταγράφονται παρακάτω, παραδόθηκαν από ανθρώπους που έχουν ξεπεράσει το εβδομηκοστό έτος της ηλικίας τους.

Γερανοί πετούσαν,
Τι πολλοί που ήσαν,
Ένας είχε μπρος του δυο,
Ο άλλος είχε πίσω δυο,
Ένας πάλι γερανός
Έναν πίσω κι έναν μπρος.
Πόσοι ήσαν;
(τρεις)

Έχω ένα βαρελάκι
Πού 'χει δυο λογιών κρασάκι.
Τι είναι;
(το αυγό)

Στο δρόμο που πήγαινα,
Συνάντησα δυο πατεράδες και δυο γιους.
Πόσοι ήταν;
(τρεις)

Του αντρός αυτού η μάνα
Είναι πεθερά της μάνας μου
(πατέρας και κόρη)¹

Δέκα κουβαλάνε
Τριάντα δύο κοπανάνε
Κι η κυρά Μαριώ σαρώνει
(τα χέρια, τα δόντια και η γλώσσα)

Χτυπώ, χτυπώ, δεν σε πονώ
Μα αν πάψω να χτυπώ,
Χάνεσαι μέσα στο λεπτό.
(η καρδιά)

¹Λέγεται ότι κάποτε, είχε απαγορευθεί να κυκλοφορούν στο δρόμο ζευγάρια, αν δεν είχαν πρώτο βαθμό συγγένειας. Έτσι ένα βράδυ, η αστυνομία σταμάτησε ένα ζευγάρι και το ρώτησε τι συγγένεια έχουν. Τότε η γυναίκα απάντησε με το παραπάνω αίνιγμα.(ΣτΣ)

Γύρω-γύρω θάλασσα
Και μεσ' τη μέση φίδι.
Το φίδι τρώει τη θάλασσα
Κι η θάλασσα το φίδι.
(το καντήλι με το φιτίλι)

Ανοίγω στόμα λέοντος,
Και σάρκα καταπίνω
Και αβλαβώς την εκξερνώ
Και σώα την αφήνω.
(το παπούτσι)

Εις γέφυραν κείμεθα
Εις ύψος καθήμεθα
Ενίστε δε, βρέχουμε
Και σαν ποτάμια τρέχουμε
Κι ενώ δεν είμεθα πτηνά
Δυο φτερά κινούμε.
(τα μάτια)

Ψηλός, λιγνός καλόγηρος
Σε ράσο τυλιγμένος
Και κόκαλα δεν έχει
(καπνός)

Φίλε, δεν είμαι βασιλιάς
Και στέμμα φέρω γύρω
Δεν είμαι ούτε Ιησούς
Και τους νεκρούς εγείρω
Χωρίς να σφάλλω ουδαμώς,
χωρίς κανένα δόλο,
τον έναν εκ των δώδεκα,
επρόδωσ' Αποστόλων.
Αν μ' αποκεφαλίσωσι
Και μ' αναγραμματίσωσι
Δε θνήσκω, αλλά εγείρω
Μυθολογίας ήρω.
(αλέκτωρ)

Τα μακρινά κοντύνανε
Τα δυο γίνανε τρία
Και τα βουνά,
Τα σκέπασαν τα χιόνια
(γέρος)
Χίλιοι μύριοι καλογέροι
Σ' ένα ράσο τυλιγμένοι,
(το ρόδι)

Μια μάνα με παιδί
Κι άλλη μάνα με παιδί
Και στο δρόμο
Πάνε τρεις.
(μάνα, κόρη και εγγόνι)

Μία κόρη λυγερή
Βήμα- βήμα περπατεί
Και πίσω της πηγαίνει
Μια γριά βλογοκομμένη.
(βελόνα και δακτυλήθρα)

Ήλιος δεν είμαι
Ακτίνες έχω
Ρολόι δεν είμαι
Και όμως τρέχω,
(ποδήλατο)

Ανοιγοκλειούνε κάμαρες
Και κρότος δεν ακούγεται
(μάτια)

Ο Αιζής κι ο Σκαιζής
Ο ανάποδος της γης
Και ο σύρτης του νερού
Κι ο γκριλάφτης του βουνού.
(το γουρούνι, ο σκανιζόχοιρος, το χέλι και ο λαγός).

Σαράντα δυο καλόγεροι

*Στην αράδα κατουράνε.
(ρονιές)*

*Κλειδώνω, αμπαρώνω,
Κι ο κλέφτης μέσα είναι.
(ήλιος)*

*Του παππούλη μου τα γένια.
Είναι μεσ' τη γη χωμένα.
(το σκόρδο)*

*Τέσσερις στέκονται
Δυο ακούνε
Ένας σκάβει
Κι ένας θυμιατίζει
(τα πόδια, τα αυτιά, η μούρη και η ουρά του γουρουνιού).*

*Γιατί σε πήρα κι έδωσα
Τα ωραία τα λεφτά μου
Για να σε βάζω ανάσκελα
Να κάνω τη δουλειά μου
(η σκάφη)*

Κάλαντα πρωτοχρονιάς

Τα παρακάτω κάλαντα παρατίθενται και στο ημερολόγιο του Ανδρέα Καρκαβίτσα¹ που αναφέρει ότι τα άκουσε από δύο γέροντες «φέροντες οζώδη ρόπαλα» σε καφενείο του Βαρθολομιού την πρωτοχρονιά του 1886. Σημειώνει επίσης ότι οι γέροντες ψάλλοντας τα κάλαντα είχαν προσανατολισμό προς την ανατολή.

«Ας τότε τραγουδήσουμε και τούτον τον αφέντη
Οπ' εκ' αυλές μαρμαρωτές και πόρτες ασημένιες
Εδώ περνάει χρυσός αητός, χρυσός και κυνηγάρης
Στα έμπα του, στα έβγα του τσακιστή το φτερό του
τσακιστή το φτερούγι του, το χρυσοφτέρουγό του.

Έβαλαν και διαλάλησαν στη γη, την οικουμένη
Ποιος εκ' ασήμι άδουλο και μάλαμα καθάριο
Και χρυσικό απ' τη Βενετιά να χύσει το φτερό του,
Να χύσει το φτερούγι του, το χρυσοφτέρουγό του.

Βασιλοπούλα τ' άκουσεν απ' ώριο παραθύρι.
Εγώ εκ' ασήμι άδουλο και μάλαμα καθάριο
Και χρυσικό απ' τη Βενετιά να χύσει το φτερό του,
να χύσει το φτερούγι του, το χρυσοφτέρουγό του.

Κι αν είν' η κόττα μας παχειά κι η χήνα μας μεγάλη,
κι αν έχει το φλασκι κρασί να πιούν τα παλληκάρια
να πιούν να ξεβραχνιάσουνε να ειπούν τον Άη-Βασίλη.

Άγιος Βασίλης έρχεται, Γενάρης Ξημερώνει.
Βασίλη πούθεν έρχεσαι και πούθενε πηγαίνεις;
Από τη μάνα μ' έρχουμαι και στο σχολειό μου πάγω
Βασίλ', αν ξέρεις γράμματα, πες μας τ' αλφαβητάρι.

Και στο ραβδί του ακούμπησε να πει τ' αλφαβητάρι.
Ξερό-χλωρό ήταν το ραβδί, χλωρούς βλαστούς πετάει

¹Έλληνας λογοτέχνης που γεννήθηκε στα Λεχαινά Ηλείας, χωριό που βρίσκεται σε μικρή απόσταση από το Βαρθολομιό, το 1865.(ΣΤΕ)

Κι απάνου στο ξεβλάστωμα περδίκια καρκαριόνται
Δεν είν' περδίκια μοναχά παρά και περιστέρια.

Κι αν δεν πιστεύετ' άρχοντες, με γεια σας, με χαρά σας
Ανοιχτέ το κιβούρι μου, το χρυσοκίβουρό μου,
να ιδείτε μάτια σφαιλιστά και χέρια σταυρωμένα,
να ιδείτε χειλη κόκκινα πως τα μαραίν' ο Άδης

Κι εδώ που τραγουδήσαμε πέτρα να μη ραΐσει
Κι ο νοικοκύρης του σπιτιού χρόνια πολλά να ζήσει...»

Επίσης, τα παρακάτω κάλαντα ακούγονταν έως την δεκαετία του 1950:

«Και νέον έτος αριθμεί
Η του Χριστού περιτομή
Και η μνήμη του Αγίου
Ιεράρχου Βασιλείου
Του χρόνου μας καλή αρχή
Και ο Χριστός μας προσκαλεί
Την κακία να αρνηθώμεν
Μ' αρετάς να στολισθώμεν
Να ζούμεν βίον τέλειον
Κατά το Ευαγγέλιον
Με χαρά και με υγεία
Με τη θεία ευλογία»

Τα τραγούδια μας

Τραγούδια της τάβλας¹ είναι τα δημοτικά τραγούδια που τραγουδούσαν στα τραπέζια του γάμιου, της βάφτισης, της γιορτής. Στα περισσότερα τραγουδούσε η μία πλευρά του τραπέζιού τον έναν στίχο και τον επαναλάμβανε η απέναντι. Το ρεφρέν το τραγουδούσαν όλοι μαζί. Αργότερα ήρθαν οι Έλληνες της Μ. Ασίας στην περιοχή μας και έφεραν μαζί τους και τα τραγούδια τους, τους αμανέδες, τα οποία πήραν οι ντόπιοι και τα τραγούδησαν και αυτοί με το ίδιο πάθος που τα τραγουδούσαν και οι μικρασιάτες. Τέλος με το ρεμπέτικο καταλήγουν να τραγουδούν πια ένα ποι-πουρί από όλα τα είδη. Πόθοι, έρωτες, καημοί πέφτουν στο τραπέζι και το γλέντι ανάβει. Εκτός από αυτά τα τραγούδια που λέγονταν στα τραπέζια, άνθισε κάποια εποχή και η καντάδα, την οποία έφεραν οι επανήσοι. Πολλοί Ζακυνθinoί, λίγοι Κεφαλλονίτες και λιγότεροι Κερκυραίοι ρίζωσαν στο χωριό μας και ενσωματώθηκαν στον ντόπιο πληθυσμό. Οι φερέλπιδες νέοι του χωριού μας γρατζουνώντας κάποια κιθάρα ή παίζοντας ακορντεόν περιφέρονταν εν μέσω νυκτός στους δρόμους τραγουδώντας καντάδες στις αγαπημένες τους².

Αμάν³

Ω μάτια πλάνα μάτια καστανά
Της λησμονιάς η βρύση
ωχ! της λησμονιάς η βρύση
που ερχοταν η Χρυσαιΐδω μου
τα αρνάκια να ποτίσει (δισ)
Ω μάτια πλάνα, πλάνα καστανά
μάτια γλυκά σα κλαίτε

¹Τάβλα έλεγαν το τραπέζι που φτιάχνονταν πρόχειρα για γάμους, πανηγύρια κλπ και από αυτό πηγάζει και η έκφραση «είναι τάβλα στο μεθύσι». (ΣτΣ)

²Στην συνέχεια παρατίθενται τίτλοι και στίχοι τραγουδιών. Σκοπός είναι να μεταφερθούν τα τραγούδια που ακούγονταν στην περιοχή, στην μορφή που ακούγονταν, όπως τα θυμούνταν οι άνθρωποι της περιοχής κατά την συγγραφή του βιβλίου. Προφανώς και δεν αφορά το κείμενο η πατρότητα των στοίχων ή η πιστότητα σε σχέση με άλλες εκδοχές. (ΣτΕ)

³Από θύμηση του Νίκου Μπράβου. (ΣτΣ)

Γινόστε πιο γλυκύτερα
Γιατι; Γιατι; Για πέστε
ωχ! Γινόστε πιο γλυκύτερα
Τριαλαρί-τριαλαρί
Γινόστε πιο γλυκύτερα
Ω μάτια πλάνα μάτια καστανά
της λησμονιάς η βρύση
ωχ! της λησμονιάς η βρύση
που 'ρχοταν η Χρυσαιΐδω μου
τα αρνάκια να ποτίσει (δισ)

Η βλάχα¹

Ορέ εγώ είμαι η βλάχα η έμορφη
η βλάχα η παινεμένη
που 'χω τα χίλια πρόβατα
τα πεντακόσια γίδια (δισ)
Λύκος να φάει τα πρόβατα
και τσάκαλος τα γίδια
και γω θα πάω στα Γιάννενα
σου Μπέη τα σαράγια
Γειά σου καρά σου Μπέη μου (δισ)
καλώστηνε την βλάχα
εγώ είμαι η βλάχα η έμορφη
η βλάχα η παινεμένη
Που 'χω τα χίλια πρόβατα
τα πεντακόσια γίδια
στο 'να βουνό είν' τα πρόβατα
στ' άλλο βουνό είν' τα γίδια
κι ανάμεσα στα δυό βουνά
δώδεκα μύλοι αλέθουν (δισ)
οι έξι αλέθουν με νερό
Και οι έξι με το γάλα
Και στον αφρό του γάλακτος τρία κορίτσια πλένουν
η μία πλένει τους αρρώστους
κι η άλλη τους λαβωμένους

¹Από θύμηση του Νίκου Μπράβου.(ΣτΣ)

κι η τρίτη η καλύτερη τους αρραβωνιασμένους
Ορέ εγώ είμαι η βλάχα
η έμορφη η βλάχα
η παινεμένη

Αναστασά¹

Το βλέπεις κείνο το βουνό
Που 'ν' πιο ψηλό απ' τα άλλα
Εκεί 'ναι πύργος γυάλινος
με Κρουσταλένια τζάμια.
Μέσα κοιμάται μια ξανθιά (δισ)
Ορέ μέσα κοιμάται μια ξανθιά
Μια χήρας θυγατέρα
Με τα μαλλάκια ξέπλεκα
Στις πλάτες της ριγμένα
Ορέ το πώς να τη ξυπνήσουμε
Το πώς να της το πούμε
Να τη ραντίσω με νερό
Ορέ να τη ραντίσω με νερό
Φοβάμαι μη κρυώσει
Να τη ραντίσω με κρασί
Ορέ να τη ραντίσω με κρασί
Φοβάμαι μη μεθύσει
Εύπνα καημένη Αναστασά
Ορε ξύπνα καημένη Αναστασά
Κι άναψε το λυχνάρι
Γιατί μας πήρε η χαραυγή
Ορέ γιατί μας πήρε η χαραυγή
Το δόλιο μεσημέρι
Εύπνα καημένη Αναστασά

Χαρέμι (αμανές)¹

Σαν περνούσα απ' το χαρέμι χτες αργά

¹Από θύμηση του Νίκου Μπράβου).(ΣτΣ)

σαν σε είδα στο καρέμι χτες αργά
και μου έριξες κανουμάκι μια ματιά (δισ)
Ρόδα, τριαντάφυλλα και τσατσαμίνια
όλα τα βάλουμε, όλα στη φτήνια (δισ)
Η ματιά σου σαν να ήταν σαϊτιά (δισ)
Η ματιά σου σαν να ήταν μακαιριά
και με πλήγωσες κανουμάκι στην καρδιά (δισ)
Κάτσε, περίμενε λιγάκι ακόμα
να τα μιλήσουμε στόμα με στόμα
να τα μιλήσουμε στόμα με στόμα
κάτσε περίμενε λιγάκι ακόμα
Ρόδα, τριαντάφυλλα και τσατσαμίνια
όλα τα βάλουμε, όλα στη φτήνια
με ζουμπούλια με βιολέτες
και θαλασσινά πουλιά
σαν ιδείτε την καλή μου
χαιρετίσματα πολλά

Πάμε προβατάκια μου¹

Πόσα χρόνια πέρασαν
κι άσπρισα και γέρασα
πάνω στα ψηλώματα
βοσκώντας τα πρόβατα
Άιντε προβατάκια μου
περπατάτε αρνάκια μου
πάμετε σιγά σιγά
και μας πήρε η βραδιά βάι βάι βάι
πάμετε σιγά σιγά
και μας πήρε η βραδιά χάι χάι χάι
Τρεις κορφές επάτησα
και νυχτοπερπάτησα
και στις ψηλότερες κορφές
άναψα τρανές φωτιές
Πάμε προβατάκια μου
περπατάτε αρνάκια μου

¹Από θύμηση του Νίκου Μπράβου.(ΣτΣ)

πάμετε σιγά σιγά
και μας πήρε η βραδιά βάι βάι βάι
πάμετε σιγά σιγά
και μας πήρε η βραδιά χάι χάι χάι
Μέρμηγκα δε ζήμιωσα
μ' άνθρωπο δε θύμωσα
και σε πανύψηλες κορφές
άναψα τρανές φωτιές
Πάμε προβατάκια μου
περπατάτε αρνάκια μου
πάμετε σιγά σιγά
και μας πήρε η βραδιά βάι βάι βάι
πάμετε σιγά σιγά
και μας πήρε η βραδιά χάι χάι χάι

Ο σπίνος^{1,2}

Σε φουντομένου δέντρου κλωνάρι
κάθεται σπίνος και κηλαϊδεί
φωνή ακούει τέχνη και χάρη
και πλησιάζει ένα παιδί
Έλα μου δώ, δεν έρχομαι
έλα μου δώ, δεν έρχομαι
μικρό είμαι και ντρέπομαι
Σπίνε μ' αρέσει το ψάλσιμο σου
τα λέγεις όλα πολύ καλά
πλην ποιος είναι διδάσκαλός σου
που σε μαθαίνει τα μουσικά
Έλα μου δώ, δεν έρχομαι
έλα μου δώ, δεν έρχομαι
μικρό είμαι και ντρέπομαι
Μάθε παιδί μου διδάσκαλός μου
που με μαθαίνει τα μουσικά
είναι ο πλάστης όλου του κόσμου

¹Από θύμηση του Νίκου Μπράβου.(ΣτΣ)

²Αυτός που τραγουδούσε τον Σπινό ήταν γνώστης της Βυζαντινής μουσικής και καλλίφωνος. Το τραγουδούσε μόνος του και στο ρεφρέν έπαιρναν μέρος οι υπόλοιποι.(ΣτΣ)

η εϋνοιά του η πατρικιά
Έλα μου δώ, δεν έρχομαι
έλα μου δώ, δεν έρχομαι
μικρό είμαι και ντρέπομαι
Μάθε παιδί μου διδάσκαλός μου
που με μαθαίνει Δι-Γα-Βου-Πα
είναι ο πλάστης όλου του κόσμου
η εϋνοιά του η πατρικιά

Ο πλάτανος¹

Τι έχεις καημένε πλάτανε
και στέκεις μαραμένος
μέρα και νύχτια στο νερό
και πάλι μαραμένος
Παιδιά μ' σα με ρωτήσετε
θα σας το μολογήσω
Μπαήμ πασάς επέρασε
με όλο του τα' ασκέρι
Κι όλοι στον ίσκιο μ' κάθησαν
κι όλοι και στο δροσό μου
και στο σημάδι μ' έβαλαν
όλοι με το ντουφέκι
Άλλοι στους κλώνους με βαρούν
κι άλλοι στα παρακλάδια
κι αυτός ο Ιμπραήμ πασάς
κατάκαρδα μου βάζει

Με γέλασαν μια χαραυγή¹

Με γέλασαν μια χαραυγή
της άνοιξης τα' αηδόνια
με γέλασαν και μου είπανε
πως χάρος δε με παίρνει
Μη με παίρνεις χάρε
μη με παίρνεις

¹Από θύμηση του Νίκου Μπράβου.(Στς)

γιατί δε με ξαναφέρνεις
και βγαίνω ο μαύρος στα βουνά
ψηλά στα κορφοβούνια
βλέπω το χάρο να 'ρχεται
στο άλογο καβάλα
Μη με παίρνεις χάρε
μη με παίρνεις
γιατί δε με ξαναφέρνεις
Μες της Πεντέλης τα βουνά
στα πεύκα τριγυρίζω
το χάρο ψάχνω για να βρω
μα δε τότε γνωρίζω
Κι ένα γλυκό ξημέρωμα
το χάρο ανταμώνω
τον βλέπω να χαμογελά
κι άρχισα να σβήνω
Άσε με χάρε άσε με
ακόμα για να ζήσω
έχω γυναίκα και παιδιά
πες μου που να τα αφήσω
Μου λέει με δυνατή φωνή
σε παίρνω δε σ' αφήνω (δισ)

Όλα τα πουλάκια¹

Όλα τα πουλάκια ζυγά ζυγά
τα κελιδονάκια ζευγαρωτά ζευγαρωτά
το ερημο τ' αηδόνι το μονακό
περπατεί στους κάμπους με τον αητό
περπατεί και λέει και κηληδει
άντρας μου τεχνίτης πραματευτής

Όλα τα αηδόνια το πρωί¹

Όλα τα' αηδόνια το πρωί
λαλούν αράδα αράδα

¹Από θύμηση της Παναγιώτας Μπράβου.(ΣτΣ)

για να ξυπνούν οι έμορφες
να βγαίνουν μπαντουνάδα
Και μια μικρή μελαχρινή
δε θέλει να ξυπνήσει
δεν της μιλάει η μαμάκα της
μήπως την ενοχλήσει
Σήκω επάνω κόρη μου
επήγε μεσημέρι
όλος ο κόσμος χαίρεται
και συ είσαι ξαπλωμένη
Δε μπορώ μάνα δε μπορώ
βαριά για να πεθάνω
σύρε να φέρεις τον παπά
δια να μεταλάβω
Κι ώσπου να πάει η μαμάκα της
κι ωσότου να γυρίσει
πάει και ο ερωμένος της
να την καλημερίσει

Στον ήλιο ορκίστηκα¹

Εγώ στον ήλιο ορκίστηκα ποτέ μη τραγουδήσω
μ' απόψε για τους φίλους μου θα πω ένα τραγούδι
θα ειπώ τραγούδι θλιβερό και παραπονεμένο
Για φάτε πειείτε φίλοι μου χαρείτε να χαρούμε
τούτο το χρόνο τον καλό, τον άλλονε ποιος ξέρει
για ζούμε για πεθαίνουμε για σ' άλλο κόσμο πάμε

Σήκω Διαμάντω²

Σήκω Διαμάντω να πας για ξύλα
δε μπορώ μάνα δε μπορώ
σύρε να φέρεις το γιατρό
το γιατρό το Καρκαβίτσα
που γιατρεύει τα κορίτσα

¹Από θύμηση του Μίμη Βαγγελάκου.(ΣτΣ)

²Από θύμηση της Κατίνας Καλαμαρά.(ΣτΣ)

Σήκω Διαμάντω να πας για ξύλα
δε μπορώ μάνα δε μπορώ
σύρε να φέρεις το γιατρό
το γιατρό και το σπετσέρη
με τα φάρμακα στο χέρι
Σήκω Διαμάντω να σε παντρέψω
όπουτα μάνα όπουτα
και όσα έχεις δώσ' μου τα

Ζαγαράκια¹

Πήρα τα ζαγαράκια μου και πά να κυνηγήσω
λαγούς και ελάφια για να βρω, και πίσω να γυρίσω
σαν πήγα και τα έριξα εκεί ψηλά στα όρη
βγάλαν τα ζαγαράκια μου μια πλουμισμένη κόρη
που έπλενε και λεύκαινε σε μαρμαρένια πλάκα
της δίνω το μαντήλι μου της κόρης να το πλύνει
και κείνη εστάθει φρόνιμη και πίσω μου το δίνει
ξένη παρ' το μαντήλι οτι δε μπορώ να πλύνω
τι έχω μονάκριβο αδερφό μη τύχει και περάσει

Σε ωραίο περιβόλι¹

Σε ωραι- μαύρα γλαρά μου μάτια
σε ωραίο περιβόλι αγαπώ ένα χελιδόνι
τ' αγά-, μαύρα γλαρά μου μάτια
τ' αγαπώ και 'κείνο φεύγει
και από μακριά μου λέγει
χελί- μαύρα γλαρά μου μάτια
χελιδόνι μου να απέχεις γιατί διάφορο δεν έχεις
η αγά- μαύρα γλαρά μου μάτια
η αγάπη είναι καρφίτσα
και αγκυλώνει τα κορίτσα
η αγά- μαύρα γλαρά μου μάτια
η αγάπη είναι βελόνι
και αγκυλώνει το πλεμόνι
πως ν' απέ-, μαύρα γλαρά μου μάτια

¹Από θύμηση της Χαρίκλειας Χριστοπούλου.(ΣτΣ)

πως να απέχω απ'την αγάπη
που 'παθα πολλά για δαύτη

Η μάνα¹

Γύρνα απ' τα ξένα βρε αδερφέ να κλάψουμε τη μάνα
Την ώρα που ξεψύχαγε και βάρηγε η καμπάνα
Της μίλησα δύο φορές μέχρι να βγει η ψυχή της
Και έβγαλα δάκρυα πολλά μήπως και αναστήσει

Η Θεωνίτσα¹

Λάμπει ο ήλιος λάμπει, λάμπει μεσ' τα βουνά
Λάμπει και η Θεωνίτσα μεσ' τα διαμαντικά
Τι έχεις Θεωνίτσα που μέρα νύχτα κλαις
Και το παράπονο σου σε μένα δεν το λες

Η Λενιώ¹

Βγαίνει ο ήλιος κόκκινος και το φεγγάρι μαύρο
Και ο λαμπερός αυγερινός που πάει κοντά στη πούλια
Κείνο μου φέγγει κ' έρχουμαι Λενιώ μου στην αυλή σου
Βρίσκω την πόρτα σφαλιστή και τα κλειδιά παρμένα

Σαν θα πεθάνω¹

Σαν θα πεθάνω θάψτε με κάτω από Αα γιοφύρι

¹Από θύμηση του Θωμά Μπουγιουκλή. Οι Μπουγιουκλαιοί ήταν δεκατρία παιδιά. Εννέα αγόρια και τέσσερα κορίτσια. Σε μια σύναξη οικογενειακή, ο Χρήστος, τέταρτος κατά σειρά, ζήτησε από τον Θωμά, ο οποίος είναι καλλιφώνος και γνώστης πολλών δημοτικών τραγουδιών, όταν πεθάνει να του πει ένα τραγούδι. Και σαν να το γνώριζε, ήταν ο πρώτος από τους δεκατρείς που έφυγε από τη ζωή. Το τελετουργικό της κηδείας ακολουθήθηκε πιστά μέχρι που τον σκέπασε το χώμα. Μετά οι υπόλοιποι δώδεκα στάθηκαν γύρω από το μνήμα και του τραγούδησαν αντάμα το παρακάτω:

«Χτυπούν νεκροί και ανοιχτέ μου, να μπω για να σκουπίσω
Στον τόπο τον παντοτινό, εκεί θα κατοικήσω»

Έφυγε ο Χρήστος τραγουδισμένος λεβέντικα. Πρωτοφανές γεγονός στα χρονικά του Βαρθολομιού, κάνοντας αυτούς που ακολούθησαν την πομπή μέχρι το νεκροταφείο να κλάψουν με μαύρο δάκρυ και να μην το λησμονήσουν ποτέ.(ΣτΣ)

Για να περνούν οι όμορφες να κάνουν πανηγύρι
Γιατί έχω πόνο στην καρδιά, είμαι βασανισμένος
Αγάπησα, δυστύχησα και είμαι πληγωμένος
Αμάν αμάν η θάλασσα και ο ουρανός, ο ήλιος το φεγγάρι
Δεν πρόκειται να σμίξουμε να γίνουμε ζευγάρι

Μάνα με τα πολλά παιδιά¹

Μάνα με τα πολλά παιδιά με τους καλούς λεβέντες
Για δε γελάν τα χείλη σου, δεν χαιρείται η καρδιά σου
Τα δυο παιδιά στη φυλακή και τ' άλλα δυο στρατιώτες
Και τ' άλλα δυο στη μαύρη γη
Πως να γελούν τα χείλη μου, να χαιρείται η καρδιά μου
Και 'μεινα τώρα μοναχή

Όσο κρατάει ο στεναγμός¹

Όσο κρατάει ο στεναγμός, κρατάει και ο ερωτάς σου
Αλίμονο σε μένανε που κάθισα κοντά σου
Ο στεναγμός σου είναι βοριάς και δέντρα ξεριζώνει
Καράβια ρίχνει στην στεριά και ανθρώπους ξεσπιτώνει
Στην αγκαλιά που έπεσα καθόλου δεν την είδα
Σε νόμιζα βασιλικό και συ ήσουνα τσουκνίδα

Άτιτλο¹

Θέλτε δέντρα μ' να ανθίσετε, θέλτε να λουλουδιάστε
Στον ίσκιο σας δεν κάθομαι ούτε και στην δροσιά σας
Μον' καρτερώ την άνοιξη, τ' όμορφο καλοκαίρι
Να πρασινίσουν τα βουνά και οι κοντοραχούλες

Οι καρδιές¹

Τώρα που αλλάζουν οι καρδιές θα πάω να την αλλάξω
Στις πίκρες και στα βάσανα να μην αναστενάζω
Φτωχό κορμί κουράστηκες μέσα σ' αυτή τη ζήση
Σαν το γυαλί κατάντησες που έχει πια ραγίσει

¹Από θύμηση του Θωμά Μπουγιουκλή.(ΣτΣ)

Η Μαρουσώ¹

Μαρούσω μ' τα ματάκια σου, γιατί είναι δακρυσμένα
Μην κλαίς μαρούσω μ' για τ' αρνί, ο λύκος το' χει πάρει
Και θα σου φέρω λάγιο αρνί, το πιο καλό μανάρι
Μαρούσω μ' τα ματάκια σου, πως τά'χεις μαθημένα
Να κάνουν πως κοιτούν αλλού, και να κοιτούν εμένα

Μπαρπάσαινα^{1,2}

Βγήκα ψηλά στα διάσελα και αγνάντια στην Μπαρμπάσαινα
Και αγνάντεψα τον κάμπο, Τσιριμπίδας κάνει γάμο
Η Μαριωρί λέει, η Μαριωρί
Η Μαριωρί παντρεύεται και όλος ο κόσμος χαίρεται
Ποιόνε θα πάρεις Μαριωρί, του Τσιριμπίδα το παιδί
Γιέ μ' το γιό του Τσιριμπίδα, πού 'χει αμπέλια και σταφίδα

¹Από θύμηση του Κώστα Λυμπέρη.(ΣτΣ)

²Λογικά αναφέρεται στο χωριό Βαρβάσαινα του νομού Ηλείας.(ΣτΕ)

Τα αναμετάξυ μας

Τα παρατσούκλια μας

Χιούμορ πηγαίο και αστείρευτο διαθέτουν οι Βαρθολομαίοι, εξαιτίας του οποίου, οι περισσότεροι, βαφτιζόμαστε δυο φορές. Το πρώτο όνομα, μας το δίνει ο παπάς και το δεύτερο, το παίρνουμε από τον αετομάτη, που πρώτος θα διακρίνει πάνω μας κάτι που ξεφεύγει, έστω και ανεπαίσθητα, από τον αποδεκτό μέσο όρο. Έτσι, αν μας προίκισε ο Θεός με αυτιά λίγο μεγαλύτερα από εκείνα, που η αισθητική της συμμετρίας υπαγορεύει στον δεύτερο νονό μας, αυτόματα το βαφτιστικό μας τροποποιείται σε Κλαπαύτης ή Γκριλαύτης. Άλλος λόγος μεταβαπτίσματος είναι η μη σωστή άρθρωση κατά τη νηπιακή ηλικία. Έτσι, από τη φράση «μάννα τ' άντερλά μου» (άντερά μου), έμεινε το παρωνύμιο Ντάρλας. Και από το «έχασα το τσατσίνι μου» (την κάλτσα), το «Τσατσίνιας». Επίσης, ένα ξεχωριστό χαρακτηριστικό πάνω σε κάποιον, αποτελεί πηγή έμπνευσης για επαναβάπτιση. Τα κόκκινα μαλλιά του παππού μου, του είχαν προσδώσει το παρατσούκλι Ασβός, και επειδή, ως εγγόνι του, κληρονόμησα τα μαλλιά του, ευλόγως, κληρονόμησα και το παρατσούκλι του.

Άλλα «τυπικά» παραδείγματα: «Φονιάς» εξαιτίας του βλοσυρού βλέμματός, «Γατσοπάτης» εξαιτίας του περπατήματος στις μύτες των ποδιών (σαν την γάτα), «Στουβ» λόγω των δυνατών γκόλ που έβαζε όταν έπαιζε στην τοπική ομάδα, «Τριλύρης» επειδή ήταν τρίδυμος, «Κούκλος» από το γεγονός ότι από μωρό ήταν πολύ όμορφος, «Σπούντικ» επειδή γεννήθηκε την ημέρα εκτόξευσης του ρωσικού πυραύλου Σπούντικ, «Κωλοτήγανος» γιατί ήταν πολύ μελαχρινός (οι πάτοι των τηγανιών ήσαν μαύροι από τη φωτιά), «σβους» γιατί όπου χρώσταγε, όταν πήγαινε να εξοφλήσει έλεγε στον λαβόντα τα χρωστικά «σβου» (δηλαδή σβήστα), «Χάτσαλος» γιατί ήταν πολύ αδύνατος (σα χάτσαλο), «Παγώνης» λόγω του χρώματος των ματιών του, «Νινίκος» γιατί ήταν μικρούλης και τσαχπίνης, «Σπίθας» Από την ομοιότητά του με τον πρωταγωνιστή του μικρού Ήρωα, «Σκουλίκης» γιατί κωνόταν παντού, «Μπετόβεν» γιατί του άρεσε πάρα πολύ η μουσική και έπαιζε και στην φιλαρμονική, «Κωλοβελώνης» γιατί ήταν πάντα αεικίνητος. Στα

απροσδιορίστου προέλευσης αλλά με πιθανότατη αναφορά σε ιστορικά πρόσωπα πρέπει να συμπεριλάβουμε τα «Σκόμπι¹» και «Σοράγια²».

Με την ισχύ του κληρονομικού δικαίου τα παρατσούκλια μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά και ολόκληρες οικογένειες είναι αναγνωρίσιμες περισσότερο με το παρατσούκλι τους, παρά με το όνομά τους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα το Μποκρίλας και το Γρίβας. Αυτά τα παρατσούκλια σε πολλές περιπτώσεις, γίνονταν η αιτία να ξεχαστεί, όχι μόνο η ονοματοδοσία του παπά, αλλά και το επώνυμο, και οι κάτοχοί τους να είναι αναγνωρίσιμοι και να συστήνονται πλέον με αυτά και όχι με το κανονικό τους ονοματεπώνυμο.

Του λόγου το αληθές επιβεβαιώνει και η παρακάτω ιστορία. Ο Αντρέας ο Μ...³, παίρνει κάποιον στο τηλέφωνο.

-Γεια σας, είμαι ο Αντρέας ο Μ...

-Ο Αντρέας ο Μ...;

-Ναι, του Τάση του Μ... ο γιος.

-Ποιανού Τάση, βρε παιδί μου;

-Του ΜΠΑΜ, μπάρμπα, του ΜΠΑΜ!!, το ΜΠΑΜΑΚΙ είμαι.

-Αμ πέστο παιδάκι μου, ότι είσαι του ΜΠΑΜ. Τι μου λες του Μ...!!

Πρόβλημα μεγάλο αντιμετώπιζαν και οι νύφες που ερχόντουσαν στο Βαρθολομιό, γιατί όλες οι αναφορές σε συμπολίτες μας, γίνονταν με το

¹Ο Ρ. Σκόμπι (ή Σκόμπυ όπως μεταγράφονταν παλιότερα) ήταν βρετανός στρατηγός, που με την Συμφωνία της Καζέρτας (1944) ανέλαβε χρέη αρχιστράτηγου των βρετανικών και ελληνικών ενόπλων δυνάμεων στην Ελλάδα και ουσιαστικά ρόλο τοποτηρητή/κυβερνήτη για λογαριασμό των Βρετανών μέχρι και την αντικατάστασή του, μετά τα Δεκεμβριανά. Το όνομα του ήταν πασίγνωστο μεταξύ των Ελλήνων της εποχής, το βρετανοκρατούμενο κέντρο της Αθήνας έφτασε να αποκαλείται ειρωνικά και «Σκομπία» ενώ ακούστηκε και σατιρικό τραγούδι με τίτλο «Το πουλί του Σκόμπι»(ΣτΕ)

²Η Σοράγια Εσφαντιαρί-Μπαχτιαρί (γνωστή και ως η θλιμμένη πριγκίπισσα) διετέλεσε σύζυγος του Σάχη Μοχάμεντ Ρέζα Παχλαβι του Ιράν από τον οποίο απομακρύνθηκε λόγω μη τεκνοποίησης και αποτέλεσε επί σειρά δεκαετιών αγαπημένη ενασχόληση για τα ελληνικά (κίτρινα και μη) έντυπα.(ΣτΕ)

³Παραλείπεται το επώνυμο.(ΣτΕ)

παρατσούκλι, με αποτέλεσμα, όταν συναντούσαν κάποιον να τον χαιρετούν με το παρατσούκλι του, θεωρώντας ότι αυτό είναι το πραγματικό του όνομα, βάζοντας μπροστά και ένα μεγαλόπρεπο... κύριε!

Έτσι κάποτε, όταν η Ελένη, νύφη από την Αμαλιάδα, συνάντησε τον Αντρέα τον Π...¹, τον χαιρέτησε με μεγάλη ευγένεια και χρησιμοποιώντας πληθυντικό ευγενείας, του λέει.

-Γεια σας κύριε Κολαράκια²! Τι κάνετε;

Και ο Π..., με ορμή και κατακόκκινος.

-Δε με λένε Κολαράκια, κυρία μου, Π... με λένε. Όμως δεν φταίτε εσείς, οι μασκαράδες οι Βαρθολομαίοι φταίνε, που στους Αγίους μονάχα δεν έχουν βγάλει παρατσούκλια!!

Κατάρες

Οι κατάρες ήταν το πιο προσφιλές βρίσιμο. Μανάδες, γιαγιάδες, γειτόνισσες, όταν δεν προλάβαιναν να πιάσουν τα παιδιά να τα χειροτονήσουν, άρχιζαν να ουρλιάζουν και να εκτοξεύουν βρισιές και κατάρες, τις οποίες, βέβαια, δεν εννοούσαν. Ήταν όμως, ο καλλίτερος τρόπος εκτόνωσης εκείνης της στιγμής. Αυτοσχέδιες, περιελάμβαναν από αρρώστιες ελαφριές, αρρώστιες βαριές, σε έστελναν, σου έμπαζαν και πολλά άλλα. Φυσικά ήταν πάντα διανθισμένες με χειρονομίες απείρου κάλους.

Μούντζες μονές, μούντζες διπλές, μούντζες χτυπητές, μούντζες τριδάχτυλες, συνοδευόμενες από το «μες το μάτι σου το δεξι», πιθανόν

¹Επίσης παραλείπεται το επώνυμο.(ΣτΕ)

²Η προέλευση του παρωνυμίου δεν συγκρατήθηκε στην συλλογική μνήμη. Η συγκεκριμένη γραφή του παρωνυμίου επιλέχθηκε καθώς, αν συνοπολογιστεί το κλίμα της εποχής και ο υπόλοιπος διάλογος, φαίνεται ισχυρά πιθανότερο το ενδεχόμενο να αφορά το κολάρο πουκαμίσου (και όχι το μέρος του σώματος). Άλλωστε, η «επίσημη» ενδυμασία παραπέμπει σε δουλειά γραφείου και λογικά σε υπάλληλο δημόσιας υπηρεσίας ή οργανισμού, γεγονός που θα δικαιολογούσε και την χρήση του πληθυντικού από την συνομιλήτρια. Αλλά και ο τρόπος αναφοράς στους ντόπιους φαίνεται να ταιριάζει σε «ξενοφερμένο» διορισμένο υπάλληλο. Τέλος, τα ήθη της εποχής μάλλον αποκλείουν την άλλη εκδοχή.(ΣτΕ)

θεωρώντας ότι το αριστερό είχε αμελητέα συμμετοχή στη λειτουργία της όρασης¹. Εκτός από τη χρήση τους στα παιδιά, κάποιες με ιδιαίτερο ταλέντο κατασκεύαζαν, και για όποιον ενήλικα τις είχε πειράξει, κατάρες αμολόητες. Αυτές, εξακοντίζονταν όσο ήταν μέρα. Γιατί με το πέσιμο του ήλιου, τις φόβιζε η λαϊκή ρήση που έλεγε «οι κατάρες, ούλη μέρα γυρίζουνε και το βράδυ πάνε στο αφεντικό τους». Ευτυχώς το φαινόμενο έχει περιοριστεί σημαντικά, τείνει να εξαφανιστεί θα έλεγα. Και επειδή είναι κρίμα να χαθούν τέτοια... μαργαριτάρια, κατέγραψα μερικές απ' αυτές και σας τις παρουσιάζω:

- Μπα, που να βγάλεις τη σάπια μέσα σου.
- Να σε βαρέσει κακός κεφαλίτης.
- Να σουμπει ο διάολος μέσα σου και να σου βελάξει.
- Να σε πάνε τέσσεροι κι ο παπάς πέντε.
- Να σε βαρέσει γιότσα.
- Να σου χυθούνε τα μάτια και τα δυο.
- Να σουμπει το τελώνιο μέσα σου.
- Να σε βαρέσει κακός μελιγγίτης.
- Να σε φέρουνε στη τάβλα.
- Να βγάλεις τον αγλέγουρα.
- Να βγάλεις το κακό σπυρί.
- Κακό χρόνο νάχεις.
- Να φας τη σάπια μέσα σου.
- Όρμπος και κατσιφάρα.
- Στάχτη και μπούλμπερη να γίνεις.
- Να σουμπει ο διάολος μέσα σου, σα της Λεχαινίτισας².

¹Δεν θα ήταν περίεργο κάτι τέτοιο αν αναλογιστεί κανείς την παλαιότερα ισχυρή αντίληψη, που ταύτιζε το δεξιό με το καλό (π.χ. «να σου 'ρθουν όλα δεξιά», η χρήση δεξιού χεριού για το σημάδι του σταυρού κ.α.) και έφτανε μέχρι το σημείο εξαναγκασμού χρήσης μόνο του δεξιού χεριού από αριστερόχειρα παιδιά κατά την σχολική εκπαίδευση (συχνό δε και το δέσιμο του αριστερού χεριού από την οικογένεια ώστε να «μάθει» το παιδί να χρησιμοποιεί το δεξιό).(ΣτΕ)

²Προφανώς κάποια «κατάληψη από δαιμονικό πνεύμα» θα είχε καταγραφεί στα Λεχαινά Ηλείας.(ΣτΕ)

Και έκλειναν με ένα από τα κοσμητικά: διαολοσπορίλα, παλιοζάγαρο, κοπρίτη, μόφορο, δαιμονισμένο, παλιοπορικό, παλιοτσάνακο, κάρμα, χεσμένε, διάολε της Καθολικής¹. Συγχρόνως δε, ως απαραίτητο αξεσουάρ, εκτοξεύονταν τσόκαρα, σαρωματιές, πέτρες ή ό,τι άλλο βρισκόταν πρόχειρο εκείνη τη στιγμή, τα οποία όμως σπανίως εύρισκαν το στόχο τους, ή στη χειρότερη περίπτωση εύρισκαν ξώφαλτσα κανένα πόδι, την ώρα που ο ιδιοκτήτης του είχε μετατραπεί σε λαγό για να γλιτώσει από το μένος της σκοπεύτριας.

Για τους ενήλικες, η συλλογή είναι διαφορετική. Παρουσιάζω τις πιο ανώδυνες:

- Να σούρθει καθικιά από ψηλό μπαλκόνι.
- Να μη δεις άσπρη μέρα.
- Να σε δω με μαύρη γραβάτα.
- Να φορέσεις μαύρο κορέτο (το πένθος στο ανδρικό μανίκι).

Και οι κεκαλυμμένες:

- Να 'σαι καλά σαν του Χάβαρη ή Να 'σαι καλά σαν του Κολόκα το μετόχι. (και τα δυο είχαν ισοπεδωθεί από σεισμό).

¹Λογικά εδώ αναφέρεται η συνοικία «Καθολική» της Γαστούνης Ηλείας, η οποία έχει πάρει το όνομά της από τον Ιερό Ναό Κοιμήσεως της Θεοτόκου (έτος κτίσεως 1279).(ΣΤΕ)

Τα κοινωνικά κάποτε

Ο γάμος

«Ωραία πού 'ναι η νύφη μας
Ωραία τα προικιά της
Ωραία κι η παρέα της
Που είναι στη χαρά της.»

Το πιο δημοφιλές τραγούδι, μέχρι και τη δεκαετία του '60 στους γάμους. Τραγούδι που έπαιζε πάντα για την περίπτωση στο γραμμόφωνό του ο Πανταζόπουλος, πιο γνώριμος στους Βαρθολομαίους, ως Γραμμοφωνάς. Σε εποχές που οι οργανοπαίχτες άρχιζαν να εκλείπουν, εκτελούσε χρέη για αρκετά χρόνια και κάλυπτε μουσικά την πλειοψηφία των γάμων στο χωριό μας. Η νύφη, έσερνε πρώτη το χορό, χωρίς να γνωρίζει που θα την οδηγήσουν αυτά τα βήματα, αφού όλα τα του γάμου της είχαν κανονιστεί ερήμην της. Το μόνο που ήξερε με σιγουριά ήταν πως αυτή θα έμενε εκεί, ό,τι κι αν γινόταν. Καλά ή άσχημα, πλούσια ή φτωχά. Από την επομένη του γάμου, άρχιζε η βιοπάλη. Παιδιά, αγώνας για το μεγάλωμά τους, να τα ταΐσουν, να τα ντύσουν να τα μορφώσουν. Τους απορροφούσε τόσο ο σκληρός αγώνας της επιβίωσης που το τελευταίο που σκέφτονταν ήταν η συζυγική διαπροσωπική σχέση. Έτσι περνούσαν τα χρόνια και συμβίωνε το ζευγάρι με μοναδική σκέψη και στόχο να φέρει σε πέρας την αποστολή του. Να βιοπορευτεί και να φτιάξει μια καλή οικογένεια. Και ούτε ασυμφωνίες χαρακτήρων, ούτε διαζύγια.

Την κάθε ιστορία γάμου, την άρχιζε ο προξενητής. Διατεταγμένη αποστολή του ήταν να πάει το συγκέσιο (συνοικέσιο) ή προξενιό στο σπίτι του νέου ή της νέας που βρισκόταν σε ηλικία γάμου. Βέβαια, ο προξενητής ήταν απόλυτος γνώστης της οικονομικής κατάστασης κάθε ενδιαφερόμενης οικογένειας. Έτσι τα προξενιά εξελίσσονταν μέσα στα όρια της κάθε κοινωνικής τάξης. Ένας πλούσιος, θα παντρευόταν μία βαρυπρικούσα, ένας φτωχός μία φτωχή. Σπάνια έσπαγε αυτό το κατεστημένο. Όποιος πλούσιος τολμούσε να ερωτευτεί κάποια όμορφη φτωχή, αντιμετώπιζε τέτοια

κατακραυγή και αντίδραση από την οικογένειά του, που στο τέλος υπέκυπτε στις βουλές της και το ειδύλλιο έπαιρνε τέλος και αυτός κουβαλούσε για την υπόλοιπη ζωή του το όνειρο της χαμένης αγάπης του.

Σε μια και μόνη περίπτωση μπορούσε να ευδοκιμήσει γάμος πλούσιου με φτωχή. Εκείνη που ο μεν πλούσιος γαμπρός είχε τα χρονάκια του, διανύοντας την πέμπτη δεκαετία της ζωής του, και η νύφη ήταν νέα και όμορφη σαν τα κρύα τα νερά. Σ' αυτή την περίπτωση βέβαια, ήταν και κομμάτι δύσκολο να υπάρχουν οι γονείς του γαμπρού για να προβάλλουν τις αντιρρήσεις τους, οπότε ετελείτο το μυστήριο με δόξες και τιμές.

Όταν η προξενήτρα, γιατί ήταν κυρίως γυναικεία υπόθεση η διαμεσολάβηση, ξεκίναγε να πάει σ' ένα σπίτι, ήταν εφοδιασμένη αφενός, με πολλή πειθώ, τσακπινιά και λέγειν, για να πλέξει το εγκώμιο και να εκθειάσει τα προσόντα του υποψήφιου γαμπρού, αφετέρου δε, είχε καταγράψει στο μυαλό της και μετέφερε με ακρίβεια λογιστή την προίκα της νύφης.

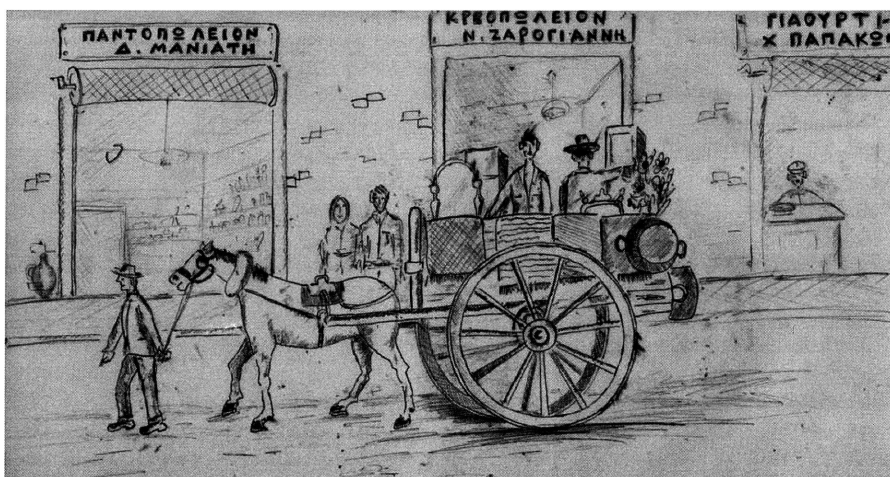
Αν το προξενιό στέριωνε, η αμοιβή της ήταν μια αλλαξιά κι ένα ζευγάρι κάλτσες. Επί πλέον ήταν επίσημη προσκεκλημένη στα τραπέζια που αντάλλασσαν οι δυο οικογένειες των μελλονύμφων, για τα στερεώματα. Αν οι γονείς και των δύο πλευρών συμφωνούσαν, έκλεινε ο γάμος δίνοντας τα χέρια. Αυτή η χειραψία, είχε την ισχύ συμβολαιογραφικής πράξης.

Ο μόνος λόγος για τον οποίο θα μπορούσε πλέον να «χαλάσει» ο γάμος ήταν η μη τήρηση των υποσχεθέντων ως προίκα.

Ο αρραβώνας κρατούσε συνήθως μικρό χρονικό διάστημα, από τρεις έως έξι μήνες. Αν κρατούσε περισσότερο, χωρίς να υπάρχει κάποιος εξαιρετικός και αποδεκτός λόγος, άρχιζε να γίνεται κατακριτέος ηθικά. Στο διάστημα του αρραβώνα οι μελλονύμφοι βλέπονταν κάθε Κυριακή, κάτω από την υψηλή επιστασία κάποιου ενήλικα συγγενή της νύφης. Την τελευταία Πέμπτη πριν από το γάμο, έφευγαν τα προικιά της νύφης από το πατρικό της για το σπίτι του γαμπρού, αφού πρώτα είχαν εκτεθεί για να τα θαυμάσουν συγγενείς, γείτονες και φίλοι. Μεταφέρονταν με κάρα, στολισμένα με μεταξωτά καλαματιανά μαντήλια, που τα έσερναν άλογα ξυστρισιμένα, με το τρίχωμά τους ν' αστράφτει και με τα καλλιτερά τους

χάμουρα και κολάρα με αχατένιες χάντρες για το μάτι. Στο πρώτο κάρο, τοποθετούσαν τα ασπρόρουχα και τα κεντητά, ριγμένα στα παραπέτια για να φαίνονται. Ακολουθούσαν τα υφαντά, τα έπιπλα, αν υπήρχαν, και τέλος η οικοσκευή και οι τενεκέδες με τα λουλούδια. Ντετζερέδες, ταψιά, μπρίκια, νταβάδες, κακάβια, πυροσιές.

A!! και να μη ξεχάσω...Ένας γάμος χάλασε γιατί ο γαμπρός βρήκε μια πυροσιά λιγότερη από τις συμφωνημένες...

Το κάλεσμα στο γάμο, πριν κυκλοφορήσουν τα προσκλητήρια, γινόταν με γαρύφαλλα ή μοσχοκάρφια. Σ' ένα μικρό κομματάκι λαδόκολλας, κομμένο περίτεχνα, δίπλωναν δύο-τρία γαρύφαλλα και τα έστελναν στις οικογένειες που ήθελαν να καλέσουν, με κάποιο συγγενικό τους πρόσωπο. Το Σάββατο το βράδυ, γινόταν το τραπέζι στο σπίτι της νύφης. Συγγενείς, φίλοι, γείτονες, καθώς και η προξενήτρα, έστηναν γλέντι τρικούμπερτο. Εξάλλου, ήταν στην κυριολεξία το τελευταίο βράδυ που πέραγε η νύφη στο σπίτι της. Ό,τι και να της συνέβαινε στη πορεία, δεν θα γύριζε ποτέ πίσω.

Τη μέρα του γάμου, η νύφη ξεκίναγε από το σπίτι της με τα πόδια και τους καλεσμένους να την ακολουθούν, τραγουδώντας και χορεύοντας. Μετά το μυστήριο πήγαιναν όλοι στο σπίτι του γαμπρού. Στην κεντρική είσοδο του σπιτιού περίμενε η μάνα του γαμπρού κρατώντας στο χέρι γλυκό του

κουταλιού. Φτάνοντας η νύφη, προσκύναγε την πεθερά, σε ένδειξη σεβασμού και υποταγής, και αυτή της έδινε μια κουταλιά γλυκό, για να είναι η νέα ζωή της γλυκιά.

Ακολουθούσε το κέρασμα των καλεσμένων, κουραμπιέδες και γλυκόπιτα, και κατόπιν το γαμήλιο τραπέζι, το οποίο ήταν πάντα πιο πλούσιο και πιο πολυπληθές από εκείνο της νύφης. Οι καλεσμένοι στο τραπέζι, είχαν πάει από την προηγούμενη τα δώρα τους: ένα αρνί¹, κρασί και ένα καρβέλι ψωμί φτιαγμένο ειδικά για την περίπτωση. Στολισμένο με κουφέτα και πολύχρωμα ζαχαράτα.

Το ίδιο βράδυ του γάμου, γινόντουσαν και τα «επιστροφή». Συγγενείς της νύφης και του γαμπρού έφτιαχναν από μια ομάδα. Η μία ξεκινούσε από το σπίτι της νύφης και πήγαινε στο σπίτι του γαμπρού και αντίστροφα, η άλλη από το σπίτι του γαμπρού στο σπίτι της νύφης. Σ' όλη τη διαδρομή τραγουδούσαν ειδικά για την περίπτωση τραγούδια, τα οποία τραγουδούσαν εναλλάξ, ένα στίχο οι άντρες, ένα στίχο οι γυναίκες.

Τα πιο συνηθισμένα ήσαν τα παρακάτω:

Ψηλό μου κυπαρίσσι
Γέρνει η κορφάδα σου
Και ποιος θα τη γλεντήσει
Την ομορφάδα σου

Στη σκάλα π' ανεβαίνεις
Ν' ανέβαινα και γω
Σε κάθε σκαλοπάτι
Να σε γλυκοφιλώ

Στη σκάλα π' ανεβαίνεις
Στο πρώτο το σκαλί
Θέλω να σε φιλήσω
Μα ο τόπος δε βολεί

Στη σκάλα π' ανεβαίνεις

¹Έθιμο που διατηρείται ακόμα σε περιοχές της Ελλάδας με ισχυρά κτηνοτροφικό χαρακτήρα. Στην Κρήτη για παράδειγμα, τα δώρα αυτά (κυρίως αρνιά) είναι γνωστά ως «κανίσκια». (ΣΤΕ)

Και στα σκαλώματα
Πολλούς τζιλβέδες (νάζια) κάνεις
Πολλά καμώματα

Για βγάλε αυτά τα μαύρα
και βάλε κόκκινα
και γίνε γυφτοπούλα
και πούλα κόσκινα.

Νεραντζούλα φουντωμένη
Πούναι τα' άνθη σου, (Νεραντζούλα)
Πούναι τα' άνθη σου.
Πούν' η πρώτη σου ευμορφάδα
πουν' τα κάλλη σου (νεραντζούλα),
πουν' τα κάλλη σου.

Φύσηξε βοριάς κι αέρας
Και τα τίναξε (νεραντζούλα)
Και τα τίναξε.
Σε παρακαλώ βοριά μου
Φύσα ταπεινά (νεραντζούλα)
Φύσα ταπεινά.

Ν' αρμενίζουν τα καράβια
Τα Σπετσιώτικα (νεραντζούλα)
Τα σπετσιώτικα
Πού' χουν μέσα παλικάρια
Κι όμορφα παιδιά (νεραντζούλα)
Κι όμορφα παιδιά.

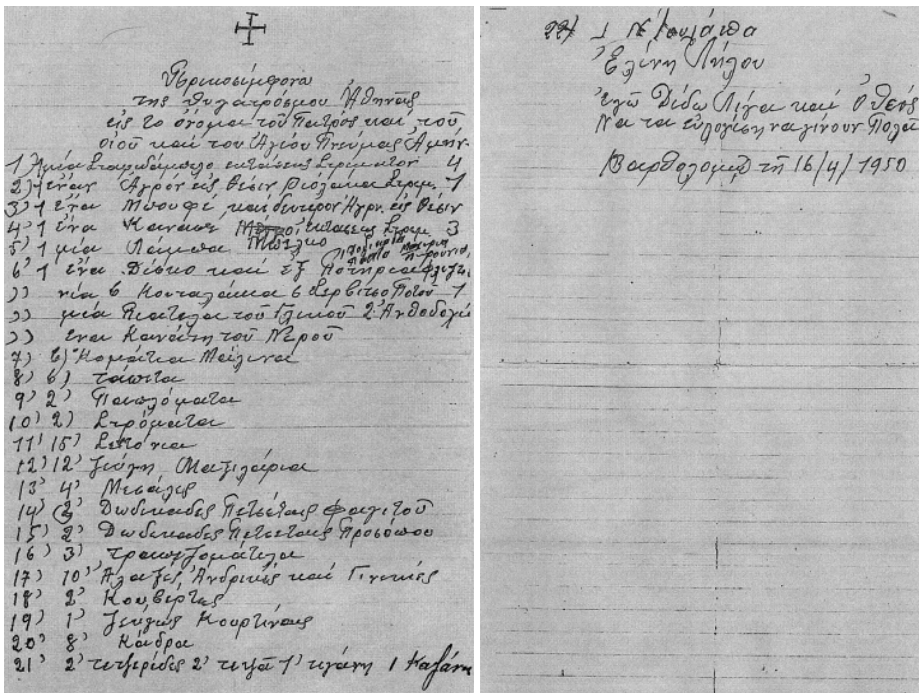
Όταν έφταναν στο προορισμό τους, τους υποδέχονταν οι σπιτονοικοκυραιοι και τους κέρναγαν, συνήθως κρασί. Σκοπός της κάθε ομάδας ήταν να κλέψει κάτι από το σπίτι που είχε πάει, χωρίς να το πάρει κανένας είδηση. Οι οικοδεσπότες, βέβαια, ήσαν σε εγρήγορση για να αποτρέψουν την κλοπή. Όποιος έκλεβε το καλλίτερο και το μεγαλύτερο αντικείμενο ήταν και ο πιο έξυπνος και ικανός. Όλα αυτά γίνονταν με σκωπτική διάθεση και χάριν αστεϊσμού, ήταν δε μια αφορμή να

παρατείνεται το γλέντι. Την επόμενη μέρα τα κλαπέντα επέστρεφαν πάλι στους ιδιοκτήτες τους.

Τις επόμενες δεκαπέντε μέρες μετά το γάμο η νύφη δεν έφευγε από το νέο της σπίτι καθόλου. Δεχόταν επισκέψεις. Την πρώτη Κυριακή μετά το γάμο το ζευγάρι πήγαινε στο σπίτι της νύφης, όπου τους έκαναν το τραπέζι. Τη δεύτερη Κυριακή μετά το γάμο, οι νεόνυμφοι πήγαιναν στην εκκλησία. Εκεί, η νύφη θα έπαιρνε από τον παπά τον μπουκέ ή την φούντα, όπως την έλεγαν. Ο μπουκές, ήταν μια ανθοδέσμη που είχε ετοιμάσει ο παπάς και την πρόσφερε σε όλες τις νιόνυφες, στο τέλος της λειτουργίας.

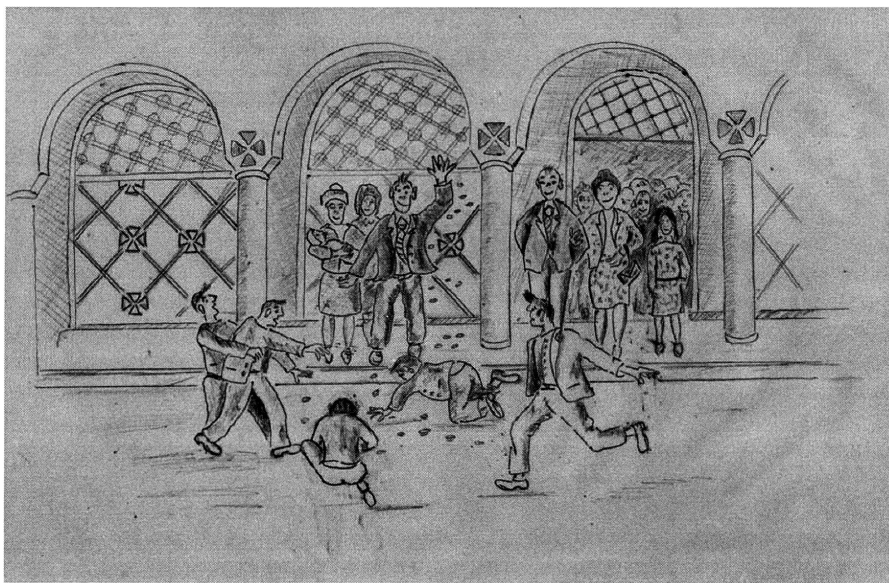
Μετά την εκκλησία, το ζευγάρι ανταπέδιδε τις επισκέψεις που είχε δεχτεί τις προηγούμενες δεκαπέντε ημέρες. Εξού και η έκφραση «κλείνω νυφικές επισκέψεις». Κατόπιν αυτού, τελειώνει και η περίοδος χάριτος, ή μήνας του μέλιτος της νύφης. Από την επομένη, έμπαινε για τα καλά στην καθημερινότητα. Οι μέρες αυτές ήσαν αρκετές για να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα της καινούριας ζωής της.

Προκοσούμφωνο της εποχής

Η βάφτιση¹

Οι βαπτίσεις των παιδιών τα χρόνια τα δικά μας, ακολουθούσαν ένα διαφορετικό τελετουργικό απ' αυτό που ξέρουμε σήμερα. Το μυστήριο φυσικά, που τελείται στην εκκλησία, παραμένει το ίδιο. Όμως οι διαφορές του χθες και του σήμερα, έχουν ως εξής:

Η μητέρα του παιδιού που βάφτιζαν, δεν πήγαινε στην εκκλησία, αλλά παρέμενε στο σπίτι της, περιμένοντας πρώτα από τους πιτσιρικάδες την αναγγελία του ονόματος του βαφτιζόμενου. Έτσι λοιπόν, όλα τα παιδιά ήμαστε σε ετοιμότητα. Μόλις ο νονός έλεγε το όνομα του παιδιού, τρέχαμε όσο πιο γρήγορα μπορούσαμε για το σπίτι, που περίμενε η μάνα και ο πρώτος που θα της έφερνε τα συχαρίκια για το καινούριο όνομα έπαιρνε το πενηντάλεφτο ή τη δραχμή, ανάλογα. Καμιά φορά όμως, και έχοντας σαν πρώτη προτεραιότητα να φτάσουμε πρώτοι, ξεχνούσαμε το όνομα που έδωσε ο νονός και λέγαμε άλλο. «Τι είπες μωρέ;» Μας έλεγε η μάνα αλλοπαρμένη.

¹Κείμενο του Ι. Κ. Σούλη. (ΣτΕ)

Μόνο όταν έφταναν και τ' άλλα παιδιά τρέχοντας ξοπίσω και έλεγαν το κανονικό όνομα, πήγαινε στη θέση της η καρδιά της μάνας.

Άλλοτε πάλι, ο νονός, έλεγε άλλο όνομα απ' αυτό που οι γονείς είχαν κανονίσει ή ακόμα και ο πατέρας, εν απουσία της μάνας, στην εκκλησία, κανόνιζε αλλιώς. Τότε εμείς, που πηγαίναμε τα συχαρίκια για το καινούριο όνομα, όχι λεφτά δε μας έδιναν, αλλά χαστουκιές, αν ήταν δυνατόν. Μετά την κούρσα προς το σπίτι για την αναγγελία του ονόματος, έπρεπε σύντομα όλα τα παιδιά, να επιστρέψουμε στην εκκλησία γιατί, τελειώνοντας το μυστήριο, ο πατέρας πέταγε λεφτά, σε μικρά κέρματα φυσικά, στα παιδιά που περίμεναν.

Εκεί γινόταν ο λεγόμενος «κούτουπος». Σκοτωνόμαστε ποιος θα μαζέψει τα περισσότερα. Σπρωχνόμαστε, μπουσουλάγαμε στο χώμα και διάφορα άλλα και όλα αυτά προς τέρψη των μεγαλύτερων που διασκεδάζαν με τα καμώματά μας.

Τελειώνοντας, να σημειώσω ότι η βάφτιση ήταν μυστήριο λιτό, χωρίς μπουμπουνιέρες, γλυκά, φωτογραφίες και βίντεο.

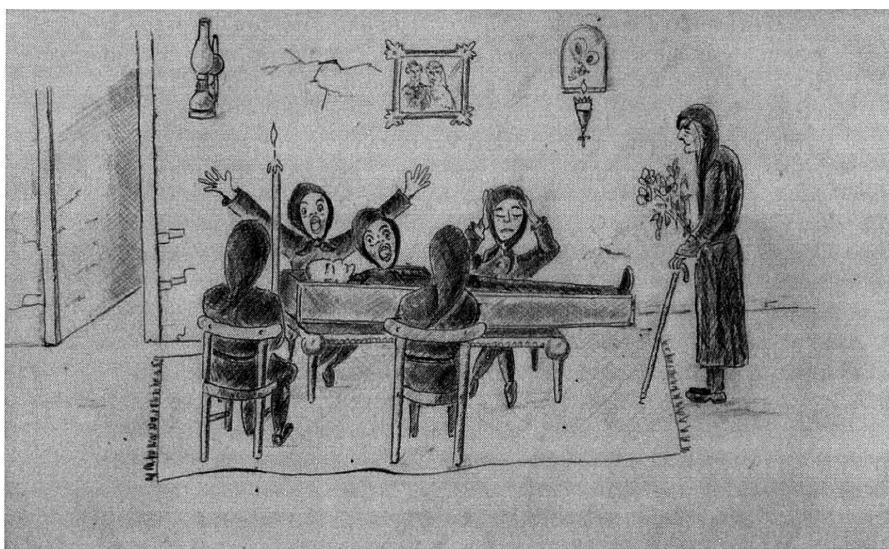
Η κηδεία

Ο βαριά άρρωστος βρισκόταν συνήθως, στο σπίτι του. Όταν «βάραινε», μαζευόντουσαν κάθε βράδυ οι συγγενείς για να συμπαρασταθούν στην οικογένεια. Αυτό κράταγε από μια-δύο μέρες, έως και μια βδομάδα. Την ώρα του ψυχορραγήματος, απομάκρυναν απ' το δωμάτιο όλους τους άμεσους συγγενείς, γιατί η ψυχή πόναγε και δεν έβγαινε. Όταν ξεψυχούσε, έμπαινε μέσα και του σφάλιζε τα μάτια, συνήθως, ο πρωτότοκος γιος.

Κατόπιν έμεναν μέσα στο δωμάτιο μόνο τρεις γυναίκες που θα τον άλλαζαν. Πρώτα έσκιζαν τα ρούχα που φόραγε ο νεκρός. Ποτέ δεν τα έβγαζαν, ήταν απαγορευμένο δια ροπάλου¹. Κατόπιν, έβαζαν σ' ένα πιάτο κρασί με λίγες σταγόνες λάδι, για να τον πλύνουν. Έπιαναν τα χέρια του και

¹Εδώ διακρίνεται μάλλον μια υγειονομική προφύλαξη καθώς με τις συνθήκες της εποχής ήταν επόμενο τα αμφιβόλως απολυμαθέντα ρούχα, αν έβγαιναν άθικτα, να φορεθούν από συγγενείς ή να πωληθούν. Φαίνεται ότι κάποιος «φωτισμένος» νους (ή η εμπειρία) οδήγησε στην εισαγωγή αυτής της πρόληψης.(ΣτΕ)

αφού τα βουτούσαν στο πιάτο τα σήκωναν, σα να νιβόταν μόνος του και του έκαναν το σημείο του σταυρού πάνω στο πρόσωπο. Μετά, μ' ένα μεγάλο κομμάτι βαμβάκι, εμποτισμένο με το κρασί, του έπλεναν όλο το σώμα. Άνοιγαν μία τρύπα στο σάβανο, (και αυτό σκιστό, γιατί δεν χρησιμοποιούσαν ποτέ ψαλίδι), το πέρναγαν απ' το κεφάλι του και τέλος τον έντυναν. Τα εσώρουχα, οι κάλτσες, τα παπούτσια, έπρεπε να είναι καινούρια. Τον άφηναν έτοιμο πάνω στο κρεβάτι, μέχρι να έρθει το φέρετρο.

Μέχρι και την δεκαετία του 1940 το φέρετρο ήταν κοινό για όλους, δηλαδή είχε η εκκλησία ένα, το οποίο χρησιμοποιείτο κάθε φορά για την τελετή και μετά επιστρεφόταν. Όταν έφτανε στο σπίτι του νεκρού, το γέμιζαν με κλαδιά από ευκάλυπτο, και το μαξιλάρι, με λεμονόφυλλα. Σκέπαζαν τα κλαδιά του ευκάλυπτου μ' ένα άσπρο σεντόνι, το καλλίτερο του σπιτιού. Άσπρο με κοφτή μπορντούρα. Το ίδιο και το μαξιλάρι. Τοποθετούσαν τη σωρό μέσα και πήγαιναν το φέρετρο στη σάλα. Οι γυναίκες που είχαν αλλάξει το νεκρό, πήγαιναν στο πηγάδι, έβαζε η μία τα χέρια της πάνω στα χέρια της άλλης και έριχναν ένα σουύγλο νερό μονοκόμματα. Τα χέρια τους

δεν τα σκούπιζαν, αλλά με όσο νερό είχαν κρατήσει, γύριζαν πίσω και ράντιζαν το νεκρό, γυρίζοντας τρεις φορές γύρω από το φέρετρο και λέγοντας «Ο Θεός να τον αναπαύσει». Τέλος, έσπαζαν το πιάτο από το κρασί και το λάδι, πάνω στα κεραμίδια.

Κάποιες άλλες γυναίκες από το κοντινό περιβάλλον, αναλάμβαναν να φτιάξουν το σπίτι. Έστρωναν τα καλλίτερα τραπεζομάντιλα, κεντήματα, κουβέρτες, σαν να ετοιμάζαν για γιορτή. Επίσης, έστρωναν το σπίτι με τα καλά απλαδικά, ακόμη κι αν ήταν ντάλα καλοκαίρι. Όλη αυτή την ώρα, οι λυπημένοι καθόντουσαν αμέτοχοι σε μία άκρη, παρατηρητές της όλης διαδικασίας. Όταν όλα ήταν έτοιμα, χτύπαγε η καμπάνα. Τότε, όλο το χωριό, άρχιζε να συρρέει στο σπίτι του νεκρού. Το ξόδι δεν έβγαινε από το σπίτι, αν δεν περνούσαν 24 ώρες από τον θάνατο και απαραίτητα ξενυχτούσαν τον νεκρό. Όταν έδυε ο ήλιος, τον σκέπαζαν μ' ένα σεντόνι. Στο ξενύχτι χωριζόντουσαν οι άνδρες από τις γυναίκες. Όλη τη νύχτα σερβιριζόταν καφές και κονιάκ. Αν ο νεκρός ήταν νέος, το κλίμα ήταν πολύ βαρύ, μόνο ένας ψίθυρος ακουγόταν. Αν όμως ο εκλιπών εγκατέλειπε τον μάταιο τούτο κόσμο πλήρης ημερών, το σκηνικό άλλαζε. Μιλούσαν δυνατά, γέλαγαν, έπιναν κρασί με το βραστό κρέας που τους σέρβιραν¹. Εξ αυτού και το λεγόμενο « κηδεία αγέλαστη και γάμος άκλαυτος δε γίνεται » .

Με την Ανατολή της άλλης μέρας, ξεσκέπαζαν το νεκρό και άρχιζαν οι ετοιμασίες για την κορύφωση του τελετουργικού. Οι μοιρολογίστρες έπαιρναν θέση και μαζί με τις γυναίκες της οικογένειας, άρχιζαν το μοιρολόι. Όταν κόντευε να έρθει ο παπάς το μοιρολόι σταματούσε. Το κλάμα γινόταν βουβό, και τότε άρχιζε ο μονόλογος της γυναίκας ή της μάνας. Το φέρετρο, το σήκωναν στους ώμους τους τέσσερα νεαρά άτομα. Αν ο νεκρός ήταν νέος, έλεγαν πως το φέρετρο είναι ασήκωτο, σαν σημάδι της άρνησης του νεκρού στο θάνατο. Το νεκρό συνόδευε ως το νεκροταφείο, όλο το χωριό. Μετά τον ενταφιασμό γύριζαν όλοι στο σπίτι για καφέ. Η οικογένεια δεχόταν συλλυπητήρια έως και δύο μήνες. Κάθε απόγευμα, γυναίκες απ' όλο το χωριό επισκέπτονταν το σπίτι των πενθούντων για να τους κρατήσουν συντροφιά. Μέχρι τα σαράντα, πήγαιναν κάθε βράδυ

¹Μέχρι που στο ξενύχτι ενός γέρου, μέθυσαν οι άντρες και βρόντηξε ο τόπος από το τραγούδι «έχτισ' η πέρδικα φωλιά», συμβάν που έχει μείνει ιστορικό στο Βαρθολομιά.(ΣτΣ)

συγγενείς, φίλοι και γείτονες για τις «παρηγοριές». Έφερναν το φαγητό, το ψωμί, το κρασί και όλα τα ανάχρεια, πιάτα, ποτήρια, μεσάλες, μαχαιροπήρουνα.

Τίποτα δεν χρησιμοποιούσαν από το σπίτι των λυπημένων, για να μην ασχοληθούν μετά το δείπνο με το νοικοκυριό και αποσπαστούν από το πένθος τους. Όταν ο εκλιπών ήταν νέος, το πένθος ήταν βαρύτατο και εκφραζόταν ποικιλοτρόπως. Σκέπαζαν τους καθρέφτες με άσπρα πανιά, δεν άνοιγαν για χρόνια τα παράθυρα, έβαζαν μαύρες κορδέλες χιαστί στα τραπέζια, στις κουρτίνες και στα κουρτινάκια. Εξωτερικά κρεμούσαν στην κεντρική είσοδο ένα μαύρο, τετράγωνο πανί με το όνομα του νεκρού γραμμένο επάνω. Σε πιο βαρύ πένθος έβαζαν μαύρο μπερντέ (κουρτίνα), πιασμένο δεξιά κι αριστερά, ώστε ν' αφήνει μόνο ένα μικρό πέρασμα για να μπαινοβγαίνουν. Αυτό, ανάλογα με το πένθος, κρατούσε 3 με 5 χρόνια. Ο τελευταίος μπερντές κρεμάστηκε το 1991 στη Λυγιά από τη Μάρθα Κ... για το θάνατο του γιου της. Και έμεινε πολλά χρόνια στην πόρτα της ο μπερντές, ακόμη και μετά το θάνατο της χαροκαμένης μάνας, ώσπου έλιωσε από τον ήλιο, τη βροχή και το χρόνο. Δεν ξεκρεμάστηκε ποτέ, λες και ήξερε ότι ήταν ο έσοχατος.

Για τις ολόμαυρες μανάδες, όμως, ήταν αυτό το βαρύ πένθος, που έδινε κάποιο νόημα στη ζωή τους. Όλος τους ο κόσμος, όλο τους το ταξίδι, μία και μοναδική διαδρομή. Σπίτι- νεκροταφείο. Ν' ανάβουν το καντήλι, να μοιρολογούν και να πενθούν ως τα βαθιά τους γεράματα κάθε μέρα, με ήλιο, με βροχή, χειμώνα, καλοκαίρι, μέχρι να τις λυτρώσει ο θάνατος. Οι χήρες και οι μανάδες δεν έβγαζαν ποτέ τα μαύρα και το τσεμπέρι, ούτε συμμετείχαν σε καμία θρησκευτική ή κοινωνική εκδήλωση. Δεν ξαναφορούσαν ποτέ κοντό μανίκι και οι μαύρες κάλτσες δεν έβγαιναν από τα πόδια τους χειμώνα-καλοκαίρι. Κανένα χρυσό ή άλλο στολίδι δεν έπρεπε να τις κοσμήι, εκτός από τη βέρα τους, και δεν έκοβαν ποτέ τα μαλλιά τους, μέχρι το τέλος της ζωής τους.

Προλήψεις

Όταν έφευγε ο νεκρός από το σπίτι, έσπαζαν ένα πιάτο για να ξορκίσουν το κακό. Τα νεκρόσκουτα (βασικά τα κλινοσκεπάσματα), τα έπλεναν στο ποτάμι ή στη θάλασσα, γιατί έπρεπε τα νερά να είναι τρεχούμενα και όχι στάσιμα, για να φεύγει το κακό, όπως φεύγει το νερό. Το κρασί και το λάδι που έμενε από το πλύσιμο του νεκρού (τα απονιψίδια), τα χρησιμοποιούσαν για να κάνουν μάγια. Στο σπίτι απαγορευόταν να μπουν λουλούδια και δεν έφτιαχναν κανένα γλυκό για τρία χρόνια τουλάχιστον, για να μη γλυκάνει ο πόνος τους.

Μοιρολογία

Το μοιρολόι, ήταν αναπόσπαστο μέρος του τελετουργικού της κηδείας. Όσο χρόνων κι αν ήταν ο εκλιπών, έπρεπε να μοιρολογηθεί, δεν επιτρεπόταν να πάει «άκλαυτος». Αν οι γυναίκες του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος δεν ήξεραν την τέχνη και τεχνική του μοιρολογήματος, αναλάμβαναν άλλες, που πήγαιναν στη κηδεία με πρωταρχικό σκοπό να μοιρολογήσουν. Οι μοιρολογίστρες ή σαν καλλίφωνες και είχαν ταλέντο στη σύνθεση και τον αυτοσχεδιασμό. Την ώρα που μοιρολογούσαν, είχαν στο νου τους κάποιον δικό τους που είχε πεθάνει, έτσι το μοιρολόι γινόταν πιο αυθόρμητο και αυθεντικό. Η μοιρολογίστρα θα είχε φέρει εις πέρας με επιτυχία την αποστολή της, αν μετά την κηδεία ακουγόταν το «μωρέ, ραΐσανε ακόμη και οι πέτρες». Ο ρυθμός του μοιρολογιού ήταν μονότονος, πάντα ο ίδιος. Στο τόπο μας πολλές ήξεραν μοιρολόγια. Ξεχωριστές όμως μοιρολογίστρες ήσαν η Ρόζα η Αργυροπούλου, η Διαμάντω η Σύριου, η Γεωργία η Σπεντζάρη και η Ζωή η Γαριού.

Μία αποθησαύριση από μοιρολόγια του καιρού εκείνου (όσα κατέστη δυνατό να καταγραφούν) παρατίθεται στην συνέχεια:

Ως πότε να σε καρτερώ
Και να σε περιμένω
Να σουχώ γιόμα να γευτείς
Δείπνο για να δειπνήσεις

να στρώσω το κρεβάτι σου
Να πέσεις να πλαγιάσεις.

Αν φτιάσεις γιόμα, γέψου το
Δείπνο και δείπνησέ το
Κι αν στρώσεις το κρεβάτι μου
Πέσε και πλάγιασέ το
Εγώ πάω στην αλησμονιά
Π' αλησμονιέται ο κόσμος
Αλησμονάει η μάνα το παιδί
Και το παιδί τη μάνα.

Στον άλλο κόσμο που θα πας
Στον καθαρό αγέρα
Αν δεις και τους γονέους μου
Πέστους την καλημέρα
Αχ γίνου τώρα σύγγεφο
Γίνου ψιλή βροχούλα
Και πέρνα από το σπίτι σου
Να δεις το ποιος σε θλίβεται
Και ποιος κλαίει για σένα
Όπως σε κλαίει ο γιόκας σου
Δεν κλαίει άλλος κανένας
Όπως σε κλαίει η γυναίκα σου
Δεν κλαίει άλλος κανένας

Σου στέλνω χαιρετίσματα
Με μήλο δαγκωμένο
Και μέσα στη δαγκωματιά
Σού 'χω φιλή σταλμένο.
Σου στέλνω χαιρετίσματα
Της κανελιάς το λάδι
Ν' αλείφεις τα μαλλάκια σου
Κάθε Σαββάτο βράδυ.
Και Κυριακή απολειτουργά,
Να βγαίνεις στο σεργιάνι.

Χτυπά καμπάνα θλιβερά

Και παραπονεμένα
Για να τα' ακούσει η γειτονιά
Κι η παρακάτω ρούγα
Να 'ρθουν ματάκια θλιβερά
Να 'ρθουν καρδιές καημένες
Να 'ρθουν και πρωτοστέφανες
Να κλάψουνε μαζί μας.
Το νιο τον κλαιν' τα νιάτα του,
Το γέρο τα παιδιά του
και το καλό το γείτονα
Τον κλαίει η γειτονιά του.

Κατά την ώρα που θα πας
Έτσι να χαιρετίσεις
Σαν κυπαρίσσι να σταθείς
Σα βέργα να λυγίσεις'
Να βγάλεις άγρια τη φωνή
Μανούλα, να μιλήσεις
Να σου 'χω τόπο να σταθείς
Καρέκλα να καθίσεις
Στρωμένο το κρεβάτι σου
Να πέσεις να πλαγιάσεις.

Πουλάκι ήρθε κ' έκατσε
Στη πόρτα του σπιτιού σου
Μα δε κελάηδει σα πουλί
Μήτε σα χελιδόνι
Παρά κελάηδει κ' έλεγε
Μ' ανθρώπινη φωνούλα
Θε μου και τι να έγινε
Τούτ' η νοικοκυρούλα.
Μήτε στο σπίτι φαίνεται
Μήτε και στην αυλή της.

Σήμερα ο πατέρας σου
Έχει χαρά μεγάλη
Τρέχει στις βρύσες για νερό
Και στις μηλιές για μήλα

Και στις καλές νοικοκυρές
Γι' αφράτο παξιμάδι.
Κ' η μάνα σου τον ρώτησε
Και τον ξαναρωτάει
Γιάννη γιατί συντάσσεσαι
Και πολυσυγυριέσαι;
Καινούριος φίλος έρχεται
Καινούριος μουσαφίρης
Δεν είναι ξένος, μήδε αλαργινός
Παρά είναι το παιδί μας.

Το μνήμα μου χορτάριασε
Κι έλα να βοτανίσεις
Να ρίξεις μαύρα δάκρυα
Μήπως και μ' αναστήσεις
Βραγιές, βραγιές βασιλικό
Να σπέρνεις, να θερίζεις
Να κόβεις να μυρίζεσαι
Και μένα να θυμίζεις.

Ω! ουρανέ τα νέφη σου
Με τι τα χρωματίζεις
Τα' αγαπημέ ν' αντρόγυνα
Γιατί τα ξεχωρίζεις.

Μέχρι να κλείσουν οι πληγές
Μου άνοιξες καινούριες
Και στου πελάου τα μισά
Μού 'κοψες τις φτερούγες.

Για πες μου τι του ζήλεψες
Αυτού του κάτω κόσμου
Εφτού χαρές δε γίνονται
ταβούλια δε βαρουνε
Εφτού είν' τα φίδια πλεχταριές
οχιές περιπλεγμένες
Κι όταν διψάσουν για νερό
Πίνουν τα δάκρυά σας

κι όταν πεινάσουν για φαΐ
Τρώνε τα μάγουλά σας.

Μανούλα μου δε το 'θελα
Δεν ήταν από μένα
Ήταν της τύχης μου κι αυτό
Κι απ' το Θεό γραμμένο.

Για πες μου τι του ζήλεψες
Αυτού του κάτω κόσμου
Εφτού συδυό δεν κάθονται
Συντρείς δεν κουβεντιάζουν.

Παρακαλώ σε μαύρη γης
Κ' αραχνιασμένο χώμα
Αυτό το νιο που σουστείλα
Μη μου τότε μαράνεις.
Να τον κρατείς τριαντάφυλλο
Και μήλο να τον έχεις
και μες τη κρύα σου αγκαλιά
Να μου τότε καλόχεις.

Σαν τι να λες μαυρόμοιρη
και τι μου κουβεντιάζεις;
Αυτό το νιο που μούστειλες
Πώς να μην τον μαράνω;
Τι γάρεις είμαι μάνα του;
Τι γάρεις αδερφή του;
Να τον κρατώ τριαντάφυλλο
Και μήλο να τον έχω;

Μένα με λένε μαύρη γης
Κ' αραχνιασμένο χώμα
Που τρώω νιους
Που τρώω νιες
Που τρώω παλικάρια,
τρώω μανάδων τα παιδιά
των αδερφιών τα' αδέρφια

χωρίζω και τ' αντρόγυνα
τα πολυαγαπημένα.

Μοιρολόι της Μεγάλης Παρασκευής

Σήμερα μαύρος ουρανός
Σήμερα μαύρη μέρα
Σήμερα όλοι θλίβονται
Και τα βουνά λυπούνται.

Σήμερα έβαλον βουλή
Οι άνομοι Εβραίοι¹
Οι άνομοι και τα σκυλιά
Κι οι τρισκαταραμένοι
Για να σταυρώσουν το Χριστό,
Των πάντων Βασιλέα.

Ο Κύριος ηθέλησε
Να μπει σε περιβόλι
Να λάβει δείπνον μυστικό
Να τότε λάβουν όλοι.

Κι η Παναγιά η Δέσποινα
Καθόταν μοναχή της
Τα προσευκά της έκανε
Για τον Μονογενή της.

Φωνή εξήλθε εξ ουρανού
Κι απ' Αρχαγγέλου στόμα.

¹Το χωρίο αυτό (όπως και ο μύθος σχετικά με τους μωαμεθανούς και το χοιρινό κρέας που αναφέρθηκε νωρίτερα άλλα και πλήθος άλλων εθίμων διάσπαρτων στην ελληνική ύπαιθρο π.χ. το κάψιμο του εβραίου) είναι ενδεικτικό της διασύνδεσης θρησκοληψίας και ρατσιστικών αντιλήψεων. Οι Εβραίοι αποτέλεσαν συνήθη στόχο για τους χριστιανούς και ο αντισημιτισμός είχε, και έχει, βαθιές ρίζες στην ελληνική κοινωνία. Ενδεικτικό του φαινομένου, μέσα από την ενασχόληση με την διαδρομή του γνωστού πλαστογραφήματος στον ελληνικό χώρο, το βιβλίο «Το μπεστ σέλερ του μίσους. Τα "Πρωτόκολλα των σοφών της Σιών" στην Ελλάδα, 1920-2013» του Δημήτρη Ψαρρά, Εκδόσεις Πόλις, 2013.(ΣτΕ)

Φτάνουν Κυρά μου οι προσευχές
Φτάνουν και οι μετάνοιες,

Το γιο σου τον επιάσανε
Και στο χαλκά τον πάνε
Και στου Πιλάτου την αυλή
Εκεί τον τυραννάνε.
Χαλκιά, Χαλκιά, φτιάξε καρφιά
φτιάξε τρία περόνια
και κείνος ο παράνομος
βαράει και φτιάχνει πέντε.
Συ, Φαραέ, που τά 'φτιαξες
Πρέπει να μας διδάξεις.
Βάλτε τα δυο στα χέρια του
Και τ' άλλα δυο στα πόδια

Το πέμπτο το φαρμακερό
Βάλτε το στη καρδιά του.
Να στάξει αίμα και νερό
Να λιγωθεί η καρδιά του.

Η Παναγιά σαν τ' άκουσε
Έπεσε και λιγώθη.
Νερό σταμνί της ρίχνουνε
Τρία κανάτια μόσχο
Και τρία με ροδόσταμο
Για να της έρθ' ο νους της.

Και σαν της ήρθ' ο λογισμός
Και σαν της ήρθ' ο νους της,
Ζητάει μαχαίρι να σφαιί
Φωτιά να πάει να πέσει.
Ζητάει γκρεμό να γκρεμιστεί
Για τον Μονογενή Της.

Κάμε Κυρά μου υπομονή
Κάμε Κυρά μου ανέση.
Το πώς να κάμω υπομονή

Το πώς να κάμω ανέση.
Έναν υιό Μονογενή
Κι αυτόνε Σταυρωμένο.

Η Μάρθα, κι η Μαγδαληνή
Και του Ιακώβου η μάνα
Του Λάζαρου η αδερφή
Κι οι τέσσερις αντάμα.

Πήραν το δρόμο, το στρατί
Στρατί το μονοπάτι
Και το στρατί τις έβγαλε
Μεσ του λησιτή τη πόρτα.

Άνοιξε πόρτα του λησιτή
Και πόρτα του Πιλάτου.
Κι η πόρτ' από το φόβο της
Ανοίγει μοναχή της.
Κοιτάν δεξιά, κοιτάν ζερβά,
κανέναν δεν γνωρίζουν.

Κοιτάν και πιο δεξότερα
Βλέπουν τον Αη-Γιάννη.
-Άγιε μου Γιάννη Πρόδρομε
και βαφτιστή του γιου μου
μην είδες τον υιόκα μου,
και σε Διδάσκαλό Σου;

-Δεν έχω στόμα να σου πω
γλώσσα να σου μιλήσω
μήτε και χειροπάλαμο
για να σου τότε δείξω

Βλέπεις εκείνον το γυμνό
Τον παραπονεμένο,
Όπου φοράει πουκάμισο
Στο αίμα βουτηγμένο,

Όπου φοράει στην κεφαλή
Ακάνθινο στεφάνι.
Αυτός είναι ο γιόκας σου
Και με Διδάσκαλός μου.

Η Παναγιά πλησίασε
γλυκά τον ερωτάει.
Δε μου μιλάς παιδάκι μου
Δε μου μιλάς παιδί μου,

-Τι να σου πω μανούλα μου
που διάφορο δεν έχω.
Μόνο το Μέγα Σάββατο
Κοντά στο μεσονύχτι
Που θα λαλήσει ο πετεινός
Και θα χτυπούν καμπάνες.
Τότε και Συ μανούλα μου
Θα 'χεις χαρές μεγάλες.

Του Αη-Γιώργη

Μεγάλος Άγιος της Ορθοδοξίας, ο Αη-Γιώργης. Εξουδετέρωσης της λειψυδρίας, προστάτης της γεωργίας, και ακόμα, πολεμιστής ατρόμητος. Ο λαός μας, τον λατρεύει σαν τον Άγιο που σκότωσε με το κοντάρι του το δράκο, που είχε φυλακίσει τα νερά. Λατρεύεται από όλους, σαν προστάτης της βροχής, αλλά με μεγαλύτερη κατανύξη και ευλάβεια, από τους βοσκούς, που η ζωή τους είναι άμεσα δεμένη με τη χλόη και τις βοσκές. Στον τόπο μας, αν και δεν υπάρχει εκκλησία αφιερωμένη στη μνήμη του, τον γιορτάζουμε με μεγάλη ευλάβεια και τιμές. Παλιότερα γινόταν περιφορά της εικόνας του μαζί με την εικόνα της Παναγίας τη Δευτέρα του Πάσχα, αν συνέπιπταν οι δυο γιορτές. Το κατόρθωμα του Αη-Γιώργη, ο λαός μας¹ το έκανε τραγούδι, το οποίο τραγουδιόταν στις αγρυπνίες²:

Άγιε μου Γιώργη στρατηγέ και γριβοκαβαλάρη

¹Ορθότερα, η εκκλησία.(ΣτΕ)

²Από θύμηση της Διαμάντως Βερμέ.(ΣτΣ)

Αρματωμένε με σπαθί και με χρυσό κοντάρι
Άγγελος μοιάζεις στη θωριά Σαν ήλιος στη λαμπρότη
Παρακαλώ Σε βοηθάμε Άγιε στρατιώτη.

Από το άγριο θεριό και δράκοντα μεγάλο
Που του πήγαιναν άνθρωπο κάθε πρωί και άλλο
Κι ένα Σαββάτο δεν του παν, άνθρωπο να δειπνήσει
Σταλιά νερό δεν άφησε, τη χώρα να δροσίσει
Ας ριζούμε τα μπουλετιά, κι ότινου θέλει ας πέσει
Να στείλει το παιδάκι του, του λιονταριού πεσκέσι
Τα μπουλετιά επέσανε, εις την βασιλοπούλα
Όπου την εικ' η μάννα της, μία και ακριβούλα.

Κι ο βασιλιάς σαν τόμαθε, πολύ του βαρυφάνει
Όλο το βασίλειο πάρετε, και το παιδί μου αφήστε
Λαός σηκώθει αριθμητός, στο βασιλιά πηγαίνει
Η το παιδί σου δώσε μας, ή παίρνουμε και σένα.

Παίρνει τα μάτια κλαίγοντας και τη καρδιά καμένη
Με πόνους και με δάκρυα στη Ρήγισσα πηγαίνει.
Στολίστε το παιδάκι μου και ντύστε τηνε νύφη
Και δώστε τη στο δράκοντα γλυκά να τη μασήσει.

Κι όταν την επαίρνοντας όλα τα όρη λιώσαν
Και τα πουλάκια στις φωλιές πικρά εκελαηδούσαν.
Στο μέρος που την πήγανε την άφησαν μονάχη
Χωρίς καμία εντολή κι άλλη ελπίδα νάχει.

Γυρίζει ανατολικά μόνη της γονατίζει
Με προσευχή και δάκρυα εις το Θεό αρχίζει.
Όσπου να πει το λόγο της σαν αστραπή της φάνει
Ένας ψηλός στο άλογο ήτανε καβαλάρης.

Γι' άρματα έχει μονακά ένα Σταυρό κοντάρι
Κάθεται σ' άσπρο άλογο κι έχει μεγάλη χάρη.
Στιμώνει, τηνε χαιρετά τη βλέπει λυπημένη
Γονατιστή και έκλαιγε αλύπητα η καημένη.

Πες μου κόρη το πόνο σου πως είσαι δω μονάχη
Σ' αυτό τ' αγριολείβαδο και κάθεσαι στο βράχι.
Τραβήξου ξένη από δω τραβήξου παραπέρα
Γιατί θα έβγει το θεριό να φάει και Σε και μένα.

Άφεσμε, κόρη, άφεσμε και γω θε να πλαγιάσω
Ώσπου να έρθει το θεριό λίγο να ησυχάσω.
Κι όταν το δεις από μακριά κι έρχεται και μουγκρίζει
Μη φοβηθείς μου, ξύπναμε κι αυτό ας τερματίζει.

Κι εγώ, ευθύς θα σηκωθώ να πιάσω το κοντάρι
Πούχει τον Τίμιο Σταυρό κι έχει μεγάλη Χάρη.
Αι- Γιώργης εκοιμήθηκε και το θεριό εφάνη
Δέντρα και κάμποι τρέμουνε
και βράχοι αντιλαλούσαν άγρια κυματούσαν.

Της κόρης τα ματάκια της ωσάν τις βρύσες τρέχουν
Και είπε πλέον απ' αυτό οτι σωμό δεν έχουν.
Σήκω-σήκω αφέντη μου, τι το νερό αφρίζει
Κι ο δράκοντας τα δόντια του για μένα ακονίζει.

Ο Αη-Γιώργης εσηκώθηκε σα παραλογισμένος
Και το κοντάρι του άρπαξε σαν που ήταν μαθημένος.
Γυρίζει ανατολικά και κάνει το σταυρό του
Δίνει του μία κονταριά και κόβει το λαιμό του.

Η κονταριά που του 'δωσε το βρίσκει μες στο στόμα
Και παρευθύς το ξάπλωσε κάμου στις γης το χώμα.
Σύρε κόρη στο σπίτι σου πες το εις τους γονείς σου
Το θαύμα πού 'κανε ο Χριστός κι έσωσε τη ζωή σου.

Γονείς μου μη λυπόσαστε και το θεριό σκοτώθη
Και γω ελευθερώθηκα κι η χώρα ελυτρώθη.
Εβγήτε να τον ιδετε τον νέο πούχει χάρη
Κάθεται σ' άσπρο άλογο κι έχει Σταυρό κοντάρι.

Και παρευθύς ετρέξανε όλοι, μικροί, μεγάλοι
Και τα κλειδιά του έδωσαν να μπει να βασιλέψει

Στη χώρα και στα πλούτη τους σ' όλα να κυριέψει.
Κι ο βασιλιάς του φώναξε κι ο βασιλιάς του λέγει

Χάρη σου η βασιλεία μου χάρη σου το παιδί μου
Χάρη σου κι η κορώνα μου πούχω στη κεφαλή μου.

Χαίρε τη βασιλεία σου χαίρε και το παιδί σου
χαίρε και την κορώνα σου πούχεις στη κεφαλή σου.

Για πες μου νέε μου ένδοξε ποιο είναι τα' όνομά σου
για να σου κάνω χάρισμα κάνες, της αρεσκείας σου.

- Γεώργιο με λέγουσι απ' την Καππαδοκία
αν θες να κάνεις χάρισμα φτιάξε μου εκκλησία
και βάλε και ζωγράφισε Χριστό και Παναγία.

Και στη δεξιά τους τη μεριά γράψε τον καβαλάρη
Αρματωμένο με σπαθί και με χρυσό κοντάρι.
Ευθύς προστάζει ο βασιλιάς και με μεγάλη βία
Να γκρεμιστούν τα είδωλα να φτιάξουν εκκλησία.

Αφού έχτισαν εκκλησιές καλέσανε παπάδες
Και όλοι βαφτιστήκανε τα τέκνα κι οι μανάδες.
Τιμήσανε τις εκκλησιές με ύμνους κι ευλογίες
Τιμήσαν και τον Άγιο με τις δοξολογίες.

Το ταξίδι ενός ιστορικού χειρογράφου

Το καλοκαίρι του 2003, σε μια συζήτηση, με το Μένιο και την Ντίνα Τσεκουρά, μετανάστες στην Αυστραλία από τη δεκαετία του εξήντα, άκουσα για τον Γρηγόρη Χρονόπουλο. Για τη μεγάλη συμμετοχή του στα πολιτιστικά δρώμενα της Ελληνικής κοινότητας, την προσπάθειά του να κρατήσει τα ελληνικά ήθη και έθιμα ζωντανά στη μακρινή ήπειρο, για την αγωνία του να συντηρήσει μια σπίθα νόστου για τη μικρή τούτη κόκη, στη δική του ψυχή και στις ψυχές των υπόλοιπων Βαρθολομαίων μεταναστών. Δύο χρόνια, περίπου αργότερα, ένα καλοκαιριάτικο απόγευμα, είχα την τύχη να τον συναντήσω στο Βαρθολομιό. Έφτασε κρατώντας στα χέρια τα διαπιστευτήριά του, αυτά που επιβεβαίωναν τη φήμη του, που είχε προηγηθεί της εμφάνισής του. Και ήταν βαριά, πολύ βαριά αυτά τα διαπιστευτήρια για την ιστορία του Βαρθολομιού. Ένα κιτρινωμένο και φθαρμένο φάκελο όλο κι όλο.

Το περιεχόμενό του; το χρονικό της μάχης του Βαρθολομιού, γραμμένο από τον αυτόπτη μάρτυρα Αθανάσιο Κοτσαύτη, γέννημα και θρέμμα Βαρθολομιού, όπως ο ίδιος υπογράφει στο τέλος του χειρόγραφου. Αυτό το χειρόγραφο κατέθεσε στο Λαογραφικό Μουσείο του Βαρθολομιού ανακουφισμένος και συγκινημένος, θέτοντας το στη διάθεση κάθε Βαρθολομαίου. Πιστεύοντας πως μετά από περιπέτειες 180 χρόνων, θα διαφυλαχτεί όπως του πρέπει, στο χώρο που του ταιριάζει. Η προσφορά του πολύτιμη.

Γιατί αν και έγινε πραγματικό ολοκαύτωμα σ' εκείνη τη μάχη, με πρωταγωνιστές αποκλειστικά Βαρθολομαίους, ενάντια στην πανσιρατιά του Ιμπραήμ, ποτέ δεν έλαβε αυτή η αυτοθυσία την θέση που της άξιζε στην Ελληνική ιστορία, κάνοντας τους ιστορικούς να το τονίζουν, όπως ο Α. Θεοδωρίδης που γράφει... «εκεί, παρά το χωρίον, Βαρθολομιό διεπράχθη ανδραγάθημα άξιον να καθέξει χρυσή σελίδα της Ιστορίας και είναι λυπηρόν ότι από τότε ούτε καν μνημονεύεται...»¹. Αυτό το χειρόγραφο παραδόθηκε στον Γρηγόρη Χρονόπουλο από τον πατέρα του λέγοντας του: «Να το φυλάς σαν τα μάτια σου. Είναι πολύτιμο».

¹Εστία 1886 τ 21ος σελ. 88.(ΣτΣ)

Έφυγε ο Γρηγόρης και μαζί με όλα τα όνειρα του κουβάλησε κι αυτό το χειρόγραφο στην Αυστραλία, ταξίδεψε στις πέντε θάλασσες, έμεινε κλεισμένο σ' ένα συρτάρι για πενήντα χρόνια και επέστρεψε εκεί από όπου ξεκίνησε.

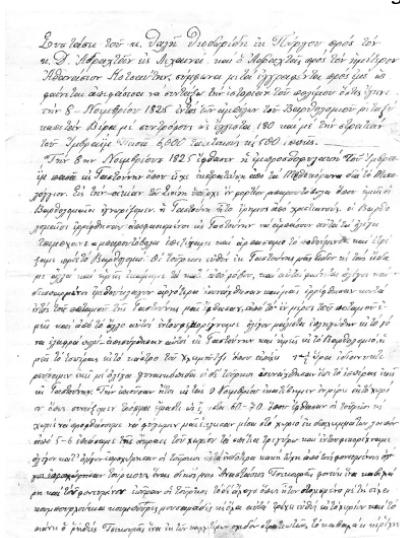
Θεωρώ χρέος όλων των Βαρθολομαίων που έχουν τα εκέγγα της πανεπιστημιακής μόρφωσης, και είναι πολλοί αυτοί, να ασχοληθούν με αυτό το χειρόγραφο και να αγωνιστούν, έστω και αργά, ώστε το υπουργείο παιδείας να αφιερώσει στα βιβλία της ιστορίας που διδάσκονται στα σχολεία μας δυο αράδες σ' αυτήν τη μάχη. Το οφείλουμε και σ' αυτούς που σκοτώθηκαν, και στα παιδιά μας και στην Ιστορία¹. Ας κάνουμε την ελπίδα

¹Παλιότερα πράγματι η μάχη του Βαρθολομιού γνώριζε μικρής αναγνώρισης (και ενασχόλησης) ακόμα και από τους τοπικούς θεσμούς. Από το 2001 πάντως, στο Βαρθολομίο εορτάζεται η επέτειος της μάχης ενώ σχετική αναφορά γίνεται και στον ιστότοπο του Δήμου. Τέλος μνημείο (προτομή) του Οπλαρχηγού Βέρα βρίσκεται τοποθετημένο στον περίβολο του Ιερού Ναού του Αγίου Ιωάννη.(ΣτΕ)

του γιου του αγωνιστή συμπατριώτη μας υποχιλιάρχου Πανάγου Καραβίδα, Ανδρέα, πραγματικότητα, ο οποίος σε αίτησή του, της 25ης Ιουνίου 1865, στην επί των θυσιών του αγώνος εξεταστική επιτροπή, μεταξύ άλλων, αναφέρει: «και ο έτι ηρωικότερος θάνατος αυτών ήθελε αποτελέσει την ωραιότεραν σελίδα της ιστορίας του ιερού ημών αγώνος, οία δυστυχώς, είτε εξ αγνοίας, είτε εξ αμελείας εσιωπάτο παρ' αυτής, αλλά ας ελπίσωμεν, ότι επιτέλους θέλει γίνει και περι ταύτης λόγος»¹.

Η μόνη περιγραφή της μάχης του Βαρθολομιού, πανομοιότυπη με το χειρόγραφο, υπάρχει στ' απομνημονεύματα του Κολοκοτρώνη, ο οποίος κλείνει ως εξής: «Απέθαναν οι ήρωες, αλλά αφού έπεμψαν πρότερον υπέρ τους χιλίους νεκρούς εις τον Άδη»². Ποια είναι η μεγαλύτερη πιστοποίηση από το να σε χαρακτηρίζει ήρωα, ο ήρωας; Ποιοι είναι αυτοί που ζόρκισαν την αντρειοσύνη και τη θυσία τούτη, από τις σελίδες της ιστορίας μας; Ποια συμφέροντα της εποχής εκείνης, έριξαν μαύρο παραπέτασμα πάνω στους 150 του καπετάν Βέρρα, που ήταν μπολιασμένοι με το γονίδιο του Λεωνίδα του Σπαρτιάτη;

Σελίδες από το χειρόγραφο.

Ολεθρωθη και εδωξ' ερπυριον απο 5-6 αση' κειδη κλειδα.
Εν ποσειδιον η γεννησικη του Αχρου κεισθησε εδω εφ'αυτο και τα ποσειδιον του εφορηεν
καθ' οτιναις χωρησικη εδωκεν ενα φιαλριον αρειν την παρησικη των αι' εχμεν εν μια αι
σταλακτικη εν φιαλρι εσομαστικη και αις εις φιαλρι να εδωκεν ειν μεταξυ αυτων ει του
ααβιδια μετρησιν ερημ' μου εν μνησ' μου ερημ' τα μεταξυ ερημ' εδ' εναι 20 - ειναι 20
δ' εν 20 εδωκεν
Αθωνιστος Κολοκοτρωνης
επισημα εις ερημ' μου
Βαρο ερα σμειωσ'

¹ΕΒΕ, αρχείον αγωνιστών ,στο όνομα Πανάγος Καραβίδας.(ΣτΣ)

²Θ. Κολοκοτρώνης. «Διήγησις συμβάντων της Ελληνικής φυλής», Εκδόσεις Νάστου, σελ. 44

Ακολουθεί μεταγραφή του χειρογράφου σε μονοτονικό διατηρώντας την αρχική ορθογραφία:

«Σνστάσει του κ. Θαλή Θεοδωρίδη εκ Πύργου προς τον κ. Δ. Αδραχτάν εις Λεχαινά. Και ο Αδραχτάς προς τον ημέτερον Αθανάσιον Κοτσαύτην. Σύμφωνα με τα εγγραφέντα προς εμέ ως φαίνεται απεφάσισα να συντάξω την ιστορίαν του πολέμου όστις έγεινε την 8-Νοεμβρίου 1825 εντός των αμπέλων του Βαρθολομιού μεταξύ καπετάν Βέρα με συντρόφους ως έγγιστα 180 και με την στρατιάν του Ιμβράιμ Πασά 6.000 τακτικούς και 500 ιππείς.

Την 8ην Νοεμβρίου 1825 έφθασεν η εμπροσθοφυλακή του Ιμβραΐμ πασά εις Γαστούνην όπου είχε εκστρατεύση από τα Μεθοκόρωνα δια το Μεσολόγγιον. Εις την οικίαν του Σισίνη υπήρχε εν φορτίον μπαρουτόβολα όπου ημείς οι Βαρθολομαίοι εγνωρίζομεν. Η Γαστούνη ήτο έρημος από χριστιανούς. Οι Βαρθολομαίοι ερρίφθησαν αποφασισμένοι εις Γαστούνην να αρπάσουν αυτά τα ολίγα Τσιμπχανέ—μπαρουτόβολα. Επιτίχαμε και αρπάσαμε το ποθούμενον και ετρέξαμε προς το Βαρθολομιό. Οι Τούρκοι ευθύς εκ Γαστούνης μας είδον και τους είδαμε, αλλά και ημείς εκαμαμε τα κάτω από φόβου. Και αυτοί φαίνεται ολίγοι και διεσπαρμένοι εμεθούκλαγον.

Αργότερα εσυνείχθησαν και μας ερρίφθησαν κοντά. Εντός του ποταμού της Γαστούνης μας έφθασαν. Από το εν μέρος του ποταμού ημείς και από το άλλο αυτοί, εντουφεκορίχναμε ολίγον μάλιστα επληγώθην εις το γόνατο ελαφρά πολύ. Απεσύρθησαν αυτοί εις Γαστούνην και ημείς εις το Βαρθολομιό. Ημείς το εσπέρας εις το κάστρο του Χλεμούτζι όπου απέχει 1 Δ ώρα εδιανυκτε ρεύσαμεν εκεί με ολίγα γυναικόπεδα. Οι δε τούρκοι εσυνάχθησαν εως το εσπέρας εκεί, εις Γαστούνην. Την επιούαν ήτοι εις τας 9 Νοεμβρίου εκατέβημεν εν μέρει εις το χωρίον όπως συνάξομεν τρόφιμα, είμαστε ως έγγιστα 60-70 όπου έφθασαν οι Τούρκοι και χωρίς να προφθάσουμε να φύγωμεν μας έκλεισαν μέσα στο χωριό.

Εκ διαλειμμάτων λοιπόν από 5-6 επιάσαμε της άκραις του χωρίου, τα σπίτια τριγύρω και εντουφεκορίχναμε. Ολίγον κατ' ολίγον επροχώρησαν οι Τούρκοι εις τα ενδότερα, κακή τύχη. Από τους φονευμένους Τούρκους ένας δικός μας Αναστάσιος Τσεκουράς φονεύει ένα καβαλάρη. Και του

φονευμένου επήραν οι Τούρκοι, το δε άλογο όπως ήτο στολισμένο με τη σέλα, κουμπουρούκια, κουμπούρες, μουσαμάδες και όλα αυτά, τρέχει ευθύς εις το σωρίον και το πιάνει ο ρηθείς Τσεκουράς, ένας εκ των καλλιτέρων σχεδόν στρατιωτών.

Το καβαλάει και ρίχνεται εντός του τουρκικού στρατού. Και ξεβεργόνοντας πηγαίνει στο Κάστρο. Τι καθόστε μωρέ τους λέγει δεν βλέπετε όπου τους εσκοτώσαμε και τους πήραμε άλογα και λοιπά. Τι κάθεστε Βέρα; Ο καπετάν Βέρας συνάζει ως έγγιστα 180 ως ανωτέρω είπαμε, Βαρθολομαίους και από λοιπούς χωριάτες όπου έμενον εις το Κάστρο και κατεβαίνει κάτω, προς ελευθερίαν ημών των κεκλεισμένων δήθεν επικουρία. Καθην ώραν όπου οι Τούρκοι επροχώρησαν και έκαιον σπίτια έκαυσαν μάλιστα μίαν οικίαν όπου ή σαν ως έγγιστα 10 άνθρωποι μέσα. Των Χρυσαντέων. Και τοιούτον ένα πόλεμο ότι αφού το σπήτι ούτε πατομένο και μακρύ, από το ένα εκάιετο. Είχε δε μισοχώρι. Ειρύπησαν το μισοχώρι οι κλεισμένοι μέσα και επέρασαν στο άλλο.

Στα κατώγια είχαν κρασιά και έριχναν με ταις γίδια ασκιά κρασί να σβήσουν ταις φλόγαις. Εις την κατωγόπορτα επιάστηκε ο Τούρκος από το ασκύ. Τραβά ο Ρωμηός τραβά ο Τούρκος, την αυτην ώραν, ώρα σχεδόν 2 μετά μεσημβρίας. Ας αφήσωμεν εδώ τους κλεισμένους και ας έλθωμεν εις την επικουρίαν.

Έφθασε ο Βέρας με τους 180 μέσω δύο χωρίον Βρανά και Βαρθολομιού, όπου σχεδόν απέχει το εν από το άλλο 40 ως έγγιστα λεπτά. Μέσα στον αμπελώνα 500 καβελάρει Τούρκοι ως άνω είπαμε άμα μακρόθεν είδον την επικουρίαν εμεράσθησαν εις δύο εντεύθεν και εντεύθεν. Και ευθύς άμα είδον ότι έφθασε η επικουρία εν μέσω των δύο χωρίων, εν τω άμα τους έγκλεισαν. 2 μόνο ερρίφθησαν προς το Βαρθολομιό. Τον ένα τον εσκοτώσαν, ο άλλος έφθασε και εμβήκε εις το χωρίον. Θωμάς Τσαπής διότι ήτο πολύ ελεύθερος. Επολέμησε η επικουρία με τους καβελάρεις σχεδόν 2 ώρας. Εσκοτώσαν αρκετούς Τούρκους. Αφού είδον ότι δεν δύνανται να τους πάρουν άλογα. Έφθασαν δυο καβελαραίοι εις το Βαρθολομιό και 6.000 τακτικοί στρατιώται ήλθον δι' επικουρίαν των καβελάρων. Και ούτως εσώθησαν οι κλεισμένοι η ώρα ήτο 4 μετά μεσημβρίαν.

Μετά το τέλος της ημέρας έπεσε και μια ραγδαία βροχή όμως δια τους κλεισμένους εις το Βαρθολομιό των σπιτιών και από την ελάτωση του στρατού και από την βροχήν την ραγδαίαν εσβέσθη το πυρ και αι φλόγαι από τα σπίτια. Και από τους 10 όπου ήσαν μέσα εσώθησαν 3 μισοστραβωμένοι και εκάησαν 7.

Η δε επικουρία του καπετάν Βέρα εκατεσφάγησαν όλοι. Εις μόνον εσώθη διότι έκαμε τον ξερόν μες στα κουφάρια του έκοψαν τα αυτιά και επήγε το μεσονύκτιον στο κάστρο και έδωσε την αγγελίαν της ήττης των, οι δε κλεισμένοι όσοι εγλυτώσαμε από το χωρίων είτε βοηθούμενοι από την βροχήν είτε από την νύκτα εσώθημεν όλοι.

Την επιούσαν ο Ιμβραϊμ πασάς ανεχώρησε δια τας Πάτρας και εκείθεν εις το Μεσολόγγιον. Ημείς δε όσοι εμείναμε, εθάψαμε τους νεκρούς στες γράνες και στους τράφους των αμπέλων από 5-6 στον κάθε λάκον.

Εν τοσούτω η γυναίκα του Βέρα επέθανε στην ψάθα και τα παιδιά του φοφούν της πείνας, χωρίς να ιδούν ένα βαθμό προς τιμήν της πατρίδος των. Ας έχωμεν και μεις και σκοτωμένοι και ζώντες υπομονήν και ας ευχόμεθα να ιδούν οι μεταγενέστεροι την πατρίδα μεγάλην αλλά μόνον αι μόνον μας έτρεφε και μας τρέφει. γένοιτο-γένοιτο

Ο αυτόπτης

Αθανάσιος Κοτσαύτης

γέννημα κ' θρέμμα

Βαρθολομιού»

Ένα δημοτικό για την μάχη του Βαρθολομιού

Με το πιο κάτω δημοτικό τραγούδησε και ο λαός μας αυτή την μάχη:

Τρία πουλάκια κάθονται στο Κάστρο το Χλεμούτσι
Το 'να τηράει τα Λεχαινά και τ' άλλο τη Γαστούνη
Το τρίτο το καλύτερο μοιρολογάει και λέει
-Θέ μου τι να γίνηκαν του κάμπου οι λεβέντες
Μήτε στον κάμπο φαίνονται, μήτε και στη Γαστούνη

-Στ' αμπέλι απαντηθήκανε με τους στραβαραπάδες
πρώτη φωτιά τους δώσανε, σκοτώσανε διακόσιους
μα πιασε μια ψιλή βροχή κ' ένας βαρύς χειμώνας
νότισαν τα ντουφέκια τους, δεν πιάνουν τ' άρματά τους
τα γιαταγάνια τράβηξαν, στα δόντια τους τα βάνουν

μα ήταν οι δόλοι λιγοστοί, μα ήταν οι μαύροι λίγοι
κανένας δεν απέμεινε απ' τους παλιούς συντρόφους.

Βαρθολομαίοι αγωνιστές που τιμήθηκαν από το κράτος

Μετά την απελευθέρωση το Ελληνικό κράτος απένειμε στους αγωνιστές αριστεία βασιζόμενο σε πιστοποιητικά που έδιναν οι οπλαρχηγοί. Έτσι διασώθηκαν τα ονόματα των παρακάτω συμπατριωτών μας οι οποίοι έλαβαν μέρος στον αγώνα^{1,2}:

Αναστασάκος Κωνσταντίνος. Βαρθολομιό. (Αριστεία Φ.57). Υπό τον Χρ. Σισίνην παρευρέθη σε πολλές μάχες. Αυτός τραυματίσθηκε, ο δε αδελφός του εφονεύθη.

Αρμπουνιώτης Σωτήριος. Βαρθολομιό. (Αρχ. Αγων.) Χαρακτηρίσθηκε στρατιώτης Α.Μ. 11398. Πιστ. Μικ. Σισίνη. Μάχες, πολιορκίες Σαββαλίων, Χλουμοτζίου, Πουσιού, Μεσολογγίου, Π. Πατρών. Από το 1825 και μετά υπό τους Χρ. και Μ. Σισίνην. Στην πολιορκία του Χλουμουτσιού του 1827 εφονεύθη ο πατέρας του και αυτός συνελήφθη αιχμάλωτος

Αρμπουνιώτης Χρίστος. Βαρθολομιό. Αδελφός του προηγούμενου (Αρχ. Αγων.). Χαρακτηρίσθηκε στρατιώτης Α.Μ. 11760. Πιστ. Μικ. Σισίνη. Μάχες, πολιορκίες Σαββαλίων, Χλουμουτζίου, Πουσιού, Μεσολογγίου, Π. Πατρών. Από το 1825 υπό τους Χρ. και Μ. Σισίνην. Στην πολιορκία του Χλουμουτσιού συνελήφθη αιχμάλωτος.

Γκάμας Δημήτριος. Γενν. Λεχαινά κατ. Βαρθολομιού. (Αριστεία Φ.19). Αίτηση του, ότι υπηρέτησε σαν αξιωματικός σε διάφορες μάχες. Σιδηρούν.

Κοτσαύτης Θάνος. Βαρθολομιό. (Αριστεία Φ. 52). Σιδηρούν. Παρευρέθη σε μάχες και εκστρατείες. Υπέβαλε τα δικαιολογητικά του Κουτζογιάννης Πάνος. Βαρθολομιό. (Αρχ. Αγων.). Χαρακτηρίσθηκε στρατιώτης Α.Μ. 11713. Πιστ. Μικ. Σισίνη. Υπό τους Γ., Χρ. και Μ. Σισίνην. Μάχες, πολιορκίες Πουσιού, Μεσολογγίου, Π. Πατρών, Τριπόλεως, Ντερβενακίων, Νταβιάς, Αθηνών. Απεβίωσε το 1845.

¹Στοιχεία και από το βιβλίο του Κωνσταντίνου Γ. Κυριακόπουλου, «Ο Πύργος και η Ηλεία στην επανάσταση και στα χρόνια του Καποδίστρια», 2003.

²Βέβαια, για ποικίλους λόγους, διαχρονικά στην χώρα μας τέτοιοι κατάλογοι βρίθουν από ανακρίβειες.(ΣΤΕ)

Λαμπρούλιας Πανάγος. Βαρθολομιό. (Αρχ. Αγων.). Χαρακτηρίσθηκε στρατιώτης. Πιστ. Μιχ. Σισίνη. Υπό τους Γ., Χρ. και Μ. Σισίνη. Μάχες, πολιορκίες Σαββαλίων, Κάστρου, Πουσιού, Π. Πατρών, Μεσολογγίου, και κατά του Ιμπραήμ στο Χλουμούτσι, όπου εφονεύθη.

Μακρυδήμας Αναγνώστης. Βαρθολομιό. (Αριστεία Φ. 56). Ένας από τους προκρίτους του Βαρθολομιού. Υπηρέτησε σαν αξιωματικός. Συμμετέσχε σε πολλές μάχες υπό τον Σισίνη. (Αριστεία Φ. 52). Εκ Κυλλήνης. Επληρώθη στο αριστ. Χέρι. Πιστ. Χρυσ. Σισίνη, ότι τον παρακολούθησε σε όλες τις μάχες. Απόφ. της Επιτροπής: Δεν φέρεται εις τα μητρώα

Μαρινόπουλος Φώτης. Βαρθολομιό. (Αρχ. Αγων.). Χαρακτηρίσθηκε στρατιώτης Α.Μ. 11709. Πιστ. Μιχ. Σισίνη. Υπό τους Ε., Χρ. και Μ. Σισίνη. Μάχες, πολιορκίες Σαββαλίων, Κάστρου, Πουσιού, Π. Πατρών, Μεσολογγίου, κατά του Ιμπραήμ στην Ηλεία.

Μυλωνόπουλος Ιωάννης. Βαρθολομιό. (Αριστεία Φ. 85). Σιδηρούν. Πιστ. Θ. Κολοκοτρώνη, Κωνστ. Παπαδημητρόπουλου. Επί κεφαλής στρατιωτών. Μάχες, πολιορκίες Μεσολογγίου, Πόρτες Σανταμερίου, Χλουμουτζίου.

Πετρόπουλος Θεόδωρος. Βαρθολομιό. (Αρχ. Αγων.). Εγεννήθη το 1799. Χαρακτηρίσθηκε στρατιώτης Α.Μ. 11770. Πιστ. Μιχ. Σισίνη. Υπό τους Γ., Χρ. και Μ. Σισίνη. Μάχες, πολιορκίες Σαββαλίων, Λάλα, Πουσιού, Π. Πατρών, Μεσολογγίου, Αιτωλικού, Παλαιοαρβανιτιάς και κατά του Ιμπραήμ στο Χλουμούτσι, όπου συνελήφθη αιχμάλωτος.

Ρετζινάς Νικόλαος. Λυγιά Μυρτουντίων. (Αρχ. Αγων.). Χαρακτηρίσθηκε στρατιώτης. Πιστ. Γ. Μήτσου, Δημ. Καράμερου. Υπό τους Γ. και Χρ. Σισίνη και Κωνσταντίνον Παπαδημητρόπουλον. Μάχες, πολιορκίες Χλουμουτζίου, Πουσιού, Π. Πατρών, Βαρθολομιού, Πόρτες Σανταμερίου, Μεσολογγίου, Μανωλάδος, Γηροκομείου και άλλες.

Σακουλόγεωργας Διονύσιος. Βαρθολομιό. (Αρχ. Αγων.). Χαρακτηρίσθηκε στρατιώτης Α.Μ. 11401. Πιστ. Μιχ. Σισίνη. Υπό τους Γ., Χρ. και Μ. Σισίνη. Μάχες, πολιορκίες Σαββαλίων, Κάστρου, Πουσιού, Π.

Πατρών, κατά Ιμπραήμ (Μανωλάδος, Γαστούνης, Ανδραβίδας, Πόρτες Σανταμερίου, Σκλήθρου Λεχαινών, Χλουμουτσίου).

Σταθόπουλος Σταμάτης. Βαρθολομιό. (Αρχ. Αγων.). Χαρακτηρίσθηκε στρατιώτης. Πιστ. Μ. Σισίνη. Υπό τους Γ., Χρ. και Μ. Σισίνην. Μάχες, πολιορκίες Σαββαλίων, Κάστρου, Πουσίου, Π. Πατρών, Μεσολογγίου, κατά Ιμπραήμ (Μανωλάδος, Γαστούνης, Ανδραβίδας, Πόρτες Σανταμερίου, Σκλήθρον Λεχαινών, Χλουμουτσίου, όπου και συνελήφθη αιχμάλωτος το 1827.)

Τζαρδέλης Διονύσιος. Βαρθολομιό. (Αρχ. Αγων.). Χαρακτηρίσθηκε στρατιώτης Α.Μ. 2330. Πιστ. Γ. Μήτσου, Δημ. Καραμέρου. Υπό τους Γ. και Χρ. Σισίνη. Είχε σαν υπαξιωματικός στρατιώτες υπό την οδηγίαν του. Μάχες, πολιορκίες Πουσίου, Π. Πατρών, Σαραβαλίου, Μεσολογγίου, Φαναριού, και κατά του Ιμπραήμ στην Ηλεία. Στο Χλουμούτζι το 1827 συνελήφθη αιχμάλωτος.

Τζεκούρας Πανάγος. Μάχου. (Αρχ. Αγων.). Χαρακτηρίσθηκε Υπαξιωματικός Β' Τάξεως με Α.Μ. 1401. Την 12ην Αυγούστου 1840 έλαβε το χάλκινο και την 25ην Φεβρουάριου 1855 το αργυρό.

Τζεργδίλης Διονύσιος. Βαρθολομιό. (Αριστεία Φ. 85). Σιδηρούν. Πιστ. Κ. Παπαδημητρόπουλου, Θάνου Κοτζαύτη. Είχε στρατιώτες υπο την οδηγίαν του. Μάχες, πολιορκίες Πουσίου, Μεσολογγίου, Πόρτες Σανταμερίου, Π. Πατρών.

Χρυσανθόπουλος Κυριάκος. Βαρθολομιό. (Αρχ. Αγων.). Χαρακτηρίσθηκε στρατιώτης. Α.Μ. 11777. Πιστ. Μ. Σισίνη. Υπό τους Γ., Χρ. και Μ. Σισίνην. Μάχες, πολιορκίες Σαββαλίων, Κάστρου, Πουσίου, Π. Πατρών, Μεσολογγίου, κατά Ιμπραήμ (Μανωλάδος, Γαστούνης, Ανδραβίδας, Πόρτες Σανταμερίου, Σκλήθρου Λεχαινών, Χλουμουτσίου, όπου και συνελήφθη αιχμάλωτος, ενώ εφονεύθη ο αδελφός του)

Γιαννακόπουλος Διονύσιος. Λυγιά. Σιδηρούν. (Αριστεία Φ. 278)

Μαφρέδας Διονύσιος. Λυγιά. Σιδηρούν. (Αριστεία Φ. 279)

Ξύφαντος Δημήτριος. Βαρθολομιό. Αργυρό. (Αριστεία Φ. 281)

Πατρινός Νικόλαος. Καλύβια. Σιδηρούν. (Αριστεία Φ. 278)

Αντί επιλόγου

Στάκαμαν

Η αναμονή

«Τρεις παρά τέταρτο κι ακόμα να φανεί». Φύσαγε και ξεφύσαγε η Κουσκούρω. «Άργησε, λες να μην έρθει;» Αναρωτιόταν. «Μπα! Θα έρθει, απλά δεν έχει κοιμηθεί ακόμη η Κροκό, γι' αυτό αργεί». Το φως του καλοκαιριού εκτυφλωτικό και το πιπίλισμα απ' τη ζέστη την εμποδίζαν να δει καλά. Είχε τα νεύρα της από την αργοπορία, ιδρώνε και ξιδρώνε από τη ζέστη, κανένας απ' τους υπόλοιπους δε φαινόταν. Άρχισε να κόβει κοντόβολτες. Έφτανε στο στενό της Αθηνάς, γύριζε πίσω και πάλι μέχρι το στενό. Κι οι σαγιονάρες πίσω από κάθε βήμα να ηχούν κλαπ- κλαπ, κλαπ-κλαπ, θόρυβος που αντηχούσε στ' αυτιά της πολύ δυνατώτερος μεσ' την ησυχία του καλοκαιριάτικου μεσημεριού.

Τις πέταξε από τα πόδια της και συνέχισε το πήγαιν' έλα ξυπόλυτη, βρίζοντας ταυτόχρονα όλα τα ζωντόβολα που δεν ήταν ικανά να δραπετεύσουν από τις μανάδες τους. Καθόσαντε καθηλωμένα στα κρεβάτια τους, κάνοντας τους πεθαμένους. Σα να μην έχουν παράθυρα στα σπίτια τους να πηδήξουν και να φύγουν. Έπρεπε να ακούσουν το ροχαλητό πρώτα και μετά να περπατάνε σαν τις μπαλαρίνες στις μύτες των ποδιών τους, με τη καρδιά τους να χτυπάει ταμπούρλο, μπας και τρίξουν οι μεντεσέδες της πόρτας και ξυπνήσουν. «Χέστηδες όλοι». Τελείωσε. «Και μετά σου λέει αγόρια..!»

Με την άκρη του ματιού της είδε τις καινούριες σαγιονάρες πεταμένες μέσα στο μπουχό. «Πω!! Πω!, Χάλια γίνανε, πάει το ωραίο πορτοκαλί τους χρώμα». Τις μάζεψε γρήγορα και άρχισε με μεγάλη προσοχή, να τις καθαρίζει με μια γωνίτσα του φουστανιού της. Ροζ με άσπρους ρόμβους. Όσο κι αν τις έτριβε όμως, γυαλιστερές όπως πριν δεν γίνονταν. Νερό. Πρέπει να τις καθαρίσω με νερό. Σκέφτηκε. Αν όμως μπω μέσα στο σπίτι μπορεί κάποιος να ξυπνήσει και τότε, δε πρόκειται να ξαναβγώ έξω.

Κάθισε στο πεζούλι του σπιτιού της Ελένης περιλυπη κοιτάζοντας τις πορτοκαλί, θαμπές σαγιονάρες της. Τις φόρεσε στις χούφτες σα γάντια και τις χτύπησε μεταξύ τους. Ο θόρυβος που έκαναν της έκοψε τη φόρα. Τις έβγαλε από τα χέρια της και τις ακούμπησε στα γόνατά της. Ο μεσημεριάτικος ήλιος τη χτύπησε στο κεφάλι καθώς καθόταν ακίνητη στο πεζούλι. «Ένα παγωτό! Να είχα ένα παγωτό!». Έκανε την πρόσθεση με τα δάχτυλα.. «Έχω τρεις εικοσάρες και μια δεκάρα, που μας κάνουν 20 και 20 σαράντα και 20 εξήντα και 10 εβδομήντα. Μου λείπουν ακόμα μια εικοσάρα και μια δεκάρα. Πολλά είναι. Δε γίνεται τίποτα.

Η παρεξήγηση

Γέμισε το στόμα της σάλια στη σκέψη του παγωτού... Κι έτσι καθώς κοιτάζε τις σαγιονάρες, το έφτυσε όλο πάνω σ' αυτήν που ήταν ακριβώς κάτω από το στόμα της. Γυάλισε στο σημείο που έπεσε. «Πως δε το σκέφτηκα τόση ώρα», αναρωτήθηκε. Με την ανάποδη του φουστανιού της πάλι, σκούπισε όλη την πορτοκαλί επιφάνεια. Έλαμψε η σαγιονάρα. Έγινε πιο λαμπερή από πριν. Είχε μαζέψει αρκετή ποσότητα καινούριου σάλιου και ετοιμαζόταν να φτύσει πάνω στη δεύτερη όταν άκουσε τα γέλια.

Χρου-Χρου, Χρου-Χρου, σήκωσε το κεφάλι της. Στο στέγαστρο της πόρτας του Κοτέτσα καθόταν η Ζηνοβία με το Ζήνωνα δίπλα της.

-Τι γελάτε ρε χαμένα;

-Νομίζαμε πως ήσουνα παιδί, απάντησε η Ζηνοβία πνιγμένη στα γέλια και τώρα βλέπουμε πως είσαι γατί...

-Και γιατί παρακαλώ με βλέπετε σα γατί; Εσείς που γυρίζετε όλο το χωριό έχετε δει πολλά γατιά σαν και μένα;

-Όχι, όχι, απάντησε ο Ζήνωνας, μόνο εσένα.

-Και μοιάζω εγώ με γατί;

-Δε μοιάζεις, αλλά πλένεσαι σαν τα γατιά, με το σάλιο σου.

-Δε πλένομαι με το σάλιο μου ρε χαϊβάνι, τις σαγιονάρες μου καθαρίζω, αλλά που να σας εξηγώ τώρα. Τι να καταλάβετε εσείς. Όμως αυτό που κάνατε δε θα το ξεχάσω ποτέ. Γελάτε με μένα, που κάθε

φορά που σας βρίζει η θεία- Νιόνια, επειδή δεν αντέχει τις κουτσουλίες σας, εγώ παίρνω το μέρος σας και προσέχω και τα πιτσούνια σας, όσο είναι μικρά. Φεύγετε εσείς, γυρίζετε Άυρα και Κάιρα, τα αφήνετε μόνα τους, κι εγώ κάθε τρεις και δυο πρέπει να τα κοιτάω μπας και πέσει κανένα από τον περιστεριώνα και το φάνε οι γάτες. Αλλά τώρα, τέρμα, αφού είσαστε τέτοιοι και με κοροϊδεύετε να προσέχετε εσείς τα παιδιά σας.

Κοιτάχτηκαν ο Ζήνωνας και η Ζηνοβία, γουργούρισαν κάτι μεταξύ τους, άπλωσαν τις φτερούγες τους και τράβηξαν κατά το σπίτι τους. Η αλήθεια είναι πως το μετάνιωσαν λίγο που γέλασαν με τη Κουσκούρω, αλλά τώρα, ότι έγινε, έγινε, δεν μπορούσαν να κάνουν τίποτα για να τ' αλλάξουν.

-Πολύ στα σοβαρά το πήρε, γουργούρισε η Ζηνοβία. Το καλό με τα παιδιά είναι ότι ξεχνούν γρήγορα, απάντησε ο Ζήνωνας, καθώς έμπαινε μέσα στον περιστεριώνα. Θα μας συχωρέσει.

Και όντως, έτσι ήταν. Ειδικά η Κουσκούρω, θα ξέχναγε το ατυχές συμβάν, γιατί η σχέση της με τα περιστέρια ήταν ιδιαίτερη. Πίστευε ακράδαντα πως όλα τα περιστέρια ήταν το Άγιο πνεύμα. Περίμενε πως και πως την ώρα που κάποιο απ' αυτά θα στεκόταν και πάνω απ' το δικό της κεφάλι, για να λάβει κι αυτή τη Θεία Φώτιση. Και τότε..., δε θα χρειαζόταν να ξαναδιαβάσει ποτέ.

Λος Άλαμος

Όλα στραβά κι ανάποδα μου πάνε σήμερα, σκέφτηκε η Κουσκούρω πηγαίνοντας προς το στέγαστρο του Κοτέτσα για να γλιτώσει λίγο από τον ήλιο. Μπροστά στη πόρτα, ριγμένο ένα κατακίτρινο μακρύ κουρέλι. Το μάζεψε, έδεσε από μια σαγιονάρα στη κάθε άκρη και το πέρασε στο λαιμό της. Έτσι είχε μια σαγιονάρα από δεξιά και μια από τα αριστερά, σαν τεράστιες πορτοκαλιές καρφίτσες, να στολίζουν το άσπρο-ροζ φουστάνι της. Ένα σιγανό σφύριγμα ακούστηκε, που την έκανε να πεταχτεί απάνου σα σαΐτα.

-Επιτέλους! Έρχεται.

Πάντα σφύριζε πριν βγει από το στενό του σπιτιού του. Και είχε μια ιδιαίτερη ικανότητα σ' αυτό. Τρεις κόμπους έδενε τη γλώσσα του και έβγαζε

σφύριγμα σιγανό, σφύριγμα μέτριο, σφύριγμα δυνατό. Κι αν ήθελε ν' ακουστεί στην πιο πάνω γειτονιά, έχωνε τα δυο του δάχτυλα μέσα στο στόμα και σφύραγε τόσο δυνατά, που αν είχε βγει ο νόμος για την ηχορύπανση, σίγουρα θα πήγαινε κατηγορούμενος για τα ντεσιμπέλ που έβγαζε. Οι υπόλοιποι, βέβαια, ψιλοπρασίνιζαν από ζήλια, γιατί κανένας δεν μπορούσε να τον φτάσει, όσες πρόβες και να έκανε.

Όρες ατέλειωτες είχε ξοδέψει και η Κουσκούρω μπροστά στο καθρέφτη, προσπαθώντας να σφυρίξει. Έβαζε τη γλώσσα δεξιά, φύσαγε, ένα ξεψυχισμένο φθιούου ήταν το αποτέλεσμα. Την έβαζε αριστερά, πάλι φθιούου! Την έβαζε πίσω από τα μπροστινά δόντια, ακόμη χειρότερα. Ένα θουου και σάλια που εκτοξεύονταν και γέμιζαν το καθρέφτη. Έτσι, τα παράτησε και εξασκήθηκε στην τσιρίδα. Εκεί δε της έβαζε πλάτες κανείς. Να σφυρίξει όμως, δεν το κατόρθωσε ποτέ στη ζωή της.

Έσκασε μύτη κρατώντας ένα μικρό χαρτόκουτο κάτω από κάθε μασχάλη. Καφέ κοντοπαντέλονο, ριγέ σκούρο μακό μπλουζάκι, τα γόνατα ματισμένα από τις βροντιές. Από το πρόσωπο και τη βοιδαγλυσιά που, είχε στο τσουλούφι του άλα Τεν- Τεν, έσταζε νερό.

-Πολύ φρεσκαδούρα σπούργο, τελικά ξεράθηκες και συ μαζί με τη Κροκό και γω περιμένω δυο ώρες εδώ χάμου.

-Σκάσε Κουσκούρω και μη με ξαναπείς σπούργο, γιατί και γω θα σε λέω ασβό.

-Αν με λες εσύ ασβό, εγώ θα σε λέω τάπα.

Δε μίλησε. Πέρασε από μπροστά της και φτάνοντας κάτου απ' το παράθυρο της Ελένης, ακούμπησε τα δυο κουτιά στο χώμα, δίπλωσε το σημαδεμένο του πόδι, στρογγυλοκάθισε πάνω του και μετά φώναξε

-Κουσκούρω, νερό!

-Τι νερό;

-Φέρε ένα σούγλο νερό για να φτιάξουμε το φρούριο ΛΟΣ-ΑΛΑΜΟΣ, είπε με στόμφο.

-Γιατί να πάω εγώ για νερό;

-Και ποιος να πάει, εγώ; Να αφήσω τα κουτιά με τους πολεμιστές μοναχά τους;

Τι είχε τι να κάνει η Κουσκούρω, ξεκίνησε για το πηγάδι του μπάρμπ' Αλέξη. Δεν έφερε και πολλές αντιρρήσεις γιατί την είχε ξαφνιάσει το όνομα του φρούριου.

«Άκου όνομα που βρήκε ο σπούργος! ΛΟ-ΣΑΛΑΜΟΣ. Και καλά ΣΑΛΑΜΟΣ, δηλαδή μεγάλο σαλάμι, το ΛΟ μπροστά τι τόθελε; Χαθήκανε τόσα ωραία ονόματα για το φρούριο; Κάστρο άς πούμε, σαν το πραγματικό, το δικό μας. Κι αν δε του άρεσε Κάστρο, ας το έβγαζε Χλεμούτσι. Αλλά όχι και ΣΑΛΑΜΟΣ. Και τι δηλαδή, θα φτιάξουμε μακρόστενο φρούριο; Όλα τα φρούρια είναι στρογγυλά. Θα το κάνουμε μια αηδία. Όταν κοιμάται μεσημέρι ο σπούργος αδειάζει το μυαλό του, λες και του το ρουφάνε οι νεράιδες».

Γύρισε πίσω με μισό σούγλο νερό. Το άλλο μισό είχε καθεί στη μεταφορά, με πόδια αφρικάνικα απ' τη λάσπη και το μισό φουστάνι μούσκεμα. Οι σαγιονάρες όμως αλώβητες, καμάρωναν μπροστά στο στήθος της, μια δεξιά, μια αριστερά. Ακούμπησε το σούγλο κάτω. Όση ώρα έλειπε, ο σπούργος είχε μαζέψει έξι τουμπάκια χώμα που σχημάτιζαν κύκλο. Σε κάθε τουμπάκι από μια μικρή λακουβίτσα.

-Λοιπόν, σε κάθε γούβα ρίχνεις λίγο νερό και αρχίζεις να το ζυμώνεις, μέχρι να γίνει πηχτή λάσπη. Ρίξε μου λίγο εδώ. Του άδειασε λίγο περισσότερο απ' ό,τι χρειαζόταν, δε μπορούσε να υπολογίσει και πολύ καλά. Το μάζεψε ο σπούργος από γύρω-γύρω κι άρχισε να φτιάχνει το χαρμάνι. Τέσσερα τούμπια χώματος είχαν γίνει ωραία πηχτή λάσπη μέχρι να πεις κύμινο.

Η Κουσκούρω είχε φτιάξει το ένα και τελείωνε το δεύτερο. Το κάστρο έγινε τελικά στρογγυλό. Μ' ένα μικρό σουγιαδάκι έγιναν και οι πολεμιστρες, μικρά τετράγωνα, κομμένα με απόλυτη ακρίβεια. Οι καουμπόηδες και οι Ινδιάνοι βγήκαν απ' τα χαρτόκουτα.

-Λοιπόν εγώ είμαι ο Τζιμ Άνταμς¹, εσύ, το σημαδεμένο πρόσωπο.

-Γιατί εγώ το σημαδεμένο πρόσωπο; Έχω τίποτα στα μούτρα μου;

-Όχι, αλλά έχεις στο πόδι σου. Οι Ινδιάνοι έτσι βαφτιζόσαντε, από τα σημάδια που είχαν επάνω τους.

-Τότε να σε λένε και σένα σημαδεμένο πόδι, μ' αυτό το τεράστιο σημάδι που έχεις.

-Βούρλο, εγώ δεν το είχα αυτό όταν γεννήθηκα. Μου το έκανε ο Ερυμάνθιος Κάπρος με το καπρόδοντό του.

-Αυτόν ρε, δε τον σκότωσε ο Ηρακλής;

-Ναι, αλλά είχε παιδιά κι εγγόνια. Εγώ σκότωσα ένα απ' τα εγγόνια του.

Δέος μεγάλο ένωσε η Κουσκούρω. Άκου να δεις! Τα έβαλε με τον Ερυμάνθιο Κάπρο!!! Αλλά πότε έγινε αυτό; Δεν θυμόταν να έχει λείψει μέρες. Τέλος πάντων, μπορεί να ήταν χειμώνας, γι αυτό δεν το πήρε χαμπάρι.

Οι καουμπόηδες στήθηκαν μέσα στο φρούριο. Οι Ινδιάνοι απ' έξω. Η μάχη άρχισε. Οι πυροβολισμοί έπεφταν βροχή. Ο σπούργος με το στόμα του μέχρι και δυναμίτες έριχνε στους φτωχούς Ινδιάνους. Πτουβ, πτουβ, πτουβ οι σφαίρες, Μπουβ!!! Ο δυναμίτης. Οι Ινδιάνοι, με τα πενιχρά μέσα τους, τόξα και βέλη, τι να κάνουν, πώς να αντισταθούν σ' αυτό το καταιγισμό. Φθουτ, φθουτ, φθουτ, έφευγαν άφθονα τα βέλη μαζί με άπειρα σάλια, αφού το ένα από τα μπροστινά δόντια έλειπε από τη Κουσκούρω. Το αποτέλεσμα ήταν να νικηθούν κατά κράτος οι Ινδιάνοι.

¹Ήρωας των παιδικών περιοδικών «Μικρός Σερίφης» και «Μικρός Καουμπό» των Στρατίκη-Ανδρέοπουλου που γνώρισαν τεράστια επιτυχία τις δεκαετίες του 60 και 70. Η έκδοσή τους συνεχίστηκε για δεκαετίες (με τελική ημερομηνία το 1991 ενώ ένα νέο τεύχος του Μικρού Σερίφη, το υπ. αρ. 1.470, κυκλοφόρησε στα περίπτερα το 2015). Οι δύο τίτλοι αριθμούν συνολικά πάνω από 2.500 τεύχη. Σύμφωνα με το σενάριο, ο νεαρός (δεκαοκταετής) ήρωας Δημήτρης Αδαμόπουλος (ή Τζιμ Άνταμς) κατάγονταν από την Σπάρτη. Συντροφοί του η Ντιάνα Μόρισσον, ο μεξικανός Πεπίτο Γκονζάλες και ο μικρός ινδιάνος (ή, σωστότερα, ιθαγενής αμερικανός) Τσιπιρίπο. Ενδεικτικό της επίδρασης που είχαν τα περιοδικά αυτά στις γενιές αυτές και το επεισόδιο «Επιθεώρηση» της τηλεοπτικής σειράς «Απαράδεκτοι» (1991-1993). (ΣτΕ)

Σηκώθηκε όρθιος ο σπούργος και ανέμισε ένα από τα χαρτόκουτά του, τάχα πως ήταν η σημαία, φωνάζοντας ταυτόχρονα τη μαγική λέξη, που χρησιμοποιούσε σε τέτοιες περιστάσεις, κάτι σαν «Αέρα», αλλά με μεγαλύτερη ισχύ, αφού τη χρησιμοποιούσε για ακινητοποίηση, επίθεση, αιχμαλωσία ή νίκη.

«Στάκαμαν! Στάκαμαν! Παραδόσου σημαδεμένο πρόσωπο!».

Σηκώθηκε η Κουσκούρω με τα χέρια ψηλά, τα μούτρα της γεμάτα μπουκό και το ροζ-άσπρο φουστάνι μαύρο απ' τη λάσπη και το χώμα.

-Εντάξει, με νίκησες. Αλλά τώρα θα 'μαι εγώ καμπόης και συ ινδιάνος.

-Μπα!!! Ούτε να το σκέφτεσαι.

-Γιατί να είμαι εγώ συνέχεια ινδιάνος και να με νικάς;

-Γιατί είναι δικά μου τα στρατιωτάκια και διαλέγω πρώτος.

-Εεεε, τότε παίξε μοναχός σου, εγώ δε παίζω.

-Να παίξουμε εμείς;

Άγιος, κύριος Αδαός

Η φωνή έπεσε σα κεραυνός στο κεφάλι της Κουσκούρας. Μέσα στην αναμπουμπούλα της μάχης δεν πήρε χαμπάρι την άφιξη της τριάδας. Γκάγκος, Γκούφης και Γκολίας, στέκονταν σαν αλατιέρα πίσω της. Θα προτιμούσε να είχε δαγκώσει τη γλώσσα της, παρά που το είχε ξεστομίσει.

-Ελάτε ρε, εσείς θα είσατε οι Ινδιάνοι, και γω μόνος μου καμπόης.

-Τέτοιος είσαι παλιό-τάπα. Όσο με είχες ανάγκη, όλα ωραία και καλά. Τώρα με διώχνεις.

-Χα!!! Για δείτε ποιος μιλάει, ο ΑΣΒΟΣ! Έχετε δει ρε πολλούς ασβούς να μιλάνε; ρώτησε τα μυξιάρικα που ήταν μαζεμένα γύρω του.

-Από το να με λένε τάπα, χίλιες φορές ασβό, γιατί ο παππούς μου ήταν και άγιος, ενώ ο δικός σου τάπας, δηλαδή κοντός.

-Τώρα μάλιστα. Ο παππούς σου ο Ασβός, άγιος. Σε λίγο θα μας πεις πως έκανε και θαύματα.

-Ναι ρε, και θαύματα έχει κάνει. Δεν ακούς τον παπά κάθε Κυριακή που λέει «Άγιος Κύριος Αδαός, πλήρωσ'ο ουρανός»; Φαντάσου τι καλός που ήταν που ό,τι αγόραζε, του τα πλήρωνε ο ουρανός. Αλλά που να το ακούσεις εσύ. Βάζεις ποτέ γλώσσα μέσα σου; Σε όλη τη λειτουργία μιλάς, πρόσεξε λίγο την Κυριακή και μετά, τα ξαναλέμε.

Ήταν τόση η αυτοπεποίθηση της Κουσκούρας, που ο σπούργος άρχισε να κλονίζεται. «Ρε, λες να λέει έτσι ο παπάς; Την άλλη Κυριακή οπωσδήποτε θα προσέξω». Έσκυψε το κεφάλι και άρχισε να μαζεύει τα στρατιωτάκια, χωρίς να δώσει συνέχεια στο θέμα. «Γιορτή κοντογιορτή, είπε μέσα του. Σε δύο μέρες είναι Κυριακή, θα δούμε».

Η Κουσκούρα, με μούτρα κατακόκκινα σαν παπαρούνα από τη σκασίλα της, αλλά και γεμάτη περηφάνια και καμάρι που ο παππούς της ήταν άγιος, πήγε δυο μέτρα πιο πέρα, κάθισε κάτω κι έγινε παρατηρητής. Μια ευφορία την κατέκλυσε καθώς σκεφτόταν τη στιγμή που θα έπαιρνε το αίμα της πίσω, αφού ήταν πεισμένη πως ο παπάς κάθε Κυριακή μνημόνευε το παππού της, που εκτός από κύριος, ήταν και άγιος. Για το μόνο που στενοχωριόταν ήταν πως αυτή δεν είχε βρει ακόμη τον τρόπο να αγοράζει και να τα πληρώνει ο ουρανός. Κάθε φορά που πήγαινε στον Κουτσογιαννόπουλο για παγωτό, έλεγε να τον ρωτήσει, αλλά την τελευταία στιγμή δίσταζε, δεν ήξερε αν ο παππούς της ήταν πελάτης του.

Πέρασαν αρκετά χρόνια για να ξεκαθαρίσει πως ο παπάς έλεγε «Άγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ο ουρανός», και όχι «άγιος, κύριος Αδαός, πλήρωσ' ο ουρανός».

Το αστροκυνηγητό

Μια δυνατή ινδιάνικη ιαχή την έβγαλε από τις σκέψεις. Ο ήλιος στη δύση του και οι μάχες συνεχίζονται. Σηκώθηκε από κάτω, πήρε τις πορτοκαλί σαγιονάρες από το περβάζι που με ευλάβεια είχε ακουμπήσει πριν ξεκινήσει το παιχνίδι, τις κρέμασε πάλι στο λαιμό και με φωνή καμπάνα ανακοίνωσε:

-Εγώ πάω για καλάμι στον κήπο. Σε λίγο νυχτώνει, λίγη ώρα μας έμεινε.

-Τέρμα. Τα μαζεύουμε. Ανακοίνωσε ο σπούργος.

-Μαζέψτε εσείς όλους τους Ινδιάνους. Και προσοχή, μη ξεχάσετε κανέναν απ' έξω γιατί τους έχω μετρήσει. Είναι 42 ινδιάνοι και 34 καμπόηδες.

Η τριάδα την πήρε στο κατόπι. Ο σπούργος σιγούρεψε τα κουτιά και μετά τους ακολούθησε.

Χώθηκαν όλοι μέσα στον καλαμιώνα και αφού εφοδιάστηκαν από ένα μακρύ καλάμι καθένας, γύρισαν στο δρόμο, και άρχισαν το κυνηγητό των... άστρων. Έτρεχαν πάνω κάτω, με τα καλάμια να σημαδεύουν τον ουρανό και φωνάζοντας:

-Ακούμπησα τον Αποσπερίτη!

-Εγώ άγγιξα την Πούλια!

-Εμένα πήρε φωτιά το καλάμι μου, γιατί ακούμπησα τον Πολικό Αστέρα!

-Εγώ τον Αυγερινό!

-Αχ!!! Παρά λίγο ν' αγγίξω τ' Αχερα του Παπά!!!

Κι ανέβαιναν στα πεζούλια των σπιτιών και σε οτιδήποτε μπορούσε να τους ανεβάσει ψηλότερα.

-Κοιτάχτε! Σπρώχνω την Αλειροπόδα!

-Εγώ τη Ράβδο του Μωυσή!!

-Εγώ την Πυροστιά!

-Εγώ το Σταυρόοο!!!

Κατέβαιναν τότε απ' τις φωνές όλα τα' αστέρια τ' ουρανού, κάτω στη μικρή γειτονιά και η παλιοπαρέα γινόταν μια φωτεινή μπάλα που έκανε κουτροβάλες στο χωματόδρομο. Πλημμύριζε ο κόσμος από φως, όνειρα και αθωότητα. Μια σταλιά γινόταν και χώραγε όλος στη γειτονιά μας και μεις τον κρατάγαμε ολόκληρο στις χούφτες μας. Κι αν κάποιος μας έλεγε πως δεν είναι έτσι, ποιος τον πίστευε άραγε, έτσι λουσομένοι όπως είμαστε από αυτή τη ραγδαία αστροβροχή;

Τώρα, όταν τις νύχτες έχει αστροφεγγιά κοιτάμε το πλήθος των αστεριών στο στερέωμα και ξέρουμε πως το πιο λαμπερό αστέρι είσαι συ σπούργο...Σηκώνουμε πάλι ψηλά τα καλάμια μας και σε αγγίζουμε. Κι όταν αρχίζεις να τρεμοπαίζεις ξέρουμε πως μας τραγουδάς τη Ντιλάιλα¹ με το ίδιο πάθος, όπως τότε, που ήμαστε παιδιά.

Και ποιος ξέρει σπούργο, σαν έρθει το πλήρωμα του χρόνου και φτάσω και εγώ σε κάποιο απομακρυσμένο άστρο ίσως σε δω κάποιο μεσημέρι του καλοκαιριού να ξεπροβάλλεις σφυρίζοντας από ένα σοκάκι σε κάποια φτωχογειτονιά του γαλαξία. Θα σε περιμένω τότε στο πεζούλι και όταν φανείς με τα κουτιά σου παραμάσκαλα, θα σου φωνάξω «ΣΤΑΚΑΜΑΝ» Σπούργο!

ΣΤΑΚΑΜΑΝ!!!

Και θα ξεκινήσει το παιχνίδι απ' την αρχή.

¹Το τραγούδι «Delilah» (Barry Mason/Sylvan Whittingham/Les Reed) ηχογραφήθηκε από τον Ουαλό Tom Jones το 1968 και έγινε μεγάλη επιτυχία στην Ευρώπη και στην Αμερική. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το τραγούδι περιγράφει (μέσα από τα μάτια του δράστη) την δολοφονία της Delilah για λόγους ερωτικής αντιζηλίας. Οι γενικώς περιορισμένες γνώσεις της Αγγλικής επέτρεψαν στο τραγούδι να γίνει επιτυχία και στην συντηρητική Ελλάδα της εποχής. Βέβαια το τραγούδι έγινε μεγάλη επιτυχία και σε χώρες που έχουν ως μητρική την Αγγλική γλώσσα. Στην Ουαλία δε, το τραγούδι χρησιμοποιείται ανεπίσημα σαν δεύτερος εθνικός ύμνος στους αγώνες ράγκμπι, με τους στίχους να εμφανίζονται σε γιγαντοοθόνες και τους φιλάθλους να το τραγουδούν εν χορώ.(ΣτΕ)

Γλωσσάρι

A

Αβγατάω = Πολλαπλασιάζω

Αγγειό = Δοχείο

Αγγλάδω = πολύ ατημέλητη γυναίκα

Αγκουρμάζουμε = Στήνω αυτί

Αλάργα = Μακριά.

Αλιάδα = η σκορδαλιά

Αμολόητος = ανομολόγητος

Αμούτσι = Η τράκα

Αμποδάω = Σταματώ, προφυλάσσω

Αμπουλος = μεγάλη ροή υγρού

Αναφουφουλιάζουμε = Αναστατώνομαι

Ανάχρειο = Χρηστικό κουζινικό σκεύος

Αντεροκόβουμε = Ανησυχώ για κάτι χωρίς να το δείχνω

Αντρίτσα = Αντρικό ψάθινο καπέλο

Αρτσιδί = Γίνομαι μούσκεμα από τη βροχή

Αστρέχα = Το κενό που μεσολαβούσε ανάμεσα στον τοίχο και τα κεραμίδια

Ατζάρδο = θυμός

Ατζαρδώνω = θυμώνω

Αφεδρώνας = ο πισινός

Αχνούρα = υδρατμός

B

Βακώνω = παχαίνω

Βαντάκα = ο μπόγος με τα ρούχα που ετοιμάζονται για ταξίδι

Βασταγούρι = το γαϊδούρι

Βατσέλι = δοχείο που χρησιμοποιείται σαν μονάδα μέτρησης δημητριακών

Βελέσι = μεσοφόρι

Βεντέμα = φούρια για δουλειά

Βερβερίζω = πονάω

Βερέμικο = στραβό, μοβόρικο

Βλάγκα = καφεκόκκινη προβατίνα

Βλαντί = κόκκινο σημάδι στο σώμα

Βολά = φορά

Βορός = η κοπριά των μοσχαριών

Βουρδούλα = φουσκάλα

Βουρλιζομαι = με πειράζει κάτι πολύ

Βουτάω = αρπάζω

Βιζιγάντι = φουσκάλα πορφύρα, το αιμαγγείωμα

Γ

Γαδίνα = εμαγιέ βαθύ πιάτο

Γάρις = μήπως

Γατσι = οτιδήποτε μικρό και αδύνατο

Γιάτρα = για δεξ, για κοίτα (γιάτρα κατάσταση!)

Γιόμορο = ενοίκιο γης

Γιούτο = βοήθεια

Γκανιάζω = πεθαίνω από τη δίψα

Γκέλμπερη = Εξάρτημα του φούρνου, με το οποίο έβγαζαν τα κάρβουνα από μέσα

Γουλίνι = σαλιάρα

Γουλόζος = ακόρταγος, λαίμαργος

Γούπατο = γούβα με πυκνή βλάστηση

Γουργούρα = βίκα, σταμνί

Γουργούρι = το μήλο του Αδάμ

Γούρμος = ώριμος

Γράβαλο = γεωργικό εργαλείο χρησιμοποιούμενο για το μάζεμα της σταφίδας από το αλώνι

Γρέκι = το σπίτι

Δ

Διάφορο = ωφέλεια

Δίπλατα = τα πλευρά

Δραπέτι = δυνατό ξίδι

Ε

Έκιωσα = τελείωσα

Ζ

Ζαλιάρικο = μυξιάρικο

Ζαχαράτα = κουφέτα

Ζεμπερέκι = Πόμολο

Ζερζέκης = ζουζούνι, δραστήριος άνθρωπος

Ζούδι = μικρό, άγριο ζώο

Θ

Θεόπουλα = αστέρια (παιδιά του θεού)

Θέρος = Ιούνιος

Θρασίμι = δειλό

Θρέμπελο = τέλεια καταστροφή (δεν έμεινε θρέμπελο)

Κ

Κακάβι = καζάνι

Καλιάζω = ταιριάζω

Καλκάνι = απάγγειο μέρος της αυλής, ηλιόλουστο

Καπότα = υφαντή αδιάβροχη κάπα από γιδόμαλλο

Καριόλα = διπλό ξύλινο κρεβάτι

Καριτζαφλος = λαιμός

Καρκαρέλια = μικρά βατράχια

Καταλαχάρης = απρόσμενος επισκέπτης

Καταπιώνας = λαιμός

Κατρούτσο = μονάδα μέτρησης κρασιού, που αντιστοιχεί σε εκατό γραμμάρια

Κατσακλίδα = το πίσω μέρος του γόνατος (τρέμει η κατσακλίδα μου)

Κατσαμαλίδα = ανατριχίλα

Κιοτεύω = δειλιάζω

Κιώνω = τελειώνω

Κλιτσινάρα = κλείδα, το πίσω μέρος του γόνατος (τρέμει η κλιτσινάρα μου)

Κογιονάρω = κοροϊδεύω

Κοκορόβι = ψιλό χαλάζι

Κοπριά = σκουπιδότοπος. Κάθε γειτονιά έφτιανε τη δική της σε οποιοδήποτε άχτιστο κομμάτι γης δίπλα στα σπίτια

Κόρδα, Κόρδες = οι ίνες των λαχανικών

Κορδελιάγκος = γραβάτα

Κορέτο = μαύρη λωρίδα υφάσματος που έβαζαν οι άντρες στο μανίκι σε ένδειξη πένθους

Κορκολογιέμαι = έχω ανησυχία. Συνήθως κορκολογιούνται οι κότες μετά την γέννηση του αβγού

Κορύτος = μακρόστενο ξύλινο δοχείο, για το πότισμα των προβάτων

Κουγιάμπαλο = άχρηστο

Κουλουμώνω = περικυκλώνω

Κουκουζέλια = κουκουνάρια

Κουμουδιά = ομίχλη

Κουρλός = χαζός

Κουρούπα = οβάλ πήλινο δοχείο που έβαζαν νερό για τις κότες

Κουρούπι = άχρηστο δοχείο

Κουσκούρα = σαύρα

Κούτρολο (πηγάδι) = πηγάδι χωρίς φιλιατρό

Κουτσουνίδα = τσουκνίδα

Κρεματζαλιέμαι = κρατιέμαι από ψηλά και αιωρούμαι

Λ

Λάγια = μαύρη προβατίνα

Λαγούσα = μαγκούρα

Λαλάκης = πατέρας

Λακάω = φεύγω τρέχοντας

Λακριντί = ψιλή κουβέρτα

Λαμπίκος = πεντακάθαρος

Λόζο = βολικό μέρος

Λούμπα = γούβα γεμάτη νερό

Λούρα = λεπτή βέργα

Λούρος = ο ψηλός άντρας, ο λεβέντης

M

Μαγαρίζω = βεβηλώνω

Μαλάθα = πλεκτό καλάθι με κούπωμα για το ψωμί

Μαλινάρισα = φοβήθηκα

Μανίκουλο = το ρεφενέ

Μαραφουλάω = εξερευνώ με τα χέρια

Μαστραπάς = πήλινο κανάτι

Μαχλέπι = άχτι, απωθημένο

Μελιγκόνι = μερμήγκι

Μεσάλα = τραπεζομάντηλο φαγητού

Μετζαλούτο = ασπρόμαυρα ρούχα για αραιώση πένθους

Μετόχι = αγροικία

Μορογάρισα = άργησα

Μορόζα = αγαπητικιά

Μουστώνω = παίρνω φόρα και δουλεύω ασταμάτητα

Μούτελη = παχύρρευστη λάσπη

Μουτσούνα = μάσκα

Μουχτάρι = γουδί

Μπάκα = κοιλιά

Μπακράτσα = χάλκινο σκεύος μέσα στο οποίο μετέφεραν φαγητό

Μπαντανία = υφαντή μάλλινη χοντρή κουβέρτα

Μπαντουνάδα = μεγάλη παρέα

Μπαρμπούτα = αποκριάτικη μάσκα

Μπασαράτα = γυναίκα ελαφρών ηθών

Μπελερίνα = πλεκτική μπέρτα

Μπερτόδουλος = πονηρός πανούργος

Μπεσίκι = κούνια του μωρού

Μπήγω (τα) = καρφώνω τα πόδια μου στη Γη

Μπήτσια = τελείωσα

Μπίζα = αρακάς

Μπιμπίλα = λεπτή, πλεκτική δαντέλα

Μπιτζάρος = τελειομανής

Μπουκές ή Μποκές = ανθοδέσμη

Μπόκριλο = απότομη πλαγιά

Μπονόρα = πρωί-πρωί

Μπουλετιά = ζάρια

Μπουρούκι = παλιό τσίγκινο κουτί

Μπουχίζω = ψεκάζω με υγρό που έχω στο στόμα (συνήθως μπουχίζουν τους κουραμπιέδες με ροδόνερο)

N

Νιάκαρα = δύναμη

Νιτερέσο = συναλλαγή

Νογάω = καταλαβαίνω

Νοματαίος = άτομο

Ντάβανος = αλογόμυγα

Ντάσκα = τσάντα

Ντελής = ζωηρός

Ντεμέλα = μαξιλαροθήκη

Ντερίνα = σκεύος της κουζίνας

Ντεφαρίκι = ωραίο - δυνατό άλογο

Ντουζένια = νεανική ορμή (είναι πάνω στα ντουζένια του)

Ντράβαλα = φασαρίες

Ντράγουζα = παντελόνια

Ντριβέλια = σκέψεις, έννοιες

Ξάγκλισμα = χτένισμα

Ξεβεντεμίζω = φτάνω στο τέλος

Ξεγούλιση = ντεκολτέ

Ξεμουτρίζω = παίρνω βάρος

Ξεράσου = κοιμήσου

Ο

Ορμήνεια = συμβουλή

Όρσε = πάρε

Π

Παρασουσουμιάζω = παρομοιάζω

Παρτιζάν = αντάρτης

Πάστρα = καθαριότητα

Πατατούκα = κοντρό ύφασμα χωρίς μανίκια που έριχναν στους ώμους

Πηλαλάω = τρέχω

Πητιτέλια = ορεκτικά

Ποριά = στενό πέρασμα, ξύλινη πόρτα στο γαλάρι

Πρεμούρα = ανησυχία

P

Ρογκοβόλια = συνεχής ροή

Ρουκέλα = κουβαρίστρα

Ρουμπελιά = μεγάλη ποσότητα νερού από βροχή

Ρουμπί = μικρό κομμάτι υφάσματος

Σ

Σγαράρω = ξεφεύγω

Σγαρλάω = σκαλίζω επιφανειακά

Σγόρτσα = βρομιά

Σειρί = ευθεία γραμμή χαραγμένη στο χώμα

Σιλιμίζω, Σιλιμάω = σπαταλάω

Σιζίμι = σύρμα που άπλωναν τα ρούχα

Σκανταλέτο = σίδηρο με κάρβουνα

Σκαπετάρω = πηγαίνω μακριά

Σκιάζαρος = σκιάχτρο

Σκιάζω = φοβίζω

Σκουτί = οποιοδήποτε ύφασμα

Σπαβεντάρισα = τρόμαξα

Σπινά = αργά

Στρατόνι = πολύ στενό δρομάκι μέσα σε καλλιεργημένες εκτάσεις

Στρίμα = στροφή

Σούγλος = τσιγκινος κουβάς

Σούρπο = σούρουπο

Σούφρα = σούρα

Σουφραϊδα = σφραγίδα

Σφαλιγκάρος = σαλιγκάρι

Σφόρδακλας = βάτραχος

Σύραχο = ανάκωμα άμμου εκεί που σκάει το χειμέριο κύμα

T

Ταλίμι = ταλέντο

Ταράφι = ράτσα

Ταρναρίζω = κουνάω

Ταχιά = αργότερα

Τζαβίδα = κοχύλια

Τζολέω = πειράζω

Τηλώνω = χορταίνω

Τηράω = βλέπω, κοιτάω

Τουβαλήθι = πετσέτα

Τούρλα = γεμάτο έως επάνω

Τούρτουλα = ανάποδα

Τράστο = υφαντό ταγάρι

Τσερβέλο = κεφάλι

Τσιλάγρα = πολυλογία

Τσιλιγκίρης = σιδηρουργός

Τσίτσα = ξύλινο δοχείο για υγρά

Τσουλώνω = τεντώνω τα αυτιά

Φ

Φηρίκωσε = έκλεισε

Φιλιατρό = προστατευτικό τοίχος γύρω από το πηγάδι

Φορτσέρι = μπαούλο

Φραγκιάτο = χώρος με ίσκιο για πρόβατα

Φούρια = βιασύνη

Φούρλα = περιστροφή

Φούρκα = θυμός

Φώλι = το τελευταίο αβγό που αφήνεται εσκεμμένα στην φωλιά κατά το μάζεμα

X

Χαϊρι = προκοπή

Χαλκιάς = σιδηρουργός

Χάλπωμα = σούρουπο

Χάρβαλο = χαλασμένο

Χαρμαλιάζω = τρώω γρήγορα

Χάτσαλο = μικρό κομμάτι ξύλου (σκουπιδάκι)

Χούι, Χούκι = ελάττωμα

Χουλιάρι = κουτάλι

Προλεγόμενα από την πρώτη έκδοση¹:

Ένας κόσμος αθωότητας και αγάπης

Ποτέ μέχρι σήμερα βιβλίο που αναφέρεται στη λαϊκή παράδοση ενός τόπου δεν μπόρεσε να μου προκαλέσει τόσα πολλά και τόσο διαφορετικά συναισθήματα, όπως η «Τουβουλοπαγίδα». Ίσως γιατί μέσα από την κάθε παράδα αυτού του βιβλίου ανακάλυπτα κι εγώ τον δικό μου κόσμο. Ένα κόσμο αθωότητας και αναμνήσεων. Ένα κόσμο αγάπης, φιλίας και αλληλεγγύης. Έναν κόσμο που τα μικρά, καθημερινά πράγματα ή γεγονότα, ήταν το άπαν της ζωής μας. Της τόσο μικρής, ασήμαντης, αλλά τόσο σπουδαίας τελικά ζωής ενός μοναδικού χθες, που έβαλε τα θεμέλια για όσα ζούμε, για όσα ελπίζουμε και προσδοκούμε στο σήμερα και στο αύριο.

Μέσα από την «Τουβουλοπαγίδα» ξαναζωντανεύουν μορφές και εικόνες του χθες του τόπου που γεννηθήκαμε, πονέσαμε και χαρήκαμε τις μικρές στιγμές της καθημερινότητάς μας. Τις στιγμές ενός παιδικού ονείρου που ζωντανεύει μέσα από την μοναδική εικόνα του «αστροκυνηγητού». Ο τρόπος, όμως, που παρουσιάζονται άλλοτε σε κάνουν να αναπολείς, άλλοτε να γελάς και άλλοτε να δακρύζεις για όσα χάθηκαν, πρόσωπα αγαπημένα, συνήθειες, ήθη, έθιμα, επαγγέλματα ή ακόμη και παιχνίδια, όπως η τουβουλοπαγίδα.

Η αδελφική μου φίλη Μαρία, ήξερα πάντοτε ότι είχε όχι απλώς αγάπη, αλλά λατρεία για την ελληνική παράδοση, αλλά κυρίως για την παράδοση του τόπου μας. Το ταλέντο της όμως στην αφήγηση και στην περιγραφή, η γλαφυρότητα στην εξιστόρηση γεγονότων και ο πλούτος των συναισθημάτων που ξεπηδούν μέσα από την πένα της αποτέλεσε μια έκπληξη ακόμα και για εμένα που την παρότρυνα να αποτυπώσει στο χαρτί, όλα αυτά που μας διηγείτο.

¹Τα προλεγόμενα μεταφέρονται αυτούσια από την πρώτη έκδοση. Συνεπώς οι ιδιότητες που αναφέρονται αφορούν το χρονικό διάστημα 2006-2007.(ΣΤΕ)

Θέλω να πιστεύω ότι η «Τουβουλοπαγίδα», αποτελεί το πρώτο, αλλά όχι το μοναδικό συγγραφικό της εγχείρημα. Όχι μόνο γιατί είναι πλεονεξία να κρατάς για τον εαυτό σου το χάρισμα του συγγράφειν, αλλά γιατί μέσα από αυτό το χάρισμα μπορείς να προσφέρεις πολλά, να διδάξεις ιστορία, να μεταφέρεις ήθη και έθιμα στις νεώτερες γενιές και -το σημαντικότερο- να γαληνέψεις και να καλλιεργήσεις ψυχές.

Με την «Τουβουλοπαγίδα» η Μαρία Μπράβου, ανοίγει υποχρεώσεις προς όλους μας και κυρίως προς τον εαυτό της. Γιατί έχει χρέος να συνεχίσει και να μη σταματήσει εδώ. Οφείλει να μεταφέρει στις επόμενες γενιές όλα όσα συγκέντρωσε από τους παλαιότερους και τις ιστορίες που έχει συλλέξει και κρατά στο αρχείο και στη σκέψη της.

Γιώργος Δημ. Κοντογιάννης
Βουλευτής Ηλείας¹

¹Ο Γ. Κοντογιάννης εξελέγη βουλευτής Ηλείας στις εκλογικές αναμετρήσεις του 2004, του 2007, του 2009 και του 2012.(ΣτΕ)

Υφάντρα της λαϊκής μας παράδοσης

Το να ασχοληθεί κάποιος με το θέμα της παράδοσης το θεωρώ έργο πολύ σημαντικό και επίπονο. Γιατί η λαϊκή παράδοση είναι το στοιχείο εκείνο που συμβάλλει στη διατήρηση και τη συνέχεια ενός λαού. Γιατί είναι η χρυσή αλυσίδα που συνδέει τις γενιές μεταξύ τους, βοηθώντας τη νεότερη να μάθει κάτι από τα ήθη, έθιμα και από το απόθεμα των συσσωρευμένων γνώσεων των προηγούμενων γενεών.

Ένα τέτοιο σημαντικό έργο λοιπόν, με τίτλο «Η τουβουλοπαγίδα» επιμελήθηκε με μεγάλο κόπο, αλλά με πολύ μεράκι η πρόεδρος του Λαογραφικού μας Μουσείου Μαρία Μπράβου, υφάντρα του «αργαλειού» της τοπικής μας ιστορίας.

Διαβάζοντας αυτό το βιβλίο, ένιωσα να αναβλύζουν συναισθήματα ιδιαίτερης συγκίνησης, γιατί μέσα από τις σελίδες του ήλθαν στο φως πληροφορίες για συνήθειες και τρόπους ζωής του τόπου μας, σχεδόν ξεχασμένα καθώς και μύθοι, θρύλοι, παροιμίες, μοιρολόγια, που τείνουν να εξαφανισθούν.

Αξίζει λοιπόν αυτό το βιβλίο να γίνει κτήμα του κάθε συντοπίτη της περιοχής μας.

Χρήστος Γ. Βρυώνης
Δήμαρχος Βαρθολομιού¹

¹Ο Χ. Βρυώνης εξελέγη Δήμαρχος του Δήμου Βαρθολομιού το 2006.(ΣΤΕ)

ISBN 978-618-82223-1-1